

ROZPRAWY SPOŁECZNE SOCIAL DISSERTATIONS

Poprzednio Rozprawy Naukowe / Formerly Academic Dissertations

---

ISSN 2081-6081

Tom/Volume V   Numer/Issue 1   Rok/Year 2011

CZĘŚĆ I. DYSERTACJE I ARTYKUŁY

PODSTAWY EDUKACYJNE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU W ŚWIETLE RAPORTÓW OŚWIATOWYCH

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 3-10

Anna Klim-Klimaszewska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Streszczenie: W artykule przedstawiono analizę międzynarodowych raportów, w których podejmowano problematykę kształcenia. Szczególną uwagę zwrócono na raporty ekspertów, takie jak: Raporty Międzynarodowego Stowarzyszenia do badania Osiągnięć Szkolnych, Raport Filipa H. Coombsa, Raport Edgara Faure'a, Raporty Klubu Rzymskiego, Biała Księga Komisji Europejskiej, Raport Jacquesa Delorsa. We wszystkich tych raportach zwraca się uwagę na konieczność zmian, jakie powinny objąć edukację w związku z procesem transformacji życia społecznego, globalizacji, postępu naukowo-technicznym oraz ich skutkami w dziedzinie pracy i środowiska człowieka. Na ich bazie opracowywano prawidłowości dotyczące systemów organizacyjnych szkoły zgodnie z celami wyznaczonymi w unijnej strategii dla szkolnictwa zjednoczonej Europy.

Słowa kluczowe: edukacja, raport, oświata, reformy, przemiany.

Ostatnia dekada mijającego i pierwsza dekada nowego stulecia są okresem, w którym dokonywały się i dokonują nadal najpoważniejsze przemiany oświatowe, podobnie, jak w całym systemie edukacyjnym naszego i innych krajów. Ogromna liczba zewnętrznych okoliczności, jakie miały i mają miejsce w omawianym okresie, wpływa i wpływać będzie na zasadnicze przemiany w kształceniu.

Pojęcie „przemiany edukacyjne”, przemiany oświatowe” odnoszą się do intencjonalnie wprowadzanych zmian w systemie oświatowym, dokonywanych nie tylko w skali makro, czyli całego systemu oświaty, lecz także w skali mikro, tzn. na określonym szczeblu nauczania, na terenie jednej szkoły lub na terenie jednej klasy. W systemie oświaty występują pewne składniki względnie stałe, są nimi przede wszystkim formy organizacji procesu kształcenia: lekcje, nauka domowa, wycieczka, zajęcia pozalekcyjne, są nimi także układy ról nauczycieli i uczniów oraz układy relacji nauczycieli z uczniami. W systemie tym występuje także wiele składników zmiennych, dlatego w ich obrębie i w związku z ich kombinacjami wprowadzane mogą być zmiany zarówno w skali makro, jak i mikro. Do takich składników należą: cele i wartości leżące u podstaw formowania celów, dobór i układ treści kształcenia, metody kształcenia, formy organizacyjne pracy uczniów, środki dydaktyczne, kontrola efektów kształcenia, ocena efektów kształcenia, organizowanie systemu kontaktów nauczycieli z osobami ze środowiska lokalnego, przede wszystkim z rodzicami.

Obie dekady, ostatnia XX wieku i pierwsza XXI wieku, mają swoistą dla siebie cechę. Pierwsza jest czasem bilansu osiągnięć, druga naszkicowaniem prawdopodobnych scenariuszy. Jak się podkreśla, wiek XX, wbrew zapowiedziom oraz intencjom,

np. Ellen Key, nie sprzyjał dzieciom i młodym pokoleniom. Podejmowane próby wprowadzania reformowania szkoły, i nie tylko te z początku minionego stulecia, ale także projekcje późniejszych nowych ujęć, jak: nauczanie problemowe, maszyny dydaktyczne, nauczanie programowane czy liberalizm demokratyczny, nie zaadoptowały się na trwałe w praktyce edukacyjnej. Wszystkie te poczynania, aczkolwiek korzystne, były albo bardzo czasochłonne i niedostosowane do upowszechnianego w skali makro kształcenia, albo też nie były realne ze względu na poważne nakłady finansowe. Niezaprzeczalną wartością ostatniej dekady są raporty i publikacje, w których podejmowano problematykę kształcenia.

1. Raporty Międzynarodowego Stowarzyszenia do badania Osiągnięć Szkolnych¹

Modernistyczna tendencja do spostrzegania świata jako edukacyjnego laboratorium oraz rozczarowanie do ideologii edukacji liberalnej po II wojnie światowej zaowocowało przygotowaniem i przeprowadzeniem wielkiego programu badań porównawczych nad efektami edukacji. W 1962 roku powołano Międzynarodowe Stowarzyszenie do badań osiągnięć Szkolnych. Stowarzyszenie przygotowało Międzynarodowy projekt Oceny Osiągnięć Szkolnych. Badania przeprowadzono w 22 krajach, a pierwsze wyniki zostały przedstawione w 1967 roku w dwutomowym dziele.

¹ T. Husen (ed.) 1967), *International Study of Achievement in Mathematics. A Comparison of Twelve Countries*, Vol. I & II, Willey-Almqvist and Wiksell, Stockholm-New York; *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego* (2005), Euridice-Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa

W następnych latach opublikowano wyniki badań nad umiejętnością czytania, znajomością literatury, wiedzą przyrodniczą i wiedzą obywatelską uczniów. Wyniki tych badań ujawniły ogromną złożoność, wieloprosowość, wieloaspektowość i wielowymiarowość procesu edukacji oraz bogactwo jego uwarunkowań i osiąganych efektów. Badania te stały się podstawą do kontynuacji badań nad standaryzacją wyników edukacji, operacjonalizacją celów edukacyjnych, testami osiągnięć szkolnych itp.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku przygotowany został raport, którego celem było również porównanie osiągniętych efektów edukacji, a przedmiotem pomiaru uczyniono poziom rozumienia przez ludzi dorosłych (od 16 do 65 lat) prostych tekstów informacyjnych. Badania przeprowadzono w 7 krajach: Holandii, Kanadzie, Niemczech, Polsce, Szwajcarii, Szwecji i USA. W opracowaniu uzyskanych wyników badań posłużono się wyodrębnieniem 5 poziomów radzenia sobie ludzi z prostymi tekstami informacyjnymi. Okazało się, że poziom pełnego rozumienia takich tekstów osiągnęło 3% Polaków, a najlepszy wynik w tym zakresie osiągnęli Szwedzi – 32%. Dwa poziomy najniższe, które można określić mianem dysfunkcyjności informacyjnej osiągnęło 77% Polaków i tylko 28% Szwedów.

Trwałym dorobkiem badań nad pomiarem efektów edukacji jest stworzenie baz danych, dotyczących funkcjonowania instytucji i systemów edukacyjnych we wszystkich krajach świata i na wszystkich kontynentach. Natomiast Unia Europejska przygotowała pakiety programowe wspierania zmian edukacyjnych i współpracy międzynarodowej w obszarze edukacji, np. Socrates, Leonardo, Erasmus, Tempus i inne.

2. Raport Filipa H. Coombsa (1968)²

Trwałym skutkiem raportu Coombsa pt. „Światowy kryzys edukacji – analiza systemów” było ujawnienie się w myśleniu o edukacji nurtu krytycznego o wielce zróżnicowanym zapleczu ideologicznym, filozoficznym, teoretycznym, metodologicznym i pragmatycznym. Odkryta też została wieloparadygmatyczność myślenia o edukacji, czyli wielość orientacji (kierunków, prądów, nurtów) pedagogicznych różniących się nie tylko w warstwie postulatów i dyrektyw, ale głównie w sankcjonujących je założeniach i teoriach naukowych. W nurcie krytycznego myślenia o edukacji powstała i rozwinęła się teoria ukrytego programu oraz teoria reprodukcji społecznej i kulturowej.

Raport Coombsa, wpisujący się w nurt pedagogiki krytycznej, uruchomił w dydaktyce proces ewolucji od ortodoksji, czyli poszukiwania jednego uniwersalnego paradygmatu edukacyjnego, ku heterogeniczności, tzn. wieloparadygmatowości w myśleniu o edukacji i akceptacji społecznego dyskursu o edukacji jako warunku zmian w tym obszarze życia społecznego.

3. Raport Edgara Faure’a (1972)³

Raport stworzony przez Międzynarodową Komisję do Spraw Rozwoju Edukacji powołaną w 1971 roku, której przewodniczył Edgar Faure. Komisja stworzyła raport na podstawie wizytacji 23 krajów, odbyciu 6 sesji, przeprowadzeniu konsultacji z 13 międzynarodowymi organizacjami w czterech międzynarodowych konferencjach. Raport przedłożony został inicjatorowi tego przedsięwzięcia Dyrektorowi Generalnemu UNESCO René Maheu 18 maja 1972 roku, pod angielskim tytułem: *Learning to be*. *The World of education today on tomorrow*. W roku 1975 wydano tekst raportu w języku polskim *Uczyć się, aby być*. Zawiera on informacje o stanie i potrzebach rozwoju edukacji.

Treść raportu składa się z trzech głównych części:

- Stwierdzenia - przedstawiającego rozwój i aktualny stan edukacji;
- Przyszłości - ukazującej kierunki dalszego rozwoju i reformy;
- Społeczności wychowującej - jako współczesnej strategii edukacyjnej.

W pierwszej części stwierdzono, że edukacja spełnia ważne zadania, które rozwijają społeczeństwo i prowadzą do demokratyzacji oraz obywatelskiej aktywności. Opisano stan edukacji. Zauważono, że pod wpływem rozwoju przemysłu, techniki, komunikacji i automatyzacji od edukacji zaczęto wymagać by lepiej przygotowywała pokolenia do pracy, życia, aktywności obywatelskiej i kulturalnej. Edukacja ma spełniać potrzeby rozwoju i wyzwalać go. W XX wieku nastąpiła eksplozja demograficzna przyczyniająca się do zwiększenia liczby szkół. Zaczęto wówczas upowszechniać kolejne etapy szkolnictwa oraz modernizować procesy kształcenia. Edukacja zaczęła być czynnikiem politycznym w demokratyzujących się społeczeństwach. Nastąpił rozwój innych form edukacji: pozaszkolnej i oświata dorosłych. W raporcie wskazano niedostatki programów w zakresie wychowania społecznego i naukowego.

Druga część raportu obejmuje trzy działy: Czas pytań, Fakty zapowiadające przyszłość, Cele nadrzędne. W tej części autorzy raportu wskazują na groźne zjawiska (bezrobocie, nierównowagę ekologiczną, wynaturzenia społeczne) oraz kierunek przemian wewnętrznych i zewnętrznych. Według nich nauka i technika powinny stać się podstawą rozwoju edukacji. Głównym celem edukacji powinno stać się kształcenie naukowego myślenia.

Trzecia część zawiera wskazania dla polityki i strategii planowania oświatowego. Głównym elementem w planowaniu reformy jest uwzględnienie aktywności i motywacji środowiska społecznego.

W raporcie Komisji zawarte jest 21 propozycji zasad dotyczących nowej polityki oświatowej. Zasady te mówią o tym, że:

² P.H. Coombs (1968), *The World Educational Crisis. A Systems Analysis*, Oxford University Press, New York

³ E. Faure (1975), *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa

1. każdy człowiek powinien mieć możliwość uczenia się przez całe życie i to powinno być naczelną ideą polityki oświatowej,
  2. należy przywrócić kształceniu charakter doświadczenia życiowego, oświata powinna tworzyć ruch społeczny,
  3. koniecznością jest odformalizowanie instytucji, kształcenie powinno być prowadzone z pomocą wielorakich środków, najważniejszym powinno być to czego człowiek się nauczył i co umie, wybór środków i metod kształcenia musi być swobodny, powinien liczyć się wynik końcowy kształcenia, gdyż wszystkie drogi do jego uzyskania należy traktować jako wartościowe,
  4. należy zapewnić drożność i szerokie możliwości wyboru; system powinien być pełny i otwarty, ma on ułatwiać uczącym się przechodzenie z jednej instytucji do drugiej, koniecznym jest usunięcie sztucznych barier między różnymi typami, cyklami i szczeblami nauczania oraz między kształceniem formalnym i nieformalnym,
  5. skuteczność polityki oświatowej i kulturalnej zależy od strategii wychowania w wieku przed-szkolnym,
  6. każdy powinien mieć zapewnione nauczanie elementarne w pełnym wymiarze czasu,
  7. należy rozszerzyć kształcenie ogólne, by miało ono charakter teoretyczny, techniczny i praktyczny, trzeba zmierzać do usunięcia sztucznych podziałów między różnymi typami nauczania,
  8. młodzieży powinno się przyswajać umiejętności wykonywania różnych zadań i umożliwić stałe doskonalenie się w miarę zmieniających się warunków pracy, chodzi tu przede wszystkim o optymalizację ruchliwości zawodowej,
  9. zakłady pracy mają pełnić rolę wychowawczą, instytucje oświatowe mają współpracować z przedsiębiorstwami,
  10. powinno zróżnicować kształcenie na poziomie wyższym tak, aby instytucje były zdolne spełnić coraz liczniejsze potrzeby indywidualne i zbiorowe,
  11. posiadana wiedza, zdolności i umiejętności powinny stanowić kryterium przyjęcia do wybranego typu szkoły i na stanowiska pracy,
  12. najistotniejszą kwestią w strategii oświatowej powinna być oświata dorosłych,
  13. pamiętać trzeba, że alfabetyzacja jest tylko częścią oświaty dorosłych,
  14. samokształcenie kierowane posiada niezastąpione walory, powinny istnieć instytucje i urzędnicy popierające samodzielną naukę,
  15. należy wprowadzić nowe techniki odtwarzania i porozumiewania się, by unowocześnić technologię kształcenia,
  16. koniecznym do spełnienia poprzedniej zasady jest powstanie ruchu dążącego do wdrażania tych metod,
  17. należy znieść hierarchie między różnymi kategoriami nauczycieli, powinni mieć oni jednakowy status,
  18. wykształcenie nauczycieli powinno przygotowywać ich do pełnienia roli wychowawców, należy skrócić pierwszy cykl kształcenia nauczycieli i organizować po nim doskonalenia,
  19. znaczenia nabierają wychowawcy zawodowi i niezawodowi, trzeba zwiększyć liczbę dobro-wolnych lub częściowo płatnych pomocników w działalności wychowawczej,
  20. tryb nauczania powinien być przystosowany do ucznia, ma on być centralnym punktem każdego działania wychowawczego i oświatowego,
  21. należy pobudzić w uczniu wewnętrzne procesy aktywnego współuczestnictwa w procesie kształcenia, powinni mieć oni możliwość podjęcia odpowiedzialności.
- Raport stworzony przez Komisję wskazał przede wszystkim potrzeby i kierunki dalszego rozwoju systemu oświatowego. Podstawowym dążeniem powinno być demokratyzowanie oświaty (zapewnie udziału społeczeństwa w decyzjach dotyczących oświaty i wychowania), zindywidualizowanie kształcenia (traktowanie wszystkich podmiotowo), oraz uzyskanie elastyczności oświaty (przystosowanie jej do stale zmieniających się zewnętrznych warunków życia ludzi oraz ich potrzeb i zainteresowań intelektualnych).
- Opracowanie raportu przyczyniło się do ożywienia prac nad systemem oświaty w wielu krajach. Zapoczątkował on ważną epokę reform i przemian w edukacji. Inne kraje zainspirowane znaczeniem raportu Faure'a przygotowały raporty dla rozwoju systemów oświatowych. Postulaty zawarte w tym raporcie są nadal aktualne i przydatne w modernizacji oświaty.
- Raport Faure'a pt. "Uczyć się, aby być" stanowi zasadniczy przełom w odczytywaniu pedagogicznego sensu edukacji oraz formułowaniu celów oświatowych i kształtowaniu polityki oświatowej państw Zachodu. Raport ten służył przewyżczeniu dziedzictwa pedagogizmu w krajach Europy Zachodniej, ponieważ jego idea „uczyć się, aby być” dostarczała przesłanek do uchylenia dominacji paradygmatu strukturalno-funkcjonalnego w badaniach nad edukacją. Zapowiadał też szczególną rolę edukacji („uczenia się”) w przewyżczeniu zagrożeń cywilizacyjnych.

4. Raporty Klubu Rzymskiego

Początek lat 70 XX wieku przynosi raporty wydawane pod auspicjami Klubu Rzymskiego, organizacji społecznej zrzeszającej intelektualistów, polityków, dziennikarzy i ludzi różnych profesji, różnych krajów, których łączy troskanie o przyszłość świata i ludzkości, czyli tzw. problemy globalne. Przyczyny powstania i powodzenia takiej międzynarodowej inicjatywy były następujące:

- 1) fala kryzysów (demograficzny, energetyczny, żywnościowy i inne) wymagających rozwiązań o charakterze globalnym,
- 2) empirycznie stwierdzona redukcja czasowa i przestrzenna świadomości społecznej, którą wiązano z upowszechnianiem się społeczeństwa konsumpcyjnego i kultury masowej.

Do pierwszych raportów Klubu Rzymskiego zalicza się:

1. Granice wzrostu – 1972 (wyd. polskie 1973)⁴
2. Ludzkość w punkcie zwrotnym – 1974 (wyd. polskie 1977)⁵
3. O nowy ład międzynarodowy – 1976 (wyd. polskie 1978)⁶

Te trzy raporty nazwano raportami pierwszej generacji. Charakteryzują się one tym, że rozpatrują problemy świata w aspekcie ekonomiczno-politycznym, pomijając w zasadzie kontekst społeczny. Zagrożenia przedstawione w tych raportach mogą być osłabione, oddalone w czasie, a być może nawet ograniczone lub zlikwidowane, jeśli uda się rozbudzić wrażliwość jednostkową i społeczną, tzw. solidaryzm, oraz wydłużyć perspektywę czasową, tzn. połączyć przeszłość z przyszłością, zachowując właściwe proporcje pomiędzy ciągłością i zmianą oraz poszerzyć perspektywę przestrzenną od płaszczyzny ja do płaszczyzny globalnej. Chodzi zatem o te wymiary, w kontekście których człowiek określa sens własnej biografii i poszukuje kryteriów wartościowania tego, co jest tu i teraz.

Ważną dla edukacji tezę tych raportów jest przekonanie, że ludzie tak uodpornili się na informacje o charakterze katastroficznym, że nawet system informatyczny autentycznego ostrzegania przez media w ogóle nie działa, np. o powodzi, huraganie, trzęsieniu ziemi, zatarasowaniu drogi itp. Ludzie nie wierzą słowom, a często nawet ich nie rozumieją.

Scenariusz optymistyczny ostatniego raportu formułuje następujące postulaty:

- 1) wykorzenie nędzy, przemocy i niesprawiedliwości,
- 2) zrównoważenie ekologiczne rozwoju – odróżnienie rozwoju od wzrostu; wzrost, w przeciwieństwie do rozwoju, zakłada równoważenie 5 elementów: przyrost ludności, produkcję żywności, przemysłowanie, wyczerpanie zasobów naturalnych, zanieczyszczenie środowiska,
- 3) upowszechnienie poczucia solidarności, wspólnotowości i braterstwa,
- 4) tworzenie społeczeństwa otwartego,
- 5) edukowanie człowieka mądrego, o otwartym umyśle, odpowiedzialnego, wrażliwego itd.

Dwa następne raporty Klubu Rzymskiego są już raportami edukacyjnymi. Są to:

1. Uczyc się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką? – 1979 (wyd. polskie 1982)⁷
2. Przyszłość jest w naszych rękach – 1981 (wyd. polskie 1987)⁸

Raporty te nie są gotowym projektem oświatowym, zunifikowanym i zunifikowanym. Dostarczają natomiast idei, kategorii pojęciowej i przesłanek do innego myślenia o edukacji, czyli budowania społecznego dyskursu o edukacji.

W roku 1991 powstał kolejny raport Klubu Rzymskiego pt. „Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?” Raport zawiera problemy dotyczące metodyki działań nazwanych rezolucyką. Rezolucyka jest wskazywana jako jedyna skuteczna strategia rozwiązywania współczesnych problemów. Przygotowanie ludzi do jej stosowania związane jest jednak z jakością edukacji. Proces edukacji nie może już sprowadzać się jedynie do wyposażenia uczniów w wiedzę. Na pewno nie jest to też najważniejsze zadanie szkoły. Autorzy raportu wymieniają między innymi następujące ważne zadania edukacji:

- kształtowanie inteligencji i rozwinięcie zmysłu krytycznego,
- lepsze poznanie samego siebie,
- opanowanie zdolności pokonywania własnych niepożądanych popędów i destrukcyjnych zachowań, trwałe rozbudzanie zdolności twórczych i wyobraźni,
- zdobycie umiejętności pełnienia odpowiedniej roli w życiu społecznym,
- zdobycie umiejętności porozumiewania się z innymi ludźmi,
- pomaganie innym w przystosowaniu się do zmian,
- uzyskanie całościowego poglądu na świat,
- wyrobienie w ludziach większej operatywności i gotowości do rozwiązywania licznych nowych problemów.

Raport uznaje, że istotnym problemem globalnym staje się kryzys wykształcenia (kształcenia). Nie jest to problem jednego kraju, jednej grupy społecznej, jednej partii czy też jednego człowieka. Stanowi on wyzwanie globalne

5. Biała Księga Komisji Europejskiej (1995)⁹

Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia obejmuje analizy bieżącego stanu oświaty oraz kierunki i propozycje jej dalszego rozwoju. Powstała z koncepcji Komisji Europejskiej i była skutkiem dyskusji o potrzebie znaczących zmian w polityce edukacyjnej krajów europejskich. Zapoczątkowana była w 1996 roku, Europejskim Roku Kształcenia Ustawicznego, a uczestniczyli w niej ważni uczestnicy życia publicznego, a także ministrowie zajmujący się sprawami społecznymi i edukacją. 29 listopada 1995 roku nastąpiło uchwalenie Białej Księgi przez Komisję Europejską, a jej pełny tytuł brzmi: Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa. Podstawowym celem jest zachęcanie do zdobywania umiejętności i wiadomości podczas ciągłego uczenia się i nauczania, by stworzyć uczące się społeczeństwo. Zaś fundamentem tej wizji

⁴ D.H. Meadows, D.L. Meadows, W.W. Behrens III (1973), *Granice wzrostu*, PWE, Warszawa

⁵ M. Mersarovic, E. Pestel (1977), *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, PWE, Warszawa

⁶ J. Tinbergen, A.J. Dollzman, J. Ettinger (1978), *O nowy ład międzynarodowy*, PWE, Warszawa

⁷ J.W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza (1982), *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką? Raport Klubu Rzymskiego*, PWN, Warszawa

⁸ A. Peccei (1987), *Przyszłość jest w naszych rękach*, PIW, Warszawa

⁹ Komisja Europejska (1997), *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP-TWP, Warszawa

jest idea uczenia się przez całe życie, co ułatwi ludziom życie w tak szybko zmieniającym się świecie, a edukacja permanentna ma być warunkiem postępu społecznego. W Polsce raport został wydany w 1997.

Celem raportu było zainicjowanie debaty na temat aktualnego i przyszłego znaczenia edukacji i kształcenia dla układu stosunków społecznych w Unii Europejskiej.

Autorzy Białej Księgi wymieniają 3 czynniki wymagające reformowania oświaty. Są to:

1. Rozwój społeczeństwa informacyjnego – aktualnie technologie informacji zmieniły charakter pracy i organizację produkcji, wszystko ulega zmianom. Powstawanie społeczeństwa informacyjnego jest czynnikiem sprawczym zasadniczych przekształceń w charakterze i organizacji produkcji (ryнку pracy), ograniczenia miejsc pracy w sektorze produkcji oraz radykalnego zwiększenia miejsc pracy w sferze usług, a szczególnie w sferze wytwarzania, przetwarzania i dystrybucji informacji. Od przedsiębiorstw wymaga się większej giętkości i decentralizacji, także wymagania dla pracownika uległy modyfikacji. Społeczeństwo informacyjne przyczynia się do zmiany sposobu nauczania, gdzie ważną rolę odgrywa wzajemne oddziaływanie nauczyciela i uczącego się.
2. Proces globalizacji – to swobodny przepływ kapitałów, dóbr i usług, co w przyszłości spowoduje powstanie rynku globalnego, a firmy będą otwarte i solidarne wobec siebie. Umieędzynarodowienie handlu przybliży powstanie światowego rynku zatrudnienia (globalizm).
3. Przemiany cywilizacji naukowo-technicznej – rozwój i upowszechnianie wiedzy naukowej oraz produkcji technicznej, prowadzi do potrzeby łączenia wysokiej specjalizacji z kreatywnością i twórczością. Postęp naukowo-techniczny może być nie tylko warunkiem dobrobytu i wyższej jakości życia, ale także źródłem zagrożeń i niepokoju (luka ludzka)

Skutkiem tych przemian są inne oczekiwania wobec edukacji, a szczególnie wobec kształcenia realizowanego w systemie oświaty. Występuje tu zatem zdecydowane odrzucenie tego, co nazywa się „przygotowaniem zawodowym” na rzecz „rozwoju przydatności do zatrudnienia”. Na rozwój przydatności do zatrudnienia składają się następujące umiejętności:

- podstawowe – akumulacja wiedzy oraz posiadane umiejętności i motywacja do dalszego uczenia się (umieć i chcieć się uczyć); szczególną rolę odgrywa tu nauczanie języków obcych (w tym co najmniej,
  - techniczne – typu know-how, w tym szczególnie znaczenia nabiera inicjacja technologii informacji (medialnej), posługiwanie się urządzeniami do kodowania, przetwarzania i wytwarzania informacji,
  - społeczne – kreatywność, odpowiedzialność, współpraca, komunikowanie.

Aby móc przekształcić społeczeństwa, muszą spełnione być dwa warunki, które autorzy Białej Księgi traktują jako dwa podstawowe cele. A są to:

1. umożliwienie każdemu człowiekowi zdobycie i rozwój kultury ogólnej – otaczająca nas rzeczywi-

stość bardzo szybko ulega wszelkim przemianom, a człowiek zasypywany jest mnóstwem nowych informacji. Dlatego należy skupić się na pozytywnych skutkach, jakie przynosi szeroka wiedza, która powinna być z zakresu treści ogólnohumanistycznych, z wiedzy literackiej, filozoficznej, teoretycznej, czy praktycznej. Pozwoli to człowiekowi dobrze funkcjonować w otaczającym świecie i umiejętnie podejmować decyzje. Uchroni go zaś przed manipulacją.

2. rozwój przydatności do zatrudnienia i zdolność do aktywności ekonomicznej – w okresie globalizacji i pojawianiu się nowych technologii, człowiek posiadać ma wiedzę, która będzie połączeniem podstaw, wiedzy technicznej oraz umiejętności społecznych, która pozwoli mu żyć w zaistniałej sytuacji. Dlatego ważnym, jest, by rozwijać u człowieka umiejętności podstawowe i kształcić techniki samodzielnego uczenia się oraz powinno dbać się o rozwój umiejętności technicznych, które potrzebne są przy zmianie pracy. Nabywane są one podczas kształcenia ogólnego oraz doskonalenia zawodowego, a także podczas pracy. Natomiast zdolności społeczne związane są z umiejętnością współpracy, pracy w grupie i kreatywności, które nabywa się w praktyce zawodowej. W kreowaniu własnej przydatności do zatrudnienia istnieją dwie drogi:

- 1) tradycyjna – ukończenie studiów i uzyskanie dyplomu; w wielu krajach dyplomy pewnych uczelni są traktowane jako filtr dopuszczający do elit kierujących w polityce, administracji, gospodarce i nauce, jest to sposób najbardziej znaczący, jeśli chodzi o zatrudnienie; dyplomy określają kompetencje, co według autorów Białej Księgi świadczy o sztywności rynku pracy i czasami o przecenianiu dyplomu.

- 2) nowoczesna – jest to innowacyjny sposób „wejścia w sieć współpracy, kształcenia i doskonalenia”; (informacja, orientacja, dostęp do uzyskiwania kwalifikacji); ważny jest tu dostęp do kształcenia i doskonalenia, a każdy powinien być informowany o istniejących ofertach kształcenia w określonych zawodach; istotnym jest, by państwa Unii Europejskiej wzajemnie uznawały zdobytą wiedzę.

Autorzy Białej Księgi akcentują, że obecny system kształcenia musi ulec przemianie, a struktury instytucji kształcenia powinny przystosować się do spełniania potrzeb edukacyjnych różnych grup społecznych. Trzeba więc zwiększyć elastyczność, zapewnić większą autonomię osób i instytucji. Tak więc należy zainwestować w edukację, by podnieść poziom kształcenia, a odbywać się to ma poprzez nakłanianie do zdobywania nowych kwalifikacji i umiejętności w ciągu całego życia. W przemianach tych, ważną rolę odgrywa szkoła, w której to właśnie rozpoczyna się edukacja.

Biała Księga zawiera postulaty odnoszące się do działań związanych z reformowaniem edukacji na trzech poziomach:

- I. Unii Europejskiej,

- II. narodowym,
III. lokalnym.

Unia Europejska przygotowała między innymi następujące programy edukacyjne: Erasmus, Comett, Lingua, Leonardo, Socrates, Adept. Dla reform oświatowych w państwach Unii Europejskiej zostały natomiast wyznaczone priorytety w postaci następujących celów:

1. Zachęcanie do zdobywania nowej wiedzy. Należy rozwijać wszelkie formy tej zachęty, gdyż każdy powinien posiadać dostęp do form edukacji, która odpowiadałaby jego potrzebom. Należy też zwiększyć mobilność studentów, by uznawać ich osiągnięcia, zdobyte podczas studiów, a także znieść przeszkody i bariery. Cel ten powinien być realizowany poprzez:
  - Ustanawianie nowych procedur uznawania kompetencji: kluczowych (podstawowych i społecznych), technicznych, zawodowych. Wiązać się to musi z opracowaniem stosowanych narzędzi i metod akredytacji. Sugeruje się też wprowadzenie „osobistej karty kompetencji” (uznawanej w Unii Europejskiej).
  - Budowanie europejskiej sieci centrów kształcenia zawodowego.
  - Określenie najlepszej formy akredytacji wiedzy.
  - Określenie wzorów osobowych kart kompetencji.
2. Zbliżenie szkoły i przedsiębiorstwa.– poprzez znieszenie barier pomiędzy nimi.. Realizacja tego celu ma się odbyć poprzez:
  - tworzenie i współpraca sieci ośrodków kursów i praktyk w krajach europejskich oraz zachęcanie do kształcenia ustawicznego
  - promocja mobilności kursantów
  - stworzenie europejskiej karty kursów
 Przykładem wspierania realizacji tego postulatu może być program Erasmus oraz wprowadzenie statusu stażysty europejskiego.
3. Ograniczenie zjawiska marginalizacji. Może odbywać się poprzez zwiększenie liczby staży edukacyjnych lub organizowanie akcji zatrudniania miejscowego. Autorzy Białej Księgi zaś proponują szkoły drugiej szansy, które powinny znajdować się w „trudnych dzielnicach”, ale należy przy tym uważać, by to nie doprowadziło do segregacji, dlatego w szkołach tych powinni pracować najlepsi nauczyciele, by rozwinąć u młodzieży motywację, kształtować umiejętności uczenia się oraz rozwijać kompetencje społeczne. W tym celu instytucje edukacyjne muszą być zróżnicowane, korzystanie z nich możliwe być musi w różnych formach i w różnym okresie życia, z wykorzystaniem materiałów multimedialnych oraz funduszy wspólnotowych, np. Socrates, Leonardo. Ochotnicza służba młodzieżowa zaproponowana także przez autorów Białej Księgi miałaby stwarzać możliwości odbywania stażu przez osoby młode w celu rozwijania działalności społecznej dla wspólnego dobra. By postulaty te zrealizować, należy:

- gromadzić fundusze europejskie dla wsparcia środków narodowych i regionalnych,

- zwiększać dotacje na konsultacje i partnerstwo z instytucjami gospodarczymi, by zwiększyć możliwość zatrudnienia,
  - stosować metody nauczania z wykorzystaniem technik informacyjnych i multimedialnych,
  - promocja działań animacyjnych w celu powiązania rodziny ze szkołą
4. Opanowanie trzech języków Wspólnoty. Ważnym jest, by nie tylko potrafić się tymi językami posługiwać, ale też by przez to potrafić dostosować się do nowych środowisk, w innych kulturach. Nauka języków pomaga osiągnąć powodzenia w szkole. Unia Europejska stworzyła już programy rozwijające naukę języków obcych: LINGUA, SOCRATES, LEONARDO. By zrealizować te postulaty należy:
    - używanie jednego języka Wspólnoty przez uczniów szkół podstawowych, zaś dwóch języków w szkołach ponadpodstawowych,
    - uczestnictwo nauczycieli z krajów Unii Europejskiej,
    - stosowanie nowoczesnych metod nauczania, by samodzielnie uczyć się języków obcych,
    - umożliwianie i promocja kontaktów pomiędzy młodzieżą z różnych państw

Szkoły (lub klasy), które miałyby dobrze zorganizowane nauczanie języków obcych mogą starać się o „europejski znak jakości”.

5. Równorzędność inwestycji materialnych i edukacyjnych. Priorytetem jest tu skonsolidowanie poziomów finansowania, a odbywać ma się to poprzez:
  - promocja postrzegania kształcenia jako inwestycji,
  - zachęta do inwestowania w kształcenie
 Chodzi o takie przepisy fiskalne, które zachęcałyby i promowały inwestowanie w zasoby ludzkie, nie tylko w produkcję rynkową dóbr materialnych. Wiązać się to będzie z przejściem od pracy fizycznej do sfery usług, od pracy związanej z produkcją dóbr do pracy związanej z gromadzeniem, przetwarzaniem, dystrybucją i wykorzystywaniem informacji. To przesunięcie może dokonać się jedynie poprzez zmiany w obszarze edukacji. Chodzi przede wszystkim o zwiększenie stopnia solaryzacji na poziomie średnim i wyższym oraz zmianę jakości kształcenia.

6. Raport Jacquesa Delorsa (1996)¹⁰

Z inicjatywy zgłoszonej na Generalnej Konferencji UNESCO w 1991 roku powstała w 1993 roku Międzynarodowa Komisja do Spraw Edukacji dla XXI wieku. Na jej przewodniczącego powołano J. Delorsa. W skład Komisji weszło 14 osobistości reprezentujących różne regiony świata, różne kultury i różne religie.

Raport ten również nie proponuje gotowych rozwiązań, ale analizuje zasadnicze zmiany, jakie do-

¹⁰ J. Delors (1998), *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, SOP UNESCO, Warszawa

konały się w świecie od czasu ukazania się raportu Edgara Faure'a. Zdaniem Delorsa cztery nowe zjawiska będą determinować przyszłość:

1. Globalizacja. Dzięki technice staliśmy się mieszkańcami „planetarnej wioski”. Zjawisko globalizacji wywołane zostało radykalnym zmniejszeniem dystansów przestrzennych i czasowych, spowodowanych rozwojem technik wytwarzania, przetwarzania i dystrybucji informacji. Zmiana ta określana jest mianem „rewolucji informatycznej”. Skutkiem tego jest zacieranie się granic pomiędzy: kontynentami (zjawisko amerykanizacji w Europie i świecie), kulturami (zjawisko wielokulturowości), religiami (zjawisko ekumenizmu), państwami i narodami (państwa wielonarodowe i wieloetniczne, instytucje ponadnarodowe i instytucje współpracy międzynarodowej), różnymi formami poznawczego osvajania świata (poznaniem: filozoficznym, naukowym, potocznym, właściwy sztuce i literaturze).
2. Rozwój krajów spoza cywilizacji Zachodniej, który sprawił, że został zburzony dotychczasowy podział świata na bogatą Północ i biedne Południe, bogaty Zachód i biedny Wschód. Chodzi o państwa południowo-wschodniej Azji, które w latach 80 i 90 XX wieku przeszły proces niezwykle szybkiego uprzemysłowienia, uzyskując miano „tygrysów kapitalizmu”. O radykalnej modernizacji przemysłu zdecydowały między innymi takie czynniki, jak: napływ kapitału zagranicznego, niskie podatki dla inwestorów, tania siła robocza i inne. Należą do nich następujące kraje: Singapur, Korea Południowa, Tajwan, Malezja. Oddzielnym problemem są takie potęgi, jak Japonia i Chiny czy świat muzułmański.
3. Koniec zimnej wojny i rozpad imperium sowieckiego, który spowodował erozję dotąd dominujących narracji, opartych na dychotomicznym podziale na „swoich” i „obcych”.
4. Rosnące znaczenie środków przekazu informacji i komunikowania jako efekt zjawiska rewolucji informatycznej. Rewolucja informatyczna sprawiła, że mamy do czynienia z przyrostem informacji i coraz więcej ludzi potrzebnych jest w sektorze wytwarzania, przetwarzania i dystrybucji informacji. Przeciętny człowiek nie radzi sobie z tym zalewem informacji, a największy wpływ na kształtowanie świadomości jednostkowej i zbiorowej uzyskuje telewizja. W związku z tym coraz bardziej zaciera się granica między edukacją, propagandą, indoktrynacją, psychoterapią, socjoterapią i innymi technikami wywierania wpływu na ludzi. Telewizja zaś jest głównym medium włączania ludzi w kulturę masową.

Według raportu edukacja powinna przyczynić się do zwalczania ubóstwa, ostracyzmu społecznego, przemocy i wojen, powinna współtworzyć lepszy świat, w którym szanuje się prawa człowieka i panuje wzajemne zrozumienie, a postęp wiedzy wykorzystywany jest dla dobra wszystkich narodów. Zatem w polityce oświatowej państw Unii Europejskiej po-

winny znaleźć potwierdzenie między innymi następujące postulaty:

- apel o zwaloryzowanie aspektu etycznego i kulturowego edukacji,
- zachęcanie do otwarcia się na „innego” i „inność” w ramach respektowania demokratycznej zasady pluralizmu i idei solidarności planetarnej,
- afirmacja tożsamości rodzinnej, grupowej, terytorialnej,
- apel o zaangażowanie w ideę „nowego humanizmu” budowanego na ludzkiej solidarności,
- zachęcanie do przewycięzania agresywnych nacjonalizmów, totalitaryzmów, dogmatyzmów, szowinizmów, rasizmów, fundamentalizmów, uprzedzeń, przesądów, nietolerancji itp.

Według raportu Delorsa współczesna edukacja (ustawiczna, permanentna, całościowa i całościowa, holistyczna) powinna być oparta na 4 filarach:

1. Uczyć się, aby żyć wspólnie. Postulat ten oznacza zaangażowanie w budowanie solidaryzmu społecznego poprzez zaangażowanie w rozwiązywanie konfliktów, akceptację pluralizmu, tolerancji i rozumienia dla „innego” i „inności”.
2. Uczyć się, aby wiedzieć. Postulat ten oznacza nadanie wiedzy charakteru wartości autotelicznej, rehabilitację wykształcenia, szczególnie ogólnego, szerokoprofilowego, humanistycznego.
3. Uczyć się, aby działać. Postulat ten oznacza akceptację dla skutecznego działania opartego na takich kompetencjach, jak: autonomiczność, odporność na stres, innowacyjność, racjonalność decyzji, komunikatywność, zdolność do pracy w zespole, umiejętności techniczne i profesjonalne.
4. Uczyć się, aby być. Chodzi o to, że rozwój ma na celu pełny rozkwit człowieka, w całym bogactwie jego osobowości oraz w różnorodnych formach ekspresji i zaangażowania: jako jednostki, członka rodziny i społeczeństwa, obywatela i producenta, wynalazcy techniki i twórcy marzeń. Problem rozwoju człowieka może być odczytany w kontekście sensu życia lub deficytu sensu życia, jako zjawiska występujące na szeroką skalę w krajach wysoko rozwiniętych, które poradziły sobie z deficytami dotyczącymi podstawowych potrzeb ludzi. Edukacja może być wtedy definiowana jako proces przygotowania jednostki do uzyskania i potwierdzania w codziennym życiu swojej tożsamości autonomicznej. Stan ten stanowi bowiem podstawę do nadania swemu życiu indywidualnego sensu i funkcjonowania w standardzie podmiotowym.

Raport Delorsa, oprócz całościowej koncepcji edukacji, zawiera również analizy i postulaty dotyczące poszczególnych szczebli kształcenia. Szczególną wagę przywiązuje się do kształcenia na poziomie podstawowym. Temu poziomowi kształcenia przypisane są dwa cele:

- 1) Wyposażenie dzieci w narzędzia uczenia się (czytanie, pisanie, komunikowanie, rachunki, rozwiązywanie problemów).
- 2) Wyposażenie w fundamentalne treści edukacyjne (wiadomości, umiejętności, postawy, wartości) niezbędne dla godnego życia, przetrwania, rozwo-

ju, pracy, budowania satysfakcjonującej egzystencji własnej i innych.

Miarą zadań w tym zakresie jest około 900 milionów analfabetów na świecie wśród osób dorosłych, 130 milionów dzieci nie jest objętych solaryzacją, a ponad 100 milionów dzieci przedwcześnie opuściło szkołę.

Według raportu największym problemem w naszym kręgu cywilizacyjnym jest szkolnictwo średnie. Jest ono przedmiotem krytyki i jednocześnie wielkich nadziei. Komisja proponuje politykom rozważyć koncepcję edukacyjnego kredytu czasu (przebieżność nauki i aktywności zawodowej, różnorodność kształcenia, certyfikację różnych kompetencji, doświadczeń, wiedzy i inne). Celem jest stworzenie warunków do upowszechnienia średniego wykształcenia ogólnego kończącego się maturą, która otwiera jednostkom drogę do zróżnicowanych form kształcenia na poziomie wyższym oraz uczestniczenia w różnych formach uzyskiwania i doskonalenia kwalifikacji zawodowych.

Raporty oświatowe XX wieku pokazują, jak rodzą się pomysły na rozwiązywanie problemów edukacyjnych oraz problemów instytucji systemu oświatowego. Pokazują one związek formułowanych dyrektyw i przygotowywanych projektów zmiany z przyjętą interpretacją przeszłości (oceną faktów i zdarzeń w kategoriach osiągnięć – niepowodzeń) oraz odczytanych i zwerbalizowanych wyzwań przyszłości. Działania czasu teraźniejszego są więc wypadkową naszych społecznych przekonań o przeszłości i przyszłości.

Unia Europejska oczekuje od krajów członkowskich, aby polityka oświatowa pomagała ludziom sprostać wyzwaniom swego czasu i wspierała ich w rozwiązywaniu problemów uznawanych za podstawowe w naszym czasie biograficznym, a są nimi:

- wyzwania technologiczne, związane z nowymi technologiami, urządzeniami, materiałami;
- wyzwania kulturowe, związane z dominacją kultury masowej, konsumpcyjnym stylem życia, „technopolem”, wielokulturowością;
- wyzwania etyczne, związane z tym, co w raportach Klubu Rzymskiego nazwano „luką ludzką”.

Przemiany edukacyjne w skali makro związane są także z reformami oświatowymi i eksperymentalnymi próbami powodującymi przemiany dydaktyczne w praktyce edukacyjnej. Te reformy i eksperymenty są efektem realizacji określonej polityki oświatowej, ta zaś wynika z orientacji politycznej ekip rządzących.

Literatura:

1. Botkin J.W., Elmandjra M., Malitza M. (1982), *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką? Raport Klubu Rzymskiego*, PWN, Warszawa
2. Coombs P.H. (1968), *The World Educational Crisis. A Systems Analysis*, Oxford University Press, New York
3. Delors J. (1998), *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, SOP UNESCO, Warszawa
4. Faure E. (1975), *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa
5. Husen T. (ed.) 1967), *International Study of Achievement in Mathematics. A Comparison of Twelve Countries*, Vol. I & II, Willey-Almqvist and Wiksell, Stockholm-New York; *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego* (2005), Euridice-Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa
6. Komisja Europejska (1997), *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP-TWP, Warszawa
7. Meadows D.H., Meadows D.L., Behrens W.W. III (1973), *Granice wzrostu*, PWE, Warszawa
8. Mersarovic M., Pestel E. (1977), *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, PWE, Warszawa
9. Tinbergen J., Dollzman A.J., Ettinger J. (1978), *O nowy ład międzynarodowy*, PWE, Warszawa
10. Peccei A. (1987), *Przyszłość jest w naszych rękach*, PIW, Warszawa

PART I. DISSERTATIONS AND ARTICLES

EDUCATIONAL BASES AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES
AS PRESENTED IN THE LIGHT OF EDUCATIONAL REPORTS

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 11-18

Anna Klim-Klimaszewska

University of Natural Studies and Humanities in Siedlce

Summary: The article presents the analysis of international reports which raised the problem of education. Special attention was devoted to expert reports, such as: Reports of The International Association for the Evaluation of Educational Achievement, Philip H. Coombs Report, Edgar Faure's Report, The Club of Rome Reports, The White Book of The European Commission, Jacques Delors Report. All the reports advocate changes that should be introduced in education in connection with the process of social life transformation, globalization, technological-scientific advancement along with the results in the fields of work and human surroundings. On the basis of the aforementioned notions, certain regularities about educational systems have been established in order to pursue the defined goals of EU strategy for education.

Key terms: education, report, reforms, transformation

The last decade of the last century and the first decade of 21st century constitute the time when the most crucial educational transformations took place. The changes have been happening in the whole educational systems not only in Poland but in other countries as well. The vast amount of external circumstances, which can be observed in the time span, have influenced the fundamental changes in education.

The term "educational transformations" concerns intentionally introduced changes in educational system that have been done not only on a macro scale (whole educational system) but also on a micro scale, i.e. on a specific educational level, within a given school or a class. One can observe certain constant elements that function in educational system as the organisation of educational process: lessons, homework, trips, extracurricular activities, relationships among teachers and students. The system is also characterised by many variables, thus, taking into account the relations and combinations within their sphere, changes can be introduced both on a macro and micro scale. Changeable components include: goals and values that are the underlying reason for the formation of aims, the selection and structure of topics, forms of students' work organisation, teaching materials, the results control, the assessment of results, facilitating the contact between teachers and members of the local community (especially parents).

Both decades, the last of the 20th and the first of 21st century, have distinctive features. The former is the time of assessment, the latter is the period of drafting possible scenarios. It is underlined that the 20th century, contrary to the intentions and announcements, e.g. made by Ellen Key, was unfavourable for children and younger generation. Attempts to transform school, not only those from the beginning of the last century but also the projections of approaches that followed, such as: problem based learning, educa-

tional machines, programme based education and democratic liberalism, failed to be adapted within the educational field. All these actions, albeit beneficial, were either time consuming and impractical in the light of macro scale teaching or were financially unattainable. Undeniably, the reports that analysed the issues of education are of utmost importance.

1. Reports of The International Association for the Evaluation of Educational Achievement¹¹

Modernistic tendency to perceive the world as the educational laboratory and disappointment with the ideology of liberal education after the II World War resulted in the creation of great programme of comparative studies on the results of education. In 1962, The International Association for the Evaluation of Educational Achievement was established. The evaluation was conducted in 22 countries and the year 1967 produced the first results in the form of two-volume work. In the following years, the results concerning reading skills, the knowledge of literature, nature and society were published. The evaluation of educational process revealed the formidable complexity of aspects, processes and dimensions along with the multiplicity of its determinants and effects. The results became the foundation for further studies of the standardization of educational results, operationalization of educational aims, achievement tests, etc.

A special report, whose aim was to compare the completion of the desired educational results, was

¹¹ Husen T. (ed.) *International Study of Achievement in Mathematics. A Comparison of Twelve Countries*, Vol. I & II, Stockholm-NewYork: Willey-Almqvist and Wiksell, 1967; *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, Warsaw: Euridice-Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2005

prepared. The subject of evaluation, which was conducted on the group of adults (16-65 years of age), was the comprehension of simple informative texts. 7 countries took part in the test: The Netherlands, Canada, Germany, Poland, Switzerland, Sweden and the USA. Final conclusions were based on 5 levels of reading comprehension. It turned out that 5% of Poles managed to fully understand a given text, in contrast to 32% in Sweden. Two lowest scores which can be treated as information dysfunction were achieved by 77% of Poles and only by 28% of Swedes.

The long-lasting effect of the studies on effects of education is the creation of databases which contain information not only about the functioning of institutions but also about educational systems in all countries of the world. EU has prepared programme packages to support educational changes and international cooperation in the field of education, e.g. Socrates, Leonardo, Erasmus, Tempus, etc.

2. Philip H. Coombs Report (1968)¹²

The result of Coombs Report, entitled "The World Educational Crisis. A systems analysis" marked the beginning of a new kind of approach towards education – the critical trend with its highly diverse ideological, philosophical, theoretical, methodological and pragmatic background. Multiparadigmatic perception of education was introduced, which can be understood as the multiplicity of pedagogical trends (currents, movements, directions), being distinctive from one another in their demands and directives as well as in scientific theories which sanctioned them. In the light of critical thinking, one could observe the appearance of the theory of hidden programme and the theory of social and cultural reproduction.

Coombs Report, which has become part of critical pedagogy, initiated not only the process of evolution from orthodoxy (searching for the universal educational paradigm) to the heterogenic multiparadigmatic notion in thinking about education and but also the acceptance of social educational discourse which is indispensable in this sphere of human existence.

3. Edgar Faure Report (1972)¹³

The report was compiled by International Commission on Education which was established in 1971. The Commission presented the report after carrying out an inspection of 23 countries, taking part in 6 sessions and consulting 13 international organisations on four international conferences. The report, entitled *Learning to Be. The World of education today and tomorrow*, was introduced to Director-General of UNESCO Rene Maheu, who was the initiator of the procedure, on 18 May 1972. The Polish version of the report (*Uczyć się aby być*) was printed in 1975. It includes information

about the condition of education and the need for further development.

The text of the report can be divided into three main parts:

- Statement – presenting the development and actual condition of education
- Future – presenting the ways of further development and reforms
- Upbringing community – as a modern educational strategy

The first part discusses the fact that education has significant tasks which help to develop the society and lead to democratization and civic activity. The condition of education was also described. It was stated that education, under the influence of technological, industrial development as well as communication and automatization, education was obliged to prepare people for their work, life, civic and cultural activity. Education has to meet the need for development and trigger it. In the 20th century one could observe a population explosion that stimulated the increase in the number of schools. Subsequent levels of education became widespread and certain processes of education were modernised. Education started to function as a political factor in democratizing societies. The development of different form of education was also visible: extracurricular and educating adults. The report shows the inadequacies in curriculums as far as social and scientific upbringing are concerned.

The second part of the report includes three sections: Questions time, Facts announcing the future, Superior aims. In this part of the analysis the authors of the report indicate threatening phenomena (unemployment, lack of ecological balance, social degeneration) and present the direction of external and internal changes. According to what they said, science and technology should form the basis for educational development. The major goal of education ought to be the creation of scientific thinking.

The third part discusses the recommendations for politics and the strategy of educational planning. The main task of the reform is to consider the motivation and activity of social surroundings.

The Committee report includes 21 suggestions of rules, which deal with the new educational policy, namely:

1. every man should have the possibility to learn throughout the whole life; it should be the main principle of educational policy;
2. the revival of learning as a lifetime experience, education should form a grassroots movement;
3. it is necessary to deformalize institutions, multiplicity of aids should be used, the most important aspect is what a man has learnt and what he/she knows, the choice of aids and teaching techniques should be fluent, the result is crucial because all ways that lead to success should be treated as valuable.
4. the regulation of qualifications at other levels in the education system and the freedom of choice must be ensured; the system should be open and full, it is to facilitate student transfer from one in-

¹² Coombs P.H. *The World Educational Crisis. A Systems Analysis*, New York: Oxford University Press, 1968

¹³ Faure E. *Uczyć się, aby być*, Warsaw: PWN, 1975

stitution to another; it is of vital importance to eradicate artificial boundaries between different levels, cycles and types of education as well as between formal and informal education;

5. effectiveness of cultural and educational policy depends on the strategies of pre-school upbringing;
6. everyone should be entitled to full-time elementary education;
7. general education should be expanded to be theoretical, technical and practical, one should eradicate the artificial division of different types of education;
8. the youth should be encouraged to assimilate skills to perform various tasks; one should enable the youth to develop in the light of changing working conditions - it concerns mainly optimization of job mobility;
9. workplaces should have educational function, educational institutions are to cooperate with companies;
10. education on higher level should be diversified in order for the institutions to meet the increasing individual and collective needs;
11. acquired knowledge, skills and abilities should form a criterion for choosing a given type of school and job positions;
12. education of adults should be the highest priority in educational strategy;
13. literacy programme is just a part of education of adults;
14. controlled self-learning is of great value, institutions which support self-learning should be established;
15. new techniques of interpretation and communication should be introduced in order to modernise the educational technology;
16. a movement in support of the above mentioned rule is necessary;
17. hierarchy between different categories of teachers should be abandoned; teachers should be of equal status;
18. teachers' education should prepare them for being class tutors, it is advisable to shorten the first stage of their education and organize additional training afterwards;
19. vocational and non-vocational tutors have become more important; it is advisable to increase the number of voluntaries and partially-paid assistants;
20. the mode of education should be individually assigned to a student; it is to be the central point of every educational activity;
21. inner processes of active participation in educational process should be stirred in students; they should have the possibility to take responsibility;

The report compiled by the Committee has indicated, among others, the needs and directions of further development of educational system. The main aspiration should be to democratize education (give citizens the right to actively participate in decision making in the fields of education and upbringing), to

make education individual (subjectivity of students) and flexible (adaptation to constantly changing external living conditions, needs of man and intellectual interests).

The report has greatly contributed to the revival of educational transformations in many countries. It initiated the era of reforms and changes in education. Other countries, inspired by Faure's work, prepared reports that discussed the development of educational systems. Postulates which were put forward in the report have been actual and helpful in the modernisation of education.

Faure's report, *Learning to Be*, has been a turning point not only in understanding the pedagogical sense of education, but also formulating educational aims as well as forming educational policy in many Western countries. The report served the purpose of overcoming pedagogical legacy in western Europe, as its idea of "learning to be" diminished the domination of structural-functional paradigm in the field of educational studies. It also signalled the importance of education (learning) in overcoming civilisation threats.

4. The Club of Rome Reports

The early 70s of the last century produced reports that were published under the auspices of The Club of Rome, a social organisation for intellectuals, politicians, journalists and people of different professions and nationalities – for all people who care for the future of the world, i.e. global problems. The reason for establishing and success of this international initiative are following:

1. waves of crises (demographical, energy, food, etc.) which required global solutions.
2. empirically tested time and spatial reduction of public awareness, which was attributed to the popularization of the consumer society and mass culture.

The first reports are:

1. Limits to Growth – 1972 (polish edition 1973)¹⁴
2. Mankind at the turning point – 1974 (polish edition 1977)¹⁵
3. Reshaping the International Order – 1976 (polish edition 1978)¹⁶

The reports were called the first generation. They discuss the world problems from economical-political point of view, omitting the social context. The threats presented in the reports could be weakened, distant in time and probably even limited or eliminated if it was possible to stimulate individual and social sensitivity (solidarity) and prolong time perspective, i.e. to join the past with the future, preserving the right proportions between continuity and change. Moreover, one should broaden the perspective from the individual to

¹⁴ Meadows D.H., Meadows D.L., Behrens W.W. III. *Granice wzrostu*. Warsaw: PWE, 1973

¹⁵ Mersarovic M., Pestel E. *Ludzkość w punkcie zwrotnym*. Warsaw: PWE, 1977

¹⁶ Tinbergen J., Dollzman A.J., Ettinger J. *O nowy ład międzynarodowy*. Warsaw: PWE, 1978

the global level. It concerns dimensions, in the context of which a man determines the sense of a biography and seeks evaluative criteria for what is here and now.

The important thesis for education is the concept of a man who is so indifferent to dire news that even the early warning network used by the media to warn people against the flood, hurricane, earthquake or road block does not function. People do not believe in words, very often they do not understand them.

The optimistic scenario of the last report has formulated the following postulates:

1. to eradicate poverty, violence and injustice;
2. ecological equilibrium of development – to differentiate development from growth; contrary to development, growth is the balance of 5 elements: population growth, food production, industrialization, depletion of natural resources and pollution;
3. promulgating of solidarity, brotherhood and community;
4. the creation of open society;
5. educating a man with open mind, who is responsible and sensitive, etc.

The two other reports are educational ones:

1. *No limits to Learning* – 1979 (polish edition 1982)¹⁷
2. *The future in our hands* – 1981 (polish edition 1987)¹⁸

The reports are not unified and uniformized educational projects but they discuss ideas, terminology and premises for thinking about education in a different way. In other words they stimulate public discourse on education.

Another report entitled *First Global Revolution* was published in 1991. It presents problems concerning methodology of REZOLUTYK. REZOLUTYKA is said to be the only effective strategy of solving contemporary problems. Its practical use, however, depends on the quality of education. Educational process must not come down to transferring knowledge. Undeniably, it is not the most important task for school as well. The authors enumerate several fundamental aims of education:

- developing intelligence and critical thinking;
- better self-knowledge;
- teaching how to overcome one's undesired drives and destructive behaviour, stimulation of creative skills and imagination;
- the ability to function within the society;
- the ability to communicate with other people;
- helping other in their adaptation to changes;
- forming the holistic perception of the world;
- making people more efficient and ready to solve numerous new problems;

The report states that the educational crisis has become a crucial problem. It is not the problem of one country, social group, political party or man but rather a global one.

5. The White Book of The European Commission (1995)¹⁹

The White Paper of Education and Training includes the analysis of the actual state of education as well as directions and suggestions for its further development. The book was created by the European Commission as a result of the discussion about the necessary changes in the educational policies in many European countries. The year 1996 which was the European Year of Lifelong Learning initiated the procedure. All important members of public life, including ministers of social affairs and education, were present. On 29 November 1995, the white book was enacted by The European Commission, its full title being: *Teaching and Learning. Towards the Learning Society*. Its main aim is to encourage people to acquire new skills and knowledge in order to create the learning society. The fundamental aspect of this vision is the idea of lifelong learning which will facilitate life in the rapidly changing world. What is more, permanent education will condition the social development. In Poland the report was published in 1997.

The aim of the report was to initiate the debate on the actual and future significance of education for the social relations within EU.

The authors enumerate 3 factors that substantiate the educational reform:

1. The impact of the information society – information technologies have radically changed the nature of work and the organisation of production, everything has changed. The appearance of the information society is the causative factor of not only the fundamental transformations in the nature and organisation of production (job market), but also the decreasing number of workers in the manufacturing sector, being at the same time a stimulant to the increased employment in the service sector (especially the processing, distribution and storage of information). Companies are demanded to show greater flexibility and decentralisation. Demands towards employees have also changed. The information society contributes to the change in the educational system, in which mutual interaction of students and teachers is of utmost importance.
2. Globalisation – the free flow of currency, goods and services, which in the future will stimulate the appearance of the global market, where companies will be open and loyal to one another. Making trade international will create the global job market (globalism).
3. Scientific-technological changes of the civilisation – the development and popularization of scientific knowledge leads to the unity of high specialisation and creativity. The scientific-technological progress may not only condition one's well-being and higher living standards but also be the source of threats and anxiety (human deficit).

¹⁷ Botkin J.W., Elmandjra M., Malitza M. *Uczyć się bez granic. Jak zwrzeć lukę ludzką? Raport Klubu Rzymskiego*, Warsaw: PWN, 1982

¹⁸ Peccei A. *Przyszłość jest w naszych rękach*. Warsaw: PIW, 1987

¹⁹ European Commission. *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warsaw: WSP-TWP, 1997

Different demands from educational system are the direct result of the abovementioned transformations. One can observe a direct rejection of something that is called "professional qualifications" and the appearance of "the development of being useful for employment". The latter can be divided into the following components:

- basic – knowledge accumulation, acquired skills and motivation to learn (know and want to know more); special role is attributed to foreign language teaching;
- mechanical – know-how skills, special role is attributed to IT, the use of coding machines, processing of information;
- social – creativity, responsibility, teamwork, communication;

In order to transform societies, two conditions, which the authors of The White Book perceive as fundamental, must be fulfilled:

1. every person must be able to acquire and develop general culture – the surrounding reality changes rapidly along with a man being snowed under with multiplicity of information. Thus, it is important to concentrate on positive results of the general knowledge, ranging from humanism, literature and philosophy to the theoretical and practical knowledge of the world. It would allow a man not only to function properly within the society but also make important decisions wisely. It would save us from manipulation.
2. the development of being useful for employment and the economic activity – in the era of globalisation and new technologies, a man must possess knowledge which should be the combination of general concepts, technical knowledge and social skills. Consequently, it is important to develop general skills and stimulate the techniques of self-study, in addition to technical skills which are needed when one wants to change a job. They are acquired in the process of elementary education, professional training and work. Social skills, being acquired during a professional career, are connected with cooperation, teamwork and creativity. One can observe two ways for the development of being useful for employment:
  - a. traditional – graduation and getting a degree; in many countries diplomas of certain universities are treated as a filter that let people enter the elite of politics, administration, economy and science; it is the most vital factor in connection with employment; degrees determine our competence, which, according to the authors of the White Book, confirms the rigidity of job market and overestimation of degrees.
  - b. modern – it is the innovative way of "entering the network of cooperation, education and training"; (information, orientation, access to qualifications); the access to education and training is important and everyone should be informed about possible training offers in a given field; it is of utmost importance for European countries to nostrify degrees.

The authors of the White Book state that the actual educational system needs to be changed along with the structures of education that should be adapted to meet the educational needs of different social groups. It is important to increase the flexibility and ensure the higher autonomy of people and institutions. In order to increase the level of education, certain funds should be allotted for it. People should be persuaded to acquire new skills and abilities as a part of lifelong learning.

The White Book includes postulates concerning the activities which are connected with 3-level educational reform, i.e.:

- I. European Union
- II. national
- III. local

The EU has prepared many educational programmes, e.g. Erasmus, Comett, Lingua, Leonardo, Socrates, Adept. Priorities for educational reforms within the EU have been established in the form of the following aims:

1. Incentive to acquire new knowledge. All forms of this incentive should be popularized because everyone should have the right to pursue knowledge in an individual, suitable way. Mobility of students should be also increased in order not only to appreciate their achievements but also to eradicate obstacles and boundaries. This aim should be fulfilled by:
  - creating new procedures of competence recognition: key (basic and social), technical, professional. It must be connected with making the right tools and accreditation methods. A personal competence card should be created. (acknowledged in EU);
  - building the European network of professional training institutions;
  - defining the best way of knowledge evaluation;
  - defining the model of personal competence cards
2. Rapprochement between school and companies – eradicating barriers between them; This aim can be fulfilled by:
  - creation and cooperation of the network of training and course centres in European countries;
  - propagating the lifelong learning programme;
  - promoting the mobility of students;
  - creation of the European course card;

The realization of the abovementioned rules can be seen in the Erasmus and European Trainee Programmes.
3. Overcoming the marginalisation problem – it can be achieved by increasing the number of educational traineeships or by local employment actions. The authors of the White Book suggest that schools of second chance should be established in "problematic" districts. Special attention should be devoted to fight the possible segregation in these institutions. Schools of second chance should employ the best teachers who would motivate students, improve their learning skills and enhance social

competence. To achieve the aims, schools and classes should be diversified and open for students who would attend them in different forms and at different time. The use of multimedia teaching aids and EU funds from Socrates or Leonardo would be highly advisable. Voluntary youth work, proposed by the authors of the White Book, would make traineeships available for young people in order to benefit the common good. In order to accomplish the postulates one should:

- apply for European funds that would support the national or local budget;
  - increase the subsidies for partnerships with economic institutions to increase the chances for employment;
  - adjust to teaching methods that make use of multimedia and IT technology;
  - let youth leaders promote the closer contact between a family and school;
4. Mastering 3 languages of EU. It is a matter of utmost importance the ability to not only use them but also to adapt them to different cultural circumstances. Learning languages helps to achieve the success at school. EU has already created programmes that facilitate learning of foreign languages: LINGUA, SOCRATES, LEONARDO. This aim can be achieved by:
- the use of one language of EU in primary schools and two in post-primary schools;
  - the participation of teachers from EU countries;
  - the use of modern teaching and learning methods;
  - propagation of international contact among the youth;

Schools that have a well-organised foreign language teaching should try to get "European quality certificate".

5. Equal status of economic and educational investments. The priority lies in consolidation of fund levels by means of:
- education perceived as an investment;
  - incentive to invest in education;

It concerns tax regulations which would encourage and promote investments not only in production of material goods but also in human resources, which will entail the transition from the physical labour to service sector, from work connected with manufacturing goods to amassing, processing and distribution of information. Only changes in educational field would make the shift possible. It concerns the increased level of solarisation on the average and higher levels as well as the change in the quality of education.

6. Jacque Delors Report (1996)²⁰

International Commission on Education for the Twenty-first Century was established in 1993 on the initiative of the UNESCO General Conference that took place in 1991. Jacque Delors was elected to be the chairman. The Commission comprised of 14 personages who represented different regions of the world, cultures and religions.

The report also does not propose any ready-made solutions but it analyses the fundamental changes that took place since Edgar Faure's report. According to Delors, 4 phenomena will determine the future:

1. Globalisation – technology has made us the citizens of "the global village". Globalisation has been triggered by the radical decrease of spatial and time distance, which was caused by the development of techniques that process, create and distribute information. The shift is called "IT revolution". As a result, boundaries between continents (Americanization in Europe and throughout the world), cultures (multiculturalism), religions (ecumenism), nations and countries (multiethnic countries, international institutions), different forms of the perception of the world (philosophical, scientific, popular, artistic) have become blurred.
2. The development of countries from outside the Western civilisation that has destroyed the old division into the rich North and the poor South, the rich West and the poor East. It concerns the countries of Southeast Asia (Asian Tigers), which in the 80s and 90s of the 20th century went through the very rapid process of industrialisation. The radical modernisation of industry was stimulated by factors such as: an inflow of foreign capital, low taxes for investors, cheap workforce, etc. The Asian Tigers are: Singapore, South Korea, Taiwan, Malaysia, not to mention superpowers like Japan, China or the Muslim world.
3. The end of Cold War and the demise of the soviet empire caused the erosion of dominant narrations, based on the distinction into "comrades" and "foreigners".
4. The growing importance of the means of processing information and communication. IT revolution has caused the increase in the number of information and people who need to process and distribute it. An average man cannot cope with the flood of information and the individual and mass awareness is shaped by TV. In consequence, the distinction between education, propaganda, indoctrination, psychotherapy, sociotherapy and other influencing techniques has become blurred. TV is the major propagator of mass culture.

According to the report, education is to fight with poverty, social ostracism, violence and wars, it

²⁰ Delors J. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, Warsaw: SOP UNESCO, 1998

should create the better world. The world in which mutual understanding is the highest priority and the scientific development is used for the sake of all nations. Consequently, the following postulates should find confirmation in the educational policy of EU:

- the appeal to valorize the ethical and cultural aspect of education;
- the incentive to be open towards “the other”, as a part of respecting pluralism and the idea of planetary solidarity;
- the affirmation of family, group and territorial identity;
- the appeal to become involved in the idea of “new humanism”, which is based on human solidarity;
- the incentive to overcome aggressive nationalism, totalitarianism, dogmatism, chauvinism, racism, fundamentalism, prejudices, intolerance, etc.

According to the Delors report, modern education (constant, permanent, lifelong and holistic) should be based on 4 pillars:

1. Learning to live together – it demands the active participation in building the social solidarity not only by solving conflicts but also by the acceptance of pluralism and tolerance towards “the other”.
2. Learning to know – it gives the knowledge the autotelic dimension, rehabilitates education (especially general, humanistic).
3. Learning to do – it denotes the acceptance of effective actions, based on such competence as: autonomy, resistance to stress, inventiveness, rationality in decision making, communicativeness, being a team player, technical and professional skills.
4. Learning to be – that point is that the development has to provide a man with a chance to achieve the peak of creativity in different manifestations of his rich and complex individuality (a family member, citizen, producer, inventor, dreamer). The problem of human development may be understood either as the presence or the lack of sense in life, functioning as a phenomenon which is present in well-developed countries. As a result, education can be understood as a process of preparing an individual to find and acclaim his autonomous identity which forms the basis for giving one’s life the individual sense and functioning within the subjective sphere.

The Delors Report, apart from including the holistic concept of education, presents the analyses and postulates which concern the consecutive stages of educational process. Special attention is devoted to elementary education, to which 2 goals are attributed:

1. to equip children with learning tools (reading, writing, communication, maths, problem solving).
2. to equip students with fundamental educational input (news, skills, attitudes, values) which is indispensable for leading a worthy life, survival, development, work, etc.

The problem can be exemplified by the number of illiterate people in the world – 900 million of adults,

130 million of children do not go to school and 100 million left school prematurely.

According to the report, secondary education is the biggest problem in our Western culture. It is the subject to criticism and hopes for the future. The Committee advises politicians to analyse the concept of education time credit (the alternation of education and being active in the labour market, multiplicity of education, certification of competence, knowledge, experience, etc.) The aim is to create favourable conditions for widespread secondary education that will end with matura exam which opens the window of opportunities. Students can not only participate in diverse forms of higher education but also expand their job qualifications.

Education Reports of the 20th century present the process of creating solutions for many problems and, simultaneously, expose the institutional weakness of educational system. They reveal the connection between the formulated directives with their new principles, the analysis of the past (the assessment of facts on the basis of success or failure) and verbalized challenge of the future.

EU expects their member countries to ensure that educational policy will not only help citizens meet the demands of the contemporary world but also support them in solving basic problems, such as:

- technological barriers - connected with new technology, machines, materials;
- cultural challenges – connected with the dominant position of mass culture; consumptionism, “technopoly”, multiculturalism;
- ethical challenges – connected with the so-called “human deficit”

On a macro scale, educational changes are also connected with educational reforms and experimental attempts that have stimulated changes in didactics. The reforms and experiments are the effect of the precisely conducted educational policy which is, however, the manifestation of the ruling party.

References:

1. Botkin J.W., Elmandjra M., Malitza M. (1982), *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką? Raport Klubu Rzymskiego*, PWN, Warszawa
2. Coombs P.H. (1968), *The World Educational Crisis. A Systems Analysis*, Oxford University Press, New York
3. Delors J. (1998), *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, SOP UNESCO, Warszawa
4. Faure E. (1975), *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa
5. Husen T. (ed.) 1967), *International Study of Achievement in Mathematics. A Comparison of Twelve Countries*, Vol. I & II, Wiley-Almqvist and Wiksell, Stockholm-New York; *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego* (2005), Euridice-Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa

6. Komisja Europejska (1997), *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP-TWP, Warszawa
7. Meadows D.H., Meadows D.L., Behrens W.W. III (1973), *Granice wzrostu*, PWE, Warszawa
8. Mersarovic M., Pestel E. (1977), *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, PWE, Warszawa
9. Tinbergen J., Dollzman A.J., Ettinger J. (1978), *O nowy ład międzynarodowy*, PWE, Warszawa
10. Peccei A. (1987), *Przyszłość jest w naszych rękach*, PIW, Warszawa

WSPÓLNOTA LOKALNA CZY ZBIOROWOŚĆ TERYTORIALNA? WNIOSKI Z BADAŃ NAD SAMORZĄDEM TERYTORIALNYM, W KONTEKŚCIE RELACJI MIĘDZY LOKALIZMEM A GLOBALIZMEM

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 19-25

Ernest Szum

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Streszczenie: Artykuł prezentuje wnioski z badań, lokujących się w zakresie socjologii miasta. Na tle poglądów klasyków socjologii europejskiej i autorytetów socjologii polskiej przedstawia wyniki badania opinii mieszkańców Białej Podlaskiej, dotyczących ich więzi z miejscem zamieszkania oraz postrzegania zachodzących w nim zmian, a także ukazuje stopień, w jakim członkowie społeczności lokalnej określają swój wpływ na funkcjonowanie ich środowiska lokalnego. Ponadto prezentuje wyrażone przez mieszkańców miasta opinie na temat motywacji radnych miasta skłaniające ich do pełnienia funkcji publicznych, a także oceny działalności władz samorządowych w zakresie istotnych problemów społeczności lokalnej. Wyniki przeprowadzonych badań przedstawione są w odniesieniu do wyników badań ogólnopolskich, dotyczących zagadnień lokalnych i samorządowych. Całościowo analiza dokonana jest w kontekście relacji lokalizmu i globalizmu, ujętych w socjologicznych teoriach i koncepcjach określających małe, średnie i wielkie struktury społeczne. W podsumowaniu wskazano podstawowe problemy, które należy uwzględnić w przyszłych rozszerzonych badaniach.

Słowa kluczowe: socjologia miasta, społeczność lokalna, samorząd terytorialny, badania społeczne, lokalizm, globalizm.

Wstęp

Socjologia miasta współcześnie jest jedną z głównych subdyscyplin socjologii. Samo miasto obecne jest w myśli socjologicznej od powstania tej dziedziny. Narodziny socjologii dokonały się w XIX wieku, po przełomowych zmianach struktury społecznej, spowodowanych Wielką Rewolucją Francuską oraz rewolucją przemysłową, które przyczyniły się do rozwoju miast i wzrostu ich znaczenia. Jednakże socjologia miasta stosunkowo długo pozostawała na peryferiach zainteresowań badawczych socjologów. Zmieniło się to na początku XX wieku, kiedy w Stanach Zjednoczonych ukształtowała się tzw. szkoła chicagowska. Jej lider Robert Park zwrócił uwagę na przestrzenne uwarunkowanie zjawisk społecznych. Miasto stało się podstawowym obszarem i zarazem przedmiotem badań zjawisk i procesów społecznych. Badacze dążyli do poznania wszystkich aspektów życia badanej społeczności lokalnej, traktowanej jako zamkniętą w sobie całość strukturalno-funkcjonalną, którą można zrozumieć nie wykraczając poza nią. Szkołę chicagowską charakteryzowało uznanie miasta i urbanizmu za najważniejsze zjawiska społeczne świata współczesnego. Dlatego też można właściwie mówić nie tyle o socjologii miasta, ile o socjologii urbanistycznej [Szacki 2002, s. 604-617].

W miastach żyją zbiorowości jednostek ludzkich, uporządkowane według struktury społecznej, kulturowe tradycje lub dopiero je tworzące. Społeczności te, mimo wszelkich swych odmienności, strukturalnie i funkcjonalnie przejawiają szereg zbieżności z lokalnymi społecznościami wiejskimi. Z rodzajem społeczności lokalnej wiąże się styl życia jednostek – miejski lub wiejski, otwarty na modernizację i przemiany, albo silnie zakorzeniony w tradycji. Miejsce zamieszkania jest czynnikiem, który determinuje całokształt warunków i szans życiowych poszczególnych jednostek. Jest

to bowiem czynnik, który nie tylko ma duży wpływ na wysokość otrzymywanych dochodów i warunki mieszkaniowe, ale również w znacznym stopniu określa możliwości korzystania ze współczesnych zdobyczy cywilizacyjnych, w tym edukacyjnych i kulturalnych. Struktura społeczna jest systemem stosunków społecznych zachodzących między elementami, z których składa się społeczeństwo globalne. Wyróżnia się następujące jej segmenty: rodziny i rody, społeczności lokalne (miejskie i wiejskie), zbiorowości regionalne, grupy społeczno-zawodowe, związki i stowarzyszenia, organizacje polityczne, instytucje administracyjne, kulturalne i religijne, klasy i warstwy społeczne [Turrowski 2000, s. 53-54]. Przekształcenia struktury społecznej, a następnie również stopniowe rozluźnienie więzi społecznych, w społeczeństwach industrialnych i postindustrialnych były obserwowane, badane i analizowane przez socjologów już od końca XIX wieku. Intensywnie postępujące w XX wieku procesy urbanizacji, industrializacji oraz centralizacji kapitału i władzy, spowodowały zmiany struktur terytorialnych, a w ich następstwie doprowadziły do załamania w życiu społecznym zasady wspólnotowości, czyli fundamentu *Gemeinschaft* [Tönnies 1988, s. 27-66]. Stabilna struktura społeczna stanowi konieczny warunek normalnego funkcjonowania współczesnych społeczeństw. Załamanie struktury społecznej prowadzi zawsze do dezorganizacji, a w ekstremalnej fazie do upadku społeczeństwa [Zob. Bauman 1996]. Każda zbiorowość, aby istnieć i rozwijać się musi posiadać więź powodującą jej wewnętrzną spójność, zapewniającą zaspokajanie potrzeb indywidualnych i zbiorowych oraz lojalność członków wobec całości i poczucie odrębności w stosunku do innych zbiorowości (także zdolność do przeciwstawienia się im lub współpracy). Według integracyjnej koncepcji więzi społecznej każda zbiorowość, aby trwać musi być wewnętrznie zorganizowana i uporządkowana, a podstawą tej organi-

zacji i porządku jest zawsze więź społeczna, która tworzy fundament systemu instytucji, środków kontroli społecznej i wszelkiego rodzaju stosunków społecznych zachodzących w życiu zbiorowym [Zob. Turowski 1995].

Więź społeczna jest jedną z cech konstytutywnych grup społecznych oraz oddziaływania na siebie jednostek będących członkami grup. Pomiędzy biegunem jednostki a biegunem grupy występuje cała gama pośrednich form organizacji społecznej. W każdej grupie wytwarza się ponadindywidualne życie całości, które każdy z członków uważa za niezależne od siebie [Simmel 1975, s. 157-160]. Współcześnie, w dobie globalizacji, coraz częściej występują problemy związane z atrofią więzi społecznych. Pojawiają się one w postaci niedookreślenia, słabnięcia, a nawet całkowitego zaniku więzi. Powoduje to oczywiście istotne zaburzenia w realizowaniu ich funkcji (a nawet ich nie realizowanie) w organizacji społeczeństwa. Zjawiskiem tym towarzyszy szczególnie nasilony współcześnie proces atomizacji społeczeństwa i alienacji jednostek. To z kolei wytwarza dystans społeczny i prowadzi do rozpadu wspólnej dla danej zbiorowości hierarchii wartości, a ostatecznie skutkuje rozregulowaniem systemu społecznego lub nawet jego dezintegracją [Sztompka 2001, s. 581-596]. Alternatywą dla społeczeństwa rozbudowanego w skali i mechanicznego politycznie są społeczności małe, silne gospodarczo i stabilne strukturalnie. Jedynie one mogą zainicjować rekonstrukcję społeczną, gdyż za sprawą zakorzenienia terytorialnego odpowiadają elementarnym ludziom potrzebom wspólnoty – zamieszkania, pracy, egzystencji i doświadczeń. Powiązaniem elementarnych zjawisk społecznych z jakich składa się życie zbiorowe ludzi jest zawsze więź społeczna [Nisbet 2005, s. 622-624].

Analiza problemów społeczności lokalnych i ich podmiotowości oraz aktywności obywatelskiej mieszkańców małych i średnich miast jest szczególnie uzasadniona w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie wciąż jeszcze trwają, chociaż są już dalece zaawansowane, etapy procesów reorganizacji państw związanych ze społeczno-politycznymi zmianami systemowymi, a także kontynuowane są procesy reorganizacji życia narodów związane z tworzeniem społeczeństw obywatelskich [Zob. Michalski 2004].

Rozpoczęcie procesu budowy społeczeństwa obywatelskiego w państwach Środkowo-Wschodniej Europy stało się możliwe dzięki rewolucyjnym zmianom, które dokonały się na przełomie 1989-1990 r., na tzw. politycznych szczytach władzy. Jednakże nawet najbardziej radykalne zmiany centralnego systemu władzy politycznej nie oznaczają jeszcze spełnienia się rewolucyjnych przemian. Dokonuje się to dopiero wówczas, gdy zaistnieją one również w dolnych partiach struktur społecznych, a także staną się elementem administracji i samorządności terytorialnej [Wójcik 2002, s. 111-112]. Zmiany te muszą również trwale wnikać w dziedzinę gospodarki na poziomie lokalnym, a także stać się immanentną częścią życia jednostek i małych grup społecznych. Procesy gospodarki rynkowej przebiegają zarówno na poziomie

gospodarki kraju, jak i poszczególnych przedsiębiorstw, co dotyczy również przekształceń własnościowych i rozwoju przedsiębiorczości prywatnej [Partycki 2004, *passim*]. W warunkach ponowoczesności nasilają się procesy globalizacji systemu ekonomicznego, czemu towarzyszy zmniejszenie roli państwa. Ich dotychczasowe zadania przejmują instytucje i organizacje ponadnarodowe. Tworzenie przez nie ładu społecznego powinno uwzględniać zasadę pomocniczości (subsydiarności). Jej ogólnym wymogiem jest stworzenie warunków dla współżycia i współpracy mniejszych i większych społeczności. Umożliwia ona autonomię podmiotów działania, zarówno jednostkowych, jak też mniejszych i większych społeczności lokalnych. Punktem wyjściowym dla realizacji zasady pomocniczości jest pluralizm życia społecznego, a celem pełna organizacja wielofunkcyjnego społeczeństwa. Jej istotą jest udzielanie pomocy społecznościom mniejszym przez społeczności większe w samodzielnym rozwiązywaniu problemów, przy jednoczesnym poszanowaniu autonomii oraz inicjatywy i odpowiedzialności mniejszych społeczności. W praktyce oznacza to pomoc w samopomocy. W wymiarze gospodarczym zasadę pomocniczości charakteryzuje stwierdzenie: „tyle rynku, ile jest możliwe, tyle państwa, ile jest konieczne” [Partycki 1998, s. 31]. Kompetentne i sprawne zarządzanie dostępnymi środkami regionu wpływa na wysoki poziom lokalnej gospodarki, a przez to na progres przedsiębiorczości oraz kształtowanie postaw sprzyjających wszechstronemu rozwojowi danego obszaru. Dzięki odpowiedniej działalności organów samorządu terytorialnego możliwe jest budowanie powiązań integrujących uczestników lokalnych procesów ekonomicznych, a także umacnianie zachodzących procesów lokalnego życia społecznego.

Powszechnie akceptowany w XXI wieku postulat upodmiotowienia zarówno jednostek ludzkich, jak i tworzonych przez nie społeczności, stanowi obiekt zainteresowań badawczych nauki, a w szczególności nauk społecznych. Przedstawione w niniejszym opracowaniu badania społeczne odbioru działalności samorządowych władz miasta Białą Podlaska wpisują się w nurt badań empirycznych oraz teoretycznej refleksji współczesnej socjologii polskiej [Zob.: Nowak 2007; Szczepański 1970; Szczurkiewicz 1970; Rybicki 1979; Szacki 2002; Turowski 2001]. Badania te są badaniami pilotażowymi i stanowią wstęp do bardziej pogłębionych badań empirycznych, które powinny dotyczyć szerszej analizy problemów społeczności lokalnej. Niniejszy artykuł omawiający badania społeczne odbioru działalności samorządowych władz miasta Białą Podlaska ma na celu stworzenie punktu wyjściowego dla przeprowadzenia tychże rozszerzonych badań.

Badania przeprowadzone w Białej Podlaskiej

Za podstawę zrealizowanych badań przyjęto założenia ontologiczne, że społeczeństwo globalne nie jest prostą sumą społeczności lokalnych oraz, że układ lokalny nie jest odzwierciedleniem struktury społecznej.

czeństwa globalnego, a w jego strukturze zachodzą procesy osobliwe wyłącznie dla tego konkretnego systemu. Przyjęto również założenie metodologiczne o systemowym charakterze rzeczywistości społecznej, według którego system stanowi zbiór i układ elementów (systemów) powiązanych tak, że tworzą one integrowaną całość, a jednocześnie są czymś więcej niż ich sumą. Zbadaniu zdefiniowanego obszaru oraz weryfikacji przyjętych hipotez posłużyły empiryczne badania społeczności lokalnej miasta Biała Podlaska.

Analizy dokonano po przebadaniu (w pierwszej połowie listopada 2010 r.) losowo dobranej próby populacji mieszkańców Białej Podlaskiej w liczbie 100 respondentów, przy zastosowaniu techniki ankiety. W kwestionariuszu badawczym umieszczono wyłącznie pytania zamknięte i podano od 3 do 5 wariantów stopniowania odpowiedzi. Większą część próby stanowiły kobiety – 72 osoby, a mniejszą mężczyźni – 28 osób. Wszyscy uczestnicy badań to mieszkańcy miasta Biała Podlaska, w grupach wiekowych podzielonych na przedziały (począwszy od przedziału 20-25 lat, aż do przedziału 55 i więcej lat).

Pierwszy zestaw pytań dotyczył problemu poczucia wpływu badanych członków społeczności lokalnej na zakres i sposób sprawowania władzy przez organy samorządowe miasta Biała Podlaska. W pytaniach z tej grupy wskaźnikiem poczucia podmiotowości obywatelskiej respondentów w społeczności lokalnej były odpowiedzi udzielone przez nich na pytania dotyczące zaufania do władz samorządowych, wpływu na działania organów samorządowych miasta i kontrolę tychże działań oraz wpływu na wydatki budżetowe i kontrolę tych wydatków. Zdecydowana większość, bo aż 92% badanych udzieliło jednoznacznie negatywnej odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące powyższych kwestii, zaś pozostali stwierdzili, że najbliższa ich opinii jest opcja neutralna i udzielili na te pytania odpowiedzi „trudno powiedzieć”. Żaden z respondentów nie udzielił odpowiedzi wskazujących na to, że ma zaufanie do władz samorządowych oraz wpływ na działania organów samorządowych i kontrolę tych działań oraz wpływ na wydatki budżetowe i ich kontrolę.

Następny zestaw pytań dotyczył przekonań mieszkańców miasta Biała Podlaska na temat efektów działań organów samorządowych miasta w zakresie ochrony środowiska naturalnego, zatrudnienia i bezrobocia oraz rozwoju przedsiębiorczości prywatnej. W kwestii ochrony środowiska 29% ankietowanych wyraziło pogląd, że stan środowiska naturalnego miasta i jego otoczenia polepszył się w ciągu ostatnich lat, zaś 68% badanych uznało, że we wskazanym okresie nie zaszły żadne zmiany w tym względzie, a pozostali stwierdzili, że stan środowiska naturalnego pogorszył się. Negatywnych zmian w tym obszarze nie wskazały osoby z grupy wiekowej w przedziale 55 lat i więcej. W ocenie działalności władz samorządowych w kwestii zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu 78% respondentów wyraziło negatywne opinie. Żadnych pozytywnych aspektów w tych zagadnieniach nie dostrzegały szczególnie osoby młode, z grupy wiekowej 25-35 lat, z wykształceniem zawodowym i średnim.

Wskazuje to na zgodność z ogólną tendencją rynku pracy, który dla tej grupy demograficznej (jako grupy ludności podzielonej według płci i wieku) nie oferuje wystarczającej liczby miejsc stałego zatrudnienia. W grupie wyrażającej negatywne opinie dotyczące tematyki zatrudnienia i bezrobocia znaleźli się również badani z grupy wiekowej 36-45 lat, z wykształceniem policealnym i wyższym, którzy albo mają problem ze znalezieniem pracy, albo też czują się zagrożeni bezrobociem. W działalności władz samorządowych w zakresie zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu 21% badanych dostrzegło pozytywną aktywność, zaś pozostałe 1% wyraziło w tej kwestii zdanie neutralne. Optymistyczne były wskazania respondentów na zaangażowanie organów samorządowych miasta w rozwój przedsiębiorczości prywatnej. Ponad 90% ankietowanych wyraziło pogląd, że w ciągu ostatnich lat nastąpił rozwój przedsiębiorczości prywatnej, w co znacząco zdaniem badanych zaangażowane były organy samorządowe miasta.

Poznanie opinii mieszkańców Białej Podlaskiej na temat stanu środowiska naturalnego, zatrudnienia i bezrobocia w mieście oraz rozwoju przedsiębiorczości prywatnej, a także na temat efektów działań samorządowych władz miasta w wyżej wymienionych dziedzinach, pozwoliło pośrednio poznać stopień identyfikacji badanych z ich miejscem zamieszkania.

Badania ujawniły istnienie wśród mieszkańców Białej Podlaskiej poczucia słabej więzi z miejscem zamieszkania. Jedynie 2% respondentów uważa się za mocno związanych z miastem, 19% tylko w stopniu średnim, zaś pozostali wcale nie czują się związani ze swoim miejscem zamieszkania. Stwierdzono zależność pomiędzy identyfikacją badanych osób z ich miejscem zamieszkania i ich pozycją społeczną oraz statusem społeczno-ekonomicznym. Więż jest tym silniejsza, im bardziej jednostka zaspakaja swoje potrzeby w ramach systemu terytorialnego. Respondenci z wyższym wykształceniem, reprezentujący w stratyfikacji społecznej tzw. klasę średnią, a więc urzędnicy średniego i wyższego szczebla, przedsiębiorcy, osoby wykonujące wolne zawody, którzy byli usatysfakcjonowani swoją pozycją społeczną i statusem materialnym, wykazywali istnienie więzi z miejscem zamieszkania i deklarowali umiarkowaną wolę aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności.

Nateżenie subiektywnego poczucia osadzenia we własnym „mikroświecie” nie przesądza o stopniu izolacji, czy ksenofobii. Nie musi też prowadzić do zaspakajania wyłącznie egoistycznie pojmowanych interesów. Dobrze „ukorzeniona” jednostka czy grupa, identyfikująca się ze swoim środowiskiem lokalnym, pozbawiona kompleksów z powodu swojej do niego przynależności, może być usatysfakcjonowana przynależnością do swojego „gniazda” i dumna z niego. Nie ma wówczas żadnych problemów w kontaktach z odmiennością, zarówno w stosunku do innych jednostek, społeczności lokalnych, czy społeczeństwa globalnego [Zob. Szczepański 2006].

Kolejny blok pytań dotyczył postrzegania przez mieszkańców Białej Podlaskiej postaw radnych wobec sprawowanych przez nich stanowisk i wykonywanych

funkcji publicznych oraz ich motywacji do działalności społecznej i politycznej. Badani w 89% stwierdzili, że interes własny i kariera osobista są czynnikami kierującymi działalnością radnych. Tylko 11% ankietowanych uznało interes reprezentowanych przez radnych partii i ugrupowań politycznych za motyw ich aktywności w działalności społecznej. Mając na uwadze istotę i misję pełnienia funkcji publicznych przez radnych miasta, za szczególnie znaczący należy uznać fakt, że żaden z respondentów nie wskazał dobra miasta i obywateli, jako motywów działalności radnych. Stwierdzić należy, że właściwości demograficzne, zawodowe, ani społeczne nie wpływały u ankietowanych na postrzeganie przez nich postaw i motywacji radnych, gdyż poszczególne zmienne nie determinowały wyboru pomiędzy alternatywnymi odpowiedziami z tego bloku pytań.

W ostatniej części kwestionariusza znalazły się pytania, które były wskaźnikiem stopnia, w jakim respondenci akceptują istnienie samorządu terytorialnego jako instytucji państwa demokratycznego oraz czy postrzegają samorząd jako atrybut społeczeństwa obywatelskiego. Potrzebę istnienia instytucji samorządowych wskazało 76% ankietowanych. Natomiast wolę wzięcia udziału w najbliższych wyborach samorządowych zadeklarowało 62% badanych. Wszyscy respondenci deklarujący udział w wyborach samorządowych jednocześnie akceptowali istnienie samorządu jako instytucji koniecznej dla skutecznego funkcjonowania społeczności lokalnej.

Realizacja badań i statystyczna analiza wyników pozwoliła: określić poczucie podmiotowości obywatelskiej reprezentantów społeczności miasta Biała Podlaska, jako posiadanie mocy sprawczej w zakresie działań organów samorządowych oraz kontrolę tych działań; poznać ocenę funkcjonowania władz samorządowych, a w szczególności postrzeganie motywacji skłaniających radnych do podjęcia i prowadzenia działalności publicznej; określić poziom więzi mieszkańców miasta z miejscem zamieszkania i stwierdzić na ile są oni gotowi zaangażować się w aktywność na rzecz miasta; zbadać w jakim stopniu respondenci wyrażają wolę uczestniczenia w przyszłych wyborach samorządowych; poznać stosunek reprezentantów społeczności lokalnej do instytucji samorządu terytorialnego. Zakres deklarowanej przez respondentów woli udziału w wyborach jest jednocześnie wyznacznikiem jednej z form manifestacji świadomego i aktywnego uczestniczenia w tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego w środowisku zamieszkania. Ponadto badania pozwoliły zoperacjonalizować występujące w społeczności lokalnej symptomy negatywnej oceny oraz braku zaufania do władz samorządowych.

W wyniku analizy zebranego materiału badawczego stwierdzono, że badani dostrzegają potrzebę funkcjonowania instytucji samorządowych związanych z istnieniem społeczeństwa obywatelskiego w ich otoczeniu, ale jednocześnie stwierdzają, że nie mają wpływu na działanie władz samorządowych i nie ufają przedstawicielom ich organów, których postrzegają jako osoby kierujące się własnym interesem i karierą,

albo jako figurantów (na szczeblu lokalnym) partii i ugrupowań politycznych.

Perspektywa ogólnopolska

Celem ukazania szerokiego kontekstu badań przeprowadzonych w Białej Podlaskiej zasadne jest ich zestawienie z wynikami badań ogólnopolskich, dotyczących podobnych zagadnień z zakresu problematyki lokalnej i samorządowej.

W sierpniu 2010 r. Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) wykonało ogólnopolskie badania dotyczące ocen jakich Polacy dokonują względem ostatnich czterech lat działalności swoich władz samorządowych i jak oceniają swoje miejscowości. Wyniki badań opublikowane zostały w raportach z badań: „Oceny działalności władz lokalnych, czyli co się zmieniło w naszych miejscowościach od ostatnich wyborów samorządowych” oraz „Wybory samorządowe – znaczenie, zainteresowanie oraz deklaracje udziału w głosowaniu”. W badaniach tych stwierdzono, że 90% respondentów było zadowolonych ze swoich miejscowości, w tym 44% w pełni. Natomiast 61% badanych uznało, że podczas mijającej kadencji władz samorządowych sytuacja w ich mieście lub gminie poprawiła się, 5% było zdania, że się pogorszyła, 30% uważało, że sytuacja nie zmieniła się. Badania wykazały, że 74% respondentów było zdania, że ich gmina lub miejscowość wygląda lepiej niż 4 lata wcześniej. Zbliżona liczba badanych – 69% wyraziło aprobatę dla pracy ustępującej rady miasta lub gminy, a 17% było przeciwnego zdania. 71% respondentów było zadowolonych z działalności prezydenta, burmistrza lub wójta, a 17% wyraziło o ich pracy opinie negatywne. Mimo, że Polacy stosunkowo pozytywnie ocenili organy samorządowe, to jednak nie byli już tak przekonani, że władze samorządowe kierują się w swoich działaniach interesami wszystkich mieszkańców miasta lub gminy, uważało tak 34% respondentów. Jedna czwarta respondentów wyraziła opinię, że władze samorządowe reprezentują lokalne interesy swojej partii i również jedna czwarta badanych uważało, że władze samorządowe kierują się w swoich działaniach własnymi interesami. Natomiast 21% respondentów stwierdziło, że władze samorządowe reprezentują interesy głosujących na nich, a 14% badanych uznało, że władze samorządowe reprezentują interesy znajomych i kolegów [CBOS 2010a, s. 1-11].

W świetle przedstawionych powyżej badań wyraźnie uwidoczniła się, że bardzo aktualnym oraz szczególnie istotnym zadaniem władz samorządowych powinno być wypracowanie autorytetu i wiarygodności organów samorządowych oraz ich oficjalnych przedstawicieli i urzędników, a więc wszystkich osób działających w punktach styczności sfery publicznej i obywateli – podmiotu społeczności lokalnej [Sztompka 1996, s. 116].

Podstawą funkcjonowania samorządu terytorialnego musi być społeczne zaufanie, co papież Jan Paweł II, w homilii wygłoszonej na Górze Św. Anny we Wrocławiu 21 czerwca 1983 r., wyraził słowami: „Trzeba centymetr po centymetrze i dzień po dniu budować

zaufanie, i odbudowywać zaufanie, i pogłębiać. Wszystkie wymiary społecznego bytu – i wymiar polityczny, i wymiar ekonomiczny, i oczywiście wymiar kulturalny, i każdy inny, opiera się ostatecznie na tym podstawowym wymiarze etycznym: prawda – zaufanie – wspólnota”. To zaufanie ma być elementem wiążącym społeczność lokalną. Kryzys zaufania jest czynnikiem negatywnym nie tylko dla funkcjonowania demokracji i sfery społeczeństwa obywatelskiego, ale również dla gospodarki. Zaufanie to niezbędny kulturowy fundament aktywnego społeczeństwa demokratycznego, czynnik bez którego demokracja nie może prawidłowo i w pełni funkcjonować [Sztompka 1996, s. 116].

Wyniki badań przeprowadzanych cyklicznie przez „European Social Survey” świadczą o tym, że poziom zaufania społecznego w Polsce jest jednym z najniższych w Unii Europejskiej. Polacy nie tylko nie ufają innym ludziom, ale też bardzo niskie jest zaufanie wobec obu izb parlamentu oraz innych instytucji państwowych, a także w stosunku do partii politycznych. Równie słabo przedstawiają się wyniki badań w odniesieniu do wrażliwości Polaków na dobro wspólne [za: Civicpedia 2010].

Jednym z kluczowych elementów dynamiki rozwoju i sukcesu, zarówno społeczności lokalnej, jak i społeczeństwa globalnego, jest kapitał społeczny. Ma on szczególne znaczenie w aspekcie wspólnotowym. Warunki niezbędne dla wykorzystania potencjału i przyszłych sukcesów, nierozzerwalnie wiążą się ze wspólnotowym, grupowym kapitałem rozwoju, rosnącą zdolnością do współpracy, rozumienia się, zaufania, wspólnotowego wyznaczania i realizacji celów. Kapitał społeczny oparty na wspólnotowości i silnych więziach zwiększa zdolność do kooperacji, zakotwiczenia w świecie własnej kultury, jest podstawą budowania nowoczesnej relacji państwo – obywatel. Fundamentem kapitału rozwojowego jest zaufanie, czyli zdolności ludzi do ufania sobie we wszystkich wymiarach życia społecznego, począwszy od zaufania między jednostkami, aż po zaufanie obywateli do instytucji państwa.

Poczucie związku mieszkańców społeczności lokalnych z miejscem w którym żyją oraz więzi społecznej z innymi osobami tam zamieszkującymi, wyraża się przede wszystkim ich aktywnością w sprawach dotyczących społeczności, czego wyrazistym i mierzalnym przejawem jest udział w wyborach samorządowych [Tarkowski 1994, s. 39]. Dwa miesiące przed wyborami samorządowymi 2010 r. zainteresowanie nimi było wśród Polaków bardzo wysokie, o wiele wyższe niż w latach poprzednich. W badanym okresie 65% respondentów deklarowało swoje zainteresowanie nadchodzącymi wyborami. Gotowość do udziału w wyborach samorządowych zapowiedziało 71% respondentów, a 53% badanych deklarowało, że na pewno będzie uczestniczyć w wyborach. Wola udziału w wyborach samorządowych była wyższa wśród osób przekonanych, że mają wpływ na sprawy swojego miasta lub gminy oraz wśród osób, które pozytywnie oceniają bilans dwudziestolecia samorządności w Polsce [CBOS 2010b, s. 5-7].

Podsumowanie

Weryfikacja przyjętych hipotez ontologicznych, której posłużyły empiryczne badania społeczności lokalnej miasta Biała Podlaska, dokonana została poprzez analizę zrealizowanych badań oraz zestawienie ich wyników z wynikami badań ogólnopolskich, dotyczących podobnych zagadnień z zakresu problematyki lokalnej i samorządowej. Pozwoliło to stwierdzić, że w strukturze społeczności lokalnej zachodzą procesy osobliwe wyłącznie dla tego konkretnego systemu; oraz, że układ lokalny nie jest odzwierciedleniem struktury społeczeństwa globalnego; a społeczeństwo globalne nie jest prostą sumą społeczności lokalnych.

Społeczności lokalne mają wymiar odróżniający je zarówno od małych struktur społecznych jak i od wielkich. Stanowiąc struktury średniego poziomu (mezostruktury), są graniczną strefą wzajemnego przenikania się mikro- i makrosocjalnych poziomów życia społecznego. Są miejscem gdzie jednostka styka się z „szerszym” społeczeństwem i kulturą. Społeczności lokalne – jako struktury społeczno-przestrzenne tworzone przez jednostki pozostające we wzajemnych interakcjach społecznych i zależnościach w obrębie danego obszaru, które posiadają wspólny interes, a także poczucie grupowej i przestrzennej tożsamości jako elementy wspólnej więzi [Starosta 1995, *passim*], były podstawową formą organizacji życia społecznego w społeczeństwach tradycyjnych. Ewolucja nowoczesnego społeczeństwa przemysłowego, z towarzyszącymi mu zmianami struktury społecznej, wynikającymi z procesów industrializacji i urbanizacji oraz spowodowanym nimi wzrostem ruchliwości przestrzennej, skutkowało osłabieniem i zanikaniem więzi na poziomie społeczności lokalnych. Badania wykazują, że społeczności lokalne tracą swój wspólnotowy charakter i przekształcają się w zbiorowości terytorialne. Są one jedynie skupiskami zatowarowanych jednostek, a ich skład jest zmienny, co dodatkowo utrudnia tworzenie się więzi społecznej. Jednostki składające się na zbiorowość terytorialną bytują obok siebie i zaspakajają swoje potrzeby w kręgu tego samego obszaru, ale nie czują się związane, ani z tym obszarem, ani też ze sobą wzajemnie. Zbiorowość terytorialna jest kategorią szerszą niż społeczność lokalna. Każda społeczność lokalna jest zbiorowością terytorialną, ale nie każda zbiorowość terytorialna jest społecznością lokalną, chociaż każda posiada potencjalną możliwość przekształcenia się we wspólnotę połączoną więzią społeczną opartą na stosunkach osobowych.

Lokalizm i lokalność od początków badań socjologicznych pozostają w kręgu zainteresowań badawczych tej dyscypliny. W społeczeństwie ponowoczesnym, od momentu intensywnego rozwoju zjawiska globalizacji, pojawiają się tezy głoszące zbliżający się koniec społeczności lokalnych. Diagnozy (czy też prognozy) te są jednak przedwcześnie. Lokalność i regionalność jako atrybut przestrzenny wciąż istnieje i prawdopodobnie całkowicie nie zaniknie. Sporne natomiast pozostaje to, czy we współczesnej rzeczywistości miejskiej istnieją, oraz czy mogą istnieć, spo-

łeczności lokalne, jako połączone silną więzią wspólnoty.

Badania form samoorganizacji społecznej (jako procesów przenoszonych z mikropoziomu na makropoziom) w Polsce początku XXI wieku wskazują, że lokalność pod wpływem najnowszych procesów cywilizacyjnych ulega deterioracji, chociaż poszczególne segmenty społeczeństwa nie wyzwoliły się jeszcze z ram terytorialności. Lokalność pozbawiona aspektu fizycznej terytorialności w znacznie większym stopniu jest obecna w bieżącym doświadczeniu społecznym ludzi i instytucji i staje się jednym z istotnych aspektów procesów globalizacyjnych. Globalizacja coraz częściej dezawuuje granice fizyczne i podziały terytorialne. Nowa aterytorialna lokalność coraz bardziej łączy zarówno ludzi, jak i organizacje oraz instytucje. Pomimo tych tendencji społecznych i kulturowych, nie można całkowicie unieważniać lokalności terytorialnej i związanych z nią obiektów społecznych [Zob. Bauman 2000a]. Nawet jeśli lokalność zostanie fizycznie zdelokalizowana, to i tak można założyć, że w przyszłości ludzie zorganizowani w wirtualne społeczności obywatelskie, nie mogąc zaspokoić w nich swoich potrzeb i aspiracji, powrócą do przestrzennych lokalnych społeczności obywatelskich. Bez względu na to jak rozumiana, społeczność lokalna zawsze będzie istotnym wymiarem życia społecznego, gdyż „wspólnota bez wolności jest perspektywą równie przerażającą i odrażającą co wolność bez wspólnoty” [Bauman 2000b, s. 345], a społeczeństwo globalne poczucia wspólnoty nie dostarczy w stopniu takim jak społeczność lokalna.

W przyszłości jednym z głównych zadań badawczych dotyczących problematyki społeczności lokalnych, a także ich relacji ze społeczeństwem globalnym (szczególnie okresu kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, a przede wszystkim w Polsce lokalnej), powinna być analiza zjawiska kształtowania się podmiotowości obywatelskiej. Wyniki takich badań pozwolą stwierdzić, w jakim zakresie mieszkańcy społeczności lokalnych identyfikują się ze swoimi wspólnotami i poczuwają się do odpowiedzialności za nie oraz za funkcjonowanie samorządu terytorialnego w ich miejscu zamieszkania [Turowski 2000, s. 229-237].

Literatura:

1. Szacki J. (2002), *Historia myśli socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Turowski J. (2000), *Socjologia. Wielkie struktury socjologiczne*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
3. Tönnies F. (1988), *Wspólnota i stowarzyszenie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Bauman Z. (1996), *Etyka ponowoczesna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Turowski J. (1995), *Więź społeczna w grupie*. W: P. Starosta (red.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
6. Simmel G. (1975), *Socjologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
7. Sztompka P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wydawnictwo Znak, Kraków.
8. Nisbet R. (2005), *Postęp zagrożony*. W: P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*. Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 618-624.
9. Michalski K. (2004), *Europa i społeczeństwo obywatelskie*. Wydawnictwo Znak, Kraków.
10. Wójcik S. (2002), *Dynamika i bariery w rozwoju społeczności lokalnych i samorządu terytorialnego w Polsce*. „Przegląd Politologiczny”, nr 1/2002, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań, s. 111-125.
11. Partycki S. (2004), *Zarys teorii socjologii gospodarki*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
12. Partycki S. (1998), *Społeczne funkcje rynku*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
13. Nowak S. (2007), *Metodologia badań społecznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
14. Szczepański J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
15. Szczurkiewicz T. (1970), *Studia socjologiczne*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
16. Rybicki P. (1979), *Struktura społecznego świata. Studia z teorii społecznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
17. Turowski J. (2001), *Socjologia. Małe struktury socjologiczne*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
18. Rybicki P. (1972), *Społeczeństwo miejskie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
19. Szczepański M. (2006), *Tożsamość europejska i lokalne rewindykacje*. W: B. Jałowicki, W. Łukowski (red.), *Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
20. Centrum Badania Opinii Społecznej (2010a), *Komunikat z badań „Oceny działalności władz lokalnych, czyli co się zmieniło w naszych miejscowościach od ostatnich wyborów samorządowych”* (on line), (dostęp: 14.11.2010), dostępny w World Wide Web: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_2010.php>.
21. Sztompka P. (1996), *Zaufanie – warunek podmiotowości społeczeństwa*. W: K. Górlach, Z. Serenga (red.), *Oblicza społeczeństwa*. Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 116-119.
22. Civicpedia (2010), *Kapitał społeczny* (on line), (dostęp: 14.11.2010), dostępny w World Wide Web: <<http://civicpedia.ngo.pl/x/330089#ESS>>.
23. Tarkowski J. (1994), *Socjologia świata polityki*. Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
24. Centrum Badania Opinii Społecznej (2010b), *Komunikat z badań „Wybory samorządowe – znaczenie, zainteresowanie oraz deklaracje udziału w głosowaniu”* (on line), (dostęp: 14.11.2010), dostępny w World Wide Web: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_2010.php>.

25. Starosta P. (1995), *Poza metropolia. Wielkie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
26. Bauman Z. (2000a), *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
27. Bauman Z. (2000b), *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.

LOCAL COMMUNITY OR TERRITORIAL COLLECTIVITY? CONCLUSIONS OF THE RESEARCH ON THE LOCAL GOVERNMENT IN THE CONTEXT OF THE RELATION BETWEEN LOCALISM AND GLOBALISM

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 26-31

Ernest Szum

The John Paul II Catholic University of Lublin

Summary: This article presents the conclusions of the studies on urban sociology. It depicts the results of the public poll of the town dwellers of Biała Podlaska on their attachment to the place of residence and opinion on the occurring changes in it against the views of the classic authors of European sociology and the authorities of the Polish sociology. It also illustrates the extent to which the members of the local community describe their influence on the functioning of the local environment. Moreover, the article portrays the town dwellers' opinions on the motivation of the town councilors in fulfilling their public duties and the evaluation of the local government activity in the field of crucial local community issues. The results of the conducted research are presented in relation to the results of the research of the whole country on local and local government issues. Overall, the analysis is formulated in relation to localism and globalism, expressed in sociological theories and ideas, which refer to small, medium and big social structures. Conclusion characterizes the main issues which should be included in the future expanded research.

Key words: urban sociology, local community, local government, social studies, localism, globalism.

Introduction

Nowadays, urban sociology is one of the main sub-disciplines of sociology. A town itself is present in the sociological thought since the creation of the study. The birth of the sociology took place in the 19th century after the breakthrough changes in the social structure brought by the French Revolution and Industrial Revolution, which contributed to the town development and increase of its significance. However, urban sociology was relatively long on the outskirts of the sociological research interests. It changed at the beginning of the 20th century, after the foundation of the so-called Chicago school in the United States. Its founder, Robert Park, drew attention to the spatial conditioning of the social phenomena. The city became the basic area and, at the same time, the subject of the research on the social phenomena and processes. The researchers strived to recognize all of the aspects of life of the given local community, treated as a closed structural and functional entity, which can be understood without surpassing beyond it. The Chicago school acknowledged city and urbanism as the most important social phenomenon of the contemporary world. Therefore, it is called urban sociology rather than the sociology of the city [Szacki 2002, p. 604-617].

The cities are inhabited by the collectivity of human individuals, organized according to the social structure, cultivating traditions or just creating them. Those communities, despite all of their dissimilarities, structurally and functionally display a number of similarities with the rural local communities. The style of living of the individuals is connected with the type of local community – urban or rural, open to modernization and changes or deeply rooted in the tradition. The place of residence is a factor which determines the whole of conditions and chances in life of the particular individuals. It is the factor which not only has a

huge influence on the received income and housing conditions but also significantly determines the possibilities of making use of the blessings of the civilizations, including educational and cultural ones. The social structure is a system of social relations between their elements, which constitute the global society. The following segments can be distinguished: families and lines, local communities (urban and rural), territorial collectivities, social and professional groups, unions and associations, political organizations, administrative, cultural and religious institutions, classes and social stratifications [Turowski 2000, p. 53-54]. The transformation of the social structure, as well as gradual loosening of the social bonds in the industrial and postindustrial societies have been observed, researched and analyzed by the sociologists since the end of the 19th century. Intensively progressive processes of urbanization, industrialization and centralization of the capital and power in the 20th century resulted in the changes of the territorial structures, and in consequence, led to the collapse of the principle of community, i.e. the foundation of *Gemeinschaft*, in the social life [Tönnies 1988, p. 27-66]. Stable social structure is a necessary condition of a normally functioning contemporary society. The collapse of the social structure leads to the disorganization, and in the extreme phase, to the decline of the society [See: Bauman 1996]. Every collectivity, in order to exist, has to possess a bond of integral cohesion, which satisfies individual and collective needs, as well as the loyalty of its members towards the whole community and sense of distinctiveness in comparison with other collectivities (including the ability to oppose or cooperate with them). According to the integrative conception of a social bond, every collectivity, in order to exist, has to be integrally organized and ordered. The basis of this organization and order is always a social bond, which provides the foundation for the system of

institutions, means of social control and any kind of social relations of the collective life [See: Turowski 1995].

A social bond is one of the feature of the constructive social groups and of the interaction of the individuals who are members of the group. Between the pole of the individual and the pole of the group there is a whole range of intermediate forms of social organization. In each group overindividual life of the whole group is created, which every member considers independent of him [Simmel 1975, p. 157-160]. Nowadays, in the globalization era, the problems which arise from the atrophy of the social bonds are more and more common. They result from not efficient definition, weakening or even total vanishing of the social bonds. Apparently, this causes significant disturbances in the realization of their functions (and even lack of their realization) in the organization of the society. Those phenomena are accompanied by extremely intensified process of atomization of the society and alienation of the individuals. It results in growing social distance and leads to the collapse of common to the given collectivity hierarchy of values, and eventually effects in deregulation of social system or even its disintegration [Sztompka 2001, p. 581-596]. The alternative for the society expanded in its range and politically mechanic are economically strong and structurally stable small communities. They are the only ones who can initiate the social reconstruction. Because of the territorial rooting, they reflect the elementary human need of union of residence, work, existence and experience. The social bond is always a connection of the rudimental social phenomena, which constitutes collective people's life [Nisbet 2005, p. 622-624].

The analysis of the problems of local communities, their subjectivity and civil activity of the town and city dwellers is particularly justified in Poland and other Central and Eastern European countries, where the phases of the reorganization processes connected with social and political system changes, as well as processes which reorganize the lives of the nations connected with creating the civil societies, though far advanced, are still in progress [See: Michalski 2004].

The commencement of the process of building civil society in the Central and Eastern European countries became possible due to revolutionary changes, which took place at the turn of 1989 and 1990 at the top instances. However, even the most radical changes of the central system of political power do not mean the fulfillment of the revolutionary transformation. It takes place only when they occur at the lower parts of social structures, and become an element of administration and local governing [Wójcik 2002, p. 111-112].

Those changes have to penetrate the economy at the local level as well, and become an immanent part of the lives of the individuals and small social groups. The processes of the market economy proceed also onto the level of the state economy and particular companies, which is connected with property ownership change and the development of private initiative [Partycki 2004, *passim*]. In the times of postmodern-

ism, the processes of the globalization of the economic system intensify, whereas the role of the country diminishes. Their previous tasks are taken over by the international institutions and organizations. Creating the social order by them should include the principle of subsidiarity. Its general requirement is creating the conditions for co-existence and cooperation of smaller and bigger communities. Subsidiarity enables the autonomy of the activity of the entities, both of an individual as well as smaller and bigger local communities. The starting point for the realization of the principle of subsidiarity is the pluralism of social life, whilst the aim is the full organization of multifunctional society. Its essence lies in providing help for the smaller communities by the bigger ones in independent solving of the problems, respecting the autonomy, initiative as well responsibility of the smaller communities at the same time. In practice, it means mutual help. In the economic sense, subsidiarity is characterized by the following statement: "as much market as it is possible, as much state as it is necessary" [Partycki 1998, p. 31]. Qualified and efficient management of available means of the region influences on the high level of local economy, and, as a result, on the progress of the initiative and shaping attitudes which favour versatile development of a given area. Due to the appropriate activity of the organs of the local government, it is possible to build connections integrating participants of the local economic processes, as well as to consolidate the processes of the local social life.

Commonly accepted in the 21st century postulate to subject not only the individuals but also communities made by them is the object of scientific research interest, and social sciences in particular. Presented in the following article research on the social reception of the local government activity in Biała Podlaska register in the current of empirical research as well as theoretical reflection in the contemporary Polish sociology [See: Nowak 2007; Szczepański 1970; Szczurkiewicz 1970; Rybicki 1979; Szacki 2002; Turowski 2001]. Those researches are pilot studies and constitute the introduction to more deepened empirical researches, which should concern a wider analysis of the local community problems. The following article which deals with the research on the social reception of the local government activity in Biała Podlaska aims at constructing a starting point for conducting those expanded researches.

Researches conducted in Biała Podlaska

As a basis of the realized research, ontological assumptions that global society is not an entirety of local communities and that the local configuration is not a reflection of the global society structure were taken. Also, that in its structure occur processes peculiar exclusively for this kind of system. Another taken assumption is the methodological assumption concerning the systematic character of the social reality, according to which the system is a set and an arrangement of elements (subsystems) connected with each other in the following way that they form an integral

whole, being more than just a sum of them at the same time. The empirical researches of the local community of Biała Podlaska served the study of a defined area and the verification of the assumed hypotheses.

The analysis was performed after surveying (in the first two weeks of November 2011) a sample of 100 respondents chosen at random from the population of the inhabitants of Biała Podlaska. The research survey consisted of exclusively closed questions with the answers graded from 3 to 5. The greater part of the sample consisted of women, 72, and smaller of men, 28. All the respondents which took part in the survey were the inhabitants of Biała Podlaska, divided into age groups beginning from 20-25 years old up to 55 and more.

The first set of questions concerned the sense of influence of the respondents on the range and the ways of exercising authority by the organs of the local government of Biała Podlaska. The indicator of the sense of civic subjectivity of the respondents in this group of questions were the answers given to the questions concerning the trust for the local government authorities, the influence on the activities of the organs of the local government and control over their activities as well as the influence on the budget expenditure and control over those expenses. The great majority, 92%, of the respondents gave straightforwardly negative response to all of the questions concerning the above issues, whereas the rest of them claimed that the closest to their opinion is the neutral one and responded with "difficult to state." None of the respondents gave answers indicating that they trust the local authorities and have an influence on the activities of the organs of the local government and control over their activities as well as the influence on the budget expenditure and control over those expenses.

The next set of questions concerned the belief of the inhabitants of Biała Podlaska about the effects of the activities of the organs of the local government in the field of natural environment protection, employment and unemployment, as well as the development of private initiative. In the matter of the environment protection, 29% of the respondents maintained that the state of the natural environment of the town and its surroundings have improved within the last few years, whereas 68% of them regarded that in the given period there were not any changes in this matter. The rest claimed that the state of the natural environment deteriorated. The negative changes in this field were not pointed out by the members of the age group of 55 years old and more. In the opinion of the activity of the local authorities in the matter of employment and counteracting unemployment, 78% of the respondents expressed negative judgments. Particularly young people between 25 and 35 years old of vocational and secondary education did not observe any positive aspects in this matter. It points at the accordance with the general tendency of the labour market, which, to this particular demographic group (as a group of people divided according to sex and age), does not offer sufficient number of permanent posts. The group which expresses negative opinions on the employment

and unemployment also includes the respondents between 36 and 45 years old of postsecondary and higher education, who have problems with finding a job or are at the risk of unemployment. 21% of the respondents noticed positive aspects in the activity of the local authorities in the field of employment and counteracting unemployment, whereas 1% of them expressed neutral opinion. Optimistic were the indications of the respondents on the engagement of the organs of the local government in the development of private initiative. Over 90% of the questioned people expressed a view that in the last few years there have been the increase of private initiative, in which, according to the respondents, the organs of the local government were involved.

The recognition of the opinion of the inhabitants of Biała Podlaska on the state of natural environment, employment and unemployment in the town, as well as the development of the private initiative and the effects of the activities of the local authorities in the above mentioned issues allowed partially to identify the degree of identification of the respondents with their place of residence.

The researches among the inhabitants of Biała Podlaska showed the sense of weak attachment to the place of residence. Only 20% of the respondents claimed to be strongly attached to the town, 19% of them is fairly attached, whilst the rest does not feel attached to the place of residence at all. There is a connection between the identification of the respondents with their place of residence and their social position, as well as social and economic status. The bond is stronger the more the individual satisfies his needs within the framework of the territorial system. The respondents of higher education, who represent in the social stratification the middle class, e.g. medium and upper level civil servants, businessmen, freelancers, who were satisfied with their social and financial status, pointed at the attachment to the place of residence and declared moderate will to actively participate in the life of the local community.

The intensity of the subjective sense of settlement in one's own "microworld" does not forejudge on the level of isolation or xenophobia. It also does not have to lead to the satisfaction of selfishly interpreted interests. Well rooted individual or a group, which identifies itself with the local environment, devoid of complexes connected with belonging to it, can be satisfied belonging to its "nest" and be proud of it. Then, there are no problems in contacts with the dissimilarity, both in relation to other individuals, local communities or global society [See: Szczepański 2006].

The next set of questions was devoted to the perception of the inhabitants of Biała Podlaska of the town councilors' attitude towards fulfilled by them posts and performed public functions, as well as their motivation to social and political activity. The respondents in 89% stated that private business and personal career are the factors which motivate the councilors' activity. Only 11% of the questioned ones recognized the business of the parties and political groups represented by the councilors as a motivating factor in

their social activity. Bearing in mind the issue and the mission of the public functions fulfilled by the town councilors, it is striking that none of the respondents pointed the town and citizens good as a councilors' motivating factor. It has to be stated that neither demographic, professional, nor social attributes did not influence the perception of the respondents concerning the attitude and motivation of the councilors, because the particular variables did not determine the choice between the alternative answers from this set of questions.

The last part of the questionnaire consisted of questions, which where the indicator of the level in which the respondents accepts the existence of the local government as an institution of democratic country and whether they perceive the local government as an attribute of the civil society. The necessity of the existence of local government institutions was pointed by 75% of the respondents. Whereas, the will to participate in the next local government elections declared 62%. All of the respondents who declared the participation in the elections accepted, at the same time, the existence of the local government as an institution necessary for the effective functioning of the local community.

The realization of the researches and the statistical analysis of the responses allowed to: describe the sense of civic subjectivity of the representatives of the local community of Biała Podlaska as a possession of causative power in the field of the local government activities and control over them; recognize the evaluation of the functioning of the local authorities, particularly the perception of the motivation of the councilors to undertake and conduct public activity; determine the level of the attachment of the town inhabitants with their place of residence and state upon their engagement in the activity for the town; research to what extent the respondents are willing to participate in the next local elections; learn about the attitude of the representatives of the local community towards the local government institutions. The scope of the declared will of the respondents concerning the participation in the elections is the determinant of one of the forms of demonstration of conscious and active involvement in creating the civil society in the place of residence. Moreover, the researches allowed to operationalize the symptoms of the negative evaluation and lack of trust towards the local government present in the local community.

As a result of the analysis of the collected research material, it was stated that the respondents understand the necessity of the local government institutions functioning connected with the existence of the civil society in their environment. However, they also declare that they have no influence on the local authorities activity and do not trust the representatives of their organs, whom they perceive as people who are guided by their own interest and career or as party and political groups figureheads on the local level.

The national perspective

In order to present a wider perspective on the researches conducted in Biała Podlaska, it is justifiable to compare them with the results of the nationwide researches concerning similar local and local governmental issues.

In August 2010 Public Opinion Research in Poland (CBOS) conducted national research on the evaluation which the Polish people make of the last four years of the activity of their local authorities and of their places of residence. The results of the researches were published in the following reports: *The evaluation of the local authorities activity, i.e. what has changed in our places of residence since the last local elections* and *Local government elections – the significance, interest and declaration of participation*. Those researches showed that 90% of the respondents were satisfied with their places, out of whom 44% were fully satisfied. 61% of the respondents maintained that during the last term of office of the local authorities the situation of their towns or communes has improved, 5% thought it has worsened and 30% that it has not changed at all. The researches also showed that 74% of the respondents claimed that their town or commune presents itself better than four years ago. Relatively similar number of the respondents, 69%, appreciated the work of the outgoing town or commune council, whereas 17% was of the opposite opinion. 71% of the respondents were satisfied with the work of the president, mayor or commune administrator, while 17% expressed negative opinion on it. Despite the fact that the Polish people evaluated the organs of local governments relatively positive, 34% of the respondents were not convinced that the local authorities are guided by the interest of all of the town or commune inhabitants in their actions. One-fourth of the respondents expressed the opinion that the local authorities represent local interests of their parties and the same number of them claimed that the local authorities are guided by their own business in their actions. On the other hand, 21% of the respondents stated that the local authorities represents their voters' interests, and 14% that they represent the interests of their acquaintances [CBOS 2010a, p. 1-11].

In the light of the above research, it is evident that the most recent and particularly significant task for the local authorities should be establishing respect and credibility of the organs of local authorities and their official representatives and civil servants, which means all of the people working at the points of contact with the public area and the citizens – the subject of the local community [Sztompka 1996, p. 116].

The basis of the local government functioning must be the social trust, which Pope John Paul II, in his homily, preached on St. Anne's Mountain in Wrocław on 21 June 1983, expressed with the following words: "Trust has to be build centimetre by centimetre, day by day. It has to be rebuild and deepened. All of the dimensions of the social existence – political, economic, and of course cultural or any other eventually is based on the elementary ethical dimension: truth –

trust – community.” This trust has to be an element uniting the local community. The trust crisis is a negative factor not only for the functioning of the democracy and civil society, but also for the economy. Trust is a necessary cultural foundation of the active democratic society, a factor without which the democracy cannot fully and properly function [Sztompka 1996, p. 116].

The results of the researches conducted periodically by European Social Survey show that the level of social trust in Poland is one of the lowest in the European Union. The Polish citizens not only do not trust other people, but also have little trust in both of the parliamentary chambers, other state institutions and political parties. Equally low are the results of the researches in relation to the Polish sensitivity towards the common good [See: Civicpedia 2010].

One of the key elements of the dynamics of the development and success, both of the local community, as well as the global society, is the social capital. It has a special significance in the community aspect. The necessary conditions for the use of the potential and future success are integrally connected with the community, group capital of development, growing ability to cooperate, understanding, trusting, communal setting and realizing targets. The social capital, based on the community and strong ties, increases the ability to cooperate, anchoring in the world of its own culture, is the basis for building modern state-citizen relations. The foundation of the development capital is the trust, i.e. the people’s ability to trust themselves in all of the social life dimensions, starting from the trust among the individuals up to the trust of the citizens for the state institutions.

The sense of attachment of the residents of the local community to their place of residence and social bonds with other residents of this community is expressed most of all in their activity in the cases relating to their community. Participation in the elections is a meaningful and measurable sign of that [Tarkowski 1994, p. 39]. Two months before the local government elections in 2010, the interest of the Polish people in them was very high, much higher than in the previous years. At the time of researches, 65% of the respondents declared their interest in the upcoming elections. Readiness for the participation in them claimed 71%, whereas 53% declared that they will definitely vote. The willingness to take part in the local elections was higher among the respondents who were convinced of their influence on the matters of their town or commune and among the people who positively evaluate the balance of twenty years of self-government in Poland [CBOS 2010b, p. 5-7].

Conclusions

The verification of the assumed ontological hypothesis, in which the empirical researches of the local community of Biała Podlaska were used, was made by the analysis of the realized researches and the comparison of their results with the results of the national researches, concerning similar issues of the local government. It allowed to state that in the structure of the

local community occur processes peculiar exclusively for this particular system. Moreover, it showed that the local arrangement is not a reflection of the structure of the global society; whereas the global society is not a simple collection of local communities.

The local communities have a dimension which differentiate them from both small structures, as well as the bigger ones. Being the medium structures (mesostructures), they are the border zone of mutual intermingling of micro-and macro-social levels of the social life. They are a place where the individual contacts with “broader” society and culture. Local communities – as social and spatial structures created by the individuals remaining in the mutual social interactions and relations on the given area, which have common interest and the sense of group and spatial identity as elements of common bond [Starosta 1995, passim], were the basic form of organizing social life in the traditional societies. The evolution of the modern industrial society, along with the accompanying changes in the social structure, resulting from the industrialization and urbanization processes and affected by them the increase of the spatial mobility, effected in the weakening and diminishing of the bonds on the level of social communities. The researches points at the fact, that the local communities lose their communal character and transform into territorial collectivities. They are only agglomerations of atomized individuals, and their composition is changeable, which additionally hinders establishing social bonds. The individuals which compose the territorial collectivity exist side by side and satisfy their needs in the circle of the same area, but they do not feel attached to the area, nor to themselves. Territorial collectivity is a broader category than local community. Every local community is a territorial collectivity, but not every territorial collectivity is a local community, although each one has a potential possibility of transforming into a community connected by the social bond founded on personal relations.

Localism and locality, since the beginning of the sociological researching, remain in the sphere of interest of the sociologists. In the postmodern society, since the moment of the intense development of the globalism, theses which stated the forthcoming end of the local communities appeared. Those diagnoses (or the prognoses) are too premature. The locality and regionalism as spatial attributes still exist and probably will not disappear totally. It is constantly disputable whether in the contemporary urban reality exist and whether there can exist, local communities, as the ones which are connected by strong communal bond.

The researches of the forms of social self-organization (as processes transmitted from micro-level to macro-level) at the beginning of the 21st century in Poland show that the locality under the influence of the newest civilization processes undergoes deterioration, although particular segments of the society have not released from the frameworks of territoriality yet. The new aterritorial locality joins both people as well as organizations and institutions more and more. Despite those social and cultural ten-

dencies, the territorial locality and objects connected with it cannot be revoked [See: Bauman 2000a]. Even if the locality will be physically delocalized, still it can be assumed that in the future people, organized in the virtual civil communities, without the possibility of satisfying their needs and aspirations within those communities, will come back to the spatial local civil communities. Regardless of the fact how local community is understood, it will always be a significant dimension of social life, because "community without freedom is as frightening and repulsive perspective as freedom without community" [Bauman 2000b, p. 345], and the global society will not deliver the sense of community in the same way as the local community.

In the future, one of the main research task concerning local community issues, as well as its relation with the global society (especially the period of the forming of the civil society in Poland, and mainly in local Poland), should be the analysis of the phenomenon of civil subjectivity shaping. The results of such research would allow to state to what extent the members of the local community identifies with their communities and feel responsible for them and for the functioning of the local government in the places of their residence [Turowski 2000, p. 229-237].

References:

1. Szacki J. (2002), *Historia myśli socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Turowski J. (2000), *Socjologia. Wielkie struktury socjologiczne*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
3. Tönnies F. (1988), *Wspólnota i stowarzyszenie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Bauman Z. (1996), *Etyka ponowoczesna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Turowski J. (1995), *Więź społeczna w grupie*. W: P. Starosta (ed.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
6. Simmel G. (1975), *Socjologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
7. Sztompka P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wydawnictwo Znak, Kraków.
8. Nisbet R. (2005), *Postęp zagrożony*. W: P. Sztompka, M. Kucia (ed.), *Socjologia. Lektury*. Wydawnictwo Znak, Kraków, p. 618-624.
9. Michalski K. (2004), *Europa i społeczeństwo obywatelskie*. Wydawnictwo Znak, Kraków.
10. Wójcik S. (2002), *Dynamika i bariery w rozwoju społeczności lokalnych i samorządu terytorialnego w Polsce*. „Przegląd Politologiczny”, No. 1/2002, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań, p. 111-125.
11. Partycki S. (2004), *Zarys teorii socjologii gospodarki*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
12. Partycki S. (1998), *Społeczne funkcje rynku*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
13. Nowak S. (2007), *Metodologia badań społecznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
14. Szczepański J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
15. Szczurkiewicz T. (1970), *Studia socjologiczne*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
16. Rybicki P. (1979), *Struktura społecznego świata. Studia z teorii społecznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
17. Turowski J. (2001), *Socjologia. Małe struktury socjologiczne*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
18. Rybicki P. (1972), *Społeczeństwo miejskie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
19. Szczepański M. (2006), *Tożsamość europejska i lokalne rewindykacje*. W: B. Jałowiecki, W. Łukowski (ed.), *Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
20. Centrum Badania Opinii Społecznej (2010a), *Komunikat z badań „Oceny działalności władz lokalnych, czyli co się zmieniło w naszych miejscowościach od ostatnich wyborów samorządowych”* (on line), (accessed: 14.11.2010), available at World Wide Web: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_2010.php>.
21. Sztompka P. (1996), *Zaufanie – warunek podmiotowości społeczeństwa*. W: K. Gorlach, Z. Serenga (ed.), *Oblicza społeczeństwa*. Wydawnictwo UJ, Kraków, p. 116-119.
22. Civicpedia (2010), *Kapitał społeczny* (on line), (accessed: 14.11.2010), available at World Wide Web: <<http://civicpedia.ngo.pl/x/330089#ESS>>.
23. Tarkowski J. (1994), *Socjologia świata polityki*. Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
24. Centrum Badania Opinii Społecznej (2010b), *Komunikat z badań „Wybory samorządowe – znaczenie, zainteresowanie oraz deklaracje udziału w głosowaniu”* (on line), (accessed: 14.11.2010), available at World Wide Web: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_2010.php>.
25. Starosta P. (1995), *Poza metropolią. Wielkie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makropołączonego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
26. Bauman Z. (2000a), *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
27. Bauman Z. (2000b), *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.

OBLICZA KORUPCJI W RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ REPUBLICY LITEWSKIEJ

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 32-39

Agnieszka Mozyro

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Przedmiotem niniejszej pracy jest zjawisko korupcji w społeczeństwie litewskim. Problematyka nieformalnych układów patronacko-klienckich inspiruje interdyscyplinarne badania przedstawicieli wielu nauk, a zwłaszcza dyscyplin społecznych, politycznych, ekonomicznych oraz filozoficznych, ze względu na nasilenie i wszechobecny charakter tego zjawiska, niezwykle szybkie tempo jego rozprzestrzeniania się oraz destrukcyjne skutki na każdej płaszczyźnie życia społecznego.

Refleksja teoretyczna na temat korupcji jest niezbędna ze względu na ciągle pojawiające się nowe jej formy, a także coraz większe rozmiary możliwych strat i zagrożeń, jakie powstają dla instytucji państwa litewskiego, jego gospodarki, a przede wszystkim społeczeństwa. Zjawisko łapownictwa warto analizować nie tylko z racji czysto naukowych, ale należy mieć też świadomość praktycznego znaczenia tej problematyki, gdyż każde ujawnienie, odsłonięcie i wyjaśnienie ukrytych mechanizmów korupcyjnych utrudnia dalsze rozprzestrzenianie się tej patologii.

Celem przedkładanego artykułu jest identyfikacja i analiza różnych przejawów i uwarunkowań korupcji, jej skutków społecznych i polityczno-gospodarczych oraz sposobów przeciwdziałania tej dewiacji na gruncie litewskim.

Niniejszą pracę oparto na krytycznej analizie literatury przedmiotu, danych statystycznych oraz materiałów dziennikarskich, a także własnych obserwacjach zmian zachodzących w rzeczywistości społecznej i polityczno-gospodarczej na Litwie. Posłużono się przy tym metodą historyczno-opisową, uzupełniając ją wnioskowaniem teoretycznym.

Rozważania przedstawione w tym artykule prowadzą do jednoznacznych wniosków, iż korupcja niszczy wolność społeczeństwa litewskiego, dewastuje lojalność i podważa wzajemne zaufanie między ludźmi. Przeciwdziałanie łapownictwu, przy wykorzystaniu wszelkich środków dozwolonych w otwartym demokratycznym społeczeństwie, ma więc doniosłe uzasadnienie moralne, polityczne, gospodarcze i społeczne.

Słowa kluczowe: korupcja, układy patronacko-klienckie, łapownictwo, przeciwdziałanie korupcji.

Wstęp

Proces transformacji systemu polityczno-gospodarczego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, oprócz pozytywnych zmian w kierunku szeroko rozumianej wolności, przyniósł też wiele zagrożeń i często nie spełniał oczekiwań społecznych. Postępujące zubożenie oraz rozwarstwienie społeczeństwa, bezrobocie, afery korupcyjne, patologie w procesie prywatyzacji, czy wynikający stąd kryzys finansów publicznych prowadzi do zanikania kapitału społecznego, wzrostu pesymistycznych nastrojów wśród członków społeczeństwa, a także do zwiększania się tolerancji dla różnych układów patronacko-klienckich i działań korupcyjnych. Republika Litewska, podążając drogą transformacji systemowej, nie była wyjątkiem i również mocno odczuła szereg destrukcyjnych przemian po odzyskaniu niepodległości w 1990 roku. Korupcja zaś była i dotąd jest jednym z głównych problemów nękających ten kraj.

Przedmiotem niniejszej pracy jest zjawisko korupcji oraz nieformalnych struktur wpływu i władzy we współczesnej Litwie. W opracowaniu zaprezentowane zostaną przyczyny zaistnienia tego problemu, przejawy dewiacji – jej formy i zakres, społeczne skutki klientelizmu, a także przedstawione zostaną litewskie doświadczenia i międzynarodowe strategie przeciwdziałania korupcji.

Źródła i uwarunkowania korupcji na Litwie

W literaturze przedmiotu, a także w potocznym rozumieniu występuje wielość definicji korupcji, które wychodzą daleko poza zakres tzw. łapownictwa

i ogólniej przestępstw urzędniczych będących tradycyjnym fragmentem kodeksu karnego. Zjawisko to obejmuje cały zbiór różnorodnych zachowań przestępczych, m.in.: płatną protekcję, nepotyzm, organizowanie przetargów w taki sposób, by wygrał określony kontrahent, wykorzystywanie pozycji politycznej czy ekonomicznej w celu zapewnienia intratnych stanowisk swoim popiecznikom, wbrew interesom państwa i społeczeństwa. Korupcja jest wadą życia publicznego, która polega na tym, że różne urzędy i osoby pełniące funkcje publiczne nie wykonują swoich zadań zgodnie z zamierzeniem realizacji dobra publicznego, ale działają w celu realizacji rozmaitych interesów prywatnych. Andrzej Kojder widzi istotę korupcji w „takiej wymianie dóbr, usług lub innych świadczeń, korzystnej dla zaangażowanych w nią stron, która narusza jakąś normę prawną albo jakieś dobro moralne lub symboliczne (np. dobre imię urzędników państwowych, zasadę ustrojową, pragmatykę służbową, zakres kompetencji)”, dodając, że „doniosłą cechą korupcyjnej interakcji jest to, że zawsze jest ona utajoną transakcją obopólnie korzystną dla zaangażowanych w nią stron” (Kojder 1992, s.269-270).

Badacze korupcji próbowali usystematyzować przejawy i formy tego zjawiska. W trakcie tego procesu wyodrębniono korupcję urzędniczą, komercyjną i polityczną (Hankiss 1986, s.58). Należy zauważyć, że podział ten nie posiada cech zupełności i rozłączności a co za tym idzie nie odpowiada regułom klasyfikacji logicznej, gdyż większość przejawów korupcji komercyjnej jest równocześnie przejawem korupcji urzędniczej, a z kolei znaczna część korupcji politycznej stanowi zarazem korupcję komercyjną. Niemniej jednak

rozróżnienie to jest przydatne, z tego względu, że wskazuje podstawowe (choć bardzo rozległe) obszary występowania korupcji.

Rasma Karklins stworzył typologię działań korupcyjnych wynikającą ze specyfiki krajów postkomunistycznych. Wyróżnia on trzy poziomy tego typu dewiacji uszeregowane wedle kryterium kosztów politycznych oraz szkód wyrządzanych ogółowi społeczeństwa.

I tak na pierwszym – najniższym poziomie strat publicznych znajdują się codzienne interakcje między urzędnikami a obywatelami, zaliczyć tu można następujące zachowania: przekupywanie urzędników publicznych w celu nagięcia przepisów, gmatwanie i mnożenie ponad miarę przepisów oraz procedur przez organy ustawodawcze, nadużywanie przysługujących danym podmiotom uprawnień koncesyjnych oraz inspekcyjnych.

Poziom drugi natomiast odsłania interakcje w ramach instytucji publicznych, czyli wykorzystywanie środków publicznych dla celów prywatnych, czerpanie nadmiernych zysków z zasobów publicznych, nadużycia finansowe oraz czerpanie nadmiernych zysków z prywatyzacji i zamówień publicznych, kupczenie wpływami oraz manipulowanie decyzjami kadrowymi.

Wywieranie wpływu na instytucje publiczne plaśuje się na trzecim poziomie, który pociąga za sobą największe straty państwowe. Autor wyróżnia tu m.in. zjawisko „zawłaszczania państwa”, przejawia się ono w faktycznym przejmowaniu instytucji państwowych. Na tym etapie następuje też budowanie niejawnych sieci władzy w celu podejmowania w zмовie i utajnieniu działań korupcyjnych, naruszanie systemu wyborczego oraz osłabianie konkurencji politycznej, nadużycia władzy ustawodawczej, korupcja w sądownictwie i organach ścigania, nadużycia w zakresie uprawnień nadzorczych, kontrolnych i śledczych, wykorzystywanie kompromitujących materiałów do szantażu politycznego, jak również korupcja w mediach i korupcja mediów (Karklins 2009, s.37-72).

Współcześnie wszystkie te patologie są nie tylko obecne na gruncie litewskim, ale także można zauważyć zjawisko ich nasilania i rozprzestrzeniania w różnych sferach rzeczywistości społecznej.

Dnia 11 marca 1990 roku nowy parlament uchwalił deklarację o przywróceniu niepodległości Republiki Litewskiej. To wydarzenie diametralnie zmieniło polityczną, społeczną i gospodarczą sytuację w kraju. Jednak reżim komunistyczny, w którym przez pół wieku Litwa musiała trwać, wywarł ogromny wpływ na rozwój, obecny kształt oraz funkcjonowanie demokratycznego systemu wolnorynkowego w tym kraju.

Tworzone przez elity władzy oraz zwykłych obywateli nieformalne układy, charakterystyczne dla ustrojów w typie radzieckim, odcisnęły się niezatartym piętnem na społeczeństwie litewskim. Sieci politycznej protekcji oraz osobistych wpływów wyłoniły się w odpowiedzi na ścisły nadzór kierownictwa partyjnego oraz organów państwa nad wszystkimi sferami życia, od politycznego przez gospodarcze aż do

społecznego. Nieformalne układy w epoce komunizmu powstały w odpowiedzi na wszelkiego rodzaju niedobory – brak dobrych posad, prowadzący do szerzenia się zjawiska protekcji i klientelizmu, czy niedobór towarów konsumpcyjnych, wiodący do praktyk łapownicznych.

Ugrupowania, które doszły do władzy po odzyskaniu niepodległości przez Litwę, w dużej mierze mają historyczne i personalne oparcie w nomenklaturowych elitach z epoki komunistycznej, składających się z zawodowych członków partii komunistycznej oraz powoływanych przez nich urzędników na czołowe stanowiska w państwie. W tym miejscu wspomnieć można tylko o najjaskrawszych przykładach, do których bez wątpienia należy pierwsza premier niepodległej Republiki Litewskiej i do dziś bardzo aktywna polityk Kazimiera Prunskienė, która od 1989 pełniła funkcję wicepremiera Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Co więcej, w 1991 roku ujawniono dokumenty mające wskazywać, iż była agentem KGB. Rok później decyzję uznającą ją za współpracownika tej służby wydał litewski Sąd Najwyższy, nakazując zamieszczenie tej informacji w swoich wyborczych materiałach. Rozstrzygnięcie to uchylił jednak w 2003 roku Sąd Okręgu Wileńskiego, który stwierdził brak dowodów jej współpracy z KGB. W tym okresie okazało się, że zaginęły obciążające ją dokumenty archiwalne, a podstawowy świadek oskarżenia odwołał swoje zeznania [11].

Kolejnym znaczącym przykładem jest były prezydent (1993-1998) oraz były premier (2001-2006) niepodległej Litwy – Algirdas Brazauskas, który w Litewskiej SRR pełnił funkcję pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Litwy [12]. Istotne jest też, że partia ta w 1990 roku zmieniła nazwę na Litewską Demokratyczną Partię Pracy i w latach 1990-2001 należała do najsilniejszych ugrupowań na litewskiej scenie politycznej. Spuścizna po komunizmie, jaką stanowi monopolistyczny nadzór partyjny nad składem elit, ukształtowała nawyk dobierania członków spośród własnego otoczenia, praktykę protekcji oraz eliminowania konkurencyjnych elit.

Po proklamowaniu niepodległości w Republice Litewskiej przeprowadzono częściową prywatyzację własności państwowej, zlikwidowano wszystkie kołchozy i sowchozy oraz wprowadzono liberalizację cen. Prywatyzacja w krajach podlegających transformacji ustrojowej była czymś bezprecedensowym zarówno pod względem swego zasięgu, jak i charakteru. Rozpadowi ustroju komunistycznego towarzyszył chaos, z którego korzystali różni członkowie dawnych układów gospodarczych i politycznych, stosujący rozmaite pokrętne metody korupcyjne w celu przejęcia prawa własności bądź zagarnięcia mienia będącego w posiadaniu instytucji i przedsiębiorstw państwowych, działających pod ich kierownictwem lub nadzorem.

Należy zaznaczyć, iż w owym procesie prywatyzacji, szczególnie na terenach wiejskich, tkwiła pewna sprzeczność: choć celem tego procesu było przywrócenie własności prywatnej obywatelom kraju, dzięki której będą oni mieli możliwość samodzielnego roz-

woju gospodarczego i wzbogacania się, w praktyce zaś rozpad kolchozów obrócił się przeciw mieszkańcom wsi. Z zewnątrz likwidacja kolchozów stanowi pozytywnie oceniany przykład powrotu do naturalnych stosunków własnościowych, jednak, uwzględniając pozycję ludności wiejskiej, omawiane zjawisko należy rozpatrzyć też z innej perspektywy. Istniejące przez prawie pół wieku kolchozy kształtowały materialne położenie miejscowej ludności, jej aspiracje i osobowość, a także pewien typ mentalny. Kolchozy te związane z dnia na dzień, a ich wartościowe mienie stawało się w następnych tygodniach własnością osób wpływowych i zamożnych, często pochodzących z zewnątrz, z pominięciem dotychczasowych użytkowników. Mieszkańcy wsi kolchozowych, gdzie wszystko było skolektywizowane, nie zostali przygotowani do przemian własnościowych, które dokonały się obok nich i wbrew nim (Kurcz 2005, s.187-188). W ten sposób bardzo liczna część społeczeństwa stała się przedmiotem lub co najwyżej świadkiem przemian, nie była natomiast jego aktywnym współuczestnikiem ani podmiotem.

Niejasne kryteria reprivatyzacji oraz skorumpowana działalność urzędników odpowiedzialnych za jej przebieg uwidacznia się szczególnie na tle narodowościowym.

W Republice Litewskiej od początku jej niepodległości działała ustawa o zwrocie mienia zagrabionego przez władzę sowiecką obywatelom państwa. W ramach tej ustawy Polacy z Wilna i Wileńszczyzny wystąpili o zwrot ziemi, która przed II wojną światową była własnością ich przodków. Niestety po 20 latach procesu reprivatyzacji, właściwie tylko na terenach, które przed wojną należały do Polski – w Wilnie i na Wileńszczyźnie, zwrot ziemi prawowitym właścicielom (obywatelom Litwy narodowości polskiej) znalazł się w ślepych zaułku. Podczas gdy na pozostałym terytorium kraju ziemia byłym właścicielom została zwrócona w ponad 90%, w części gmin podwileńskich odsetek zwróconej ziemi sięga ledwo 30%, a w samym Wilnie jedynie 17%. Na zdecydowanie najgorsze wyniki procesu restytucji nieruchomości położonych w stolicy i wokół niej wpływ w pierwszej kolejności miała polityka władz państwowych, którym zależało, by pod płaszczykiem reprivatyzacji „przenieść” – na co zezwalał ustawodawstwo – jak najwięcej ziemi pod Wilno z odległych zakątków kraju i tym samym rozredzić zwarte skupisko litewskich Polaków [17]. Kolejnym czynnikiem oddziałującym na to zjawisko, była wszechogarniająca korupcja w tym procedurze, której efektem są obecnie samowolne i bezprawne zachowania urzędników w stosunku do byłych wyzutychnych z posiadania prawowitych właścicieli tych nieruchomości.

Dziedzictwo epoki komunizmu wraz z pokusami, jakie stwarzał proces transformacji ustrojowej, której towarzyszyły zmiany wzorów kulturowych, normatywny chaos, kult materialnego sukcesu, wielki transfer własności, nieład prawny, osłabienie, a nieraz nawet paraliż w egzekwowaniu prawa – zrodziło okoliczności sprzyjające zakorzenieniu i dalszemu rozwojowi korupcji na ogólnospołeczną skalę. Należy jednak

zaznaczyć, że mamy do czynienia z kontynuacją, a nie z nowym elementem litewskiego życia społecznego. Nawyk opierania się na układach patronacko-klienckich i znajomościach dawnego typu stoi w sprzeczności z budowanymi od nowa systemami politycznymi i rynkowymi. Ogromna rola, jaką do tej pory odgrywały nieformalne struktury wpływu, jest problematyczna nie tylko dlatego, że w nowym kontekście ukazują się one bezużyteczne, ale również dlatego, iż zniechęcają ludzi do przyłączania się do innego typu grup. Trwałość układów opartych na zasadzie wyłączności, stanowiących pozostałości epoki komunizmu, bardzo utrudnia rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Formy i zakres korupcji we współczesnym państwie litewskim

Współcześnie, mimo dwudziestu lat niepodległości oraz funkcjonowania w demokratycznym systemie wolnorynkowym, mimo sześciu lat członkostwa w Unii Europejskiej i w NATO, nieformalne struktury władzy i wpływu na Litwie nie podległy większym zmianom i ciągle jeszcze bardzo sprawnie funkcjonują. W ciągu ostatnich lat kraj ten niezmiennie jest w niechlubnej czołówce najbardziej skorumpowanych państw Unii Europejskiej.

Według badań Transparency International, międzynarodowej organizacji pozarządowej, zajmującej się zjawiskiem korupcji, Indeks Percepcji Korupcji (CPI)²¹, wzrastał w ostatnich latach na Litwie bardzo nieznacznie, co oznacza, że poziom korupcji w kraju zaledwie niewiele zmalał (tabela 1).

Tabela 1. Poziom korupcji na Litwie w oparciu o badania Transparency International

LITWA	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Indeks percepcji korupcji (CPI)	3,8	4,1	4,8	4,8	4,7	4,6	4,8	4,8

Źródło: www.transparency.org

Gdyby chcieć oceniać poziom korupcji w krajach bałtyckich wyłącznie na podstawie statystyk ujawnionej przestępczości związanej z korupcją należałoby stwierdzić, że poziom ten nie jest wysoki, jest to jednak wniosek niemający odzwierciedlenia w realiach społecznych. Przyczyną tego może być fakt, że organy powołane do ścigania tej grupy przestępstw również ulegają pewnym wpływom i naciskom ze strony środowisk rządzących. Na Litwie zanotowano bowiem, że specjalnie powołana do zwalczania korupcji służba

²¹ Indeks Percepcji Korupcji (CPI), mierzony jest 10 stopniową skalą, gdzie 10 oznacza dużą przejrzystość i znikomą korupcję a 0 brak przejrzystości i wszechogarniającą korupcję. Tym samym nominalny wzrost wskaźnika CPI (Corruption Perceptions Index) oznacza spadek poziomu korupcji.

STT, w 2005 roku wszczęła zaledwie 79 postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa korupcyjne, w 2004 roku – 93 postępowania, zaś w 2003 roku – 116 postępowania [13]. Dlatego też do określania stanu zagrożenia korupcją bardziej adekwatne są przywołane wcześniej wyniki badań prowadzonych przez Transparency International. Pewnym potwierdzeniem trafności oceny poziomu korupcji przez tę instytucję jest sytuacja polityczna na Litwie, gdzie co jakiś czas wybuchają skandale polityczne, których podłożem jest właśnie korupcja.

Dane o poziomie korupcji w Republice Litewskiej w 2007 roku przedstawia raport „Freedom House”, organizacji pozarządowej z siedzibą w Stanach Zjednoczonych. Z raportu tego wynika, że Litwa i Rumunia są najbardziej skorumpowanymi krajami Unii Europejskiej – obydwa kraje uzyskały w 7-punktowym rankingu „Freedom House” po 4 punkty, gdzie 1 punkt oznacza najmniejszy współczynnik korupcji. Litwa i Rumunia zamykają listę tego rankingu i chociaż obydwa kraje otrzymały po 4 punkty, to jednak różnica między nimi jest zasadnicza. A mianowicie, w Rumunii poziom korupcji maleje z roku na rok, natomiast na Litwie, według raportów tej organizacji, patologia ta wzrasta już od kilku lat. Jeśli w 2003 roku amerykańscy eksperci „wycenili” skorumpowanie kraju na 3,5 punktów, to w 2005 roku już na 3,75 punktów. Natomiast dwa lata później wystawili ocenę aż 4 punkty [22].

Opracowania rankingów Transparency International są jednak odmienne. Według ich wyników, poziom korupcji na Litwie utrzymuje się na tym samym - wysokim poziomie od kilku lat i w 2007 roku wynosi 4,8 punktów. Niestety w kolejnym roku notowany jest znowu wzrost tej dewiacji do 4,6 punktów. Co ciekawe w roku 2008 taką samą liczbę punktów uzyskała również Polska, jednak jest pewna różnica między tymi krajami, która polega na tym, że Polska, choć powoli, lecz stabilnie wydostaje się z dna hańbiących rankingów, zaś Litwa stabilnie zajmuje jedno z ostatnich miejsc, a w ciągu ostatniego roku spadła jeszcze niżej. Z przedmiotowego raportu wynika ponadto, iż kraje te zajmują 51 miejsce wśród 180 państw objętych badaniem. Tymczasem wśród 30 krajów członkowskich Unii Europejskiej i Europy Zachodniej, Litwa z Polską dzielią 27-28 miejsca [23].

Jak powyżej wspomniano Litwa w Unii Europejskiej od lat należy do grona państw najbardziej skorumpowanych, okoliczność ta jest chwytnym tematem i argumentem w dyskusjach politycznych. W 2006 roku lider socjaldemokratów Gediminas Kirkilas, obejmując urząd premiera, zapowiedział między innymi, że wyda wojnę korupcji. Oświadczył nawet, że po roku, jeśli poziom korupcji w kraju nie zmniejszy się, to poda się do dymisji. Niestety, premier nie dotrzymał ani jednej, ani drugiej obietnicy, broniąc się tym, że organizacje międzynarodowe, w tym Transparency International posługują się błędną metodologią w ocenie poziomu korupcji na Litwie, który, w ocenie premiera, co roku spada. Premier dodał też między innymi, że Transparency International nie lubi jego rządu, stąd te niekorzystne dla niego oceny [15].

W 2009 roku wreszcie odnotowane zostały pozytywne zmiany – wskaźnik CPI wzrósł o 0,3 punktów i wyniósł 4,9, co dało Litwie 52 miejsce wśród 180 badanych krajów [14]. Nie mniej jednak panujący od 2008 roku w tym państwie kryzys gospodarczy nie sprzyja niwelowaniu układów patronacko-klienckich, a wręcz odwrotnie – w sytuacji załamania gospodarczego i nagłego wzrostu ubóstwa w społeczeństwie litewskim, widoczne są tendencje do zwiększania się tolerancji dla różnych zachowań dewiacyjnych, m.in. dla nadużywania świadczeń z systemu zabezpieczenia społecznego, łapownictwa w służbie zdrowia czy w urzędach państwowych.

W przeciwieństwie do oceny Transparency International, litewska Służba do Badań Specjalnych w sprawozdaniu z działalności w 2009 roku przedstawiła dane wskazujące na wzrost poziomu korupcji w kraju. W 2009 roku na Litwie zarejestrowano 890 czynów przestępczych o charakterze korupcyjnym (93 przypadki łapówkarstwa, 384 próby przekupienia i 413 nadużyć w tej kwestii), co jest prawie o 23% więcej niż w 2008 roku. Zarejestrowano również o 10% więcej niż w 2008 roku osób podejrzanych o dokonania czynów przestępczych o charakterze korupcyjnym [19], ale tylko połowa z nich trafiła do sądu i tylko jedna osoba została pozbawiona wolności za nadużywanie stanowiska służbowego. W raporcie odnotowano też, że zmniejszyła się liczba przypadków korupcji w sektorze budowlanym, zwiększyła się natomiast w policji i urzędach celnych. Zastój w sektorze budowlanym wywarł wpływ na zmniejszenie skali układów korupcyjnych w tej dziedzinie oraz ten sam czynnik, czyli kryzys gospodarczy, był przyczyną znacznego zwiększenia liczby przypadków łapownictwa wśród funkcjonariuszy policji, zwłaszcza policji drogowej i celników.

Bardziej szczegółowe dane na temat postrzegania problemu korupcji w państwie, można znaleźć w wynikach z sondaży przeprowadzonych w ramach szóstej edycji Światowego Barometru Korupcji 2009. Badania wykazały, że mieszkańcy Litwy uważają, iż korupcja najbardziej szerzy się wśród urzędników państwowych, w wymiarze sprawiedliwości oraz wśród partii politycznych. Ponad połowa respondentów uważa też, że sektor prywatny wykorzystuje łapówki w celu wywarcia wpływu na politykę państwa i prawo. Na pytanie dotyczące wręczenia przez respondenta lub osobę ze wspólnego gospodarstwa domowego łapówki na przestrzeni ostatnich 12 miesięcy, „tak” odpowiedziało 30% Litwinów, co dało najwyższy wskaźnik ze wszystkich przebadanych państw europejskich. Jest to tym bardziej zatrważające, że Grecja, która zajmuje drugą pozycję w tej niechlubnej klasyfikacji, uzyskała prawie dwukrotnie mniej twierdzących odpowiedzi na to pytanie (18%), zaś średnia dla krajów europejskich wynosi 5%. Wynik ten wskazuje jak dalece mentalność i nawyki społeczeństwa litewskiego są przesiąknięte klientelizmem. Kolejne dane wskazują, że tylko niewielka część tego społeczeństwa deklaruje chęć i gotowość do poczynienia zmian w kierunku niwelowania korupcji – mniej niż 30% Litwinów zgodziłoby się ponieść dodatkowe koszty, by korzystać z usług nie-

skorumpowanych przedsiębiorstw. Wzorem mogą tu być Izrael, Hongkong czy USA, gdzie taką gotowość zgłosiło ponad 64% respondentów. Biorąc pod uwagę ocenę działań władz w walce z korupcją, za nieskuteczne uznało je 84% badanych na Litwie, przy 3% określających te wysiłki za przynoszące pożądane skutki [21].

Wyniki powyższych raportów wywołały natychmiastową reakcję prezydent Litwy Dali Grybauskaitė, która w czerwcu 2010 roku przedstawiając w sejmie swoje pierwsze roczne sprawozdanie o sytuacji w kraju, podkreśliła, że instytucje w kraju, a także partie polityczne stały się niczym "zamknięte litewskie księstwa" ze swoimi odrębnymi celami i zasadami. "Księstwa" te są niedostępne dla społeczeństwa, a ich cele nie sprzyjają interesom publicznym. Efektem tego jest brak zaufania ponad 80% mieszkańców Litwy do rządu, partii rządzących oraz pracy polityków, a także coraz większa liczba obywateli ignorujących głosowania. Prezydent ostro skrytykowała pracę litewskich sądów oraz szerzącą się w państwie korupcję. Stwierdziła też, iż obecnie sądownictwo na Litwie jest zamkniętą instytucją, słabo kontrolowaną i działającą według własnych reguł, zaś praca sądów została zbiurokratyzowana i jest pełna arogancji. Przedawnienie spraw sądowych jest natomiast na Litwie tradycją, która zyskała rozgłos również w krajach europejskich [10]. Rząd litewski walkę z korupcją obrał obecnie za priorytetowe zadanie. W tym celu podejmuje on nowe konkretne działania, czego skutkiem ma być osiągnięcie w 2010 roku w badaniach Transparency International pułapu 5 punktów CPI.

Sposoby przeciwdziałania korupcji w Republice Litewskiej

Na Litwie od lat podejmowane są wysiłki na rzecz ograniczenia rozmiarów korupcji: wprowadzane są specjalne regulacje prawne, powoływane są specjalne służby odpowiedzialne za zwalczanie przestępczości. Działania te zaczynają przynosić efekty, gdyż obywatele tego kraju są coraz bardziej świadomi ogromu problemu korupcji, jego negatywnych skutków społeczno-gospodarczych, co więcej powoli zmienia się ich mentalność i stosunek do działań łapówkarskich oraz małe poziomy postrzeganej korupcji.

Rząd litewski dąży do tego, by system administracji publicznej opierał się na zasadach profesjonalizmu, a pracujący w nim urzędnicy ponosili odpowiedzialność wobec organów kontrolnych. W tym celu podjęto gruntowną reformę służby publicznej, przyjęto kodeks etyki zawodowej w służbie publicznej oraz wdrożono dość skutecznie system naboru urzędników oparty na kwalifikacjach. Obywatelom kraju przysługuje również prawo odwoływania się od decyzji urzędniczych do sądów administracyjnych, zarówno w zakresie ich prawomocności, jak i treści. W połowie 2002 roku ludzie jednak nadal nie w pełni zdawali sobie sprawę z przysługujących im uprawnień. Na miarę swych możliwości nie pracowali też biuro rzecznika praw obywatelskich, zajmujące się rozpatrywaniem skarg, w którym zatrudnionych było zale-

dwie pięć osób. Rola tego biura sprowadzała się głównie do odstraszenia, a w dodatku była ona ograniczana przez rzadkie realizowanie wniosków przekładanych przez samych pracowników biura. Również ochrona prawna informatorów obowiązuje na Litwie w okrojonej postaci.

Fundamentalnym działaniem w kierunku zwalczania nieformalnych układów patronacko-klienckich było utworzenie przez Rząd Republiki Litewskiej 18 lutego 1997 roku Specjalnej Służby Śledczej (Specialiąją Tyrimą Tarnyba – STT) przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Zadania tej jednostki zdefiniowano jako gromadzenie informacji o podejrzeniach zaistnienia zjawiska korupcji oraz o powiązaniach kryminalnych urzędników państwowych, operacyjne wykorzystanie tych informacji oraz przeprowadzanie akcji prewencyjnych, zaś głównym priorytetem uczyniono wykrywanie korupcji w sektorze państwowym, wprowadzenie skutecznych środków przeciwdziałania korupcji oraz wzrost świadomości społecznej dotyczącej tego przestępstwa. STT zatrudnia ok. 200 osób, zasadnicza część kadr pracuje w sekcji ścigania karnego i na ten cel przeznaczana jest większość środków z budżetu.

Jednostka ta jest instytucją niezależną, co jest równoznaczne z możliwością prowadzenia niezależnych śledztw – ministerstwo czy określona sekcja sama może podjąć walkę z korupcją w swoich szeregach, ale może również skierować do STT prośbę o przeprowadzenie niezależnego śledztwa. Na jego czele stoi dyrektor, mianowany przez prezydenta po wcześniejszym zatwierdzeniu przez Sejm.

W celu zwiększenia zakresu niezależności STT, 2 maja 2000 roku przyjęto Ustawę o Specjalnej Służbie Śledczej. Od tego momentu Służba podlega parlamentowi a nie prezydentowi Litwy. Sprawozdanie z działalności STT przedkładać jest dwa razy do roku prezydentowi i sejmowi. Ponadto sejm ma możliwość powołania specjalnej komisji do zbadania oceny działalności Urzędu. Inne narzędzie kontroli stanowią prokurator, który podczas kontroli w każdej chwili może zarządzić śledztwo [16]. W Urzędzie może być także przeprowadzony audyt, czyli wizytacja urzędów kontroli państwowej. Reforma w zamierzeniu miała także podnieść wydajność i efektywność Służby, jak i poszerzyć gamę możliwości walki z korupcją we władzy wykonawczej.

Prace Urzędu są skoncentrowane na trzech równorzędnych płaszczyznach: ściganie karne, prewencja i edukacja. Prewencja ujmowana jest w sensie węższym i odnosi się do poszukiwania zapisów powodujących korupcję lub jej sprzyjających. Działania prewencyjne koordynowane są z Ministerstwem Oświaty, z centrami szkolenia oraz szkolnictwem wyższym. W zakresie edukacji natomiast STT jest koordynatorem różnych działań edukacyjnych, współpracuje ze wszystkimi sektorami i instytucjami publicznymi w celu wypracowania odpowiednich procedur.

Przykładem działań edukacyjnych może być przeprowadzona w kwietniu 2010 roku kampania pod nazwą „Money Soap”, przygotowana przez agencję Gogelmogel na zlecenie STT. Akcja odbywała się

w litewskich urzędach, zaś jej adresatami byli pracownicy instytucji publicznych i ich petenci. W toaletach urzędów tradycyjne białe kostki zastąpiły mydła do złudzenia przypominające pieniądze. Urzędnicy, jedna z grup najbardziej narażona na oferty korupcyjne, ale także osoby odwiedzające urzędy – potencjalni „łapówkodawcy”, mieli też wypisane nad umywalkami główne hasło kampanii antykorupcyjnej: „Utrzymuj ręce w czystości. Nie dawaj i nie bierz łapówek” [20]. Akcja wykorzystuje komunikatywne skojarzenia rutynowej, ale istotnej czynności utrzymania fizycznej czystości, z moralnym brudem pozostawionym przez przyjęte w postaci łapówki pieniądze. Istotnym atutem tego przedsięwzięcia są jego relatywnie niskie koszty i wysoka efektywność w dotarciu do grupy docelowej.

Zakres podziału kompetencji pomiędzy różne urzędy zwalczające przestępstwa korupcyjne jest raczej umowny. Policja traktowana jest przez STT w kategoriach partnerstwa - jeśli sprawa nie jest nadmiernie skomplikowana, wówczas zajmuje się nią policja, jeśli zaś jest bardziej złożona, wówczas wspólnie z prokuraturą podejmowana jest decyzja o przejęciu sprawy przez Urząd. Tego rodzaju rozwiązania nie wykluczają kompetencji pomiędzy urzędami, lecz skłaniają do współpracy. Na Litwie istnieje także Komisja ds. Zwalczania Korupcji w Administracji, STT ma ponadto Grupę Roboczą w Sejmie ds. Współpracy z Organami Ścigania i Sądami. Celem jej działalności jest wyeliminowanie korupcji w sądach.

Ocena skuteczności działań STT nie jest jednoznaczna, jednak pomoc w tym może liczba wyroków skazujących za łapownictwo na milion mieszkańców. Jeśli uznać, że większa ilość wyroków wskazuje nie tyle na wysoki poziom korupcji, ile na fakt zaostrzenia z nią walki, to w początkowym okresie działalności STT stosunkowo wysoka liczba skazań za korupcję na Litwie może być dowodem sprawności prac specjalnych służb do zwalczania łapownictwa. I tak w 2001 roku wypadało 13,7 wyroków skazujących za korupcję na milion obywateli Litwy, co dawało temu państwu drugie miejsce po Węgrzech (27,6 wyroków) wśród wszystkich europejskich krajów byłego bloku socjalistycznego (Monitoring the EU Accession Process 2002, s.345-391). Do osób, które stanęły przed sądem w wyniku działań podejmowanych przez STT, należeli liczni oficerowie policji, a nawet jeden sędzia skazany w wyniku przyłapania w trakcie jednej z operacji prokuratorskich w 2000 roku (Monitoring the EU Accession Process 2002, s.379, 386). Niestety z każdym kolejnym rokiem liczba wyroków skazujących za działania korupcyjne malała przy wzrastającej liczbie rejestrowanych tego typu czynów przestępczych. Wskazuje to na coraz mniejszą skuteczność służb antykorupcyjnych, która ostatecznie doprowadziła do pogłębiającej się nieufności i rozczarowania społeczeństwa litewskiego.

W zaistniałej sytuacji prezydent Litwy Dalia Grybauskaitė domaga się zaostrzenia walki z korupcją i podkreśla, że w tym celu Sejm powinien niezwłocznie przyjąć odpowiednie akty prawne. Urząd prezydenta zgłosił też w parlamencie odpowiednie poprawki do kodeksu karnego. Proponuje zwiększenie kar za ko-

rupcję i przestępstwa gospodarcze m.in. pozbawianie winnych urzędników stanowisk, konfiskatę mienia. Prezydent podkreśla też potrzebę otwarcia systemu sądownictwa na zmiany, wskazała konkretne sposoby przeprowadzenia reformy sądownictwa (uproszczenie procedury sądowej, spełnienie żądań społeczeństwa, które domaga się aktywnego udziału w procesach sądowych) w celu odbudowy nadszarpniętego aferami zaufania do sądów.

Współcześnie problem nieformalnych struktur władzy i wpływu na Litwie oraz w innych krajach postkomunistycznych budzi zainteresowanie i niepokój w wielu instytucjach międzynarodowych, stąd na terenie państwa litewskiego nie tylko rząd podejmuje różne inicjatywy przeciwdziałania łapownictwu, ale także inne organizacje ponadnarodowe. Bank Światowy wskazuje na palącą konieczność podjęcia stanowczych działań w walce z korupcją. Rada Europy, przyjęła wiele konwencji dotyczących walki z korupcją, stworzyła zbiór dwudziestu „zasad przewodnich”, a także program służący kontroli ich przestrzegania, powołując do istnienia Grupę Państw Przeciwko Korupcji (GRECO) (Kawa 2006, s.139-149), której członkiem Litwa stała się w maju 1999 roku [24]. Unia Europejska nakłaniała Republikę Litewską, jako państwo kandydujące, do ratyfikowania owych konwencji, a z kwestii przeciwdziałania korupcji uczyniła jeden z kluczowych problemów akcesyjnych. Ocena postępów w zakresie zwalczania łapownictwa stała się jednym z głównych elementów okresowych raportów poświęconych poszczególnym krajom kandydującym do Unii Europejskiej. Po wstąpieniu zaś do UE wymogi niwelowania korupcji wzrosły jeszcze bardziej, jednocześnie proponując szerszy zakres narzędzi walki z tym problemem społecznym.

Ekspertyzy sporządzane przez międzynarodowe instytucje, m.in. Bank Światowy, czy Unia Europejska, zawierają dość precyzyjne wskazówki, gdzie rząd powinien przede wszystkim zacząć walkę z korupcją. Przystudiowanie choćby kilku raportów Transparency International, Komisji Europejskiej lub Banku Światowego, pozwala zauważyć, że generalnie są to podobne dokumenty. Różnice polegają jedynie na rozłożeniu akcentów: Komisja Europejska wskazuje na konieczność podjęcia działań głównie w obszarze funkcjonowania administracji publicznej, zaś Bank Światowy rekomenduje skupienie się na kwestii zamówień publicznych (Makowski 2008, s.289-302). Zasadniczo jednak priorytety i zalecenia wszystkich podmiotów i zajmujących się problemem korupcji są do siebie zbliżone.

Doroczne raporty Grupy Państw Przeciw Korupcji – GRECO przedstawiają w sposób szczegółowy i obiektywny kluczowe problemy Litwy w zakresie zwalczania nieformalnych układów patronacko-klienckich oraz podają cenne rekomendacje co do sposobu przeciwdziałania korupcji. Z raportu opublikowanego w lutym 2010 roku wynika, iż kluczowymi problemami antykorupcyjnej krucjaty w tym kraju są trudności w doprowadzeniu do skazania osoby w sprawach o charakterze korupcyjnym. Jak dotąd, na przeszkodzie osadzenia winnych w więzieniu stoją

zbyt surowe wymogi co do uznania przestępstwa za udowodnione. GRECO postuluje ich rozluźnienie.

Litewski kodeks karny zawiera główne wymagania stawiane przez Prawnokarną Konwencję o Korupcji. Jednak Litwa będzie musiała przyjąć Protokół Dodatkowy Konwencji, zawierający przepisy odnoszące się do instytucji arbitrażu w sprawach handlowych i cywilnych. Niektóre, obecnie obowiązujące przepisy litewskiego kodeksu karnego wymagają też uściślenia. Chodzi tu między innymi o brak zapisu dotyczącego korupcji pośredniej. Nie ma bowiem znaczenia, czy korzyść z korupcji przypadnie osobie, która przyjęła łapówkę, czy też osobie trzeciej. Wiele spraw, gdzie w grę wchodzi korupcja pośrednia, nie kończy się aktem oskarżenia. Wiąże się to ze wspomnianą wcześniej koniecznością obniżenia poprzeczki przy udowodnianiu czynu korupcyjnego, gdzie dużą rolę mogą odgrywać niebudzące wątpliwości okoliczności faktyczne, które dają często wystarczającą podstawę do wniesienia aktu oskarżenia.

W opinii GRECO dość mocne zastrzeżenia budzi również system finansowania partii politycznych, od którego wymaga się większej przejrzystości. Ogólnie rozważając finansowanie partii politycznych, litewska Ustawa o Finansowaniu i Kontroli Finansowej Partii Politycznych i Kampanii Politycznych z sierpnia 2004 roku jest zbieżna z Rekomendacjami Komitetu Ministrów dla państwa członka, a dotyczącymi powszechnych zasad przeciwdziałania korupcji w finansowaniu partii politycznych i kampanii wyborczych. Brakuje jednak tej ustawie uszczegółowienia opisu darowizn przekazywanych na konto partii politycznych i wzmocnienia roli partyjnego skarbnika. Nadzór nad finansowaniem partii określono w raporcie jako najłabsze ogniwo. Co więcej niejasności dodaje rozbieżność odpowiedzialności w tym zakresie między Komisją Wyborczą i Krajowym Inspektorem Podatkowym, zaś kontrola obydwu podmiotów jest raczej formalna [18], a fakt ten zatrzważający tym bardziej, że w powszechnej opinii wiadomo, iż zarówno partie polityczne, jak i kandydaci obracają większymi kwotami, niż skłonni są deklarować.

Należy zauważyć, iż klasa polityczna daje najgorszy przykład, który szybko jest naśladowany przez urzędników, a także wszystkich tych, którzy mogą go naśladować. Nie można jednak zapominać o tym, iż przyczyną korupcji jest też niska kondycja moralna całego narodu litewskiego i problem ten nie jest jedynie strukturalny, ale także moralny. Stąd uzdrowienie kraju nie może odbyć się tylko dzięki zmianom strukturalnym opartym na działaniach grupy ekspertów. W związku z tym należy ujawnić przed społeczeństwem i rozwiązać problem finansowania partii politycznych. Stosownym zaleceniem byłoby także dążenie do przejrzystości w decyzjach uznaniowych i skutecznej kontroli ze strony niezależnych organizacji społecznych (De la Vega 2003) oraz środków masowego przekazu, które mogą swobodnie wykonywać konstruktywną krytykę społeczną. Kilkakrotnie już w historii niepodległej Litwy media okazały się jedyną siłą, która ma wpływ na walkę z łapownictwem.

Pomijając fakt, iż przeciwdziałanie korupcji jest uzasadnione pod względem moralnym, etycznym i prawnym, należy również zaznaczyć, że jest to bardzo opłacalne z przyczyn ekonomicznych. Większość badaczy zjawiska podkreśla negatywne, z ekonomicznego punktu widzenia, skutki korupcji. Bank Światowy dowodzi w swoich raportach, iż nieformalne układy patronacko-klienckie zmniejszają przychody i zwiększają wydatki publiczne oraz deformują działanie mechanizmów rynkowych i alokacji. Korupcja jest więc czynnikiem hamującym wzrost gospodarczy, co jest szczególnie zębne dla Litwy w czasie głębokiej recesji. Bank Światowy stwierdza także, że łapownictwo ma destrukcyjny wpływ na takie funkcje władzy, jak zarządzanie makroekonomiczne, zapewnienie wysokiej wydajności gospodarki krajowej i równości obywateli oraz wypełnianie przez instytucje państwowe powierzonych im zadań publicznych. Ponadto korupcja podważa zaufanie do zasad gospodarki rynkowej i systemu demokratycznego.

Walka z korupcją przynosi bardzo wymierne zyski. Z badań Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego wynika, iż zmiana w ocenie kraju z 6 punktów CPI na 8 powoduje 4% wzrost inwestycji zagranicznych i 0,5% wzrost PKB (Goliński 2002, s.188-204). Tak więc zlikwidowanie najbardziej jaskrawych przejawów korupcji znacznie pomogłoby Republice Litewskiej wyjść z kryzysu gospodarczego.

Zakończenie

Wraz z odzyskaniem niepodległości w państwie litewskim pojawił się cały szereg nowych, wcześniej nieznanymi problemów. Wielu obywateli nie potrafiło się odnaleźć w nowych warunkach, czuli się oni zagubieni, rzuceni na pastwę „dzikiego kapitalizmu” i z wielkim trudem przystosowywali się do nowych warunków ekonomicznych. Do tego wszystkiego dochodzą problemy stwarzane przez narodowo-mafijno-polityczne układy patronacko-klienckie, które w okresie transformacji niezwykle szybko się rozwinęły, wciągając w swój mechanizm społeczeństwo litewskie. Skutkiem tych wydarzeń są zajmowane przez Litwę czołowe pozycje w pomiarach poziomu korupcji w Europie.

Podsumowując powyższe rozważania nasuwa się pewien paradoksalny wniosek, iż większość obywateli Litwy deklaruje stanowcze potępienie dla korupcji, mimo że częstokroć sami uczestniczą w tego rodzaju procederze. Sprzeczność tę można częściowo wytłumaczyć podzielanym przez wielu ludzi przekonaniem, iż korupcja przybiera rozmaite formy, z których jedne łatwiej, a inne trudniej zaakceptować. U przeciętnego obywatela największe oburzenie budzi korupcja na najwyższym szczeblu rządowym oraz wśród czołowych polityków, o wiele mniejsze zaś – nadużycia władzy wśród urzędników niskiego szczebla, nader łatwo znajdując usprawiedliwienie dla drobnych czynów korupcyjnych, jakich dopuszczają się sami, ich bliscy lub znajomi bądź też osoby równe im statusem. Tendencja ta szczególnie nasila się w sytuacji współczesnego kryzysu gospodarczego.

Od początku uzyskania niepodległości przez państwo litewskie, rządzący składają obietnice zwalczania korupcji oraz podejmują próby wprowadzania niezbędnych ku temu reform o charakterze instytucjonalnym. Analitycy wskazują na potrzebę budowania złożonej strategii łączącej wiele rozmaitych metod niwelowania nieformalnych struktur władzy i wpływu, co też rząd próbuje realizować. Jednak wyniki wszelkich badań wskazują, że same uregulowania prawno-instytucjonalne nie wystarczą, by skutecznie walczyć z korupcją. Społeczeństwu litewskiemu brakuje chęci i gotowości współpracy na rzecz dobra publicznego, a także przekonania, iż przestrzeganie formalnych reguł i przepisów popłaca zarówno na poziomie jednostkowym, jak i zbiorowym.

Literatura:

1. De la Vega J. (2003), *Prowizje, prezenty czy przekupstwo. Chrześcijanin a nieuczciwe wzbogacanie się*. APOSTICUM, Ząbki.
2. Goliński M. (2002), *Infrastruktura informacyjna a korupcja*. W: A. Kojdera, A. Sadowki (red.), *Klimaty korupcji*. Centrum im. Adama Smitha & Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa, s. 188-204.
3. Hankiss E. (1986), *Pułapki społeczne*. Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 58.
4. Karklins R. (2009), *Wszystkiemu winien system. Korupcja w krajach postkomunistycznych*. Wydawnictwo Sic!, Warszawa, s. 37-72.
5. Kawa W. (2006), *Antykorupcyjne regulacje prawne Unii Europejskiej*. W: A. Dylus, A. Rudowski, M. Zaborski (red.), *Korupcja – oblicza, uwarunkowania, przeciwdziałanie*. Ossolineum, Wrocław, s. 139-149.
6. Kojder A. (1992), *Korupcja – mechanizmy i strategie przeciwdziałania*. W: J. Kubicz, Z. Żekoński (red.), *W poszukiwaniu strategii zmian*. Warszawa, s. 269-270.
7. Kurcz Z. (2005), *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 187-188.
8. Makowski G. (2008), *Korupcja jako problem społeczny*. TRIO, Warszawa, s. 289-302.
9. *Monitoring the EU Accession Process: Corruption and Anti-corruption Policy 2002*. Open Society Institute, Budapest, s. 345-391.

Netografia:

1. *Człowiek najwyższym priorytetem. Sprawozdanie prezydent Litwy*. <http://www.wilnoteka.lt/pl/arttykul/czlowiek-najwyzszym-priorytetem-sprawozdanie-prezydent-litwy>

2. *K.Prunskienė buvo KGB aukso gysla*. <http://www.balsas.lt/naujiena/428856/k-prunskiene-buvo-kgb-aukso-gysla/1>
3. Kiziūnas V., *Algirdas Mykolas Brazauskas*. <http://www.biografas.lt/biografija/317-algirdas-mykolas-brazauskas>
4. Kuzior P., *Przestępczość w krajach bałtyckich: Litwie, Łotwie i Estonii ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości zorganizowanej*. http://lex.pl/czasopisma/prokurator/1_07_art09.pdf
5. *Lietuvoje mažėja korupcijos lygis*. <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuvoje-mazeja-korupcijos-lygis-56-71610>
6. *Litwa i Polska w czołówce najbardziej skorumpowanych państw Unii Europejskiej*. <http://www.infopol.lt/pl/naujienos/detail.php?ID=1160>
7. *LITWA - Specialiųjų Tyrimų Tarnyba (STT)*. <http://antykorupcja.edu.pl/index.php?mnu=35&id=490>
8. *Nierozwiązane problemy społeczności polskiej na Litwie zagrażają jej egzystencji*. http://www.awpl.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=67%3Anierozwizane-problemy-spoeczności-polskiej-na-litwie-zagraaj-jej-egzysten-cji&catid=42%3Aaktualia&Itemid=59&lang=pl
9. *Rekomendacje GRECO dla Litwy*. <http://antykorupcja.edu.pl/index.php?mnu=75&id=3146>
10. *Rośnie poziom korupcji*. <http://www.znadwili.lt/aktualnosci/20100609/rosnie-poziom-korupcji>
11. Sobiepanek K., *Pieniądze, co brud zmyją*. http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,1262,money_soap
12. Światowy Barometr Korupcji 2009. http://transparency.org/policy_research/survey_s_indices/gcb/2009
13. Tarasiewicz S., *Litwa – najbardziej skorumpowany kraj nowej Unii Europejskiej*. <http://www.infopol.lt/pl/naujienos/detail.php?ID=357>
14. Transparency International. www.transparency.org
15. 2000 METŲ NACIONALINIO SAUGUMO SISTEMOS BŪKLĖS IR PLĖTROS ATASKAITA. http://www3.lrs.lt/docs/kad4/W3_VIEWER.ViewDoc-p_int_tekst_id=9035&p_int_tv_id=733&p_org=0.htm

THE FACES OF CORRUPTION IN THE SOCIAL REALITY OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 40-47

Agnieszka Mozyro

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: The subject of the following paper is the phenomenon of corruption in the Lithuanian society. Concerning its intensity and ubiquity, extremely fast spread of the phenomenon, as well as destructive effects on every sphere of social life, the issue of informal patron-client networks inspires many scientists of interdisciplinary studies, especially of social, political, economic and philosophical disciplines.

Theoretical thought on corruption is necessary by reason of the evolving of corruption, as well as higher and higher dimension of possible losses and dangers to the Lithuanian country, its economy, and most of all, its society. The phenomenon of bribery is worth analyzing not only for pure scientific sake, but also practical matter of this case need to be regarded, as every disclosure and explanation of hidden mechanisms of corruption hinders further spread of this dysfunction.

The aim of this article is to identify and analyze different aspects and determination of corruption, its social, political and economic effects, as well as ways of counteracting this deviation in Lithuania.

The following paper is based on critical analysis of the literature of the subject, statistical data and journal articles, as well as personal observation of the changes in the social, political and economic reality of Lithuania, using historical descriptive method, supplemented with theoretical deduction.

Deliberation presented in this article leads to unequivocal conclusion, that corruption destroys the freedom of the Lithuanian society, devastates loyalty and undermines mutual trust. Therefore, counteracting bribery, using every permitted in an open democratic society means, has significant moral, political, economic and social justification.

Key words: corruption, patron-client networks, bribery, counteracting corruption.

Introduction

The process of the transformation of political and economical system in the Central and Eastern Europe, apart from positive changes leading towards broadly implied freedom, brought many threats alongside and often did not meet social expectations. Progressing impoverishment, social stratification, unemployment, corruption affairs, pathologies in the process of privatization and, a result of these, public finance crisis led to the decline of social capital, the increase of pessimistic mood among the society, as well as growing tolerance towards various patron-client networks and corrupt activities. The Republic of Lithuania, on the path of system transformation, was not an exception and suffered a number of destructive changes after becoming independent in 1990. Corruption has been and still is one of the main problems in this country.

The subject of the following paper is the phenomenon of corruption and informal structures of influence and power in the contemporary Lithuania. The study presents the reasons of this problem, signs of such deviation – its forms and scope, social effects of clientism, as well as Lithuanian experience and international strategies of counteracting corruption.

The source and factors of corruption in Lithuania

There is a number of definitions of corruption in the literature of the subject, as well as in common understanding. They stretch far beyond the scope of the so-called bribery and civil service crimes, which are a customary part of penal code. This phenomenon embraces the whole spectrum of criminal activity, such as: paid protection, nepotism, pre-set tenders,

using political or economic position to back ones supporters into lucrative posts, disregarding the interest of the country or the society. Corruption is a disadvantage of public life, in which certain offices and people performing public functions do not fulfill their duties bearing in mind common good, but they act to accomplish their private interests. Andrzej Kojder sees the essence of corruption in “such an exchange of goods, services or other benefits profitable for the involved parties, which violates some legal norm or some moral or symbolic good (e.g. the reputation of civil servants, political principle, official code of practice, the scope of authority),” saying in addition, that “an important feature of the corrupt interaction is the fact that it is always a secret transaction mutually profitable for the involved parties” (Kojder 1992, p. 269-270).

The researchers of corruption have been trying to systematize its aspects and forms. During this process, three types of corruption emerged: clerical, commercial and political (Hankiss 1986, p. 58). It has to be noticed that this division is incomplete and inseparable, and, what is more, does not follow the rules of logical classification, as most of the aspects of commercial corruption are also aspects of clerical corruption, whereas many aspects of political corruption are aspects of commercial one too. Nonetheless, this division is helpful as it shows basic, though very widespread, areas of the occurrence of corruption.

Rasma Karklins created a typology of corrupt activities, which stems from the peculiarity of the post-communist countries. He distinguishes three levels of such types of deviations arranged according to political costs and damages caused to the whole of the society. On the first, the lowest level of public loss everyday interactions between the civil servants and the

citizens can be found. They include: bribing civil servants in order to dodge the law, complicating and multiplying rules and procedures by legislative authorities, abusing given licence and examining powers.

The next level exposes interactions in the public institutions, that is the use of public means for private matters, gaining excessive benefits out of public resources, financial abuse and gaining benefits from privatization and public procurements, trading influences and manipulating employment decisions.

The third level includes influencing public institutions, which causes the most prevalent losses for the country. Among others, the author highlights the phenomenon of "appropriation of the country," which manifests itself in actual taking over of the public institutions. This level comprises building secret networks of power in order to take corrupt actions, violating voting system and weakening the political competition, abusing legislature, corrupting judiciary and prosecution, abusing authorizations in supervising, controlling and investigating, using compromising materials to blackmail, as well as corruption in the media and corrupting the media (Karklins 2009, p. 37-72).

Nowadays, all of those dysfunctions are to be found in Lithuania and, what is more, their escalation and spreading in various spheres of social reality can be observed.

The new parliament declared independence of The Republic of Lithuania from the Soviet Union on 11 March 1990. This event radically changed the political, social and economic situation in the country. However, the communist regime, under which the country had been functioning for over fifty years, highly influenced its development, form and functioning of the free-market economy.

Informal networks made by the ruling elite and common people, characteristic of the Soviet system, stamped their influence on the Lithuanian society. The system of political favouritism and personal influences have emerged from the strict supervision of the communist party and public authorities over every sphere of life, from political through economic up to social one. Informal networks in the communist era arose out of different types of shortages – lack of appropriate posts, which led to the spread of favouritism and clientism, or deficiency of consumer goods, which led to bribery.

The political groups that came to power after declaring independence are highly, historically and personally, supported by the nomenclature elite of the communist era, consisting of professional party members and public authorities appointed by them. At this point, only the most striking examples can be mentioned. Undeniably, the first prime minister of the independent republic and constantly active politician, Kazimiera Prunskienė, who was a deputy prime minister of The Lithuanian Socialist Soviet Republic, is one of them. Moreover, in 1991 the documents were revealed which claimed that she had been a KGB agent. The next year, the Lithuanian Supreme Court officially declared that she cooperated with KGB and ordered

her to include this information in her election materials. This decision, however, was overruled by the Vilnius District Court in 2003 due to lack of evidence of her cooperation with the intelligence. During that time, incriminating archives disappeared and the main witness withdrew the testimony [11].

Another evident example is former president (1993-1998) and former prime minister (2001-2006) of the independent Lithuania, Algirdas Brazauskas, who was the general secretary of the central committee of the Lithuanian Socialist Soviet Republic [12]. It is crucial that this party changed its name into The Democratic Labour Party of Lithuania in 1990 and since 1990 till 2001 was one of the most influential parties on the political scene. The legacy of exclusive supervision over the composition of the party elite, which remained after the communist era, has resulted in the habit of appointing members from the well-known milieu, favouritism and eliminating competitive elite.

After declaring independence of the republic, partial privatization of the public sector took place. All the kolkhozy and sovkhkozy (state farms) were closed down and price liberalization was enforced. Privatization in the countries under the transformation process was an unprecedented event not only because of the scope, but also its character. Chaos during the collapse of the communism gave an opportunity for various members of former economic or political networks to incorporate diverse, twisted corrupt methods in order to gain the ownership or appropriate public property which was in the hands of state institutions or companies, governed or controlled by their management.

It has to be stated that during the privatization process, especially in the rural areas, there was a certain inconsistency. Though the aim of the process was to restore private ownership to the citizens of the country, which would give them the opportunity for economic self-development and enrichment, in practice the closure of kolkhozy and sovkhkozy turned against the rural dwellers. On the outside, the liquidation of kolkhozy is a positive example of returning to the natural property relations, however, bearing in mind the situation of rural population, this process need to be looked at from a different perspective. For nearly half a century, kolkhozy were shaping the material status of local population, its aspirations and character, as well as a certain type of mentality. Those state collective farms were closed down overnight and within weeks their valuable property were sold to influential and affluent outsiders, disregarding previous residents. The dwellers of the kolkhozy, where everything was collectivized, were not prepared to the ownership changes, which took place right beside them and despite them (Kurcz 2005, p. 187-188). Therefore, significant part of the society became the object or, at the most, the witness of the changes, but it was not an active participant nor the subject.

Vague criteria of reprivatization and corrupted activity of the civil servants responsible for its implementation are especially visible against the ethnic background. Since declaring independence, the act

which concerns returning of the seized property by the Soviet authorities from the citizens of the country is in force. According to this law, Polish people, Lithuanian citizens from Vilnius and Vilnius region, claimed return of the land, which belonged to their ancestors before World War II. Unfortunately, after twenty years of enforcing reprivatization, this case has reached a dead end. Whereas over 90% of the land of the rest of the Lithuanian territory was returned to its legal owners, only 30% have been returned in the Vilnius county and hardly 17% in the capital itself. First of all, the reason for such a slow process of restitution of the property in Vilnius and its area can be found in the politics of the state authorities, which under the disguise of reprivatization, being allowed by the legislation, have tried to distribute the land in order to prevent Lithuanian Poles from gathering property in one area [17]. Another contributing factor is all-embracing corruption in this procedure, which results in lawless activities of the civil servants towards dispossessed rightful owners of those properties.

The legacy of communism, along with the temptations brought by the transformation process which resulted in cultural changes, normative chaos, the cult of material success, huge transfer of property, legal disorder, weakening, and sometimes even inability to execute the law, has made a foundation for corruption on a wide range. It has to be stated that it is not a new element of the Lithuanian social life. The habit of relying on patron-client networks and old connections stands in contrast to new political and market systems. A huge role, that informal structures of influence played is problematic not only due to its useless part in the new context, but also because of the fact that they discourage people from joining other types of groups. The sustainability of the networks based on exclusiveness hinders the development of the civil society.

Forms and scope of corruption in contemporary Lithuania

At present, in spite of twenty years of being independent country and functioning in a free-market democratic system, and in spite of six years of membership in the European Union and NATO, informal structures of power and influence in Lithuania have not come under significant changes and still operate quite efficiently. During the last few years this country has constantly been one of the most corrupted countries in the European Union.

According to the research conducted by Transparency International, a non-governmental organization, that deals with corruption, Corruption Perceptions Index (CPI)²², has hardly risen within the last few

years in Lithuania, which means that the level of corruption in this country has barely fallen (table 1).

Table 1. The level of corruption basing on Transparency International researches

Lithuania	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Corruption Perceptions Index (CPI)	3.8	4.1	4.8	4.8	4.7	4.6	4.8	4.8

Source: www.transparency.org

If one wanted to judge the level of corruption in the Baltic countries primarily on the basis of the statistics of the disclosed criminality connected with corruption, one would have to state that this level is quite low. However, such conclusion would have been unrealistic. The reason might be the fact, that the prosecution also falls under the influence and pressure from the public authorities. It has been noted that Special Investigation Service of the Republic of Lithuania appointed to combat corruption, started only 79 preparatory proceedings related to corruption in 2005, 93 in 2004 and 116 in 2003 [13]. For that reason, the results of the previously mentioned researches by Transparency International are more adequate to describe the danger of corruption. The political situation in Lithuania, where at times corruption related political scandals break, may serve as a certain confirmation of accuracy of such evaluation.

The data concerning corruption in the Republic of Lithuania in 2007 can be found in a report by *The Freedom House*, a non-governmental organization based in the United States. It shows that Lithuania and Romania are the two most corrupt countries within the European Union, as both of them received 4 points on a 7-point scale in a survey of *The Freedom House*, where 1 point stands for the lowest degree of corruption. Lithuania and Romania are at the end of the list and, though both of them received 4 points, the difference between them is significant. The corruption in Romania decreases, whereas in Lithuania, according to the reports of this organization, this dysfunction has been increasing for the past few years. In 2003 the Americans graded the corruption of the country with 3.5 points, in 2005 with 3.75 points, and finally two years later it rose up to 4 points [22].

The rankings presented by Transparency International are unlike. According to their statistics, the level of corruption in Lithuania is rather steady at the high rank of 4.8 points for the last years up to 2007. Unfortunately, this level may rise to 4.6 points next year. Interestingly, in 2008 Poland received the same amount of points, however, the difference between Poland and Lithuania is that the former country gradually rises from the lowest disgraceful ranks, whereas the latter one constantly occupies one of the lowest places on the list of corrupt countries. Last year it fell even lower. The object report states that those countries occupy 51st place among 180 countries covered in the research. However, among 30 member

²² Corruption Perceptions Index (CPI), is measured using a 10-point scale, where 10 means very clean and 0 signifies a highly corrupt country. Therefore, indicated increase of CPI means decrease of corruption.

states of the EU and Western Europe. Lithuania and Poland share 27th and 28th position respectively [23].

As stated above, Lithuania has been one of the most corrupt countries in the EU for many years. This status quo is a catchy subject for political disputes. In 2006 the leader of the Social Democratic Party of Lithuania, Gediminas Kirkilas, after assuming the role of the prime minister, promised to declare war on corruption. He declared that if the level of corruption did not decrease within a year, he would resign from the post. Unfortunately, the prime minister did not fulfill any of his promise, stating that international organizations, including Transparency International, employ incorrect methodology whilst evaluating the level of corruption in Lithuania, which, according to him, decreases every year. The prime minister also added that Transparency International does not appreciate his government therefore, it gives such unfavourable grades [15].

Finally, in 2009 positive changes were to be noticed – CPI rose by 0.3 points, giving 4.9 points, which gave Lithuania 52nd position among 180 countries covered in the research [14]. Nonetheless, the prevailing since 2008 crisis in this country does not improve leveling of patron-client networks. On the contrary, in the face of economic collapse and rapid impoverishment of the Lithuanian society, tendencies for tolerating various deviant behaviours, such as e.g. abusing social benefits, bribery within the health or civil service can be observed.

Contrary to the evaluation of Transparency International, Lithuanian Special Purpose Service in its report from the activity in 2009 provided the data which indicate increasing level of corruption in the country. In 2009 there were 890 registered crimes connected with corruption (93 cases of bribery, 384 attempts of bribery and 413 abuses in this matter), which gives the increase of 23% in comparison to 2008, along with the 10% increase of people suspected of corruption [19], out of whom only half was taken to court and only one sentenced to prison for abusing his position. The report also states the decrease of corruption in the building sector, but increase at the police and customs. Stagnation in the building sector was the reason of the decrease of corruption networks, which means that economic crisis led to the increase of bribery cases among police officers, especially traffic officers and customs officials.

More detailed data on the perception of corruption in the country can be found in the results of surveys conducted during the sixth edition of the Global Barometer of Corruption in 2009. The surveys showed that the citizens of Lithuania regard that corruption spreads among civil servants, in the judiciary and among political parties. Nearly half of the respondents think that the private sector uses bribery to influence state politics and law. 30% of the respondents or people from the common household, answered yes to a question about giving bribes within the last 12 months. This gave the highest rank among all the European countries covered by the survey. It is even more disturbing, that Greece, which occupies the

second position in this ranking, received nearly half (18%) as many positive answers to the same question while the average for the European countries is 5%. This result proves how far the mentality and social habits are soaked with clientism. Further information states that merely little part of the society is ready to enforce changes to level the corruption. Less than 30% of the Lithuanians would agree to bear additional costs in order to use the services of incorrupt companies. Israel, Hong Kong or the USA, where the percentage reached 64 of the respondents may serve as an example. 84% of the respondents considered the governmental combat against corruption as ineffective, whereas 3% stated that those efforts are sufficient [21].

The results of those reports caused instant reaction of the president of Lithuania, Dalia Grybauskaitė. In June 2010, in her first annual report about the country, she emphasized that state institutions and political parties resemble a kind of *closed Lithuanian dukedoms* in their separate goals and rules. Those *dukedoms* are inaccessible for the society, and their goals do not favour public interests. This results in lack of trust of over 80% of the citizens for the government, ruling parties and politician's work. What is more, a growing number of the Lithuanians do not take part in elections. The president in harsh words criticized the work of Lithuanian courts and growing corruption. She also stated that judiciary in the country is a closed institution, hardly controlled and acting basing on its regulations. As far as the functioning of the courts is concerned, it is highly bureaucratic and full of arrogance. The expiration of legal cases is a tradition in Lithuania, which gain publicity in the whole Europe [10]. Fighting the corruption is the key problem of the Lithuanian government. Its aim is to take such actions which would result in gaining 5 CPI points at Transparency International researches in 2010.

Ways of counteracting corruption in the Republic of Lithuania

The efforts to counteract corruption in the country have been made for years. Among them introduction of special legal regulations and bringing to life special services which deals with corruption can be found. Those efforts begin to cause effects, as the citizens of the country are more aware of the magnitude of the problem of corruption, as well as its negative social and economic effects. Moreover, their mentality and attitude towards bribery are changing, and the level of perceived corruption is decreasing.

The aim of the Lithuanian government is to make administrative system based on the rules of professionalism, and its civil servants responsible to the controlling organs. Therefore, a radical social service reform has been conducted, according to which the code of professional ethics in the public service was approved and the system of recruitment of the civil servants based on qualifications was put into practice. The citizens have got the right to appeal against the official decision to the administrative courts, whether

it concerns legal force or the matter. In the middle of 2002, people, however, were not fully aware of the rights they are granted. The ombudsman's office, which deals with complaints, employing only five people, did work within the bounds of possibility. The role of this office was mainly to discourage, and in addition, it was limited by the scarce realization of the projects submitted by the actual workers of the office. Moreover, legal protection of the informers does not fully operate as well.

A fundamental action towards fighting informal patron-client networks was the establishment by the Government of the Republic of Lithuania on 18 February 1997 Special Investigation Service (Specialiųjų Tyrimų Tarnyba – STT) at the Ministry of Interior Administration. It is responsible for collecting information on the suspicions of corruption and the criminal connections of the civil servants, operational use of that information and conducting preventive actions, whilst the main priority is detecting corruption in the public sector, introducing effective anti-corruption means and growing awareness of this crime. STT employs about 200 people, out of which significant part of employees work at the penal prosecution, and for this purpose most of the budget funds is allocated there.

This unit is an independent institution, which means that it can conduct independent investigation – the ministry or given section itself can fight corruption within its ranks, but it can also make a request to STT to conduct independent investigation. The director, appointed by the president after previous approval of the Seimas of the Republic of Lithuania, is in control of this agency.

In order to increase the scope of STT's independence, the law on Special Investigation Service was passed on the 2 May 2000. From that moment on, the Service is accountable not only to the President but also the Seimas. Report on STT's activity is submitted to the president and the Seimas twice a year. Furthermore, the Seimas has the possibility to create a special board to evaluate the activity of the agency. Another means of control is the prosecutor, who can pledge to hold an investigation at any time during the control [16]. An audit can also be conducted in the agency, i.e. an inspection of the public controlling services. The reform, at its foundation, was to increase the efficiency of the agency, as well as to extend the range of possible ways to fight corruption of the executive power.

The activities of the agency are concentrated upon three parallel levels: prosecution, prevention and education. Prevention refers to a narrow field of searching for records causing or fostering corruption. Preventive activities are coordinated by the Ministry of Education including educational centres and higher education. As far as education is concerned, STT coordinates various educational activities, collaborates with all the public sectors and institutions in order to elaborate sufficient procedures.

Money Soap campaign, led by Gogelmogel agency in April 2010, can serve as an example of educational activity commissioned by STT. The campaign took

place in the Lithuanian departments and it was addressed to the workers of public institutions and their customers. In the public toilets of those institutions, traditional white bars of soap were replaced with bars resembling money. Civil servants, one of the groups highly exposed to corruption, as well as the visitors of their workplace, potential bribers, could read above the washbasins the slogan of campaign, which said: "Keep your hands clean. Do not give or take bribes" [20]. The campaign uses communicative association of routine, but crucial action of keeping physical purity with moral dirt after accepting money as a bribe. Significant advantages of this action were relatively low cost and high efficiency in reaching the target group.

The range of the division of competence between different departments for fighting corruption crimes is rather conventional. The police is treated by STT as a partner. If the case is not particularly complicated, the police deal with it; if, on the other hand, the case is more demanding, along with the public prosecutor's office, the decision is made to direct it to STT. Such regulations do not exclude the competence of the offices but incline them towards cooperation. In Lithuania there is also the Commission to Fight Corruption in Administration and STT's Working Group in the Seimas for Cooperation with Prosecution and Courts. Its aim is to eliminate corruption in courts.

Evaluation of the effectiveness of STT operations is not simple, however the number of sentences for bribery per million of inhabitants might be useful. If a higher number of sentences means not a high level of corruption but more rigorous fight with it, in that case relatively great number of sentences for corruption crimes in Lithuania at the beginning of STT operation might be an evidence of the efficiency of the special anti-bribery services. In 2001, there were 13.7 sentences for corruption per one million of the Lithuanians, which gave the country second place after Hungary (27.6 sentences) among all European post-Soviet states (Monitoring the EU Accession Process 2002, p. 345-391). Amid people who were taken to court as a result of STT operation were many police officers and even one judge who was sentenced after capturing him during one of the provocative actions in 2000 (Monitoring the EU Accession Process 2002, p. 379, 386). Unfortunately, with every following year, the number of sentences for corruption was falling down whilst the number of such crimes was increasing. It points at insufficiency of anti-corruption services, which eventually led to growing mistrust and disappointment of the Lithuanian society.

At given situation, the president Dalia Grybauskaitė demands more severe fight with corruption and emphasizes, that, in order to do so, the Seimas should immediately impose appropriate directives. The president's office also proposed amendments to the penal code. She proposes introducing more penalties for corruption and economic crime, including dismissal of guilty civil servants and property confiscation. The president also stresses the need of the judiciary to open for changes and indicated the actual ways of running the judiciary reform (the simplifica-

tion of the procedures, fulfilling social demands i.e. active participation in the trial) in order to rebuild reduced trust in the courts.

At present, the issue of informal structures of power and their influence on Lithuania, as well as other post-Soviet states, arouse interest and anxiety in many international institutions. Therefore, not only does the government take the anti-bribery initiative, but also many other international organizations. The World Bank points at urgent necessity of taking strict operations against corruption. The Council of Europe has approved many conventions concerning fighting corruption, created a set of twenty *guiding principles*, and also a programme of their abidance, establishing the Group of States against Corruption, (GRECO) (Kawa 2006, p. 139-149). Lithuania became its member in 1999 [24]. The European Union persuaded The Republic of Lithuania to make anti-corruption activity one of the key accession problems, whilst being a candidate to ratify those conventions. The evaluation of progress in fighting bribery became one of the main elements of the recurring reports devoted to particular candidate countries to the European Union. After the accession, the requirements for leveling corruption have become even higher. The EU also offers a wider range of instruments to fight this particular social problem.

The experts' reports prepared by the international organizations, inter alia, the World Bank and The EU, consist of fairly precise advice on where the government should start fighting with corruption first of all. Having read at least few of the Transparency International, the European Commission or the World Bank reports, it shows that generally they are similar documents. The difference between them is the emphasis. The European Commission points at the need to take actions mainly in the field of public administration functioning, whereas the World Bank recommends focusing on the question of public orders (Makowski 2008, p. 289-302). In principle however, the priorities and recommendations of all those institutions which deal with corruption are comparable.

The annual GRECO's reports illustrate the key problems of Lithuania as far as fighting informal patron-client networks is concerned in detail and objectively, and provides useful recommendations about the ways of counteracting corruption. The report published in February 2010 shows that the key problems of the anti-corruption crusade in this country are the difficulties in sentencing the accused of bribery. So far, one of the biggest obstacles are too harsh requirements for proving a person guilty. GRECO postulates to loose those requirements.

The Lithuanian penal code consists of the main requirements set by Criminal Law Convention on Corruption. However, the country will have to accept Additional Protocol to the Convention, which include regulations on arbitration of the institution in the commercial and civil cases. Some of the Lithuanian penal code regulations in force require specification, especially the lack of record on indirect corruption. There is no difference whether the bribed one or the

third party get the benefit out of it. Many cases of indirect corruption terminate without indictment. It is related to the above stated problem of lowering the requirements when proving corruption crime, where actual circumstances which do not raise doubts may play significant role in indictment.

GRECO have also serious reservations about the system of financing political parties, which needs to be clarified. Generally, the Lithuanian Law on Financing and Financial Control over Political Parties and Political Campaigns of August 2004 is similar to the Recommendations of the Committee of Ministers for a member country, which refer to common regulations on counteracting corruption in financing political parties and political campaigns. However, this law requires specification in the description of transferring donations to the bank accounts of political parties and reinforcing the role of the party treasurer. Supervision over the party financing, as stated in the report, is the weakest link. Moreover, the division of the responsibility for that between the Central Commission on Elections and State Tax Inspectorate provide additional obscurity. The supervision of those two institutions is rather formal [18]. It is even more alarming that in public opinion it is known that the political parties as well as their candidates turn over higher amounts of money they can declare.

It has to be noticed that the political class gives the worst example, which is swiftly followed by the civil servants, as well as all of those who can follow. What is more, one has to remember that the core of corruption lies also in the low moral condition of the nation. This problem is not only structural but also moral. Therefore, the recovery of the country cannot take place only by means of structural changes based on the activities of the board of experts. For this reason, the problem of financing the political parties needs to be revealed to the society and solved. A suitable advice would be to strive to clarify acknowledgement decisions and efficient independent social organizations (De la Vega, 2003) and mass media control, which is capable of unconstrained constructive social criticism. Several times during the history of independent Lithuania the media has proved to be the only force which has influence on fighting bribery.

Apart from the fact that fighting against corruption is morally, ethically and legally justified, it has to be also stressed that it is highly profitable for economic reasons. Most of the researchers emphasize the negative, from the economic point of view, effects of corruption. The World Bank proves in its reports that informal patron-clients networks reduce the income, increase public expenditure and transform the operation of market mechanisms and allocation. Corruption is, therefore, a factor that stops economic growth, which is particularly destructive for Lithuania in the times of deep recession. The World Bank also states that bribery has harmful effect on such functions of power as macroeconomic management, securing high effectiveness of the country's economy and social equality as well as fulfilling public institutions' re-

sponsibilities. In addition, corruption undermines trust for the market economy and democratic system.

Fighting against corruption brings very measurable benefits. The researches of the International Monetary Fund and the World Bank show that the change of CPI from 6 to 8 points results in the growth of foreign investments by 4% and Gross Domestic Product by 0.5% (Goliński 2002, p. 188-204). Thus, eliminating the most striking signs of corruption would considerably help Lithuania to overcome economic crisis.

Conclusions

Along with the independence of Lithuania, came a series of new, previously unfamiliar problems. Many people could not find themselves in the new circumstances, felt lost and left to the fate of *wild capitalism*, and with huge difficulty adapted to the new economic conditions. On top of that, came the problems caused by the national, mafia and political patron-client networks, which developed during the transformation times extremely fast, dragging in its mechanism the Lithuanian society. As a result of that, Lithuania occupies the leading ranks in the corruption level measurements in Europe.

To sum up the above analysis, a paradoxical conclusion comes to mind, that although most of the Lithuanian society declares definite condemnation of corruption, it personally takes part in the procedure very frequently. This contradiction can be partly explained with shared by many people belief that corruption takes various forms. Some of them are easy, whilst other, hard to accept. An average citizen finds the corruption at the top level of government and among the leading politicians the most outrageous. Whereas, for the abuse of the authority among the civil servants of lower levels, they find excuse. They find petty corruption crimes, which they themselves, their relatives, acquaintances or people of the same social status commit, relatively less despicable. Such tendency escalates especially in the situation of contemporary economic crisis.

Since declaring independence, the Lithuanian ruling politicians make promises of fighting corruption. They also attempt to impose essential institutional reforms. The analysts point at the necessity of building a complex strategy combining many various methods of eliminating informal structures of power and influence, which the government endeavour to realize. However, the results of the researches indicate that legal and institutional regulations on their own are insufficient to fight corruption effectively. The Lithuanian society lacks willingness and readiness to cooperate for the sake of the common good, as well as the belief that obeying formal rules and regulations pays individually and collectively.

References:

1. De la Vega J. (2003), *Prowizje, prezenty czy przekupstwo. Chryścjanin a nieuczciwe wzbogacanie się*. APOSTICUM, Ząbki.

2. Goliński M. (2002), *Infrastruktura informacyjna a korupcja*. W: A. Kojdera, A. Sadowki (red.), *Klimaty korupcji*. Centrum im. Adama Smitha & Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa, p. 188-204.
3. Hankiss E. (1986), *Pułapki społeczne*. Wiedza Powszechna, Warszawa, p. 58.
4. Karklins R. (2009), *Wszystkiemu winien system. Korupcja w krajach postkomunistycznych*. Wydawnictwo Sic!, Warszawa, p. 37-72.
5. Kawa W. (2006), *Antykorupcyjne regulacje prawne Unii Europejskiej*. W: A. Dylus, A. Rudowski, M. Zaborski (ed.), *Korupcja – oblicza, uwarunkowania, przeciwdziałanie*. Ossolineum, Wrocław, p. 139-149.
6. Kojder A. (1992), *Korupcja – mechanizmy i strategie przeciwdziałania*. W: J. Kubicz, Z. Żekoński (ed.), *W poszukiwaniu strategii zmian*. Warszawa, p. 269-270.
7. Kurcz Z. (2005), *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, p. 187-188.
8. Makowski G. (2008), *Korupcja jako problem społeczny*. TRIO, Warszawa, p. 289-302.
9. *Monitoring the EU Accession Process: Corruption and Anti-corruption Policy 2002*. Open Society Institute, Budapest, p. 345-391.

Netography:

1. *Człowiek najwyższym priorytetem. Sprawozdanie prezydent Litwy*. <http://www.wilnoteka.lt/pl/arttykul/czlowiek-najwyzszym-priorytetem-sprawozdanie-prezydent-litwy>
2. *K.Prunskienė buvo KGB aukso gysla*. <http://www.balsas.lt/naujiena/428856/k-prunskiene-buvo-kgb-aukso-gysla/1>
3. Kiziūnas V., *Algirdas Mykolas Brazauskas*. <http://www.biografas.lt/biografija/317-algirdas-mykolas-brazauskas>
4. Kuzior P., *Przestępczość w krajach bałtyckich: Litwie, Łotwie i Estonii ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości zorganizowanej*. http://lex.pl/czasopisma/prokurator/1_07_art09.pdf
5. *Lietuvoje mažėja korupcijos lygis*. <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuvoje-mazeja-korupcijos-lygis-56-71610>
6. *Litwa i Polska w czołówce najbardziej skorumpowanych państw Unii Europejskiej*. <http://www.infopol.lt/pl/naujienos/detail.php?ID=1160>
7. *LITWA - Specjaliuję Tyrimų Tarnyba (STT)*. <http://antikorupcija.edu.pl/index.php?mnu=35&id=490>
8. *Nierozwiązane problemy społeczności polskiej na Litwie zagrażają jej egzystencji*. http://www.awpl.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=67%3Anierozwizane-problemy-spoeczności-polskiej-na-litwie-zagraaj

- jej-egzystencji&catid=42%3Aaktualia&Itemid=59&lang=pl
9. *Rekomendacje GRECO dla Litwy.*
<http://antykorrupcja.edu.pl/index.php?mnu=75&id=3146>
  10. *Rośnie poziom korupcji.*
<http://www.znadwili.lt/aktualnosci/20100609/rosnie-poziom-korupcji>
  11. Sobiepanek K., *Pieniądze, co brud zmyją.*
http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,1262,money_soap
  12. Światowy Barometr Korupcji 2009.
http://transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2009
  13. Tarasiewicz S., *Litwa – najbardziej skorumpowany kraj nowej Unii Europejskiej.*
<http://www.infopol.lt/pl/naujienos/detail.php?ID=357>
  14. Transparency International.
www.transparency.org
  15. *2000 METŲ NACIONALINIO SAUGUMO SISTEMOS BŪKLĖS IR PLĖTROS ATASKAITA.*
http://www3.lrs.lt/docs3/kad4/W3_VIEWER.ViewDoc-p_int_tekst_id=9035&p_int_tv_id=733&p_org=0.htm

WYBORY PREZYDENCKIE W LATACH 2000-2010. LUBELSZCZYNA VERSUS POLSKA. SOCJOLOGICZNO-POLITOLOGICZNA ANALIZA ZACHOWAŃ WYBORCZYCH

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 48-58

Dawid Błaszczak

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Podstawowym celem badawczym pracy jest próba socjologiczno-politologicznej syntezy przemian w zachowaniach wyborczych mieszkańców województwa lubelskiego w pierwszej dekadzie XXI wieku, na przykładzie wyborów prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jakie miały miejsce w 2000, 2005 i 2010 roku. Autor analizuje zachowania wyborcze mieszkańców Lubelszczyzny zestawiając je z wynikami ogólnopolskimi. Próbuje odpowiedzieć na pytania: jakie znaczenie w preferencjach wyborczych mają czynniki społeczno-demograficzne takie jak: miejsce zamieszkania, religijność, kultura i mentalność? Czy możemy mówić o politycznym podziale państwa i społeczeństwa polskiego? W jakim stopniu społeczeństwo polskie uczestniczy w wyborach, jaka jest w związku z tym jakość społeczeństwa obywatelskiego? W jakim stopniu Polacy korzystają z demokratycznego prawa do wolności wyborów?

Praca oparta jest na analizie danych zgromadzonych i publikowanych przez Państwową Komisję Wyborczą oraz różne ośrodki badawcze. W pracy wykorzystano również analizę treści wybranych dokumentów, raportów i dotychczasowych publikacji z zakresu socjologii, historii i politologii, dotyczących problematyki wyborów prezydenckich w RP, zachowań wyborczych Polaków, uwarunkowań kulturowych, demograficznych i historycznych rzutujących na zachowania wyborcze.

Wyniki z analizy dostarczają argumentów na rzecz tezy, że mieszkańcy województwa lubelskiego preferują kandydatów na prezydenta będących zwolennikami państwa socjalnego, interwencjonizmu państwowego, światopoglądu konserwatywnego (narodowo-katolickiego). Niska frekwencja wyborcza świadczy o słabym rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i przekonaniu, że „zwykły obywatel niewiele może zmienić”.

Słowa kluczowe: wybory prezydenckie, zachowania i preferencje wyborcze, społeczeństwo obywatelskie, mentalność socjalistyczna, egalitaryzm, interwencjonizm państwowy, światopogląd konserwatywny

Zamiast wstępu

Przeobrażenia polityczno-ekonomiczne po 1989 roku określane transformacją systemową ukierunkowały państwo polskie na „nowe tory”, których końcowym etapem było utworzenie nowego ładu gospodarczego, politycznego, instytucjonalnego jak również społecznego. Odejście od komunizmu dla większość polskiego społeczeństwa miało być szansą na lepszą przyszłość budowaną na kanwie porozumienia, solidarności, sprawiedliwości i wolności. Jednocześnie oczekiwano zniesienia komunistycznych podziałów wyrażanych w kategoriach „my”, czyli społeczeństwo i „oni”, to jest władza, inicjujących szereg konfliktów i napięć pomiędzy rządzącymi i rządzonymi. Efektem transformacji były między innymi przemiany o charakterze instytucjonalnym i politycznym, wprowadzające instrumenty prawne i organizacyjne umożliwiające powszechne uczestnictwo w wyborach politycznych. Wybory stały się fundamentem legitymizacji władzy na różnych szczeblach. „Tworzenie się reprezentacji politycznej w parlamencie oraz w postaci głowy państwa poprzez wybory od początku lat dziewięćdziesiątych do dnia dzisiejszego ulegało ewolucji przedmiotowej i podmiotowej” (Michalak: 2006). W jakim stopniu ewolucja tego typu ma miejsce na terenie województwa lubelskiego to autor spróbuje określić w swojej pracy, analizując wyniki wyborów prezydenckich z ostatnich dziesięciu lat.

Województwo lubelskie jest jednym z trzech województw zaliczanych do tzw. „ściany wschodniej”

Polski, położonych na jej peryferiach. Lubelszczyzna liczy ponad 2 161 832 mieszkańców, z czego 1 006 032 (53,4%) w mieście oraz 1 155 800 (46,6%) na wsi. W skład województwa wchodzi 20 powiatów, 213 gmin, 3713 sołectw, 41 miast oraz 4283 miejscowości wiejskie. Wybrane wskaźniki demograficzne województwa lubelskiego na tle Polski przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Województwo lubelskie na tle kraju

Wyszczególnienie	Polska	województwo lubelskie
<i>Powierzchnia w km</i>	312679	25122
<i>Ludność (w mln)</i>	38 135 876	2 161 832
<i>w miastach</i>	23 288 181	1 006 032
<i>na wsi</i>	14 847 695	1 155 800
<i>mężczyźni</i>	18 414 926	1 047 039
<i>kobiety</i>	19 720 950	1 114 800
<i>w wieku przedprodukcyjnym</i>	7 349 669	432 386
<i>w wieku produkcyjnym</i>	24 590 475	1 359 491
<i>w wieku poprodukcyjnym</i>	6 195 732	369 955
<i>Liczba przestępstw na 10.000 ludności</i>	284	231
<i>Przeciętne wynagrodzenie w tys. zł</i>	2942,17	2603,71
<i>Stopa bezrobocia (maj 2010 r.)</i>	11,9	12,5

Nakłady inwestycyjne w mln	217 259 700	7 628 700
na 1 mieszkańca w zł	5 700	3 526
PKB per capita w zł	30 873	20 913

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane Głównego Urzędu Statystycznego

Dużą część mieszkańców województwa lubelskiego stanowią niezamożni rolnicy i byli pracownicy Państwowych Gospodarstw Rolnych oraz zakładów państwowych, usytuowani na niższych pozycjach w stratyfikacji społecznej, przejawiający niższy stopień zaufania do instytucji państwowych i powiązany z tym niższy stopień intensyfikacji. Zdaniem Janusza Hryniewicza „grupy zajmujące niskie pozycje i takie, których sytuacja na tle innych grup się pogarsza, przejawiają do instytucji państwowych bardziej negatywny stosunek niż te, które zajmują wyższe pozycje i których sytuacja życiowa jest co najmniej stabilna. (...) Odstania to przed nami szczególnie rys kultury politycznej klas ludowych, szczególnie rodzaj ich stosunku do państwa i do grup uznawanych za zajmujące wyższe pozycje społeczne. Ze strony tych grup klasy ludowe oczekują bezinteresownej troski, opieki i innych świadczeń z racji przynależności do jednego narodu” (Hryniewicz 2004: 247). Sposób postrzegania instytucji społecznych i oczekiwania wobec nich uzależnione są również od autodeklaracji wiary i religijności. Katoicy cenią głównie sprawiedliwość i równość, stawiając to ponad wolnością i indywidualizmem w działaniu. Ponadto są mniej posłuszni wobec prawa, często aprobują protesty z użyciem siły, interwencjonizm państwowy oraz egalitarną politykę redystrybucji dochodów. Negatywnie oceniają zachowania osłabiające więź społeczną np. samobójstwa, aborcję, eutanazję, rozwody i zdrady małżeńskie (więcej Hryniewicz 2004: 130-134).

Proces dostosowania społeczeństwa do nowych warunków polityczno-ekonomicznych nie przebiegał równolegle. Na obszarach dotkniętych masowym spadkiem zatrudnienia i wzrostem liczby osób biednych nasilały się protesty, głosy niezadowolonych i sprzeciwu wobec tak radykalnych zmian. Konstytuowały grupy zwolenników ugrupowań i polityków konserwatywnych, odnoszących się do zasad solidarności, walki z bezrobociem, utrzymaniem miejsc pracy, wprowadzeniem interwencjonizmu państwowego i państwa opiekuńczego. Szczególnie doniosły był ten głos wśród mieszkańców małych miasteczek, w których w okresie PRL większość decyzji zależała od dygnitarzy partyjnych na szczeblu województwa. Do dziś można zaobserwować odziedziczoną mentalność socjalistyczną, która, jak piszą Jadwiga Koralewicz i Marek Ziółkowski, ma związek ze stosunkiem wobec władzy oraz oczekiwaniami wobec działań na polu gospodarczym. Dychotomiczny podział społeczeństwa na „my” jako naród i „oni” jako władza, wyraża się w oczekiwaniu na rozwiązanie wszelkich problemów, zapewnienie opieki społecznej w poczuciu, że „mnie się należy”. Władza, w opinii dużej części społeczeń-

stwa polskiego, powinna analizować potrzeby społeczne i zaspokajać je (Koralewicz, Ziółkowski 2007: 210-211).

Wybory prezydenckie w 2000 roku

Wybory prezydenckie rozpisane na dzień 8 października 2000 roku postawiły w stan gotowości całą scenę polityczną, wszystkich zainteresowanych kandydowaniem, jak również obserwatorów kolejnych, trzecich już powszechnych wyborów na prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Niekwestionowanym liderem wyborów był ówczesny prezydent Aleksander Kwaśniewski, który utrzymywał się na liście najpopularniejszych polityków. Sprzyjały ku temu zarówno jego umiejętności między innymi sposób współpracy z rządem AWS-UW, jak również pozapolityczne okoliczności np. popularność jego małżonki – Jolanty Kwaśniewskiej, prowadzącej chociażby aktywną działalność charytatywną. W obliczu takiej sytuacji konkurenci Kwaśniewskiego mieli dość trudne zadanie, zwłaszcza, że niektóre sondaże wskazywały na jego zwycięstwo w pierwszej turze wyborów (np. według badań Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) w 2000 roku poparcie w wyborach dla Aleksandra Kwaśniewskiego wynosiło od 55 do 65%, CBOS: 2000), pozostawiając daleko pozostałych kandydatów. Poparcie dla A. Kwaśniewskiego wśród elektoratów partyjnych deklarowało 96% członków Sojuszu Lewicy Demokratycznej, 31% z Unii Wolności, 39% z Polskiego Stronnictwa Ludowego, 22% z AWS. Wysokiej popularności nie zaszkodził nawet film z wizyty Kwaśniewskiego w Kaliszu, gdzie zachęcał Marka Siwca do parodiowania Jana Pawła II (Siwiec miał wówczas na polecenie Kwaśniewskiego ucałować ziemię kaliską). Według sondażu z badań CBOS 83% ankietowanych odpowiedziało, że pokazany film nie wpłynął na ich wyborcze decyzje. Jedynie 4% zadeklarowało po obejrzeniu filmu, że nie poprze kandydatury Aleksandra Kwaśniewskiego. (Dudek 2002: 488).

Trudna sytuacja miała również miejsce w obozie politycznych Akcji Wyborczej Solidarność, gdzie brakowało jednomyślnego poparcia kandydatury Mariana Krzaklewskiego. Według badań CBOS na temat poparcia w elektoratach partyjnych M. Krzaklewski mógł liczyć na 36% poparcia członków AWS (CBOS: 2000). Istniejące od pewnego czasu spory w rządzie AWS kierowanym przez ówczesnego premiera Jerzego Buzka miały również swoje odzwierciedlenie w wyborach prezydenckich, na czym najbardziej ucierpiał sam kandydat – Marian Krzaklewski.

Znaczące poparcie przed wyborami uzyskał kandydat z ramienia Samoobrony – jej przewodniczący Andrzej Lepper, który po głośnych blokadach dróg zdobył wielu zwolenników wśród najbardziej sfrustrowanych grup rolników i robotników. Kandydatem, który miał szanse na dobry wynik wyborczy był Andrzej Olechowski, nie związany wówczas z żadnym ugrupowaniem politycznym, opowiadający się m.in. za ograniczeniem nomenklatury partyjnej, rozsądną polityką zagraniczną oraz budową społeczeństwa obywatelskiego. Wśród elektoratu partyjnego poparcie dla

A. Olechowskiego deklarowało 55% członków UW i 21% zwolenników SLD (CBOS: 2000).

Ostatecznie do wyborów przystąpiło trzynastu kandydatów, spełniających żądane wymagania tj.: Dariusz Grabowski, Piotr Ikonowicz, Jarosław Kalinowski, Janusz Korwin-Mikke, Marian Krzaklewski, Aleksander Kwaśniewski, Andrzej Lepper, Jan Łopuszański, Andrzej Olechowski, Jan Olszewski, Bogdan Pawłowski, Lech Wałęsa oraz Tadeusz Wilecki. Wyniki wyborów przedstawiały się w następujący sposób:

Tabela 2. Zestawienie wyników wyborów prezydenckich w 2000 r. (lubelskie versus Polska)

Imię i nazwisko kandydata	Wyniki woj. lubelskie	Wyniki Polska
Grabowski Dariusz	5 627 (0,57%)	89 002 (0,51%)
Ikonowicz Piotr	2 384 (0,24%)	38 672 (0,22%)
Kalinowski Jarosław	165 310 (16,85%)	1 047 949 (5,95%)
Korwin-Mikke Janusz	13 109 (1,34%)	252 499 (1,43%)
Krzaklewski Marian	160 165 (16,33%)	2 739 621 (15,57%)
Kwaśniewski Aleksander	437 254 (44,58%)	9 485 224 (53,90%)
Lepper Andrzej	54 448 (5,55%)	537 570 (3,05%)
Łopuszański Jan	10 274 (1,05%)	139 682 (0,79%)
Olechowski Andrzej	120 545 (12,29%)	3 044 141 (17,30%)
Pawłowski Bogdan	1 215 (0,12%)	17 164 (0,10%)
Wałęsa Lech	8 236 (0,84%)	178 590 (1,01%)
Wilecki Tadeusz	2 348 (0,24%)	28 805 (0,16%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 3. Wyniki wyborów prezydenckich na Lubelszczyźnie według okręgów wyborczych

Imię, nazwisko kandydata	Biała Podlaska okręg 9	Chełm okręg 10	Lublin okręg 8	Puławy okręg 11	Zamość okręg 12
Grabowski Dariusz	835	624	2 205	912	1 049
Ikonowicz Piotr	409	270	924	412	369
Kalinowski Jarosław	32 095	16 863	36 969	28 360	51 050
Korwin-Mikke Janusz	1 532	1 184	6 361	2 035	1 997
Krzaklewski Marian	24 725	14 780	60 408	21 270	38 973
Kwaśniewski Aleksander	74 852	58 226	144 888	72 087	87 194
Lepper Andrzej	11 233	7 487	13 221	8 291	14 216
Łopuszański Jan	1 757	579	4 474	1 447	2 017
Olechowski Andrzej	17 033	11 821	53 166	19 146	19 379
Pawłowski Bogdan	235	104	425	223	228
Wałęsa Lech	1 433	864	3 135	1 246	1 558
Wilecki Tadeusz	356	267	870	331	524

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Zwycięstwo w wyborach odniósł Aleksander Kwaśniewski, zdobywając ogółem 53,90% wszystkich głosów (w województwie lubelskim 44,58%) i pokonując kontrkandydatów w pierwszej turze. Drugie miejsce w Polsce przypadło Andrzejowi Olechowskiemu (17,30%), zaś w województwie lubelskim kandydatowi PSL Jarosławowi Kalinowskiemu (16,85%). Trzeci wynik osiągnął Marian Krzaklewski zdobywając ogółem 15,57% głosów (na Lubelszczyźnie 16,33%). Wyniki w poszczególnych okręgach wyborczych województwa lubelskiego nie różniły się znacząco od krajowych. We wszystkich okręgach zwyciężył Aleksander Kwaśniewski, drugie miejsce przypadło w zależności od okręgu Jarosławowi Kalinowskiemu lub Marianowi Krzaklewskiemu. Wyjątkiem był okręg lubelski gdzie trzeci wynik uzyskał Andrzej Olechowski. Wyniki wyborcze potwierdziły wcześniejsze sondaże i popularność Aleksandra Kwaśniewskiego na całej scenie politycznej i terytorium Polski, choć z wyraźnym poparciem w zachodniej i północnej części (szerzej Dudek 2002: 489). Wysoki wynik Jarosława Kalinowskiego na Lubelszczyźnie świadczyć może o dobrej pozycji partii PSL na tym obszarze, utożsamiającej się głównie z polską wsią i rolnictwem. Na uwagę zwraca fakt, że Kalinowskiemu udało się pokonać konkurenta z Samoobrony – Andrzeja Leppera, uznawanego za obrońcę mieszkańców polskiej wsi i małych miast.

Tabela 4. Frekwencja w wyborach prezydenckich (Polska województwie lubelskim i jego okręgi)

Lokalizacja	Frekwencja (%)
Polska	61,12
województwo lubelskie	69,04
Biała Podlaska okręg 9	58,61
Chełm okręg 10	55,76
Lublin okręg 8	61,42
Puławy okręg 11	58,45
Zamość okręg 12	58,19

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Frekwencja wyborcza w Polsce wyniosła ponad 61% i była mniejsza aniżeli w województwie lubelskim gdzie wynosiła ponad 69%, co należy uznać za dobry wynik. W samym województwie najwięcej głosujących pochodziło z okręgu lubelskiego (ponad 61%), najmniej chełmskiego (około 56%).

Wybory prezydenckie w 2005 roku

Wybory w 2005 roku były w pewnym stopniu dość specyficzne, bowiem ich termin zbiegł się prawie z terminem wyborów parlamentarnych, co wymuszało na partiach podjęcie właściwych działań, tak aby uzyskać dobry wynik w obydwu głosowaniach. Szczególnie trudna sytuacja miała miejsce w ugrupowaniu Prawo i Sprawiedliwość (PiS), gdyż społeczeństwo polskie nie chciało aby stanowisko prezydenta i premiera znalazło się w rękach dwóch braci – Jarosława i Lecha Kaczyńskich. Ostatecznie Jarosław Kaczyński zadeklarował, że po wygranych wyborach parlamentarnych przez PiS nie będzie aspirował do stanowiska

premiera, co zwiększało tym samym szanse na zwycięstwo Lecha Kaczyńskiego w wyborach prezydenckich.

Rozgrywki wyborcze toczyły się pomiędzy trzema głównymi kandydatami największych ugrupowań parlamentarnych tj. Lechem Kaczyńskim związanych z PiS, Donaldem Tuskiem związanych z Platformy Obywatelskiej i Włodzimierzem Cimoszewiczem – działaczem partyjnym SLD. W badaniach sondażowych przeprowadzonych przez CBOS w lipcu 2005 roku zdaniem respondentów największe szanse na zwycięstwo miał Włodzimierz Cimoszewicz (35%) przed Lechem Kaczyńskim (16%). Kilka miesięcy przed wyborami miała miejsce głośna sprawa związana z Włodzimierzem Cimoszewiczem i jego pracownicą Anną Jarucką, która zeznała, że jej przełożony nakazał sfałszowanie swojego oświadczenia majątkowego. Wywołało to lawinę oskarżeń pod adresem samego Cimoszewicza, który oświadczył, że zeznania Anny Jaruckiej nie są prawdziwe, po czym sam zrezygnował z ubiegania się o fotel prezydenta.²³ Z wyborów wycofali się również Maciej Giertych i Zbigniew Religa. Ostatecznie kandydatów do fotela prezydenckiego pozostało dwunastu tj.: Henryka Bochniarz, Marek Borowski, Leszek Bubel, Liwiusz Ilasz, Lech Kaczyński, Jarosław Kalinowski, Janusz Korwin-Mikke, Andrzej Lepper, Jan Pyszko, Adam Słomka, Donald Tusk i Stanisław Tymiński – znany z wyborów w 1990 roku, określany mianem „maga z Peru”.

Tabela 5. Wyniki I tury wyborów prezydenckich (Polska versus lubelskie)

Imię i nazwisko kandydata	Wyniki województwo lubelskie	Wyniki Polska
Bochniarz Henryka	8766 (1,03%)	188 598 (1,26%)
Borowski Marek	65 399 (7,70%)	1 544 642 (10,33%)
Bubel Leszek	1 685 (2,0%)	18 828 (0,13%)
Ilasz Liwiusz	1 907 (0,22%)	31 691 (0,21%)
Kaczyński Lech	310 240 (36,52%)	4 947 927 (33,10%)
Kalinowski Jarosław	30 684 (3,61%)	269316 (1,80%)
Korwin-Mikke Janusz	11 875 (1,40%)	214 116 (1,43%)
Lepper Andrzej	221 299 (26,05%)	2 259 094 (15,11%)
Pyszko Jan	997 (0,12%)	10 371 (0,17%)
Słomka Adam	559 (0,07%)	8 895 (0,06%)
Tusk Donald	194 709 (22,92%)	5 429 666 (36,33%)
Tymiński Stanisław	1 315 (0,15%)	23 545 (0,16%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 6. Wyniki I tury wyborów prezydenckich w wybranych miastach województwa lubelskiego

Imię, nazwisko kandydata	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Bochniarz Henryka	389	326	2 286	265	316
Borowski Marek	2 858	3 239	17 831	2 431	3 215
Bubel Leszek	38	45	336	43	40
Ilasz Liwiusz	51	80	289	41	63
Kaczyński Lech	9 166	9 804	67 688	8 766	11 292
Kalinowski Jarosław	409	365	1 720	297	438
Korwin-Mikke Janusz	383	414	3 602	427	483
Lepper Andrzej	3 113	3 461	9 595	1 910	2 826
Pyszko Jan	18	13	61	8	21
Słomka Adam	15	13	86	7	16
Tusk Donald	6 937	8 452	57 290	7 874	7 250
Tymiński Stanisław	47	43	157	30	37

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 7. Wyniki I tury wyborów prezydenckich w wybranych powiatach województwa lubelskiego

Imię, nazwisko kandydata	bialski	chełmski	lubelski	puławski	zamojski
Bochniarz Henryka	393	162	499	505	252
Borowski Marek	2 419	1 233	2 325	3 859	1 667
Bubel Leszek	111	42	66	84	67
Ilasz Liwiusz	143	55	81	90	96
Kaczyński Lech	14 523	6 642	19 659	17 766	15 786
Kalinowski Jarosław	2 318	1 052	2 428	1 326	1 881
Korwin-Mikke Janusz	380	185	614	768	349
Lepper Andrzej	13 813	9 920	16 277	9 829	13 976
Pyszko Jan	29	18	17	25	28
Słomka Adam	21	15	24	34	18
Tusk Donald	8 106	4 212	8 591	13 366	5 276
Tymiński Stanisław	78	53	57	64	45

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

²³ Prokuratura postawiła Annie Jaruckiej zarzut m.in. składania fałszywych zeznań i ujawnienia tajemnicy państwowej. W maju 2010 roku Jarucka została skazana na 1,5 roku więzienia w zawieszeniu na 5 lat m.in. za składanie fałszywych zeznań, posługiwanie się fałszywymi dokumentami i ukrywanie prawdziwych dokumentów

W pierwszej turze wyborów prezydenckich największą liczbę głosów w całej Polsce zdobył Donald Tusk uzyskując 36,33% poparcia, przed Lechem Kaczyńskim (33,10%) i Andrzejem Lepperem (15,11%).

W województwie lubelskim zwycięzcą został Lech Kaczyński uzyskując 36,52% głosów, przed Andrzejem Lepperem (26,05%) i Donaldem Tuskiem (22,92%). Analizując wyniki w obrębie województwa lubelskiego należy zwrócić uwagę, że bezapelacyjnie zwycięzcą okazał się Lech Kaczyński, z wyjątkiem powiatu chełmskiego, gdzie sukces odniósł Andrzej Lepper. Drugie miejsce w miastach Lubelszczyzny przypadło Donaldowi Tuskowi, trzecie Markowi Borowskiemu (Lublin, Puławy, Zamość) lub Andrzejowi Lepperowi (Biała Podlaska, Chełm). W obrębie powiatów rozkład wyników wyborczych przedstawiał się następująco: we wszystkich powiatach zwycięzcą został Lech Kaczyński, drugie i trzecie miejsce przypadły w zależności od powiatów Donaldowi Tuskowi lub Andrzejowi Lepperowi. Wyniki w województwie lubelskim pokazały, że jest to w dużym stopniu region partii konserwatywnych, prawicowych, głoszących hasła solidaryzmu społecznego, państwa socjalnego, odwołujących się do zasad etyki, religii, krytykujących dotychczasowe działania władz III Rzeczypospolitej.

Na uwagę, w wyborach z 2005 roku, zasługuje silna pozycja kandydata Samoobrony – Andrzeja Leppera, który uzyskał poparcie rolników posiadających małe i duże gospodarstwa rolne, bezrobotnych oraz bankrutujących lub zagrożonych bankrutem przedsiębiorców z małych miasteczek. Zwolennicy kandydata Samoobrony wskazują często na życiorys Leppera - jego członkostwo w PZPR, głosy pochwały dla epoki Edwarda Gierka czy domaganie się od państwa gwarancji na skup produktów rolnych po opłacalnej cenie (więcej Raciborski 2003: 46-47). Swoją elektorat pozyskał ponieważ „...był na miejscu, mówił wprost o rzeczach, o których ludzie chcieli usłyszeć. I dużo obiecywał. (...) Dlatego Lepper okazał się „swoją” (Uhling: 2005: 11). Wysokie wyniki uzyskiwał również tam, gdzie głosowało zazwyczaj mało osób, co może świadczyć, że w pewnych regionach „obudził wyborców” zachęcając do głosowania.

Przegranym wyborów prezydenckich okazał się być Jarosław Kalinowski, którego kampania była mało wyrazista, samemu kandydatowi brakowało charyzmy, woli walki, a start w wyborach był raczej podyktowany koniecznością i obawą przed zniknięciem PSL ze sceny politycznej, aniżeli chęcią i aspiracjami do fotela prezydenckiego.²⁴ W efekcie partia „ludowców” utraciła swój dotychczasowy twardy elektorat wśród rolników na rzecz Samoobrony i Andrzeja Leppera.

Tabela 8. Frekwencja w wyborach prezydenckich (Polska, województwo lubelskie, wybrane powiaty i miasta)

Lokalizacja	Frekwencja (%)
Polska	49,74
województwo lubelskie	49,24
Biała Podlaska	52,43
Chełm	47,20
Lublin	57,51
Puławy	53,40
Zamość	48,47
powiat bialski	48,00
powiat chełmski	40,80
powiat lubelski	47,77
powiat puławski	50,28
powiat zamojski	45,31

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Frekwencja w I turze wyborów prezydenckich z 2005 roku nie należała do wysokich, ogółem w wyborach nie wzięła udziału nawet połowa uprawnionych osób (głosowało 49,74%), w województwie lubelskim niewiele mniej (głos oddało 49,24%). Największa frekwencja na Lubelszczyźnie miała miejsce w Lublinie (57,51%), zaś wśród powiatów – w puławskim (50,28%). Regionami o najniższej frekwencji były Chełm (47,20%) i powiat chełmski (40,80%).

Do drugiej tury wyborów zakwalifikowało się dwóch kandydatów reprezentujących dwa największe ugrupowania polityczne tj. Donald Tusk z PO i Lech Kaczyński z PiS. Szczególnym aktem kampanii przed II turą wyborów była tzw. „sprawa dziadka z Wehrmachtu”. Polityk PiS-u Jacek Kurski zakomunikował publicznie, że Józef Tusk – dziadek Donalda Tuska był dobrowolnym członkiem Wehrmachtu. Sam Donald Tusk odrzucił te oskarżenia, twierdząc, że w tamtym okresie Niemcy przymusowo wcielali Polaków do armii hitlerowskiej. Kandydat PiS-u Lech Kaczyński odciął się od wypowiedzi Jacka Kurskiego. Pomimo to istnieje duże prawdopodobieństwo, że informacja o „dziadku w Wehrmachcie” miała istotny wpływ na ostateczny wynik wyborczy w II turze.

Tabela 9. Wyniki II tury wyborów prezydenckich (lubelskie versus Polska)

Imię i nazwisko kandydata	Wyniki województwo lubelskie	Wyniki Polska
Kaczyński Lech	611 601 (70,48%)	8 257 468 (54,04%)
Tusk Donald	256 128 (29,52%)	7 022 319 (45,96%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 10. Wyniki II tury wyborów prezydenckich w wybranych miastach Lubelszczyzny

Imię, nazwisko kandydata	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Kaczyński Lech	14 416	15 797	94 097	13 428	17 424
Tusk Donald	9559	11 141	73 699	9 605	9 707

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

²⁴ Więcej na ten temat w książce M. Migalskiego i innych, *Polski system partyjny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Tabela 11. Wyniki II tury wyborów prezydenckich w wybranych powiatach Lubelszczyzny

Imię, nazwisko kandydata	białski	chełmski	lubelski	puławski	zamojski
Kaczyński Lech	30 987	17 257	42 491	32 319	35 504
Tusk Donald	10 999	5 981	10 759	16 533	6 855

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Zwycięcą II tury został, wbrew sondażom przedwyborczym, kandydat PiS Lech Kaczyński zdobywając ogółem 54,04% wszystkich głosów, zaś w województwie lubelskim ponad 70% głosów. Jego kontrkandydat Donald Tusk zdobył odpowiednio 45,96% (w całym kraju) i 29,52% (w województwie lubelskim). Identyczna sytuacja miała miejsce w miastach województwa lubelskiego, gdzie zwycięstwo również przypadło kandydatowi PiS-u. Silną pozycję w województwie lubelskim Lech Kaczyński osiągnął dzięki poparciu wyborców Jarosława Kalinowskiego i Andrzeja Leppera oraz prezentowanej przez siebie wizji „Polski solidarnej”, którą można interpretować również jako solidaryzm z polską wsią i małymi miasteczkami.

W obrębie powiatów Lubelszczyzny Lech Kaczyński pokonał swojego rywala 3-4 krotną większością głosów, co potwierdziło popularność i silną pozycję zarówno Kaczyńskiego jak też PiS-u na terenach wschodniej części Polski. Podobnego zdania jest Tomasz Żukowski, który podkreśla, że: „Południe i wschód Polski są silne prawicowo. Te tradycje sięgają jeszcze czasów zaborów.” (Kubik 2005: 4). Ponadto elektorat Lecha Kaczyńskiego, to w przeciwieństwie do Donalda Tuska, ludzie słabiej wykształceni, ubożsi, zamieszkujący małe miejscowości i wsie, starsi, o mentalności konserwatywnej, posiadający silną więź z Kościołem.

Tabela 12. Frekwencja w wyborach prezydenckich (Polska, województwo lubelskie, wybrane powiaty i miasta)

Lokalizacja	Frekwencja (%)
Polska	50,99
województwo lubelskie	50,48
Biała Podlaska	54,07
Chelm	48,62
Lublin	60,14
Puławy	56,01
Zamość	51,07
powiat białski	47,76
powiat chełmski	40,20
powiat lubelski	50,28
powiat puławski	51,74
powiat zamojski	47,67

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Frekwencja II tury wyborów była niewiele wyższa od wyników pierwszej. Ogółem udział w głosowaniu wzięło prawie 51% uprawnionych, zaś w woje-

wództwie lubelskim ponad 50%. Podobnie jak w I turze najwięcej głosów oddali mieszkańcy miasta Lublin (ponad 60%), najmniej Chełma (48,62%). Wśród powiatów najbardziej aktywni byli mieszkańcy powiatu puławskiego (51,74%), najmniej chełmskiego (40,20%).

Wybory prezydenckie w 2010 roku

Atmosfera polityczna wokół prezydenckich wyborów w 2010 roku od dłuższego czasu wyglądała inaczej aniżeli założenia i prognozy prezentowane choćby rok wcześniej. Pierwszą zaskakującą informacją była rezygnacja ze startu w wyborach Donalda Tuska, czołowego polityka PO, który wcześniej był „murowanym” kandydatem do fotela prezydenckiego. W efekcie długich debat, dyskusji i głosowań wewnątrz Platformy Obywatelskiej kandydatem ugrupowania został Bronisław Komorowski.²⁵ Przewrót na politycznej i przedwyborczej scenie dokonał się po tragicznych wydarzeniach z 10 kwietnia 2010 roku pod Smoleńskiem, kiedy w katastrofie samolotu zginęli między innymi politycy polskiego parlamentu, a wśród nich prezydent Lech Kaczyński i Poseł RP Janusz Szmajdziński – kandydaci w wyborach prezydenckich. Dwie czołowe partie polityczne PiS i SLD utraciły tym samym swoich kandydatów, na miejsce których powołano Jarosława Kaczyńskiego i Grzegorza Napieralskiego.

Tragiczne wydarzenia z 10 kwietnia 2010 roku zmieniły również charakter kampanii przedwyborczej, a zdaniem niektórych mogą wpłynąć na rozkład sił w wyborach oraz ich wyniki. Wielu polityków, jak również obserwatorów sceny politycznej obawiało się wykorzystywania tragedii dla uzyskania dobrego wyniku w wyborach. W niedługim odstępie czasu Polskę dotknęła kolejna katastrofa tj. powódź, która spustoszyła wiele regionów Polski, pozbawiając ludzi domów, miejsc pracy, wszelkich środków materialnych. Wydarzenia te ujawniły prawdziwy stan polskiego wojska i bezpieczeństwa obywateli. Przeprowadzone na szeroką skalę analizy wykazały słaby stan polskiej armii w tym sił powietrznych oraz zabezpieczenia państwa polskiego na wypadek klęsk żywiołowych. W mediach pojawiały się informacje o nieudolności rządu i instytucji publicznych w zakresie działań na rzecz ochrony przeciwpowodziowej i wyjaśnienia przyczyn katastrofy pod Smoleńskiem. Było to niepokojące zwłaszcza dla partii rządzącej i jej kandydata Bronisława Komorowskiego.

Wybory prezydenckie, w trybie przyspieszonym, zostały rozpisane na 20 czerwca 2010 roku. W sondażach przedwyborczych pierwsze miejsce przypadało kandydatowi PO – Bronisławowi Komorowskiemu, przed Jarosławem Kaczyńskim, Grzegorzem Napieralskim, itd. Niektóre z ośrodków badawczych progno-

²⁵ Drugim kandydatem wysuwany przez PO był minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski, jednak w głosowaniu wewnątrzpartyjnym uzyskał drugi wynik, co między innymi przesądziło o zgłoszeniu do wyborów Bronisława Komorowskiego

zowały zwycięstwo B. Komorowskiego w pierwszej turze, co jednak nie uległo urzeczywistnieniu.²⁶

Tabela 13. Wyniki I tury wyborów prezydenckich (lubelskie versus Polska)

Imię i nazwisko kandydata	Wyniki woj. lubelskie	Wyniki Polska
Jurek Marek	10 687 (1,18%)	177 315 (1,06%)
Kaczyński Jarosław	443 119 (48,76%)	6 128 255 (36,46%)
Komorowski Bronisław	251 287 (27,65%)	6 981 319 (41,54%)
Korwin-Mikke Janusz	21 991 (2,42%)	416 898 (2,48%)
Lepper Andrzej	19 715 (2,17%)	214 657 (1,28%)
Morawiecki Kornel	1 201 (0,13%)	21 596 (0,13%)
Napieralski Grzegorz	116 152 (12,78%)	2 299 870 (13,68%)
Olechowski Andrzej	11 381 (1,25%)	242 439 (1,44%)
Pawlak Waldemar	31 536 (3,47%)	294 273 (1,75%)
Ziętek Bogusław	1 795 (0,20%)	29 548 (0,19%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 14. Wyniki I tury wyborów prezydenckich w wybranych miastach Lubelszczyzny

Imię, nazwisko kandydata	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Jurek Marek	359	249	2 649	299	310
Kaczyński Jarosław	10 493	10 676	70 192	9 674	12 572
Komorowski Bronisław	9 188	11 340	66 613	9 006	9 966
Korwin-Mikke Janusz	756	729	6 203	687	815
Lepper Andrzej	242	270	940	135	308
Morawiecki Kornel	25	26	233	36	30
Napieralski Grzegorz	3 975	4 908	19 603	3 022	4 327
Olechowski Andrzej	415	356	3 130	398	438
Pawlak Waldemar	418	341	1 763	262	385
Ziętek Bogusław	64	51	251	30	64

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 15. Wyniki I tury wyborów prezydenckich w wybranych powiatach Lubelszczyzny

Imię, nazwisko kandydata	bialski	chelm ski	lubel- ski	pu- ławski	zamojski
Jurek Marek	501	247	797	614	337
Kaczyński Jarosław	21 722	11 522	31 049	24 322	24 612
Komorowski Bronisław	11 726	7 170	12 829	15 736	8 179
Korwin-Mikke Janusz	828	490	1 342	1 367	686
Lepper Andrzej	1 221	1 906	1 630	870	1 222
Morawiecki Kornel	68	36	77	75	61
Napieralski Grzegorz	5 607	3 960	6 419	6 446	4 497
Olechowski Andrzej	461	278	718	763	379
Pawlak Waldemar	2 386	1 284	3 508	1 324	2 046
Ziętek Bogusław	69	63	105	106	72

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Zwycięzcą pierwszej tury wyborów w Polsce został Bronisław Komorowski zdobywając 41,54% głosów, przed Jarosławem Kaczyńskim (36,46%) i Grzegorzem Napieralskim (13,68%). W województwie lubelskim pierwsze miejsce przypadło Jarosławowi Kaczyńskiemu (48,76%), przed Bronisławem Komorowskim (27,65%) i Grzegorzem Napieralskim (12,78%). Rozkład miejsc w poszczególnych miastach i powiatach województwa lubelskiego był podobny, z wyjątkiem Chełma, gdzie pierwsze miejsce uzyskał kandydat PO Bronisław Komorowski. Największą przewagę nad B. Komorowskim uzyskał J. Kaczyński w powiatach zamojskim, lubelskim i bialskim. Dobry wynik kandydata SLD Grzegorza Napieralskiego, to zasługa młodej części wyborców (50% wyborców G. Napieralskiego to właśnie ludzie młodzi), którzy wybrali kandydata lewicy bo opowiedział się za tolerancją obyczajową, wolnością jednostki, wydaje się być otwartym człowiekiem, rozumiejącym współczesne problemy młodego pokolenia. Zdaniem socjologa Hanny Świdry-Ziemby to sygnał, że na lewicy istnieją perspektywy rozwoju dla młodego pokolenia, któremu minęła fascynacja kapitalizmem oraz ciągła walka pomiędzy PiS i PO.²⁷

Przegranym tegorocznych wyborów został Waldemar Pawlak, uzyskując w Polsce 1,75% zaś na Lubelszczyźnie 3,47%. Podobnie słaby wynik, w porównaniu z wyborami z 2005 roku, zdobył Andrzej Lepper (1,28% w Polsce; 2,47% w województwie lubelskim), co świadczyć może o wyraźnej marginalizacji

²⁶ Niektóre sondaże prognozowały nawet zwycięstwo B. Komorowskiego w I turze wyborów, np. według PBS/DGA dla „Gazety Wyborczej” B. Komorowski miał zdobyć w I turze 51% głosów.

²⁷ Zob. więcej D. Wilczak, Świat młodych, Newsweek, 27/2010, s.26-28, wywiad z prof. Hanną Świdą-Ziembą

tych partii oraz ich liderów przez polskie społeczeństwo. Jest to również efekt działań podejmowanych przez polityków PiS-u, którym skutecznie udało się przejąć dotychczasowy elektorat PSL i Samoobrony.

Wynik wyborów na Lubelszczyźnie świadczy o dużej liczbie zwolenników partii Jarosława Kaczyńskiego, jak również samego jej lidera, kreowanego i postrzeganego jako przedstawiciela Polski solidarnej, ludzi biednych, regionów słabiej rozwiniętych, o silnych korzeniach patriotycznych i religijnych oraz konserwatywnym światopoglądzie.

Krajowe wyniki wyborcze po raz kolejny potwierdziły regionalne zróżnicowanie Polski, w której zachodnia i zachodnio-północna część oddaje głos na partie centroprawicowe lub lewicowe, zaś wschodnia i wschodnio-południowa na ugrupowania prawicowe. Na pytanie: dlaczego południe Polski głosuje na PiS?, profesor W. Bernacki odpowiada: „Tu była Galicja. Tu liczy się tradycja, wartości konserwatywne”. (Łosińska i inni 2010: A5). Podobna sytuacja ma miejsce na Lubelszczyźnie, gdzie istotne w dalszym ciągu są wartości konserwatywne, religijne i patriotyczne. Zdarzają się pewne odstępstwa jak np. zwycięstwo Bronisława Komorowskiego w Chełmie lub w Hajnówce (gdzie uzyskał 59% głosów wobec 11% oddanych na Jarosława Kaczyńskiego). W tym drugim przypadku na wysoki wynik wyborczy kandydata PO miało wpływ udzielone wcześniej poparcie Włodzimierza Cimoszewicza, mieszkańca Hajnówki. Pomimo tego podział polityczny jest wyraźnie zarysowany i niezmienny od kilkunastu lat, co świadczy o trwałej i mocno zakorzonionej świadomości Polaków z poszczególnych regionów naszego kraju.

Tabela 16. Frekwencja w wyborach prezydenckich (Polska, województwo lubelskie, wybrane powiaty i miasta)

Lokalizacja	Frekwencja (%)
Polska	54,94
województwo lubelskie	52,20
Biała Podlaska	57,07
Chełm	52,14
Lublin	61,83
Puławy	58,09
Zamość	54,36
powiat bialski	49,77
powiat chełmski	40,97
powiat lubelski	51,61
powiat puławski	54,17
powiat zamojski	47,55

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Frekwencja w I turze tegorocznych wyborów na prezydenta wyniosła niecałe 55% w całej Polsce, zaś w województwie lubelskim ponad 52%. Największy udział w wyborach odnotowano w Lublinie (prawie 62%) i powiecie puławskim (ponad 54%), najmniejszy w Chełmie (ponad 52%) i powiecie zamojskim (47,55%).

Tabela 17. Wyniki II tury wyborów prezydenckich (lubelskie versus Polska)

Imię i nazwisko kandydata	Wyniki woj. lubelskie	Wyniki Polska
Kaczyński Jarosław	595 231 (62,85%)	7 919 134 (46,99%)
Komorowski Bronisław	351 782 (37,15%)	8 933 887 (53,01%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 18. Wyniki II tury wyborów prezydenckich w wybranych miastach Lubelszczyzny

Imię, nazwisko kandydata	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Kaczyński Jarosław	13 604	13 880	83 261	12 381	15 567
Komorowski Bronisław	12 842	15 123	82 422	11 893	13 830

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Tabela 19. Wyniki II tury wyborów prezydenckich w wybranych powiatach Lubelszczyzny

Imię, nazwisko kandydata	bialski	chełmski	lubelski	puławski	zamojski
Kaczyński Jarosław	30 407	17 309	43 421	33 152	33 237
Komorowski Bronisław	17 585	10 643	18 047	22 078	12 347

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Wygranym drugiej tury wyborów prezydenckich został Bronisław Komorowski uzyskując ponad 53% głosów i pokonując kontrkandydata – Jarosława Kaczyńskiego ponad 6% przewagą głosów. Polityczna scena Polski jest wyraźnie podzielona na część zachodnią, w której większość głosów należała do B. Komorowskiego (z województwem lubuskim (66,7%) i zachodniopomorskim (66,26%) na czele) oraz część wschodnią gdzie największą liczbę zwolenników posiada Jarosław Kaczyński (Rzeczpospolita 2010: A3).

W województwie lubelskim pierwsze miejsce przypadło Jarosławowi Kaczyńskiemu (prawie 63% głosów), który nad swoim rywalem – Bronisławem Komorowskim uzyskał 25% przewagę. Większe poparcie polityk PiS-u zdobył tylko w województwie podkarpackim (65,19%). Prezes Prawa i Sprawiedliwości zwyciężył również we wszystkich, za wyjątkiem Chełma, miastach województwa lubelskiego, uzyskując jednak niewielką przewagę nad kontrkandydatem. Warto również zwrócić uwagę, że spośród wszystkich szesnastu miast wojewódzkich w Polsce, tylko w Lublinie zwycięstwo przypadło Jarosławowi Kaczyńskiemu. W pozostałych piętnastu miastach pierwsze miejsce zdobył Bronisław Komorowski.

Znacząca różnica w oddanych głosach ma miejsce w większości powiatów Lubelszczyzny (patrz tabela 19), w których kandydat PiS-u odniósł wyraźne zwycięstwo nad Bronisławem Komorowskim, uzyskując przewagą kilkunastu (a nawet kilkudziesięciu) tysięcy głosów. Największą enklawą J. Kaczyńskiego był po-

wiat janowski, gdzie uzyskał 82,90% wszystkich głosów (Dziennik Wschodni 2010: 8-9). Niewielką przewagę, w porównaniu z innymi powiatami, zdobył Jarosław Kaczyński w powiecie chełmskim, gdzie (przy pomina autor) w mieście Chełm zwycięstwo odniósł kandydat Platformy Obywatelskiej. Enklawami Bronisława Komorowskiego obok Chełma były również Włodawa i Krasnystaw, gdzie zdobył odpowiednio 56,15 i 51,84% poparcia (Szydłowski 2010: 1).

Tabela 20. Frekwencja w wyborach prezydenckich (Polska, województwo lubelskie, wybrane powiaty i miasta)

Lokalizacja	Frekwencja (%)
Polska	55,31
województwo lubelskie	54,70
Biała Podlaska	59,21
Chełm	53,44
Lublin	60,69
Puławy	60,72
Zamość	54,77
powiat bialski	53,70
powiat chełmski	43,88
powiat lubelski	55,09
powiat puławski	58,00
powiat zamojski	51,27

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników PKW

Frekwencja w II turze wyborów zarówno w Polsce, jak również w samym województwie lubelskim była niewiele wyższa od frekwencji I tury wyborów. Analogicznie jak dnia 20 czerwca najczęściej głosujących spośród miast Lubelszczyzny pochodziło z Lublina (prawie 61%), najmniej z Chełma (ponad 53%). Spośród powiatów największe zaangażowanie w wyborach wykazali mieszkańcy powiatu puławskiego (58%), najmniejsze powiatu chełmskiego (około 44%).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wyborczych zachowań i preferencji mieszkańców województwa lubelskiego na tle całego społeczeństwa polskiego pozwala sformułować kilka prawidłowości dotyczących specyfiki tego regionu, a zwłaszcza jej lokalnej społeczności:

- województwo lubelskie jest bastionem polityków wywodzących się z PiS oraz innych ugrupowań o charakterze pravicowym i ludowym, głoszących hasła sprawiedliwości i solidaryzmu społecznego, interwencjonizmu państwowego, egalitaryzmu w redystrybucji dochodów, wartości narodowo-katolickich
- w swoich preferencjach i zachowaniach wyborczych znacząca część mieszkańców Lubelszczyzny kieruje się korzyściami krótkoterminowymi, bez większych perspektyw na rozwój społeczno-gospodarczy, o czym świadczą między innymi wysokie wyniki wyborcze kandydata Samoobrony – Andrzeja Leppera
- poparcie społeczne na Lubelszczyźnie dla wspomnianych wcześniej ugrupowań wynika z kilku czynników, między innymi: wysokiego poziomu re-

ligijności mieszkańców; przywiązania do takich wartości jak: rodzina, naród, Kościół; trudnością z przystosowaniem się do zmian po 1989 roku, z adaptacją do nowych warunków życia; wyrazami sprzeciwu wobec dotkliwych i kosztownych reform, utratą miejsc pracy i wykluczeniem społecznym; czynnikami o charakterze demograficznym (niskie wykształcenie, przewaga środowisk wiejskich i małomiasteczkowych, struktura wiekowa)

- niska frekwencja wyborcza, oscylująca w granicach 49-52% świadczy o niskim stopniu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, niskim stopniu zaufania do instytucji, brakiem świadomości, że „mój głos jest w stanie coś zmienić”, co zresztą jest charakterystyczne w wielu regionach Polski, zwłaszcza słabo rozwiniętych, małomiasteczkowych i wiejskich gminach

Przedstawione wyniki badań potwierdzają obserwacje i wnioski innych analityków, badaczy tego typu zachowań. Można się zatem zgodzić z opinią Marka Ziółkowskiego, że system wartości i przekonań, w tym także partyjnych, kształtowany jest przez szereg czynników, które M. Ziółkowski dzieli na:

1. Te, które pochodzą z przeszłości odległej, tzn. ze społeczeństwa tradycyjnego, „przedsocjalistycznego”, np.: przywiązanie do wartości religijnych, narodowych, brak poszanowania dla władz, poczucie walki, poświęcenia, masowych manifestacji, słabo rozwinięty etos pracy.
2. Te, które są efektem oddziaływania socjalizmu, np.: traktowanie władzy jako narzuconej, oczekiwanie gwarancji zatrudnienia, opieki, brak wolności w życiu publicznym.
3. Te, które wywodzą się z doświadczenia historii najnowszej Polski, np.: działania opozycji demokratycznej, wizyty Jana Pawła II, stan wojenny, upadek komunizmu.
4. Te, które wywodzą się i oddziałują na teraźniejszość, np.: rozwój technologiczny, cywilizacyjny, globalizacja, zmiana wzorów myślenia, działania, nowe systemy wartości. (Ziółkowski 2006, 147-151). W podobny sposób wypowiadają się Mirosława Grabowska i Edmund Wnuk-Lipiński, twierdząc, że na zachowania wyborcze oddziałują czynniki ideowe, kulturowe, religijność i Kościół (Grabowska, Wnuk-Lipiński 2001: 163-166). Czynniki te bez wątpienia mają istotne znaczenie w zachowaniach społeczeństwa polskiego, jakie możemy zaobserwować w pierwszej dekadzie XXI wieku, po kilkunastu latach transformacji systemowej.

Wyniki wyborów prezydenckich z lat 2000-2010 utwierdzają w przekonaniu, że w dalszym ciągu, po dwudziestu latach przemian ustrojowych, mamy do czynienia z Polską podzieloną na dwie kategorie: Polskę A i Polskę B. Pierwsza z nich, jak mówi Mirosława Marody, jest bardziej mobilna, w której przemiany zachodzą dynamiczniej, co uczy społeczeństwo tolerancji dla obcych, akceptacji dla odmienności, różnorodności kulturowej i politycznej. Polskę B cechuje przypisanie do ziemi, mentalność wiejską, mniejsza mobilność, chęć do przesiedlenia (zobacz Marody 2010: 22-25). Wschodnia część Polski jest silnym re-

gionem polityków i partii prawicowych i ludowych, o charakterze socjalnym, aniżeli liberalnym. Silnie zakorzeniona mentalność konserwatywna i socjalistyczna, ścisły związek ze środowiskiem kościelnym, zachwianie sytuacji społeczno-ekonomicznej, oczekiwanie bezpieczeństwa socjalnego, to tylko kilka czynników, dla których lokalna społeczność Lubelszczyzny jest i będzie bastionem ugrupowań narodowo-konserwatywnych. Jednak zdaniem socjologa Włodzimierza Pańkowskiego sytuacja ta może ulec w przyszłości zmianie, bowiem mieszkańcy Polski, w tym również jej wschodniej części, są coraz bardziej mobilni, migrują jednego końca kraju do drugiego, niektóre regiony, miasta bogacą się, stanowiąc korzystną przestrzeń do zamieszkania. Przykładem takim jest – jak wskazuje Pańków – Białystok, w którym zwycięzcą został Bronisław Komorowski, pomimo, że województwo podlaskie oddało głos na Jarosława Kaczyńskiego (zobacz Czubkowska, Monkos 2010: A4).

Zdaniem politologa Kazimierza Kika podział wyborczy Rzeczypospolitej związany jest również z czynnikiem ekonomicznym. Centralna i zachodnia część Polski zawsze była bogatsza, bardziej uprzemysłowiona, wyedukowana (zobacz Czubkowska, Monkos 2010: A4). Polska A i B to również podział na Polskę miejską i prowincjonalną, gdzie na wsi istnieją silniejsze więzi religijne i rodzinne, utrzymuje się tradycja, kontrola rodzinna, sąsiedzka, parafialna. Trudniej jest przeciwstawić się z odmiennymi poglądami, zagłosować wbrew ogółowi społeczności.

Przezwyciężenie różnic pomiędzy zachodnią a wschodnią częścią Polski wydaje się być niemożliwa, a przynajmniej nie w najbliższym czasie. Przeprowadzona analiza wyników i zachowań wyborczych potwierdza ukonstytuowanie podziału kraju na dwie części, różniące się od siebie mentalnie, ekonomicznie, rozwojowo. Zlikwidowanie podziału jest, jak mówi Kazimierz Kik, pracą na pokolenia, zaś zmiana ugruntowanych różnic może być ściśle związana ze zmianami ekonomicznymi. Tego typu podziały występują w wielu krajach, jak chociażby we wschodnich i zachodnich Niemczech, południowej i północnej Italii czy wschodniej, prorosyjskiej i zachodniej, proeuropejskiej Ukrainie. Zlikwidowanie podziału Stanów Zjednoczonych na liberalną północ i konserwatywne południe zajęło władzom ponad pół wieku. Ile czasu zajmie Polsce? Trudno dziś wskazać konkretną odpowiedź, choć kilka lat trudno było w ogóle zadać tego typu pytanie. Obserwowane obecnie procesy pozwalają przypuszczać, że sytuacja taka może mieć w przyszłości miejsce również w Polsce, jednak z dużym prawdopodobieństwem należy stwierdzić, że zajmie to dłużej niż w Stanach Zjednoczonych.

Literatura:

1. CBOS (2003), Przed wyborami prezydenckimi – pewność poparcia, szanse wyborcze kandydatów, sympatie i antypatie elektoratów, komunikat z badań http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_128_05.PDF, 28.06.2010.

2. CBOS (2000), Deklarowane poparcie dla kandydatów na prezydenta tydzień przed wyborami, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2000/K_146_00.PDF, 27.06.2010.
3. Czubkowska S., Monkos A., (2010), Polska A i B przetrwa dekady, „Dziennik Gazeta Prawna”, nr. 129, s. A4.
4. Dudek A. (2002), Pierwsze lata III Rzeczypospolitej. 1989-2001, Wydawnictwo ARCANA, Kraków.
5. Dziennik Wschodni (2010), Sprawdź na kogo głosowali Twoi sąsiedzi. Wyniki wyborów, s. 8-9.
6. Hryniewicz J. T. (2004), Polityczny i kultury kontekst rozwoju gospodarczego, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
7. Koralewicz J., Ziółkowski M. (2000), Zmiany systemu wartości w Polsce, W: B. Mach, E. Wnuk-Lipiński, O życiu publicznym, kulturze i innych sprawach, Collegium Civitas Press & ISP PAN, Warszawa.
8. Kubik A. (2005), Kim są wyborcy Tuska i Kaczyńskiego, „Gazeta Wyborcza”, s. 4.
9. Łosińska E. i inni (2010), Polska podzielona jak zwykle, „Rzeczpospolita”, s. A5.
10. Marody M. (2010), Jeden prezydent, dwie Polski, „Newsweek Polska”, nr. 29/2010, s. 22-25.
11. Michalak M. (2006), Wyniki wyborów na Pomorzu Zachodnim. Socjologiczne uwarunkowania zachowań politycznych, W: W. Burger, M. Łuczak, P. Olechowska (red.), Wybory 2005. Polska i województwo zachodniopomorskie, Wydawnictwo Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 69.
12. Raciborski J. (2003), Polityka polska. Szkice. Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa.
13. „Rzeczpospolita”, Więcej województw za Komorowskim, s. A3.
14. Szydłowski J. (2010), Lubelszczyzna za Kaczyńskim, „Dziennik Wschodni”, s. 2.
15. Uhlig D. (2005), Aż 15 proc. Leppera, „Gazeta Wyborcza”, s. 6.
16. Ziółkowski M., 2006, *Zmiany systemu wartości*, W: J. Wasilewski (red.), *Współczesne społeczeństwo polskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 147-151.

Strony internetowe:

1. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/lublin/ASS_ETASSETS_09w00_01rocz.pdf, 26.06.2010.
2. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_rocznik_demograficzny_2009.pdf, 26.06.2010.
3. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_pw_bezrobotni_stopa_wg_powiatow_05m_2010.xls, 26.06.2010.
4. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2000/K_141_00.PDF, 26.06.2010.
5. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/woj/060000.html>, 27.06.2010.
6. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/wb.html>, 27.06.2010.
7. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o09.html>, 27.06.2010.

8. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o10.html>, 27.06.2010.
9. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o08.html>, 27.06.2010.
10. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o11.html>, 27.06.2010.
11. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o12.html>, 27.06.2010.
12. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/wb.html>, 27.06.2010.
13. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/061401.htm>, 28.06.2010.
14. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066101.htm>, 28.06.2010.
15. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066201.htm>, 28.06.2010.
16. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066301.htm>, 28.06.2010.
17. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066401.htm>, 28.06.2010.
18. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/060100.htm>, 28.06.2010.
19. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/060300.htm>, 28.06.2010.
20. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/060900.htm>, 28.06.2010.
21. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/062000.htm>, 28.06.2010.
22. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/F/060000.htm>, 28.06.2010.
23. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/F/index.htm>, 28.06.2010.
24. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060000.htm>, 28.06.2010.
25. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/061400.htm>, 28.06.2010.
26. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 28.06.2010.
27. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/index.htm>, 28.06.2010.
28. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 28.06.2010.
29. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/061400.htm>, 28.06.2010.
30. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/index.htm>, 29.06.2010.
31. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/index.htm>, 29.06.2010.
32. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060000.htm>, 29.06.2010.
33. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/066101.htm>, 29.06.2010.
34. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/066201.htm>, 29.06.2010.
35. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/066301.htm>, 29.06.2010.
36. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/061401.htm>, 29.06.2010.
37. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060100.htm>, 29.06.2010.
38. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060300.htm>, 29.06.2010.
39. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060900.htm>, 29.06.2010.
40. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/061400.htm>, 29.06.2010.
41. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/062000.htm>, 29.06.2010.
42. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 29.06.2010.
43. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/index.htm>, 29.06.2010.
44. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/061400.htm>, 29.06.2010.
45. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/index.htm>, 29.06.2010.
46. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060000.htm>, 29.06.2010.
47. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/061400.htm>, 29.06.2010.
48. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 29.06.2010.
49. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/index.htm>, 29.06.2010.
50. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/061400.htm>, 29.06.2010.

PRESIDENTIAL ELECTIONS: 2000-2010. REGION OF LUBLIN VERSUS POLAND. SOCIO-POLITOLOGICAL ANALYSIS OF VOTING BEHAVIOUR

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 59-69

Dawid Błaszczak

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: The main research aim of this paper is the attempt to synthesize socio-politological changes in voting behaviour of people in the Lubelskie Province in the first decade of the 21st century on the example of presidential elections of 2000, 2005 and 2010 in Poland. The author analyses voting behaviour of people in region of Lublin comparing it with national results. He tries to answer the following questions: what is the influence of socio-demographical factors, such as: place of residence, religiosity, culture and mentality on voting behaviour? Is there any political division of the Polish country and society? To what extent do people in Poland take part in elections, and what is the quality of citizen society? To what extent do people in Poland take advantage of their voting right?

This paper is based on the analysis of data gathered and published by the National Electoral Commission and other research centres. This paper uses analysis of contents of selected documents, reports and publications in sociology, history and political science concerning the subject of presidential elections in Poland, voting behaviour of people in Poland as well as cultural, demographic and historical conditions influencing voting behaviour.

The results of the analysis provide arguments to support the thesis that people of Lubelskie Province prefer presidential candidates of conservative views who support the idea of welfare state and state interventionism. Low turnout during elections proves low level of development of citizen society and is the reflection of common belief that „common citizen has little power”.

Key words: presidential election, voting behaviour and preferences, citizen society, socialist mentality, egalitarianism, state interventionism, conservative views

Instead of Introduction

Political and economic changes after 1989, described as system transformation, set Poland on new tracks, which finally lead to the creation of a new system as far as economy, institutions and society are concerned. Majority of Polish population perceived the departure from communism as a chance for new better future built on the basis of agreement, solidarity, justice and freedom. At the same time people expected that the division between “us” – the society and “them” – authorities, which caused many conflicts between those who rule and those ruled, will be done away with. The results of transformation were changes in the institutional and political spheres, which introduced legal and organizational instruments enabling people to take part in political elections. Elections became the foundations of legitimization of power at different levels. “Creation of political representation in parliament and in the form of the head of state through elections has evolved greatly since early 1990s” (Michalak: 2006). To what extent this type of evolution has taken place in Lubelskie Province? This paper tries to answer the above question based on the analysis of the results of presidential elections in the past ten years.

Lubelskie Province is one of three Provinces, lying on the border of the country called “Poland’s Eastern Wall”. The region of Lublin has the population of over 2 161 832 people, 1 006 032 (53,4%) in towns and 1 155 800 (46,6%) in the country. It is composed of 20 districts, 213 parishes, 3713 solectwo (the smallest Polish administrative unit), 41 towns and

4283 villages. Comparison of chosen specifications of Lubelskie Province and Poland is presented in the chart below.

Table 1. Lubelskie Province compared to Poland

Specification	Poland	Lubelskie Province
<i>Area in km</i>	312679	25122
<i>Population (in millions)</i>	38 135 876	2 161 832
<i>in towns</i>	23 288 181	1 006 032
<i>in the country</i>	14 847 695	1 155 800
<i>male</i>	18 414 926	1 047 039
<i>female</i>	19 720 950	1 114 800
<i>in pre-productive age</i>	7 349 669	432 386
<i>in productive age</i>	24 590 475	1 359 491
<i>in post-productive age</i>	6 195 732	369 955
<i>Number of crimes per 10,000 people</i>	284	231
<i>Average salary</i>	2942, 17	2603,71
<i>Unemployment rate (May 2010)</i>	11,9	12,5
<i>Investment expenses (in millions)</i>	217 259 700	7 628 700
<i>Per inhabitant in PLN</i>	5 700	3526
<i>GDP per capita in PLN</i>	30 873	20 913

Source: Author’s own work based on data by Central Statistical Office of Poland

Considerable part of the inhabitants of Lubelskie Province is composed of indigent farmers or former workers of State Agricultural Farms or other state factories, who are situated in lower in social ladder and who distrust state institutions and thus present

lower degree of intensification. According to Janusz Hryniewicz "groups of people who occupy low positions, and those whose situation, compared to other groups, becomes worse, present more negative attitude towards state institutions than groups who occupy higher positions, and whose life situation is more stable. (...) This reveals characteristic features of rural classes, their specific attitude towards the state and groups considered to occupy higher positions in society. Rural classes expect from them disinterested care, attention and other benefits on the grounds of belonging to the same nation" (Hryniewicz 2004, p. 247). The way social institutions are perceived as well as expectations towards them also depend on auto declaration of faith and religiousness. Catholics value mainly justice and equality over freedom and individualism of actions. Moreover, they are less law-abiding and often approve of violent protests, state interventionism and egalitarian politics of income redistribution. They disapprove of actions weakening social bonds, e.g. suicides, abortions, euthanasia, divorces and marital infidelity. (Hryniewicz 2004, pp. 130-134).

Process of social adjustment to new political and economical conditions differed throughout the country. In regions where unemployment decreased and poverty increased, people expressed dissatisfaction with such radical changes. This led to the appearance of political groups and politicians of conservative views, who related to the rules of solidarity, fighting unemployment, protecting jobs, introducing state interventionism and welfare state. They gained popularity especially among inhabitants of small towns, where in times of the People's Republic of Poland nearly everything depended on party officials governing the Province. One can still notice this socialistic mentality, which according to Jadwiga Koralewicz and Marek Ziółkowski, is connected with a specific attitude towards authorities and expectations concerning actions in the field of economy. Dichotomous division of society into "us"-the nation and "them"-authorities is expressed in the fact that people expect solving all problems and providing social help as in their view this is what they rightfully deserve. Considerable part of Polish society thinks that authorities should analyze their needs and satisfy them. (Koralewicz, Ziółkowski 2007, pp. 210-211).

Presidential Election 2000

Presidential election that took place on 8th October 2000 set the whole political stage in the state of readiness, this included the candidates as well as those observing the third general election of the President of the Republic of Poland. The undisputed leader of the election was the then President Aleksander Kwaśniewski, who occupied the lists of most popular politicians. This was due to his skills and abilities presented in dealing with the government of AWS-UW (Solidarity Electoral Action-Freedom Union), as well as non-political factors, such as the popularity of his wife - Jolanta Kwaśniewska, who was well-known for reasons such as charity work. This put his opponents

in a difficult situation, especially since the results of some polls suggested his possible win in the first round. (e.g. according to Centre for Public Opinion Research (CBOS) in the presidential elections in 2000 Aleksander Kwaśniewski had the support of 55 to 65% voters, CBOS: 2000), leaving other candidates far behind. As far as parties are concerned: 96% of members of SLD (Democratic Left Alliance), 31% of members of UW (Freedom Union), 39% of members of PSL (Polish People's Party) and 22% of members of AWS (Solidarity Electoral Action) declared to support Kwaśniewski. His popularity did not decrease even after the publication of a video documenting Kwaśniewski's visit in Kalisz, in which he encouraged Marek Siwiec to mock Pope John Paul II and kiss the ground. According to survey by Centre for Public Opinion Research 83% of people declared that the video would not influence their decision during elections. Only 4% of people decided not to support Kwaśniewski after having watched the recording. (Dudek 2002, p. 488).

AWS (Solidarity Electoral Action) was also facing difficulties due to lack of unanimous support for the candidacy of Marian Krzaklewski. According to Centre for Public Opinion Research Krzaklewski could expect the support of 36% members of AWS (CBOS: 2000). Quarrels in the AWS government led by the Prime Minister Jerzy Buzek also had their negative influence on the result of the election, especially for Krzaklewski.

The leader of Samoobrona (Self-defence of the Republic of Poland) - Andrzej Lepper gained significant support before the election. He gained fame and found supporters in the most frustrated farmers and workers by organizing road blocks. Another candidate with chances for good results in the election was, at that time non-party candidate, Andrzej Olechowski, who wanted to limit nomenclature of parties, lead sensible foreign policy and build citizen society. As far as political parties are concerned 55% of UW members and 21% of SLD members declared to support him.

Finally thirteen candidates met the requirements and took part in the election, they were: Dariusz Grabowski, Piotr Ikonowicz, Jarosław Kalinowski, Janusz Korwin-Mikke, Marian Krzaklewski, Aleksander Kwaśniewski, Andrzej Lepper, Jan Łopuszański, Andrzej Olechowski, Jan Olszewski, Bogdan Pawłowski, Lech Wałęsa and Tadeusz Wilecki.

Results of the election are presented in the chart below:

Table 2. Results of presidential election in 2000 (Lubelskie Province versus Poland)

Candidate	Results Lubelskie Province	Results Poland
Grabowski Dariusz	5 627 (0.57%)	89 002 (0.51%)
Ikonowicz Piotr	2 384 (0.24%)	38 672 (0.22%)
Kalinowski Jarosław	165 310 (16.85%)	1 047 949 (5.95%)
Korwin-Mikke Janusz	13 109 (1.34%)	252 499 (1.43%)
Krzaklewski Marian	160 165 (16.33%)	2 739 621 (15.57%)
Kwaśniewski Aleksander	437 254 (44.58%)	9 485 224 (53.90%)
Lepper Andrzej	54 448 (5.55%)	537 570 (3.05%)
Łopuszański Jan	10 274 (1.05%)	139 682 (0.79%)
Olechowski Andrzej	120 545 (12.29%)	3 044 141 (17.30%)
Pawłowski Bogdan	1 215 (0.12%)	17 164 (0.10%)
Wałęsa Lech	8 236 (0.84%)	178 590 (1.01%)
Wilecki Tadeusz	2 348 (0.24%)	28 805 (0.16%)

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 3. Results of presidential election in the region of Lublin according to electoral districts

Candidate	Biała Podlaska District 9	Chełm District 10	Lublin District 8	Puławy District 11	Zamość District 12
Grabowski Dariusz	835	624	2 205	912	1 049
Ikonowicz Piotr	409	270	924	412	369
Kalinowski Jarosław	32 095	16 863	36 969	28 360	51 050
Korwin-Mikke Janusz	1 532	1 184	6 361	2 035	1 997
Krzaklewski Marian	24 725	14 780	60 408	21 270	38 973
Kwaśniewski Aleksander	74 852	58 226	144 888	72 087	87 194
Lepper Andrzej	11 233	7 487	13 221	8 291	14 216
Łopuszański Jan	1 757	579	4 474	1 447	2 017
Olechowski Andrzej	17 033	11 821	53 166	19 146	19 379
Pawłowski Bogdan	235	104	425	223	228
Wałęsa Lech	1 433	864	3 135	1 246	1 558
Wilecki Tadeusz	356	267	870	331	524

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

The winner of presidential election was Aleksander Kwaśniewski, who gained a total of 53.90% of all votes (44.58% in the Lubelskie Province) and defeated

his opponents in the first round. Andrzej Olechowski was second in Poland (17.30%), however, in the Lubelskie Province the candidate of PSL Jarosław Kalinowski took this place (16.85%). Marian Krzaklewski got 15.57% of votes (in the region of Lublin 16.33%), which gave him the third place. The results in particular electoral districts of the Lubelskie Province did not differ much from those in the rest of the country. The winner in all the districts was Aleksander Kwaśniewski, whereas the second and third places, depending on the district, were taken by Jarosław Kalinowski and Marian Krzaklewski. The exception to this was the district of Lublin, where Andrzej Olechowski got the third result. The results of the election proved earlier surveys right and confirmed the popularity of Aleksander Kwaśniewski in the whole of Poland, especially in western and northern parts. (Dudek 2002, p. 489). Good result of Jarosław Kalinowski in the region of Lublin was the evidence of the strong position of PSL, identified with Polish countryside and agriculture, in this region. The interesting fact is that Kalinowski managed to defeat the leader of Samoobrona – Andrzej Lepper, who, after all, was considered to be the defender of Polish villages and small towns.

Table 4. Turnout in the presidential election (Poland, the Lubelskie Province and its electoral districts)

Location	Turnout (%)
Poland	61.12
Lubelskie Province	69.04
Biała Podlaska, District 9	58.61
Chełm, District 10	55.76
Lublin, District 8	61.42
Puławy, District 11	58.45
Zamość, District 12	58.19

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Turnout in the presidential election in Poland reached 61%. The result in the Lubelskie Province can be considered as good and it reached 69%. The highest number of people voted in the district of Lublin (over 61%), and the lowest in the district of Chełm (about 56%).

Presidential Election 2005

Presidential election of 2005 were a bit specific, since it was timed so that it coincided with the parliamentary election, which required parties to make decisions that would bring the best results in both elections. This situation was especially difficult for PiS (Prawo i Sprawiedliwość – Law and Justice) as the society was against the posts of President and Prime Minister occupied by twin brothers – Jarosław and Lech Kaczyński. In the end Jarosław Kaczyński stated that if PiS won election, he would not take the post of Prime Minister. This increased the chances of Lech Kaczyński to win the presidential election.

Only three candidates of major political parties really counted in the struggle for votes, i.e. Lech Kaczyński of PiS, Donald Tusk of PO (Platforma Obywatel-

ska- Civic Platform) and Włodzimierz Cimoszewicz of SLD. According to the results of pre-election surveys conducted by Central Statistical Office of Poland in July 2005 Włodzimierz Cimoszewicz (35%) was most likely to defeat Lech Kaczyński (16%). Then, several months before the election, loud scandal was revealed: Anna Jarucka, working for Włodzimierz Cimoszewicz, testified that she had been ordered by him to forge his financial disclosure statement. This caused a wave of accusations aimed at Cimoszewicz, who stated that the deposition of Anna Jarucka was false, however, withdrew from the election.²⁸ Two other candidates Maciej Giertych and Zbigniew Religa did the same. Finally there were twelve candidates left: Henryk Bochniarz, Marek Borowski, Leszek Bubel, Liwiusz Ilasz, Lech Kaczyński, Jarosław Kalinowski, Janusz Korwin-Mikke, Andrzej Lepper, Jan Pyszko, Adam Słomka, Donald Tusk and Stanisław Tyimiński – who had taken part in presidential election 1990, and was known as „the magician from Peru”.

Table 5. Results of the first round of presidential election 2000 (Lubelskie Province versus Poland)

Candidate	Results Lubelskie Province	Results Poland
Bochniarz Henryka	8766 (1.03%)	188 598 (1.26%)
Borowski Marek	65 399 (7.70%)	1 544 642 (10.33%)
Bubel Leszek	1 685 (2.0%)	18 828 (0.13%)
Ilasz Liwiusz	1 907 (0.22%)	31 691 (0.21%)
Kaczyński Lech	310 240 (36.52%)	4 947 927 (33.10%)
Kalinowski Jarosław	30 684 (3.61%)	269 316 (1.80%)
Korwin-Mikke Janusz	11 875 (1.40%)	214 116 (1.43%)
Lepper Andrzej	221 299 (26.05%)	2 259 094 (15.11%)
Pyszko Jan	997 (0.12%)	10 371 (0.17%)
Candidate	Results Lubelskie Province	Results Poland
Bochniarz Henryka	8766 (1.03%)	188 598 (1.26%)
Borowski Marek	65 399 (7.70%)	1 544 642 (10.33%)

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 6. Results of the first round of presidential election in selected towns of the Lubelskie Province

Candidate	Biała Podlaska	Chelm	Lublin	Puławy	Zamość
Bochniarz Henryka	389	326	2 286	265	316
Borowski Marek	2 858	3 239	17 831	2 431	3 215
Bubel Leszek	38	45	336	43	40
Ilasz Liwiusz	51	80	289	41	63
Kaczyński Lech	9 166	9 804	67 688	8 766	11 292
Kalinowski Jarosław	409	365	1 720	297	438
Korwin-Mikke Janusz	383	414	3 602	427	483
Lepper Andrzej	3 113	3 461	9 595	1 910	2 826
Pyszko Jan	18	13	61	8	21
Słomka Adam	15	13	86	7	16
Tusk Donald	6 937	8 452	57 290	7 874	7 250
Tyimiński Stanisław	47	43	157	30	37

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 7. Results of the first round of presidential election in selected districts of the Lubelskie Province

Candidate	Balski District	Chelmski District	Lubelski District	Puławski District	Zamojski District
Bochniarz Henryka	393	162	499	505	252
Borowski Marek	2 419	1 233	2 325	3 859	1 667
Bubel Leszek	111	42	66	84	67
Ilasz Liwiusz	143	55	81	90	96
Kaczyński Lech	14 523	6 642	19 659	17 766	15 786
Kalinowski Jarosław	2 318	1 052	2 428	1 326	1 881
Korwin-Mikke Janusz	380	185	614	768	349
Lepper Andrzej	13 813	9 920	16 277	9 829	13 976
Pyszko Jan	29	18	17	25	28
Słomka Adam	21	15	24	34	18
Tusk Donald	8 106	4 212	8 591	13 366	5 276
Tyimiński Stanisław	78	53	57	64	45

Source: author's own work based on the results of National Electoral Commission

The first round was won by Donald Tusk who got the biggest number of votes in Poland 36.33% and who defeated Lech Kaczyński (33.10%) and Andrzej Lepper (15.11%). In the Lubelskie Province the winner was Lech Kaczyński with 36.52% of votes, Andrzej Lepper was second (26.05%) and Donald Tusk third (22.92%). Analysing the results of the election in the

²⁸ Anna Jarucka was charged with making a false deposition and revealing national secrets. In May 2010 Anna Jarucka was found guilty and sentenced to 18 months of prison in suspension for 5 years for making a false deposit, using forged documents and concealing authentic documents.

Lubelskie Province, it is worth mentioning that the winner was Lech Kaczyński, with the exception of Chełm District where the winner was Andrzej Lepper. The second place in the towns of the region of Lublin was taken by Donald Tusk and the third place to Marek Borowski in Lublin, Puławy and Zamość or to Andrzej Lepper in Biała Podlaska and Chełm. As far as districts are concerned the results were as follows: the winner in all districts was Lech Kaczyński, the second and the third places were taken by Donald Tusk or Andrzej Lepper, depending on the district. The results in the Lubelskie Province showed that people in the region in majority support conservative rightist parties, who support social solidarity, welfare state and who address the values of religion and ethics and criticise the government of the Republic of Poland for its actions.

The strong position of the Samoobrona's candidate – Andrzej Lepper in the presidential election 2005 is definitely a fact worth noticing. He won the support of big and small farmers, the unemployed and the bankrupt (or nearly bankrupt) businessmen from small towns. His supporters often point at the episodes from his life, such as being a member of PZPR (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – Polish United Workers' Party), his praise of the era of Edward Gierek and his struggle with the government to guarantee the purchase of farm products at rewarding price. (Raci-borski 2003, p. 46-47). The reasons why he gained his voters were that "...he was there for people, he talked things that people wanted to hear. He also promised a lot. (...) This is why people thought of him "he is one of us" (Uhling 2005, p. 11). His high results in places with low turnout suggest that he became a kind of "wake up call" for people and that he encouraged them to vote.

The great loser of the election turned out to be Jarosław Kalinowski, whose campaign was not expressive enough and who, himself, lacked charisma or the will to fight. His participation in the election was caused mainly by the fears that PSL would disappear from the political stage, rather than by the will and aspirations to be the President.²⁹ The result was that this typically "rural" party lost some of its strong supporters for the benefit of Samoobrona and Andrzej Lepper.

Table 8. Turnout in the presidential election (Poland, the Lubelskie Province, selected districts and towns)

Location	Turnout (%)
Poland	49.74
Lubelskie Province	49.24
Biała Podlaska	52.43
Chełm	47.20
Lublin	57.51
Puławy	53.40
Zamość	48.47
Białski District	48.00

Chełmski District	40.80
Lubelski District	47.77
Puławski District	50.28
Zamojski District	45.31

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

The turnout in the first round of the presidential election 2005 was relatively low, less than half of all the legal voters took part in it (49.74%), similarly in the Lubelskie Province (49.24%). In the region of Lublin the turnout was the biggest in Lublin (57.51%), and as far as districts are concerned in the Puławy District (50.28%). Regions with the lowest turnout were the town of Chełm (47.20%) and the Chełmski District (40.80%).

Two candidates representing the two major parties in Poland qualified to the second round of the election, they were: Donald Tusk of PO and Lech Kaczyński of PiS. The case of "grandfather in Wehrmacht" became a special part of the campaign. Jacek Kurski of PiS publicly announced that Donald Tusk's grandfather – Józef Tusk voluntarily joined Wehrmacht. The accusations were discarded by Donald Tusk, who explained that at that times Germans forced Polish people to join the Nazi army. Lech Kaczyński tried to distance himself from the words of Jacek Kurski, however, it is possible that this case had a serious impact on the final result of the second round of presidential election.

Table 9. Results of the second round of presidential election 2000 (Lubelskie Province versus Poland)

Candidate	Results Lubelskie Province	Results Poland
Kaczyński Lech	611 601 (70.48%)	8 257 468 (54.04%)
Tusk Donald	256 128 (29.52%)	7 022 319 (45.96%)

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 10. Results of the second round of presidential election in selected towns of the Lubelskie Province

Candidate	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Kaczyński Lech	14 416	15 797	94 097	13 428	17 424
Tusk Donald	9559	11 141	73 699	9 605	9 707

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 11. Results of the second round of presidential election in selected districts of the Lubelskie Province

Candidate	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Kaczyński Lech	14 416	15 797	94 097	13 428	17 424
Tusk Donald	9559	11 141	73 699	9 605	9 707

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

²⁹ More in (ed.) Migalski M. 2007 *Polski system partyjny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN

Contrary to the results of pre-electoral surveys the winner of the second round of presidential election 2005 became the candidate of PiS – Lech Kaczyński, who got 54.04% of all votes (in the Lubelskie Province it was over 70%). His opponent Donald Tusk got 45.96% of all votes (in Lubelskie Province it was 29, 52%). Situation was similar in all towns of the Lubelskie Province where Lech Kaczyński was undisputed winner. This can be explained by the fact that Lech Kaczyński gained the votes of people supporting Jarosław Kalinowski and Andrzej Lepper, and thanks to his vision of “solidary Poland”, which many interpreted as a sign of solidarity with small towns and villages.

In districts of the region of Lublin Lech Kaczyński got 3 to 4 times more votes than his opponent, which confirmed popularity and strong position of Kaczyński and PiS in eastern parts of Poland. : „The South and the East of Poland are strongly rightist. Those traditions date back to the times of partitions.” (Kubik 2005, p. 4). In contradiction to Donald Tusk, Lech Kaczyński's electorate consists mainly of poor older people with conservative mentality and poor education who live in small towns and villages and with strong connection with the Church.

Table 12. Turnout in the presidential election (Poland, the Lubelskie Province, selected districts and towns)

Location	Turnout (%)
Poland	50.99
Lubelskie Province	50.48
Biała Podlaska	54.07
Chełm	48.62
Lublin	60.14
Puławy	56.01
Zamość	51.07
Biański District	47.76
Chełmski District	40.20
Lubelski District	50.28
Puławski District	51.74
Zamojski District	47.67

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

The turnout in the second round of the election was not much bigger than in the first round. The total of 51% of legal voters took part in the election (in the Lubelskie Province it was 50%). Similarly to the first round the turnout in the Lubelskie Province was the biggest in Lublin (over 60%), and the lowest in Chełm (48.62%). As far as districts are concerned the most active was the Puławski District (51.74%), the least – the Chełmski District (40.20%).

Presidential Election 2010

The atmosphere of the 2010 presidential election was much different than predicted in prognoses and assumptions made year before it. The first surprise was the fact that Donald Tusk, head politician of PO and a sure winner, would not participate in the election. As a result of long debates, discussions and election within PO Bronisław Komorowski was chosen the

party's candidate for the election.³⁰ The tragic events that took place near Smoleńsk on the 10th April 2010, where many Polish politicians, including candidates for the presidential election: Lech Kaczyński and Janusz Szmajdziński, died in a plane crash, resulted in radical changes on the political stage. Since two major parties PiS and SLD lost their candidates, Jarosław Kaczyński and Grzegorz Napieralski were chosen to replace them.

The tragic happenings of 10th April 2010 changed the character of the whole electoral campaign, and according to some people could influence the balance of power in the election as well as its results. Many politician and observers of the political stage were afraid that the tragedy might be used as a way of improving the election's results. Not so long after this Poland was struck by another disaster: flood, which destroyed many regions of Poland and left many people without places to live, jobs or material belongings. Those two events revealed the truth about the condition of Polish Army and the level of safety of Polish citizen. Thorough analysis proved weak condition of Polish Army, including Air Forces, and low level of security in case of natural disasters. Information concerning the inefficiency of government in both taking anti-flood measures and investigating the causes of the Smoleńsk catastrophe started appearing in the media. Signals of this type can be important as far as the final result of election is concerned.

The date of the early presidential election was set on 20th June 2010. Pre-electoral surveys showed that the PO candidate- Bronisław Komorowski would come first, before Jarosław Kaczyński, Grzegorz Napieralski etc. Some of the survey centres predicted that Komorowski would win in the first round, however, this did not happen in reality.³¹

Table 13. Results of the first round of presidential election 2010 (Lubelskie Province versus Poland)

Candidate	Results Lubelskie Province	Results Poland
Jurek Marek	10 687 (1.18%)	177 315 (1.06%)
Kaczyński Jarosław	443 119 (48.76%)	6 128 255 (36.46%)
Komorowski Bronisław	251 287 (27.65%)	6 981 319 (41.54%)
Korwin-Mikke Janusz	21 991 (2.42%)	416 898 (2.48%)
Lepper Andrzej	19 715 (2.17%)	214 657 (1.28%)
Morawiecki Kornel	1 201 (0.13%)	21 596 (0.13%)
Napieralski Grzegorz	116 152 (12.78%)	2 299 870 (13.68%)

³⁰ The other candidate of PO was the Minister of Foreign Affairs Radosław Sikorski, however, he came second in internal party election, which resulted in the decision to make Bronisław Komorowski the party's candidate.

³¹ Some surveys predicted the victory of B. Komorowski in the first round, e.g. according to PBS/DGA for „Gazeta Wyborcza” B. Komorowski would get 51% of votes in the first round.

Olechowski Andrzej	11 381 (1.25%)	242 439 (1.44%)
Pawlak Waldemar	31 536 (3.47%)	294 273 (1.75%)
Ziętek Bogusław	1 795 (0.20%)	29 548 (0.19%)

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 14. Results of the first round of presidential election in selected towns of the Lubelskie Province

Candidate	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Jurek Marek	359	249	2 649	299	310
Kaczyński Jarosław	10 493	10 676	70 192	9 674	12 572
Komorowski Bronisław	9 188	11 340	66 613	9 006	9 966
Korwin-Mikke Janusz	756	729	6 203	687	815
Lepper Andrzej	242	270	940	135	308
Morawiecki Kornel	25	26	233	36	30
Napieralski Grzegorz	3 975	4 908	19 603	3 022	4 327
Olechowski Andrzej	415	356	3 130	398	438
Pawlak Waldemar	418	341	1 763	262	385
Ziętek Bogusław	64	51	251	30	64

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 15. Results of the first round of presidential election in selected districts of the Lubelskie Province

Candidate	Balski District	Chełmski District	Lubelski District	Puławski District	Zamojski District
Jurek Marek	501	247	797	614	337
Kaczyński Jarosław	21 722	11 522	31 049	24 322	24 612
Komorowski Bronisław	11 726	7 170	12 829	15 736	8 179
Korwin-Mikke Janusz	828	490	1 342	1 367	686
Lepper Andrzej	1 221	1 906	1 630	870	1 222
Morawiecki Kornel	68	36	77	75	61
Napieralski Grzegorz	5 607	3 960	6 419	6 446	4 497
Olechowski Andrzej	461	278	718	763	379
Pawlak Waldemar	2 386	1 284	3 508	1 324	2 046
Ziętek Bogusław	69	63	105	106	72

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Bronisław Komorowski won the first round of presidential election gaining 41.54% of votes, and defeated Jarosław Kaczyński (36.46%) and Grzegorz Napieralski (13.68%). Victory in the Lubelskie Province went to Jarosław Kaczyński (48.76%), who defeated Bronisław Komorowski (27.65%) and Grzegorz Napieralski (12.78%). The results of the first round of presidential election were similar in the towns and districts of the region of Lublin, with exception of Chełm where the winner was the PO's candidate Bronisław Komorowski. J. Kaczyński gained most advantage over B. Komorowski in the districts of Zamość, Lublin and Biała Podlaska. Relatively good result of Grzegorz Napieralski, SLD's candidate, was achieved thanks to young voters (50% of his voters were young people), who chose leftist candidate because of his support of moral tolerance and freedom of the individual. What is more, he seemed to be an open person, who understood the needs of contemporary young generation. According to Hanna Świda-Ziemia, sociologist, this is a signal that leftist parties have perspectives of development for young people who are past the fascination with capitalism and who are fed up with the fight between PiS and PO.³²

One of the biggest losers of the election was Waldemar Pawlak, who got only 1.75% of votes (3.47% in the Lubelskie Province). Andrzej Lepper's result was similarly bad, especially in comparison to that of 2005, he got only 1.28% of votes (2.47% in the Lubelskie Province). This may be the sign of marginalising their parties by Polish society. It is also the result of actions undertaken by the politicians of PiS, who were successful in taking over the usual voters of PSL and Samoobrona.

The results of the presidential election in the region of Lublin proves high number of supporters of Jarosław Kaczyński's party, as well as the leader himself, whose is created and perceived as a representative of solidary Poland, poor people, underdeveloped regions with strong patriotic and religious roots and conservative views.

National results of the election proved regional diversity of Poland. Western and north-western parts of the country vote for centre-right or leftist parties, whereas eastern and south-eastern parts tend to vote for rightist parties. Why the South of Poland votes for PiS? Prof. W. Biernacki's answer to this question is: "This was Galicia. This is where tradition and conservative values count" (ed. Łosińska 2010: A5). Similar situation takes place in the region of Lublin where conservative, religious and patriotic values are still important. However, some exceptions occasionally happen, e.g. victory of Bronisław Komorowski in Chełm and Hajnówka (where he got 59% of votes while Jarosław Kaczyński only 11%). In the latter case the high number of votes was caused by Włodzimierz Cimoszewicz, citizen of Hajnówka, supporting the PO's candidate. Despite this, the country's political

³² More in D. Wilczak, Świat młodych, *Newsweek*, 27/2010, pp. 26-28, Interview with Prof. Hanna Świda-Ziemia

division is still clearly marked and unchanged for many years, which proves permanent and deep-rooted awareness of Polish people from particular regions of the country.

Table 16. Turnout in the presidential election (Poland, the Lubelskie Province, selected districts and towns)

Location	Turnout (%)
Poland	54.94
Lubelskie Province	52.20
Biała Podlaska	57.07
Chełm	52.14
Lublin	61.83
Puławy	58.09
Zamość	54.36
Białski District	49.77
Chełmski District	40.97
Lubelski District	51.61
Puławski District	54.17
Zamojski District	47.55

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

The turnout of the first round of the presidential election in Poland reached nearly 55%, while in the Lubelskie Province over 52%. Most people voted in Lublin (nearly 62%) and in the Puławski District (over 54%), the fewest in Chełm (over 52%) and in the Zamojski District (47.55%).

Table 17. Results of the second round of presidential election 2010 (Lubelskie Province versus Poland)

Candidate	Results Lubelskie Province	Results Poland
Kaczyński Jarosław	595 231 (62.85%)	7 919 134 (46.99%)
Komorowski Bronisław	351 782 (37.15%)	8 933 887 (53.01%)

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 18. Results of the second round of presidential election in selected towns of the Lubelskie Province

Candidate	Biała Podlaska	Chełm	Lublin	Puławy	Zamość
Kaczyński Jarosław	13 604	13 880	83 261	12 381	15 567
Komorowski Bronisław	12 842	15 123	82 422	11 893	13 830

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

Table 19. Results of the second round of presidential election in selected districts of the Lubelskie Province

Candidate	Balski District	Chełmski District	Lubelski District	Puławski District	Zamojski District
Kaczyński Jarosław	30 407	17 309	43 421	33 152	33 237
Komorowski Bronisław	17 585	10 643	18 047	22 078	12 347

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

The winner of the second round of the presidential election was Bronisław Komorowski who got 53% of votes, and defeated his opponent – Jarosław Kaczyński with 6% advantage. Polish political stage is clearly divided into the western part – supporting B. Komorowski (especially in the Lubuskie Province (66.7%) and in the Zachodniopomorskie Province (66.26%)) and the eastern part – mainly supporting Jarosław Kaczyński (Rzeczpospolita 2010: A3).

As far as the Lubelskie Province is concerned the winner was Jarosław Kaczyński (nearly 63% of votes), who defeated his opponent with the advantage of 25% of votes. The support for the candidate of PiS was biggest only in the Podkarpackie Province (65.19%). The president of Law and Justice was victorious in all the towns of the Lubelskie Province, except for Chełm, though the advantage he got over his opponent was only slight. It is also worth noticing that among all the 16 capitals of Provinces in Poland, Jarosław Kaczyński won only in Lublin, in the remaining 15 cities the winner was Bronisław Komorowski.

There is a significant difference in the number of votes in majority of districts of the region of Lublin (Chart 19), where the victory of the candidate of PiS over Bronisław Komorowski was well-marked, it reached even tens of thousands of votes. The strongest enclave of J. Kaczyński was the Janów District, where he got 82.90% of all votes (Dziennik Wschodni 2010: 8-9). The advantage gained by Jarosław Kaczyński in the Chełm District, let us remember that in Chełm it was the PO's candidate who won, was only slight compared to other districts. The strongest enclave of Bronisław Komorowski, apart from Chełm, were Włodawa (56.15%) and Krasnystaw (51.84%) (Szydłowski 2010: 1).

Table 20. Turnout in the presidential election (Poland, the Lubelskie Province, selected districts and towns)

Location	Turnout (%)
Poland	55.31
Lubelskie Province	54.70
Biała Podlaska	59.21
Chelm	53.44
Lublin	60.69
Puławy	60.72
Zamość	54.77
Biański District	53.70
Chelmski District	43.88
Lubelski District	55.09
Puławski District	58.00
Zamojski District	51.27

Source: Author's own work based on the results of National Electoral Commission

The turnout in the second round of the presidential election, both in Poland and in the Lubelskie Province, was slightly higher than that in the first round. As far as towns are concerned, the highest number of people who voted in the region of Lublin, just as on June 20th, were from Lublin (61%), while the lowest in Chelm (over 53%). If we consider districts, the most involvement was presented by the people of the Puławski District (58%), while the least was presented in the Chelmski District (circa 44%).

Conclusions

The analysis of voting behaviour and preferences of the inhabitants of the Lubelskie Province compared to the whole of Polish society leads to formulation of certain general characteristic features that describe the specificity of this region, especially its local people:

- the Lubelskie Province is the stronghold of PiS and politicians of other rightist and rural parties supporting social solidarity, state interventionism, egalitarian politics of income redistribution and national-catholic values.
- voting behaviour and preferences of the inhabitants of the region of Lublin are based on short-term benefits rather than the perspectives of socio-economic development, the consequences of this were high results of the candidate of Samoobrona – Andrzej Lepper.
- social support for those parties in the region of Lublin is the result of several factors, such as: high level of religiousness, attachment to certain values: family, nation, the Church; difficulty in adapting to the changes brought by the year 1989 as well as the new living conditions; opposition towards serious and costly reforms, loss of places of work and social exclusion; demographic factors (poor education, dominantly rural/provincial backgrounds, age structure)
- low turnout of 49-52% proves low level of development of citizen society, low level of trust towards institutions and lack of awareness that “my vote can make a difference”, which is characteristic

of many underdeveloped Polish rural/provincial municipalities

The results of research presented in this paper prove observations and conclusions of other analysts and experts in the field. Thus we can agree with the opinion of Marek Ziółkowski that systems of values, including political values, is shaped by a number of factors which can be divided into:

1. Those resulting from further past, that is from traditional “pre-socialistic” society e.g. attachment to religious and national values, lack of respect for the authorities, sense of fight, sacrifice, mass manifestations and poorly developed work ethos.
2. Those resulting from socialism e.g.: treating all authorities as imposed, expectations of guaranteed employment, care and lack of freedom in social life.
3. Those resulting from the experiences of Poland's contemporary history: the actions of democratic opposition, visits of Pope John Paul II, martial law, the fall of communism.
4. Those resulting from, and influencing, the present e.g.: technological development, civilisation, globalisation, change in the way of thinking and acting, new system of values. (Ziółkowski 2006, p. 147-151). Mirosława Grabowska and Edmund Wnuk-Lipiński seem to express similar point of view, as they claim that voting behaviour is influenced by factors such as: the cause, culture, religiousness and the Church (Grabowska, Wnuk-Lipiński 2001, p. 163-166). Those factors are undoubtedly essential in the behaviours of Polish society, which could be observed in the first decade of the 21st century, several years after the system transformation.

The results of the elections from 2000 to 2010 prove that, in spite of nearly twenty years that have passed since the system change, Poland is still divided into two parts: Poland A and Poland B. The former part, according to Mirosława Marody, is more mobile and with more dynamic changes, which teach society tolerance and acceptance for cultural and political diversity. Poland B is characterised by attachment to the land, rural mentality, lower mobility and willingness to migration (Marody 2010, p. 22-25). The eastern part of Poland is a strong centre of politicians of rightist and people's parties of social character rather than liberal. Deep-rooted conservative and socialistic mentality, close relationship with the church, unstable socio-economic situation, expectations of social security- those are only some of the reasons why the local community of the region of Lublin is a stronghold of national-conservative parties. However, according to Włodzimierz Pańkow, sociologist, this situation can change in the future because the people of eastern Poland are becoming more and more mobile and migrate across the country, some regions and towns are becoming wealthier and thus can be seen as favourable places for settling. Pańkow provides the example of Białystok, where Bronisław Komorowski won, though in general the Podlaskie Province voted for Jarosław Kaczyński (Czubkowska, Monkos 2010: A4).

According to Kazimierz Kika, politologist, the reason why Poland is divided when it comes to voting

is also conditioned by the economic factor. Central and western parts of Poland have always been richer, more industrial and better educated (Czubkowska, Monkos 2010: A4). Poland A and B is also a division into urban and rural Poland, in which religious and family bonds, control of family, neighbours and church are strong. This means it is more difficult to oppose, to have different views or to vote against the majority of the community.

Overcoming the differences between the western and the eastern parts of Poland seems to be impossible, at least as presently. The analysis of the elections' results and voting behaviour proves that Poland is divided into two parts, which are different as far as mentality, economy and level of development are concerned. According to Kazimierz Kik, eliminating this division will take generations, and change of such strongly established differences can be strictly connected with economic changes. This type of division can be observed in many countries such as: western/eastern Germany, southern/northern Italy or eastern (pro-Russian)/ western (pro-European) Ukraine. Eliminating the division into the liberal north and the conservative south in the USA took the authorities half a century. How long will it take in Poland? It is difficult to think of an answer, but not so long ago even thinking of the question was hard. Processes that can be presently observed lead to assumptions that Poland can follow the example of the USA, however, it is highly probable that it will need more time.

Bibliography:

1. CBOS (2003), Przed wyborami prezydenckimi – pewność poparcia, szanse wyborcze kandydatów, sympatie i antypatie elektoratów, komunikat z badań
http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_128_05.PDF, 28.06.2010.
2. CBOS (2000), Deklarowane poparcie dla kandydatów na prezydenta tydzień przed wyborami,
http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2000/K_146_00.PDF, 27.06.2010.
3. Czubkowska S., Monkos A. 2010 "Polska A i B przetrwa dekady" *Dziennik Gazeta Prawna* No. 129, p. A4.
4. Dudek A. 2002 *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej. 1989-2001* Kraków: Wydawnictwo ARCANA.
5. "Sprawdź na kogo głosowali Twoi sąsiedzi. Wyniki wyborów" *Dziennik Wschodni* 2010 p. 8-9.
6. Hryniewicz J. T. 2004 *Polityczny i kulturowy kontekst rozwoju gospodarczego* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
7. Koralewicz J., Ziółkowski M. 2000 *Zmiany systemu wartości w Polsce* in: B. Mach, E. Wnuk-Lipiński *O życiu publicznym, kulturze i innych sprawach* Warszawa: Collegium Civitas Press & ISP PAN.
8. Kubik A. 2005 "Kim są wyborcy Tuska i Kaczyńskiego" *Gazeta Wyborcza*, p. 4.
9. Łosińska E. 2010 "Polska podzielona jak zwykle" *Rzeczpospolita*, p. A5.
10. Marody M. 2010 "Jeden prezydent, dwie Polski" *Newsweek Polska* No. 29/2010, p. 22-25.
11. Michalak M. 2006 *Wyniki wyborów na Pomorzu Zachodnim. Socjologiczne uwarunkowania zachowań politycznych* in: W. Burger, M. Łuczak, P. Olechowska (ed.) *Wybory 2005. Polska i województwo zachodniopomorskie* Wydawnictwo Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, p. 69.
12. Raciborski J. 2003 *Polityka polska. Szkice* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
13. "Więcej województw za Komorowskim" *Rzeczpospolita* p. A3.
14. Szydłowski J. 2010 "Lubelszczyzna za Kaczyńskim" *Dziennik Wschodni*, p. 2.
15. Uhlig D. 2005 "Aż 15 proc. Leppera" *Gazeta Wyborcza*, p. 6.
16. Ziółkowski M., 2006, *Zmiany systemu wartości*, W: J. Wasilewski (ed.), *Współczesne społeczeństwo polskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, p. 147-151.

Web sites:

1. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/lublin/ASS_ETS_ASSETS_09w00_01rocz.pdf, 6.06.2010.
2. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_rocznik_demograficzny_2009.pdf, 6.06.2010.
3. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_pw_bezrobotni_stopa_wg_powiatow_05m_2010.xls, 26.06.2010.
4. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2000/K_141_00.PDF, 26.06.2010.
5. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/woj/060000.html>, 27.06.2010.
6. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/wb.html>, 27.06.2010.
7. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o09.html>, 27.06.2010.
8. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o10.html>, 27.06.2010.
9. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o08.html>, 27.06.2010.
10. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o11.html>, 27.06.2010.
11. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/okreg/o12.html>, 27.06.2010.
12. <http://www.pkw.gov.pl/wybory2000/wb/wb.html>, 27.06.2010.
13. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/061401.htm>, 28.06.2010.
14. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066101.htm>, 28.06.2010.
15. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066201.htm>, 28.06.2010.
16. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066301.htm>, 28.06.2010.
17. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/066401.htm>, 28.06.2010.

18. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/060100.htm>, 28.06.2010.
19. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/060300.htm>, 28.06.2010.
20. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/060900.htm>, 28.06.2010.
21. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/062000.htm>, 28.06.2010.
22. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/F/060000.htm>, 28.06.2010.
23. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/F/index.htm>, 28.06.2010.
24. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060000.htm>, 28.06.2010.
25. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/061400.htm>, 28.06.2010.
26. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 28.06.2010.
27. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/index.htm>, 28.06.2010.
28. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 28.06.2010.
29. <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT1/PL/WYN/W/061400.htm>, 28.06.2010.
30. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/index.htm>, 29.06.2010.
31. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/index.htm>, 29.06.2010.
32. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060000.htm>, 29.06.2010.
33. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/066101.htm>, 29.06.2010.
34. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/066201.htm>, 29.06.2010.
35. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/066301.htm>, 29.06.2010.
36. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/061401.htm>, 29.06.2010.
37. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060100.htm>, 29.06.2010.
38. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060300.htm>, 29.06.2010.
39. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060900.htm>, 29.06.2010.
40. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/061400.htm>, 29.06.2010.
41. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/062000.htm>, 29.06.2010.
42. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 29.06.2010.
43. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/index.htm>, 29.06.2010.
44. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/061400.htm>, 29.06.2010.
45. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/index.htm>, 29.06.2010.
46. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/060000.htm>, 29.06.2010.
47. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/W/061400.htm>, 29.06.2010.
48. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/060000.htm>, 29.06.2010.
49. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/index.htm>, 29.06.2010.
50. <http://prezydent2010.pkw.gov.pl/PZT/PL/WYN/F/061400.htm>, 29.06.2010.

ZJAWISKO PUNK W ŚWIETLE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ I ANALIZ

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 70-73

Michał Bergier

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Celem pracy jest przedstawienie zjawiska nazywanego mianem punk. Porównano obraz zjawiska uzyskany na podstawie wyników przeprowadzonych badań i analiz z obrazem przedstawianym w literaturze przedmiotu. W celu przeprowadzenia badań posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, obserwacją uczestniczącą, oraz techniką analizy dokumentów (tekstów piosenek). Przeprowadzone w roku 2010 badania objęły grupę osób określających się mianem punk. W ramach metody sondażu diagnostycznego posłużono się techniką ankiety za pomocą, której przebadanych zostało 20 respondentów z różnych miast Polski.

Wyniki przeprowadzonych badań, oraz płynące z nich wnioski ukazały ważną rolę jaką w zjawisku punk pełni muzyka, oraz zawarte w niej treści. Przekaz punkowych kapel potwierdzony został w codziennej działalności punkowców, skupionej wokół inicjatyw o charakterze kulturalno-społecznym. Analiza wyników badań ukazała także, iż punk, w przeciwieństwie do tego jak określane jest to w literaturze przedmiotu, jest grupą bardzo zróżnicowaną.

Słowa kluczowe: punk, zjawisko punk, Jarocin.

Wstęp

„Subkultura”, „trudna młodzież” i „młodzież niedostosowana społecznie”, to tematy bardzo często poruszane między innymi przez grona socjologów i pedagogów. Każdy z nas posiada pewną wiedzę, która kształtuje obraz „grup młodzieżowych” i sposób w jaki je postrzegamy. Niestety zdarzają się przypadki, w których opis grup, znacznie różni się od ich faktycznego kształtu, wyznawanych idei czy podejmowanych działań. Jednym z takich przykładów jest zjawisko punk.

Większości osób punk kojarzy się zdecydowanie negatywnie. Mimo, iż nie wiemy jakie są idee i działania dzisiejszych punkowców, mamy jasno określone zdanie na temat samego zjawiska. W literaturze trudno jest znaleźć definicję opisującą to zjawisko w sposób pozytywny, podobnie w telewizji. Trudno więc się dziwić, iż większość z nas postrzega punkowców jako grupę niebezpieczną, patologiczną, niedostosowaną społecznie czy też jako młodzież z marginesu.

Autorzy publikacji dotyczących punków, opisują tę grupę najczęściej w kategorii subkultury. Jak stwierdził Piotrkowski (Piotrkowski 2003, s.9) termin „subkultura” „otacza aura tajemniczości i posmak sensacji. Informacje, które przedostają się do prasy i telewizji, dotyczą najczęściej dewiacyjnych przejawów działalności subkultur. Tak też zwykło się potocznie rozumieć termin „subkultura” – jako zagrażający porządkowi społecznemu, prymitywny lub co najmniej niekonwencjonalny sposób uczestniczenia w kulturze.”

Jedną z najnowszych publikacji opisujących wiele grup młodzieżowych, w tym m.in. punkowców, używając terminu „nisza w powiększeniu” w podsumowaniu przedstawia tę grupę w następujący sposób: „Od kiedy istnieje? *Od połowy lat 70.* Akcesoria, atrybuty, używki: *klej i piwo lub tanie wino.* Stosunek do rzeczywistości: *pesymistyczny: świat nie ma przyszłości, podobnie jak my sami.*” (Chęciński 2010, s.175).

Nasz obraz zjawiska punk kształtowany jest przez tego typu publikacje. Okazuje się jednak, iż faktyczny kształt tego zjawiska jest w rzeczywistości w dużym stopniu odmienny.

Wyniki przeprowadzonych badań i analiz (Bergier 2010) ukazują zupełnie inny, niż powszechnie przyjęto, obraz zjawiska punk. Wykorzystane metody (sondaż diagnostyczny i obserwacja uczestnicząca), oraz techniki (ankiety i analiza dokumentów) pozwoliły na wyciągnięcie wielu ciekawych wniosków, które przedstawiono w dalszej części artykułu. Przed ich omówieniem należałoby jednak zacząć od przedstawienia genezy zjawiska punk. Fakt ten wydaje się bowiem bardzo istotny zarówno w kontekście powszechnej opinii dotyczącej zjawiska, jak i w kontekście późniejszych wniosków.

Początki zjawiska punk

Punk narodził się w Wielkiej Brytanii w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Według T. Bąka zjawisko to powstało „w robotniczych dzielnicach Londynu, w odpowiedzi na kryzys ekonomiczny (...) z subkulturą tą identyfikowała się przede wszystkim młodzież, mająca ograniczone możliwości kształcenia się, robienia kariery, zdobywania lepszych pozycji społecznych” (Bąk 2008, s.63).

W Polsce za początki punka przyjmuje się przełom lat 70/80 XX wieku. Podobnie jak na zachodzie początek zjawiska związany był z zastaną w tych czasach trudną sytuacją społeczną. Jak pisał M. Filipiak „W Polsce punk pojawił się (...) jako krytyczna „odpowiedź” na sytuację społeczno-polityczną. O ile jednak punk na zachodzie był antykapitalistyczny, to punk w Polsce był przede wszystkim antykomunistyczny” (Filipiak 2003, s.13).

Bardzo ważnym wydarzeniem, związanym ze zjawiskiem punk, był festiwal odbywający się w Jarocinie w latach 80. Film „Jarocin, historia rockiem pisana” reżyserii D. Tuńskiej (2010), zawiera wiele cieka-

wych wypowiedzi osób biorących udział w tym festiwalu. Jak twierdzą uczestnicy (artyści występujący na scenie, organizatorzy, widzowie) był to festiwal, który z założenia miał zepchnąć punkową młodzież w jedno miejsce, by utrzymać to „groźne zjawisko pod kontrolą” jak określił to w filmie R. Leszczyński (Tuńska 2010). Treści przekazywane przez punkowe zespoły występujące na festiwalu, miały ogromny wpływ na licznie zjeżdżającą do Jarocina młodzież. Teksty płynące ze sceny nie mówiły (jak można by wnioskować po zapoznaniu się z lekturą Chęcińskiego) o wachaniu kleju, lecz o wydarzeniach społeczno-politycznych obecnej Polski, o tym, co zespoły uważały za złe, co im się nie podoba, przeciwko czemu się buntują.

„W 1986 r. w dodatku do „Głosu Wielkopolskiego” zamieszczono obszerny wywiad z socjolog dr T. Sasińską-Klas. W publikacji tej, obalona została część mitów o festiwalu, a całe zjawisko zostało naukowo wytłumaczone. W wywiadzie podkreślono na przykład, że publiczność przyjeżdżająca do Jarocina jest starsza, niż to zwykły podawać media. (...) Są to więc ludzie dorośli, rzeczywiście rozkochani w muzyce. (...) Oni właśnie, a nie – jak to często sugeruje prasa – rozhukane nastolatki nadają ton imprezie (...) Muzycy i autorzy tekstów zarazem są rówieśnikami publiczności. Zarówno muzyka, jak i frazeologia tekstów mają w sobie generacyjne odniesienie. Wyrażają poglądy i emocje słuchaczy. Są to może utwory chropowate, czasem szokujące, prowokujące, ale autentyczne” (Lesiakowski, i in. 2004).

W. Chełstowski (pomysłodawca festiwalu) wspomina w filmie Tuńskiej, iż „występy punkowych kapel obejmowano cenzurą, która jednak w efekcie nie zadziałała. Każdy zespół mówił, śpiewał i krzyczał ze sceny co tylko chciał” (Tuńska 2010).

Jarocin z pewnością zmienił ludzi, ich świadomość. Teksty i muzyka wykonywana przez artystów były jedyną ucieczką i opozycją wobec panującego systemu. Treści przekazywane przez zespoły występujące w Jarocinie miały ogromny wpływ na przyjeżdżającą na festiwal młodzież. Jej bunt stawał się „bardziej świadomy społecznie i politycznie” jak określił to K. Grafowski z zespołu DEZERTER. Był to „festiwal walczący” (Tuńska 2010).

Często spotykanym argumentem przywoływanym przez krytyków zjawiska punk jest hasło „NO FUTURE” (bez przyszłości). Powyższe hasło było bardzo popularne w latach 70. XX wieku wśród punków z Wielkiej Brytanii, oraz nie mniej popularne wśród naszych rodzimych punków w latach 80. XX wieku. Należy jednak zwrócić uwagę, iż wymowa wyżej wymienionego hasła nawiązywała do trudnej sytuacji związanej z kryzysem ekonomicznym, rosnącym bezrobociem i brakiem perspektyw (Wielka Brytania, lata 70. XX wieku), oraz z trudną sytuacją społeczno-polityczną, ze stanem wojennym i z poczuciem życia w swoistym getcie (Polska, lata 80. XX wieku).

Niestety mało osób zwraca uwagę na te fakty i jakże często źle interpretując, łączy hasło „NO FUTURE” ze zjawiskiem punk obecnym dzisiaj, znacznie różniącym się od tego, które istniało w latach 70.-80. XX wieku.

Różnice między punkiem z lat 80. XX wieku, a dzisiejszym kształtem tego zjawiska, możemy zauważyć w wypowiedzi K. Grafowskiego (za: Tuńska 2010), będącej częścią wywiadu zawartego w filmie o Jarocinie: „Wtedy nam się wydawało, że ten kraj się nigdy nie zmieni, że nie ma szans, żeby była jakakolwiek pozytywna zmiana, jednak to się stało, zmieniło się. No dzisiaj my nie mówimy, że „NO FUTURE”, raczej staramy się mieć przesłanie pozytywne. Bo lepiej się wysilić intelektualnie, myśleć i działać w życiu, a nie po prostu się poddawać i mówić, że nie ma przyszłości.”

Punk w świetle przeprowadzonych badań

Przeprowadzone w roku 2010 badania objęły grupę 20 osób w tym 11 kobiet i 9 mężczyzn. Respondenci byli w wieku 20-31 lat. Dziewięciu z nich zadeklarowało, iż posiada wykształcenie średnie, pozostałe 11 osób posiadało wykształcenie na poziomie wyższym. Badana grupa to mieszkańcy miast o liczbie mieszkańców powyżej 100 tysięcy (11 osób), od 51 do 100 tysięcy (7 osób), od 26 do 50 tysięcy (1 osoba), oraz wsi (1 osoba).

Przeprowadzone wśród zadeklarowanych punkowców badania, ukazały wiele różnic w stosunku do zjawiska z lat 70-80 XX wieku. Wystąpiło także kilka podobieństw. Pewnym wydaje się być fakt, iż punk jest zawsze pewną odpowiedzią, reakcją na problemy społeczne, polityczne, a także ekonomiczne, występujące w danym czasie.

Respondenci zapytani o wartości i idee związane ze zjawiskiem punk najczęściej wymieniali:

- antykonsumpcjonizm
- ekologię
- prawa człowieka
- prawa zwierząt (wegetarianizm)
- empatię
- równość
- szacunek do inności
- tolerancję
- antyfasyzm
- wolność wyboru
- sprawiedliwość

W celu zrozumienia interpretacji zjawiska przez osoby biorące w nim udział, zapytano respondentów „czym jest dla Ciebie punk?”. Uzyskano następujące odpowiedzi:

- „Punk to sposób na życie”
- „to bunt przeciw zastanej rzeczywistości”
- „to zdrowa reakcja na nierówności i niesprawiedliwość panujące na tym świecie”;
- „to ruch społeczny dążący do zmiany świata na lepsze”;
- „to pewien światopogląd połączony z muzyką”;
- „to pewien sposób życia związany z muzyką alternatywną”;
- „to pewne idee i wartości według których żyję”;
- „to coś co uświadamia, uwrażliwia, aktywizuje”;
- „to alternatywa dla obecnego stylu życia pełnego konsumpcji, materializmu, rywalizacji”;

- „to forma komunikacji, wymiany myśli i poglądów, to wspólne tworzenie”.

Ciekawym spostrzeżeniem jest fakt, iż opis zjawiska punk dokonany przez samych punkowców nie jest schematyczny, wręcz przeciwnie – jest bardzo zróżnicowany. Jest to bardzo wymowne, jeżeli porównamy wypowiedzi osób bezpośrednio związanych z tym zjawiskiem, z opisami „subkultury punk” zawartymi w literaturze.

Badane osoby poproszono o określenie, z którą z proponowanych w literaturze grup społecznych najbardziej koresponduje zjawisko punk. W jednym z pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety wyróżniono najczęstsze określenia używane przy opisach zjawiska punk (ruch społeczny, subkultura, kontrkultura, kultura alternatywna, inne (jakie?)). Spośród wymienionych określeń respondenci wskazali następujące:

- Kultura alternatywna – 35%
- Kontrkultura – 30 %
- Ruch społeczny - 25 %
- Subkultura – 10 %

Powyższe wyniki zdają się być argumentem podważającym opisy zjawiska punk zawarte w publikacjach, w których zazwyczaj określa się je mianem subkultury (np. P. Piotrkowski 2003).

Odwołując się ponownie do wyżej wymienionych odpowiedzi na pytanie „czym jest dla Ciebie punk?”, należy zwrócić również uwagę, na akcentowany w kilku stwierdzeniach związek tego zjawiska z muzyką. Muzyka punkowa, oraz przekazywane przez kapele treści, są z jednej strony bardzo ważną częścią tego zjawiska (wszyscy respondenci zadeklarowali, iż słuchają muzyki punk, i chętnie wymieniali ulubione zespoły i utwory), z drugiej natomiast są kopalnią wiedzy na temat samego zjawiska, wyznawanych idei i wartości, oraz podejmowanych działań.

Najczęściej wymienianymi przez badaną grupę zespołami były: GUERNICA Y LUNO, WŁOCHATY, SANCTUS IUDA, oraz HOMOMILITIA. Analiza tekstów piosenek wyżej wymienionych kapel wykazała, iż zespoły punkowe poruszają bardzo aktualne, oraz społecznie istotne tematy. Treści odnoszące się krytycznie do różnego rodzaju zjawisk możemy ująć w następujący sposób:

- Kontestacja degradacji środowiska
- Kontestacja globalizacji
- Kontestacja elit politycznych, sposobu sprawowania władzy
- Kontestacja faszyzmu

Wiele tekstów odnosi się również do anarchizmu, oraz samej punkowej społeczności. Co ciekawe, teksty poruszające tematy samego zjawiska punk, prezentują często krytyczne stanowisko. Podkreślane są wciąż obecne w punkowych społecznościach problemy, takie jak: konsumpcjonizm (nowych nagrań, kapel, modnych ubrań), bark samodzielnego myślenia (odwoływanie się, i zapatrzenie w idoli), używki (alkohol, papierosy, narkotyki). Tego typu tematyka nasuwa refleksję, iż muzyka, towarzyszące jej teksty czy też sama punkowa społeczność, pełni funkcję edukacyjną,

czy wręcz wychowawczą, podkreślając cały czas problemy społeczne, wobec których chce być alternatywą.

Należy podkreślić, iż podejmowane przez punków - artystów tematy, bezpośrednio wiążą się z ideami i wartościami wymienionymi przez punków - respondentów. Jest to niepodważalny dowód na to, iż:

- po pierwsze, muzyka, a w zasadzie zawarty w niej przekaz jest bardzo ważną częścią całego zjawiska.
- po drugie, idee, wartości oraz działania są odzwierciedleniem zawartych w punkowych utworach treści.

Działalność punków

Tak jak wspomniano we wcześniejszej części tekstu, przekaz punkowych kapel, jest odzwierciedleniem wartości i ideałów samych punków. Wiele tekstów piosenek przesiąkniętych jest krytyką zastanej sytuacji. Powstaje w związku z tym pytanie, czy punk to tylko krytyka, czy także działanie, próba zmiany tego, przeciwko czemu się protestuje?

Odpowiedzią na powyższe pytanie może być szereg inicjatyw wskazanych przez respondentów podczas badań. Zapytani o inicjatywy związane ze zjawiskiem punk, oraz podejmowane przez osoby z nim utożsamiające się wymieniali najczęściej:

- „**Akcje FOOD NOT BOMB (Jedzenie Zamiast Bomb)**, polegająca na rozdawaniu potrzebującym ciepłych, wegetariańskich posiłków, przygotowanych samodzielnie przez punków. Akcja ta ma na celu protest przeciwko wydawaniu ogromnych sum pieniędzy na zbrojenia, podczas gdy na świecie ciągle istnieje problem głodu.
- **Akcje świadomościowe**, rozumiane jako wykłady, warsztaty, protesty, demonstracje i manifestacje mające pobudzić ludzką świadomość dotyczące niesprawiedliwości panującej w różnych zakątkach świata.
- **Squatting** – zajmowanie opuszczonych budynków i przystosowywanie ich do celów mieszkaniowych, tworzenie w nich alternatywnych, niezależnych centrów kultury, w których odbywają się koncerty, wystawy, warsztaty itp.
- **Koncerty** – organizowane przez punkowców imprezy muzyczne skupiające głównie kapele z tak zwanej sceny niezależnej, niekomercyjnej.
- **Masa Krytyczna** – Akcja rowerowa, polegająca na przejechaniu dużą grupą przez główne ulice miasta z niewielką prędkością i z jednoczesną blokadą jednego pasa ruchu. Akcja ta ma na celu zwrócenie uwagi na brak ścieżek rowerowych, oraz upominanie się o prawa rowerzystów jako równoprawnych, obok samochodów, uczestników ruchu.
- **Free Shop – Darmowy Sklep**, do którego każdy może przynieść rzecz, która nie jest mu już potrzebna, a w zamian za to, bez płacenia, wziąć rzecz, którą zostawił ktoś inny.
- **Antifa** – Działalność sprzeciwiająca się wszelkim przejawom faszyzmu.

- **Wydawanie zinów** – publikacja mniejszych, lub większych gazetek, związanych z punkową tematyką, rozprowadzanych w tak zwanym trzecim obiegu.”

Powyższe przykłady po raz kolejny potwierdzają, iż zawarte w punkowych tekstach wartości i ideały, są wciąż żywe, a przez samych punków zmieniane są ze słów w czyny. Tego typu fakty pozwalają na dokładniejszy zarys charakteru, kształtu, oraz faktycznego działania związanego ze zjawiskiem punk. Po raz kolejny także ukazują różnice pomiędzy obrazem zjawiska przekazywanego schematycznie w wielu publikacjach, a tym, faktycznym, popartym przeprowadzonymi badaniami.

Wnioski

Uzyskane w wyniku przeprowadzonych badań i analiz wnioski, pozwalają stwierdzić, iż zjawisko punk prezentowane w telewizji i literaturze znacznie różni się od rzeczywistości. Przedstawiany przez media wizerunek punkowców jest przyjmowany przez opinię publiczną za pewnik, w wyniku czego, powstaje błędny, stereotypowy wręcz obraz punków. Początków takiej sytuacji można doszukiwać się już w pierwszych latach istnienia zjawiska punk w Polsce (lata 80. XX wieku), o czym mogą świadczyć powierzchowne opinie i opisy odnoszące się do młodzieży zgromadzonej wokół festiwalu w Jarocinie. Błędne informacje były wówczas najczęściej dziełem bezpieki, a także przyjeżdżających na festiwal dziennikarzy, o czym możemy przekonać się z wydanego przez Instytut Pamięci Narodowej (Wydział ścigania zbrodni przeciwko narodowi polskiemu), albumu „JAROCIN w obiektywie bezpieki” (Lesiakowski i in. 2004).

Czasy się zmieniły, a punkowcy nadal aktywnie działają, o czym mogą świadczyć przedstawione w artykule badania i analizy. W wielu miastach osoby najuboższe mogą liczyć na ciepły posiłek przygotowany przez punkowców. Organizowane są imprezy propagujące rower jako środek transportu, a także koncerty, na których młodzież z danej miejscowości ma

możliwość usłyszeć zespoły z różnych zakątków świata. Wszystkie te działania mają charakter non-profit i od początku do końca motorem napędowym nie są korzyści materialne, ale chęć tworzenia oddolnych inicjatyw.

Zastanawiającym jest jednak fakt, iż mimo zmiany władzy, zmiany sytuacji społecznej, oraz mimo wolności słowa, dzisiejsze definicje wciąż zdają się być często podobne do tych z ubiegłego wieku. Niepokojącym wydaje się także fakt, że wiele stereotypowych definicji jest bardzo mocno zakorzenionych w naszym społeczeństwie. Tego typu obserwacje mogą jedynie zachęcać kolejnych badaczy do rzetelnego zdiagnozowania zjawiska punk, a tym samym podjęcia próby odrzucenia zakorzenionych w ludzkich umysłach stereotypów, ukazując wiarygodny obraz zjawiska.

Literatura:

1. Bąk T. (2008), *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultury młodzieżowej*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
2. Bergier M. (2010), *Wartości punk na podstawie analizy tekstów wybranych kapel* (Praca licencjacka), Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II, Biała Podlaska.
3. Chęciński B. (2010), *Wyż nisz. Od alterglobalistów do zośkarzy 55 małych kultur*, wydawnictwo Znak, Kraków.
4. Filipiak M. (2003), *Od subkultury do kultury alternatywnej*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
5. Lesiakowski K, Perzyna P., Toborek T. (2004), *JAROCIN w obiektywie bezpieki*, Instytut Pamięci Narodowej.
6. Piotrkowski P. (2003), *Subkultury młodzieżowe*, Wydawnictwo akademickie „ŻAK”, Warszawa.

Filmografia:

1. Tuńska D. (2010), *Jarocin, historia rockiem pisana*, TVP S.A., program 2

THE PHENOMENON OF PUNK IN LIGHT OF HELD RESEARCH AND ANALYSIS

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 74-77

Michał Bergier

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: The aim of the dissertation is to present the phenomenon of called punk. The image of the phenomenon obtained on the ground of the results from held research and analysis with the image presented in the subject's literature. In order to conduct the research the following methods have been used: diagnostic survey method, participating observation and the documentation (song lyrics) analysis technique. The research held in the year 2010 included the group of people calling themselves punk. Within the framework of diagnostic survey method there has been used the technique by means of which 20 respondents from different cities and towns of Poland were surveyed. The results of conducted research and arising conclusions showed the importance of music and its content for the phenomenon of punk. The message of punk bands has been confirmed in the everyday activity of punks focused on the social and cultural initiative. The analysis of the research results showed also that punk, contrary to how it is defined in the subject's literature, is a very diversified group.

Key words: punk, the phenomenon of punk, Jarocin.

Introduction

"Subcultures", "difficult young people" and "young social misfits", these are the subjects which are very often discussed by sociologists and educationalists. Each of us has certain knowledge which shapes the image of "youth groups" and the way we perceive them. Unfortunately, there are cases in which the description of groups is significantly different from the actual state, pursued ideas or undertaken activities. One of such examples is the phenomenon of punk.

The majority of people has definitely negative associations with punk. Despite the fact we do not know the ideas and activities of contemporary punks, we have a set opinion concerning the phenomenon itself. It is difficult to find in literature the definition describing this phenomenon in a positive way, similarly in television. Therefore one should not wonder that the majority of us perceive punks and a group of dangerous and pathological social misfits or as the youth from the margin of society.

The authors of works concerning punks describe this group most often as a subculture. As Piotrkowski stated (Piotrkowski 2003, p. 9) the term "subculture" "is surrounded with the aura of mystery and the whiff of sensation. The information which gets to the press and television, concern mainly instances of deviant activities of subcultures. This is also the popular understanding of the term "subculture" – as threatening social order, primitive and at least unconventional way of participating in culture."

One of the latest publications concerning different youth groups, among other things punks, using the term "magnified niche" in conclusion presents this group in the following way: "Since when does it exist? *Since mid-70s. Accessories, attributes, substances: glue and beer or cheap wine. Attitude towards the reality: pessimistic: the world does not have future, neither do we.*" (Chęciński 2010, p. 175).

Our image of the phenomenon of punk is shaped by such publications. However it turns out that the

actual state of this phenomenon is in reality different to a large extent.

The results of the conducted research and analysis (Bergier 2010) reveal a completely diverse, than popularly used, image of the phenomenon of punk. Used methods (diagnostic survey method and participating observation) and techniques (survey and documentation analysis) allowed to draw many interesting conclusions which have been presented further in the article. Before discussing them it might be well to start with presenting the origin of the phenomenon of punk.

Beginnings of the phenomenon of punk

Punk started in Great Britain in the 1970s of the last century. According to T. Bąk the phenomenon originated "in the working-class districts of London as a response to the economic crisis (...) especially teenagers who had limited access to education, career, gaining better social positions identified themselves with this subculture" (Bąk 2008, p. 63).

In Poland the beginning of punk is believed to be the end of the 1970s and the beginning of the 1980s. Similarly in the West the beginning of the phenomenon was connected with the existent difficult social situation. As M. Filipiak wrote "In Poland punk started (...) as a critical "response" to the socio-political situation. While punk in the West was anti-capitalist, punk in Poland was above all anti-communist" (Filipiak 2003, p. 13).

A very significant event connected with the phenomenon of punk was the festival held in Jarocin in the 1980s. The film "Jarocin, historia rockiem pisana" [Jarocin, history written with rock] directed by D. Tuńska (2010), contains many interesting opinions of people participating in this festival. According to the participants (artists performing on stage, organizers, public) it was the festival which was designed to push the punk youth down into one place in order to keep "the dangerous phenomenon under control" as speci-

fied R. Leszczyński in the film (Tuńska 2010). The contents conveyed by punk bands performing on the festival had immense influence on the large amount of teenagers who came to Jarocin. The lyrics flowing from the stage did not say (as could be concluded after reading the publication by Chęciński) about sniffing glue but about socio-political events of contemporary Poland, and what according to the bands was wrong, what they did not like and against what they rebelled.

"In 1986 in the supplement to "Głos Wielkopolski" [The Voice of Great Poland] there was included an in-depth interview with the sociologist T. Sasińska-Klas, Ph.D. Part of the myths about the festival was debunked and the whole phenomenon scientifically explained in that publication. In the interview there was for instance stressed that the public coming to Jarocin is older, contrary to what was usually reported by the media. (...) They are adults who really enamoured with the music. (...) They, and not – as commonly suggested by the press – uncontrollable teenagers shape the event. (...) Musicians and authors of lyrics are the same age as the public. Music, as well as phraseology of lyrics, have generational reference. They express opinions and emotions of the listeners. They may harsh in form, often shocking, provocative, but authentic: (Lesiakowski, et al 2004).

W. Chełstowski (the originator of the festival) recalls in the film by Tuńska that "the performance of punk bands was censored, which eventually did not work. Each band on the stage spoke, sang and shouted out anything it wanted" (Tuńska 2010).

Jarocin certainly changed people and their awareness. Lyrics and music performed by the artists were the only escape and opposition against the dominant system. The contents conveyed by the bands performing in Jarocin had immense influence on the teenagers coming to the festival. Their protest started to become "more aware socially and politically" as noted by K. Grafowski from the band DEZERTER. It was "the fighting festival" (Tuńska 2010).

A common argument referred to by the critics of the phenomenon of punk is the motto "NO FUTURE". The said motto was very popular in the 1970s among punks from Great Britain and not less popular among our native punks in the 1980s. It has to be however noted that this motto referred to the difficult situation connected with economic crisis, growing unemployment and lack of perspectives (Great Britain, 1970s) and the difficult socio-political situation, with the martial law and with the feeling of living in a certain kind of ghetto (Polska, 1980s).

Unfortunately, few people is aware of these facts and often misinterprets them combining the motto "NO FUTURE" with the phenomenon of punk present today which is significantly different from the one which existed in 1970s – 1980s.

Differences between punk from the 1980s and today's form of this phenomenon can be noticed in the opinion of K. Grafowski (after: Tuńska 2010), expressed in the interview included in the film about Jarocin: "It seemed to us then that this country would never change, and that it did not stand a chance for

any positive change to happen, however it happened, it changed. Today we do not say "NO FUTURE", instead we attempt to have a positive message. Because it is better to strain intellectually, think and act in life, and not just to give up and say that there is no future."

Punk in light of held research

The research held in 2010 included the group of 20 people – 11 women and 9 men. The respondents were in the age of 20 – 31 years. Nine of them declared that got secondary education, the remaining 11 people had higher education. The examined group includes residents of cities above 100 000 inhabitants (11 people), from 51 000 to 100 000 (7 people), from 26 000 to 50 000 (1 person) and villages (1 person).

The research held among confirmed punks showed many differences with respect to the phenomenon from 1970s – 1980s. There were also some similarities. A fact which seems to be concrete is that punk is always a certain response, reaction to social, political, and also economic problems existing at a given time.

When asked about the values and ideas connected with the phenomenon of punk, the respondents most often listed:

- anti-consumerism
- ecology
- human rights
- animal rights (vegetarianism)
- empathy
- equality
- respect for others
- tolerance
- anti-fascism
- freedom of will
- justice

In order to understand the interpretation of the phenomenon by people taking part in it, the respondents have been asked "what is punk for you?" The following answers have been given:

- "Punk is a way of life";
- "it is a protest against outdated reality";
- "it as a healthy reaction to inequality and injustice in the world";
- "it is a social movement aiming to change the world for better";
- "it is a certain world view connected with music";
- "it is certain way of life connected with alternative music";
- "it is certain ideas and values according to which I live";
- "it is something which makes me aware, sensitive and motivates";
- "it is an alternative for the contemporary way of life full of consumerism, materialism, competition";
- "it is a form of communication, exchange of ideas and opinions, it is a mutual creating".

An interesting observation is the fact that the description of the phenomenon of punk made by the punks themselves is not schematic, on the contrary – it

is varied. It is very meaningful if we compare the opinions of people directly connected with this phenomenon with the descriptions of "the punk subculture" included in literature.

Researched people have been asked to specify to which social group described in literature corresponds the phenomenon of punk. In one of the questions from the survey form there have been included the most frequent terms used when describing the phenomenon of punk (social movement, subculture, counterculture, alternative culture, other (what?)). Of the mentioned expressions the respondents pointed to:

- alternative culture – 35%
- counterculture – 30%
- social movement – 25%
- subculture – 10%

These results seem to be an argument questioning the descriptions of the phenomenon of punk included in the publications in which it is popularly defined as subculture (e.g. P. Piotrowski 2003).

Referring once more to the above-mentioned answers to the question "what is punk for you?", one should note the connection of this phenomenon with music stressed in several statements. Punk music, along with conveyed content, is on the one hand a very significant element of this phenomenon (all respondents declared that they listen to punk music and they could list their favourite bands and songs), on the other hand it is a mine of knowledge of the phenomenon itself, pursued ideas and values, and undertaken actions.

The respondents mentioned the most often the following bands: GUERNICA Y LUNO, WŁOCHATY, SANCTUS IUDA, and HOMOMILITIA. The analysis of the lyrics of the above-mentioned bands showed that punk bands bring up very current subjects. The content which refers critically to various phenomena can be ordered in the following way:

- rebelliousness against the degradation of the natural environment
- rebelliousness against globalization
- rebelliousness against political elites and the way of exercising the authority
- rebelliousness against fascism

Many lyrics refer also to anarchism and the punk community itself. What is interesting, the lyrics talk about the subjects of the phenomenon of punk itself, presenting very frequently a critical position. The lyrics stress problems which are still present in the punk community, such as: consumerism (of new recordings, bands, fashionable clothes), lack of independent thinking (referring to and looking up to idols), substances (alcohol, cigarettes, drugs). These subjects prove reflection that the music, along with and lyrics or the punk community itself, serve educational function stressing continually social problems to which it wants to be an option.

It should be emphasized that subjects brought up by punks-artists directly correspond to ideas and values mentioned by punks-respondents. It is an irrefutable proof that:

- firstly, music, especially the conveyed content, is a very significant element of the whole phenomenon.
- secondly, the ideas, values and actions reflect the content included in punk songs.

Punks activity

As has been mentioned earlier, the message of punk bands reflect the values and ideas of punks themselves. Many lyrics are soaked up with the criticism of the status quo. A question arises: is punk merely the criticism or also an activity, an attempt to change what the rebel against?

The answer to this question may be a wide range of initiatives listed by the respondents during the research. When asked about initiatives connected with the phenomenon of punk, and campaigns undertaken by people identifying themselves with it, the respondents named most often:

- **"FOOD NOT BOMBS"** – campaign in which the needy are served hot vegetarian meals prepared by punks themselves. The campaign is a protest against spending huge amount of money on arms in times when the problem of famine is still present in the world.
- **Making aware campaign** – lectures, workshops, protests, demonstrations and manifest and rallies which are to stimulate people's awareness of injustice in different parts of the world.
- **Squatting** – taking up abandoned buildings and adapting them for housing purposes, creating alternative, independent culture centres where concerts, exhibitions, workshops, etc. are organized.
- **Concerts** – music events organized by punks which invite mainly bands of the so-called independent and non-commercial stage.
- **Critical Mass** – a cycling event in which a large group of travels slowly on bikes through city streets blocking one traffic lane. The purpose of this event is to draw attention to the lack of bicycle lanes and to assert bikers' rights as equal users, next to cars, of the road.
- **Free shop** – **Free shop** to which any-one can bring a thing he/she does not need any more, and in return, without paying, can take a thing brought by someone else.
- **Antifa** – activity against any kind of fascism.
- **Publishing fanzines** – publishing smaller or larger magazines connected with punk issues distributed in the so-called third circulation."

The above examples once again confirm that ideas and values included in punk lyrics still live on, and that punks put them from word into actions. These facts allow for a more detailed outline of the nature, shape and actual activity connected with the phenomenon of punk. Once again they show differences between the image of the phenomenon presented schematically in many publications with the actual one supported by held research.

Conclusions

Conclusions drawn from held research and analysis allow to state that the phenomenon of punk presented in the television and literature differs significantly from the real one. Image of punks presented by the media is taken for granted by the public opinion, which results in false, almost stereotyped, image of punks. The origins of this situation can be traced back to the first years of the existence of the phenomenon of punk in Poland (1980s) which is reflected in the superficial opinions and descriptions concerning the youth of the Jarocin Festival. False information was at that time mainly spread by the secret police, and by journalists who came for to Jarocin – the proof of this can be found in the picture album titled “JAROCIN w obiektywie bezpieki” [JAROCIN as seen by the secret police] (Lesiakowski et al, 2004) published by The Institute of National Remembrance (Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation).

Times have changed but punks are actively operating which can be seen in the research and analysis presented herein. In many cities the poor may count on hot meal prepared by punks. There are events propagating bikes as the means of transport, and concerts on which teenagers in given towns have the possibility to listen to groups from different parts of the world. All these events are non-profit and their driving force, from start to the end, is not material benefit but the desire to launch grass-roots initiatives.

It is curious to observe that despite the change of the state authorities, the change of the social situation, and despite the freedom of speech, today's definitions

seem to be similar to the ones from the last century. It is alarming that many stereotyped definitions are very deeply rooted in our society. Such observations should encourage other researchers to diagnose thoroughly the phenomenon of punk, and consequently to make an attempt to reject stereotypes rooted in people's minds showing reliable image of the phenomenon.

Bibliography:

1. Bąk T. (2008), *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultury młodzieżowej*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
2. Bergier M. (2010), *Wartości punk na podstawie analizy tekstów wybranych kapel* (Praca licencjacka), Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II, Biała Podlaska.
3. Chęciński B. (2010), *Wyż nisz. Od alterglobalistów do zośkarzy 55 małych kultur*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
4. Filipiak M. (2003), *Od subkultury do kultury alternatywnej*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
5. Lesiakowski K, Perzyna P., Toborek T. (2004), *JAROCIN w obiektywie bezpieki*, Instytut Pamięci Narodowej.
6. Piotrkowski P. (2003), *Subkultury młodzieżowe*, Wydawnictwo akademickie „ŻAK”, Warszawa.

Filmography:

1. Tuńska D. (2010), *Jarocin, historia rockiem pisana*, TVP S.A., program 2

OCHRONA MAŁOLETNIICH INTERNAUTÓW W PRAWIE I PRAKTYCE PAŃSTW UNII EUROPEJSKIEJ

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 78-89

Małgorzata Gruchoła

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie: Celem publikacji jest analiza podstaw prawnych ochrony małoletnich internautów, w tym regulacji Unii Europejskiej, Rady Europy oraz prawa krajowego. Ponadto weryfikacja działań podejmowanych przez państwa Wspólnoty w tytułowym zakresie. Próba odpowiedzi na pytanie: czy zaproponowane rozwiązania są skuteczne?

Po wstępnych rozważaniach teoretycznych dotyczących mapy zagrożeń (związane z treściami oraz wynikające z utrzymywania kontaktów przez internet) przeanalizowano kluczowe dla tytułowej ochrony regulacje prawne (*Konwencja RE o Cyberprzestępczości z 23 listopada 2001 r.*; *Decyzja Ramowa Rady UE 2004/68/WSiSW dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej z 22 grudnia 2003 r.*; *Konwencja RE z 12 lipca 2007 r. o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych*) oraz znowelizowany polski kodeks karny.

Wdrożenie priorytetów polityki ochrony dokonuje się poprzez realizację programów pomocowych. Jednym z nich jest *Safer Internet*. Omówiono podstawowe cele, główne obszary działań, założenia i priorytety, zrealizowane inicjatywy (m.in. *Międzynarodowy Dzień Bezpieczniejszego Internetu*). Zweryfikowano założenia Polskiego Centrum Programu *Safer Internet*, w tym działalność Fundacji Dzieci Niczyje oraz Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej w przedmiotowym zakresie. Omówiono zadania i inicjatywy projektu *Saferinternet.pl* (m.in. zespół kontaktowy: *Dyżurnet.pl*, tzw. *hotline* oraz zespół pomocowy, tzw. *Helpline.org.pl*), cele kampanii medialnych i społecznych (np. *Dziecko w sieci*). Zanalizowano także projekt *Youth Protection Roundtable* jako przykład współpracy specjalistów z zakresu technologii i pedagogiki podejmowanych w celu zapewnienia ochrony dzieci i młodzieży w internecie. W artykule zastosowaną metodę analityczno-opisową.

Z uwagi na nieuchronny rozwój nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych Wspólnota Europejska powinna w trybie pilnym zapewnić pełną i odpowiednią ochronę dzieci i młodzieży poprzez przyjęcie dyrektywy, która dla całego jej terytorium zapewni, że przekazywane treści są legalne, respektują zasadę poszanowania godności ludzkiej oraz nie szkodzą prawidłowemu rozwojowi małoletnich. Obowiązujące prawo nie zapewnia pełnej ochrony. Tylko międzynarodowa współpraca instytucji publicznych, stowarzyszeń konsumenckich, poparta przepisami prawa oraz prawidłowo realizowaną edukacją medialną może zapewnić taką ochronę.

Słowa kluczowe: Ochrona, dzieci, internet, Unia Europejska

Wstęp

Stosunek do internetu jest wielce ambiwalentny od niemal utopijnego, euforycznego zachwyty, po katastroficzne wizje piętnujące globalną sieć z powodu zagrożeń, jakie ze sobą niesie. Z punktu ochrony internauty należy wyróżnić zagrożenia związane z treściami w internecie oraz wynikające z utrzymywania kontaktów przez globalną sieć (Stiftung 2009). W obydwu grupach część zagrożeń wynika z zachowania samych użytkowników internetu, pozostałe – ze sposobu postępowania innych. Istnieją też zagrożenia, których przypisanie do jednego z dwu wymiarów, wynika z przyjętej perspektywy – konsumenta lub producenta, szczególnie w przypadku treści generowanych przez użytkownika. Przypadek ten pokazuje, że te dwa wymiary wzajemnie się przenikają.

Do pierwszej grupy zagrożeń zalicza się między innymi treści: nieodpowiednie dla określonych grup wiekowych, zawierające przemoc, niezgodne z prawdą i prawem: rasizm, ksenofobia, pornografia dziecięca, zachęcające do autoagresji, naruszające prawa człowieka i jego godność. Ponadto są to: nieadekwatna reklama i działania marketingowe skierowane do dzieci, utrwalanie i przenoszenie danych oraz naruszanie praw autorskich (Śpiewak 2010, Berson 2003,

Braun-Gałkowska 2003, Tęcza-Ćwierz 2003, Wojtasik 2003). Uzasadnienie *Rekomendacji* Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 31 października 2001 r. daje wykładnię treści nielegalnych oraz szkodliwych. Te pierwsze to treści sprzeczne z prawem krajowym. Treści szkodliwe ujmują jako niekoniecznie nielegalne, za to potencjalnie niosące szkodę, szczególnie dla fizycznego, psychicznego i moralnego rozwoju małoletnich (*Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Rec(2001)8 z dnia 31 października 2001 r.*). Przykładami szkodliwych stron są treści: propagujące ruchy religijne, uznane za sekty, przedstawiające anoreksję i bulimię jako styl życia, a nie poważną chorobę, nawołujące do samobójstwa lub samookaleceń, promujące narkotyki i inne używki, środki farmaceutyczne, takie jak: tabletki gwałtu, dopalacze lub sterydy.

Drugą grupę stanowią zagrożenia związane z kontaktowaniem się przez internet. Zalicza się do nich: szkodliwe porady, uzależnienie od internetu, kradzież tożsamości, utrata pieniędzy/phishing, oszustwa handlowe, ujawnianie prywatnych informacji oraz pozyskiwanie danych z profili internetowych (Maj 2009, Serzycki 2009, Guerreschi 2006, Kosek-Nita 2006). Ponadto podczas korzystania z internetu dzieci mogą się zetknąć z niepokojącymi zjawiskami, takimi jak: *cyberbullying* – forma przemocy polegająca

na wyzywaniu, ośmieszaniu, szantażowaniu czy rozprzestrzenianiu kompromitujących materiałów w globalnej sieci przy użyciu technologii informacyjnych i komunikacyjnych (komunikatorów, czatów, stron WWW, blogów) (Heirman 2009, Pyżalski 2009, Walrave 2009, Wojtasik 2009, Wolak i in. 2009) oraz *grooming* – uwodzenie dzieci przez osoby dorosłe za pomocą internetu (Levina 2009)³³.

Nasuwać się pytania: jakie są podstawy prawne ochrony małoletnich internautów; jakie są założenia i działania UE w celu zapewnienia ochrony dzieciom i młodzieży w internecie? czy zaproponowane rozwiązania są skuteczne?

1. Ochrona dzieci i młodzieży przez prawo Unii Europejskiej i Rady Europy

Dla tytułowej ochrony kluczowe znaczenie mają:

- *Konwencja Rady Europy o Cyberprzestępczości z dnia 23 listopada 2001 r.*;
- *Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej 2004/68/WSiSW dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej z dnia 22 grudnia 2003 r.*;
- *Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z dnia 12 lipca 2007 r.*

Prawną podstawę ochrony dzieci i młodzieży zapewnia także przyjęty w 1999 roku i kontynuowany na mocy kolejnych decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady wieloletni plan działań Wspólnoty w zakresie promowania bezpieczniejszego korzystania z internetu poprzez zwalczanie sprzecznych z prawem i szkodliwych treści w światowych sieciach komputerowych: *Safer Internet Action Plan, Safer Internet Plus na lata 2005-2008* oraz *Safer Internet 2009 – 2013 (Decyzja nr 276/1999/WE z dnia 25 stycznia 1999 r., Decyzja nr 1351/2008/EC z dnia 24 grudnia 2008 r.)*. Ponadto *Dyrektywa 2010/13/UE o audiowizualnych usługach medialnych* zalecająca podjęcie działań na rzecz przeciwdziałania analfabetyzacji medialnej dzieci (*Dyrektywa 2010/13/UE z dnia 10 marca 2010 r.*).

Katalog regulacji związanych z pornografią dziecięcą zawiera uchwalona przez Radę Europy w 2001 roku *Międzynarodowa Konwencja o Cyberprzestępczości*, w której znalazły się nowe kategorie przestępstw związanych z produkowaniem, oferowaniem, ud-

stępianiem, rozpowszechnianiem, transmitowaniem, posiadaniem oraz pozyskiwaniem pornografii dziecięcej za pomocą systemów informatycznych (art. 9 ust. 1). Pornografia dziecięca - zgodnie z art. 9 - obejmuje materiał pornograficzny, który w sposób widoczny przedstawia w trakcie czynności wyraźnie seksualnej: osobę małoletnią; osobę, która wydaje się być małoletnią oraz realistyczny obraz przedstawiający małoletniego. Pojęcie „osoba małoletnia” obejmuje wszystkie osoby poniżej 18 roku życia. Strona może wprowadzić wymóg niższej granicy wieku, która nie może być niższa niż 16 lat (*Konwencja Rady Europy o Cyberprzestępczości z dnia 23 listopada 2001 r.*, art. 9). Natomiast art. 23 *Konwencji Rady Europy z 2007 roku* wprowadza karalność tzw. *groomingu*.

O ile konwencje Rady Europy są dokumentami o charakterze fakultatywnym, *Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej z 2003 roku dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej* ma charakter obligatoryjny dla wszystkich państw członkowskich UE. Zobowiązała ona państwa do podjęcia niezbędnych środków, gwarantujących poddanie karze następujących czynów popełnionych umyślnie: zmuszanie dziecka do prostytucji lub udziału w przedstawieniach pornograficznych, czerpanie z tego zysku albo wykorzystywanie dziecka w inny sposób do takich celów jak: uczestniczenie w czynnościach o charakterze seksualnym (z użyciem przymusu, siły lub groźby, w zamian za pieniądze lub inną formę wynagrodzenia jako opłaty za udział dziecka w takich czynnościach, poprzez wykorzystanie zaufania, władzy lub wpływu na dziecko). Ponadto została poddana karze, także dokonana z wykorzystaniem systemu komputerowego produkcja, dystrybucja, rozpowszechnianie, przesyłanie, dostarczanie, udostępnianie, nabywanie lub posiadanie materiałów z pornografią dziecięcą (*Decyzja Ramowa Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r.*, art. 3-12). W 2008 roku wszystkie państwa UE posiadały takie przepisy prawne.

W 2009 roku dokonano nowelizacji *Decyzji Ramowej*. Obecna, zobowiązuje państwa UE do działań na trzech płaszczyznach: ścigania przestępców, chronienia ofiar i prewencji. Ułatwia karanie sprawców nadużyć seksualnych wobec dzieci poprzez ustanowienie sankcji karnych wobec nowych form nadużyć, takich jak: „nagabywanie nieletnich w celach seksualnych”: *grooming*, przeglądanie pornografii dziecięcej bez pobierania plików na własny komputer oraz zmuszanie dzieci do pozowania o charakterze seksualnym przed kamerą internetową. Pokrzywdzone osoby mogą składać zeznania bez konieczności konfrontacji ze sprawcą w sądzie, aby oszczędzić im dodatkowych traumatycznych przeżyć. Mają zapewnioną bezpłatną pomoc prawnika. Każdy sprawca jest traktowany indywidualnie i ma dostęp do specjalnie dobranego leczenia. Nałożony na niego zakaz wykonywania zawodu lub działalności, który wiąże się z kontaktem

³³ Do nawiązywania kontaktu z małoletnimi „cyberłowcy” wykorzystują głównie komunikatory internetowe oraz czaty. Starają się oni nakłonić dzieci do rozmów o seksie, co może być wstępem do dalszego ich osaczania i molestowania. Dorosły, często udając rówieśnika swej ofiary, stopniowo zdobywa jej zaufanie, dane osobowe, zdjęcia, a często staje się jej „dobrym przyjacielem”. Namawia dziecko do oglądania pornografii i nalega na spotkanie w świecie rzeczywistym. Gdy dojdzie do spotkania, dziecko zazwyczaj zostaje wykorzystane seksualnie i nierzadko staje się ofiarą przemysłu pornograficznego.

z dziećmi, obowiązuje we wszystkich państwach UE. Opracowano również systemy blokujące dostęp do stron internetowych z pornografią dziecięcą (*Inicjatywy...* 2009, s. 10 – 11). Miesiąc później (20 kwietnia 2009 r.) przedstawiciele sektora rządowego państw Wspólnoty w przyjętej *Deklaracji na rzecz nowego podejścia w zapewnieniu bezpiecznego internetu dla dzieci w Unii Europejskiej* za najważniejsze inicjatywy uznali: stworzenie punktów kontaktowych europejskiej sieci służb odpowiedzialnych za wykorzystywanie nowych rozwiązań technologicznych w pracy Policji; opracowanie projektu procedur funkcjonowania w/w punktów; zorganizowanie przy Europejskim Biurze Policji EUROPOL europejskiej platformy ostrzeżeń o przestępstwach, które zaistniały w internecie; stworzenie krajowych systemów wczesnego ostrzegania, które pomogą w poszukiwaniu zaginionych dzieci (w Polsce NASK i Dyżurnet.pl we współpracy z Policją); konieczność intensyfikacji współpracy w zakresie zwiększania świadomości społecznej na temat zagrożeń w internecie; zwalczania niezgodnych z prawem treści i szkodliwych zachowań w środowisku online; rozwoju technicznych instrumentów kontroli rodzicielskiej dostępu do sieci oraz współpracy z dostawcami usług internetowych (*Internet bezpieczniejszy dla ... 2009*).

Dla tytułowej ochrony istotne, aczkolwiek niesprawcze znaczenie, mają rekomendacje i zalecenia Parlamentu Europejskiego oraz Rady Europy (np. *Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Rec(2001)8 z dnia 31 października 2001 r.*; *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r.*, *Zalecenie Parlamentu Europejskiego dla Rady z dnia 3 lutego 2009 r.* oraz *Zalecenie Rady Europy Rec(2009)5 z dnia 8 lipca 2009 r.*). Wymienione dokumenty zalecają: odpowiedzialność karną operatorów platform dyskusyjnych, tzw. czatów oraz forów internetowych o charakterze pedofilskim; usuwanie z internetu nielegalnych materiałów przedstawiających wykorzystywanie dzieci u źródła ich rozpowszechniania; wprowadzenie funkcjonalnej domeny głównej (*Generic Top Level Domains*) zarezerwowanej dla stron stale kontrolowanych, których administratorzy zobowiązaliby się do poszanowania małoletnich i ich praw, pod rygorem sankcji karnych (np. domena „KID”). Ponadto zalecają współpracę państw członkowskich z dostawcami internetu, w celu likwidowania stron WWW wykorzystywanych do popełniania czynów uznanych za przestępstwa zgodnie z prawem UE; zamknięcie lub zablokowanie systemu płatności przez internet za sprzedaż przez sieć pornografii dziecięcej; zachęcanie podmiotów gospodarczych (banki, kantory wymiany walut, ISP i firmy obsługujące wyszukiwarki internetowe) do zwalczania pornografii dziecięcej; zapewnienie rodzicom programów i innych urządzeń technicznych umożliwiających zablokowanie dostępu ich dzieci do internetowych stron pornograficznych.

2. Ochrona małoletnich internautów przez polskie prawo

W art. 72 ust. 1 *Konstytucji RP* zawarta jest norma dotycząca ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Gwarantem jej wypełnienia jest państwo oraz organy władzy państwowej (*Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 72). *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego (Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r.*, art. 4), uznaje zdrowie psychiczne za „fundamentalne dobro osobiste, którego ochronę winny zapewnić organy administracji rządowej i samorządowej, a także instytucje do tego powołane” (preambuła). Gwarantem ich wypełnienia jest państwo (w tym ratyfikowane dokumenty prawne) oraz organy władzy państwowej. Podpisana przez Polskę w 1991 roku *Konwencja o Prawach Dziecka* stanowi najobszerniejszy katalog ich praw (*Ustawa z dnia 20 listopada 1989 r.*). Zadania związane z ochroną przed rosnącą dostępnością pornografii dziecięcej w internecie nakłada *Protokół Opcjonalny do Konwencji o Prawach Dziecka z 2000 roku (Protokół Opcjonalny z dnia 25 maja 2000 r.*, preambuła), podpisany przez Polskę 13 lutego 2002 r.

Obowiązujące polskie prawo karne nie definiuje w ogóle „treści pornograficznych”. Zgodnie z prawem krajowym, karalny jest każdy kontakt o charakterze seksualnym z osobą, która nie ukończyła 15 roku życia (*Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.*, art. 200 §1 k.k.). Nowelizacja z 2005 roku podniosła tę granicę na okres od 2 do 12 lat, zrównując dobrowolny kontakt seksualny z dzieckiem z gwałtem. Na wprowadzenie ostatnich zmian w polskim prawie wywarły wpływ dwie podpisane przez Polskę konwencje Rady Europy: *Konwencja o Cyberprzestępczości z 2001 roku* oraz *Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z 2007 roku*. Art. 23 tejże *Konwencji* legł u podstaw wprowadzenia do polskiego kodeksu karnego karalności tzw. *groomingu*.

Ideą zmian prawnych, które uchwałił polski rząd w 2009 roku, było dostosowanie prawa polskiego do *Decyzji Ramowej Rady UE 2004/68/WSiSW z 2003 roku, dotyczącej zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej*. Ustawa, obowiązująca od grudnia 2008 r., spowodowała dodanie w art. 202 *kodeksu karnego* §4b w brzmieniu: „Kto produkuje, rozpowszechnia, prezentuje, przechowuje lub posiada treści pornograficzne przedstawiające wytworzony albo przetworzony wizerunek małoletniego uczestniczącego w czynności seksualnej podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”. Przepis ten dotyczy problemu pornografii wytworzonej z udziałem dzieci lub wykorzystującej wizerunek dziecka, będący efektem np. animacji komputerowej. Przed nowelizacją, ściganie produkcji tego typu obrazów, często o ewidentnie pornograficznym charakterze, nie miało podstawy

prawnej. Także na mocy powyższej nowelizacji w art. 101 *kodeksu karnego* zmianie uległ czas przedawnienia przestępstw o charakterze seksualnym wobec małoletniego. Przedawnienie nie może obecnie nastąpić przed upływem 5 lat od ukończenia przez pokrzywdzonego 18 roku życia. Przed nowelizacją z października 2008 roku, dla poszczególnych przestępstw termin przedawnienia był określony odrębnie, tj. od momentu popełnienia przestępstwa (Śpiewak 2010, s. 36, Śpiewak 2008).

Kolejna, tzw. duża nowelizacja kodeksów (m.in. *karnego, postępowania karnego, karnego wykonawczego* oraz *karnego skarbowego*), obowiązująca od 8 czerwca 2010 r. zwiększa kary za przestępstwa seksualne wobec dzieci (zgwałcenie małoletniego traktowane jest jako zbrodnia), wprowadza nowe czyny zabronione (np. nagabywanie dzieci przez internet: *grooming* czy propagowanie pedofilii), zwiększa uprawnienia Policji w zakresie ścigania pedofilów, zwłaszcza działających w globalnej sieci (zezwala na stosowanie działań operacyjnych), a także usprawnia wykonywanie kar (pozwala m.in. kierować przestępców na przymusową terapię). Nowe przepisy precyzyjnie określają czyny zabronione, co do których wcześniej były wątpliwości. Luki prawne umiejętnie wykorzystywali adwokaci osób oskarżonych o pedofilię (*Dziecko w sieci* 2010).

Polskie prawo nie delegalizuje pornografii jako takiej. Wprowadza jednak zasadę, iż treści tego rodzaju mają być rozpowszechniane w taki sposób, by nie narażało to na kontakt z nimi osób, które sobie tego nie życzą. Oznacza to, że nie musi dojść do faktycznego narzucenia odbioru, nie jest potrzebna skarga osoby, która wbrew swojej woli została narażona na kontakt z pornografią. Wystarczy fakt nieskutecznego zabezpieczenia pornografii w internecie przez osobę publicznie prezentującą (Śpiewak 2010, s. 35). Przestępstwo to jest ścigane na wniosek pokrzywdzonego. W praktyce internetowej można uznać, iż strona, której opis w wyszukiwarce lub adres wprowadza w błąd, poprzez ukrycie jej pornograficznego charakteru, może zostać uznana za sprzeczną z prawem. Podobnie wszelki spam o charakterze pornograficznym również łamie polskie prawo. Przestępstwo to zagrożone jest niską karą i niestety w większości przypadków należy liczyć się z tym, iż zostanie uznana „niska szkodliwość społeczna czynu”. Zapis §2. przewiduje wyższą karę w przypadku prezentowania pornografii osobie, która nie ukończyła 15 roku życia lub rozpowszechnianie pornografii bez skutecznego zabezpieczenia.

Polskie prawo przewiduje karalność rozpowszechniania, a także posiadania, przechowywania, utrwalania, produkowania i sprowadzania w celu rozpowszechniania treści pornograficznych z udziałem osoby poniżej 15 roku życia (Śpiewak 2010, s. 36-37).

3. Działania Unii Europejskiej w celu zapewnieniu ochrony najmłodszym internautom

Nasuwa się kolejne pytanie: jakie są podstawowe działania Unii Europejskiej w celu zapewnienia ochrony najmłodszym użytkownikom internetu?

Po pierwsze: Komisja Europejska bierze udział w procesach legislacyjnych. Jedną z najważniejszych inicjatyw prawnych jest omówiona nowelizacja w 2009 roku *Decyzji Ramowej dotyczącej zwalczania wykorzystywania seksualnego dzieci i pornografii dziecięcej*. Po drugie, Komisja stymuluje współpracę międzynarodową wśród europejskich agencji wspierania prawa, szczególnie w zakresie wymiany informacji i prowadzenia śledztw. Przykładem może być europejska platforma alarmowa dotycząca przestępstw związanych z globalną siecią, która pozwala na zbieranie raportów na temat przestępstw popełnianych w różnych państwach UE w internecie, jak na przykład zamieszczanie nielegalnych treści. Po trzecie: Komisja wspiera współpracę pomiędzy sektorem publicznym i prywatnym. Szczegółowe propozycje w tym zakresie zostały zatwierdzone przez Radę Ministrów Spraw Wewnętrznych w formie konkluzji Rady w listopadzie 2008 r. Jedną z propozycji propaguje szkolenia w zakresie śledzenia cyberprzestępstw. Komisja jest w trakcie budowania europejskiej platformy szkoleniowej we współpracy z państwami członkowskimi, Europolem i Europejskim Kolegium Policyjnym. Inną ważną inicjatywą publiczno-prywatną jest Europejska Koalicja Finansowa przeciwko komercyjnemu wykorzystywaniu nadużyć seksualnych wobec dzieci w internecie (Shaw, s. 20). Celem Koalicji jest połączenie starań publicznych i prywatnych instytucji zaangażowanych w walkę z produkcją, dystrybucją i sprzedażą pornografii dziecięcej w globalnej sieci (Boratyński 2009, s. 19). Wdrożenie priorytetów polityki ochrony dokonuje się poprzez realizację programów pomocowych. Jednym z nich jest *Safer Internet*.

3.1. Program *Safer Internet*

3.1.1. *Safer Internet Action Plan (1999 – 2004)*

Program *Safer Internet Action Plan* został ustanowiony Decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady nr 276/1999/WE z dnia 25 stycznia 1999 r. przyjmującą wieloletni plan działań Wspólnoty w zakresie promowania bezpieczniejszego korzystania z internetu poprzez zwalczanie sprzecznych z prawem i szkodliwych treści w światowych sieciach komputerowych. U podstaw utworzenia Programu leżało występowanie nielegalnych oraz szkodliwych treści w internecie. Dostarczał fundusze na zwalczanie niebezpiecznej zawartości stron internetowych, zachęcał dostawców treści i usług do wdrażania rozwiązań samoregulacyjnych oraz systemów filtrowania i ratingu (oceny). W praktyce oznaczało to brak poparcia dla wszelkich zdecydowanych rozwiązań regulacyj-

nych ze strony państw członkowskich (*Safer Internet 2011*).

W ramach programu SIAP realizowane były cztery główne obszary działań:

- podniesienie poziomu świadomości o bezpiecznym użytkowaniu internetu (*Awareness*);
- ustanowienie europejskiej sieci punktów kontaktowych dla raportowania szkodliwej oraz nielegalnej treści w internecie (*Hotline*); tworzenie bezpiecznego otoczenia przez samoregulację dostawców treści;
- rozwój systemów filtrujących oraz oceniających zawartość stron internetowych (*Filtering & Rating*);
- wspieranie samoregulacji (*Self Regulation*) (Murawska-Najmiec 2005, s. 45).

W wyniku podjętych w Programie działań, w krajach członkowskich powstała sieć 36 krajowych linii interwencyjnych *Hotline*; węzeł koordynacyjny INHOPE (*Internet Hotline Providers in Europe Association*)³⁴, otwarty dla linii interwencyjnych z całego świata (poza Europą, *Hotline* działają także w Kanadzie, USA, Korei Południowej, Australii, Nowej Zelandii i na Tajwanie) oraz sieć 27 krajowych punktów podnoszenia świadomości (*Awareness*) oraz 2 punkty koordynujące funkcjonujące pod nazwą INSAFE oraz AWAREU³⁵.

W ramach programu *Safer Internet Action Plus* w 2004 roku został ustanowiony *Dzień Bezpiecznego Internetu* (*Safer Internet Day*, dalej: DBI), obchodzony w lutym każdego roku. Jest to inicjatywa Komisji Europejskiej mająca na celu zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w globalnej sieci. Obchody DBI organizowane są obecnie na całym świecie. W jego przygotowanie angażują się szkoły, instytucje edukacyjne, placówki wychowawcze, organizacje pozarządowe, domy kultury, władze lokalne, osoby prywatne i firmy. W 2010 roku DBI był obchodzony pod hasłem: *Jak zarządzać własnym wizerunkiem w sieci?* 9 lutego w 60 państwach z całego świata ruszyła kampania medialna poświęcona problematyce ochrony prywatności w internecie – *Think B4 U post!*, w Polsce realizowana pod hasłem *Pomyśl, zanim wyślesz*. Co roku obchody DBI są związane z innym aspektem bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w internecie³⁶.

Program przewidziany na lata 1999 – 2002, Decyzją Rady został wydłużony o dwa kolejne lata. Druga edycja programu *Bezpieczny Internet Plus*, w myśl Decyzji nr 854/2005/EC, realizowana była w latach 2005 – 2008. Od 2005 roku do Programu włączona

została problematyka związana z zagrożeniami wynikającymi z użytkowania gier sieciowych, wymianą plików P2P i innymi formami komunikacji online w czasie rzeczywistym (czaty i komunikatory) (*Decyzja nr 854/2005WE z dnia 11 maja 2005 r.*). Program zwrócił uwagę na celowość wyposażenia użytkowników końcowych, szczególnie rodziców, nauczycieli i dzieci, w odpowiednie narzędzia służące bezpieczeństwu online. Ponadto kładzie silniejszy akcent na jak najszerzą współpracę międzynarodową, polegającą na obowiązku sieciowania linii *Hotline*, na współpracę transgraniczną, a także na wzmocnienie roli jednostek koordynujących INHOPE oraz Forum *Bezpieczniejszy Internet*.

Na program *Safer Internet Plus* złożyły się 4 główne działania:

1. Zwalczanie nielegalnej i sprzecznej z prawem treści: *Hotline* - punkt kontaktowy ds. zwalczania nielegalnych treści w internecie oraz *Hotcoord* - koordynacja punktów kontaktowych.
2. Blokowanie niechcianej i szkodliwej treści: *User empowerment* - wyposażenie użytkownika w urządzenia filtrujące.
3. Promocja bezpieczniejszego otoczenia: działania transgraniczne w dziedzinie kooregulacji i samoregulacji nielegalnych, szkodliwych i niechcianych treści w internecie oraz w nowych technologiach online.
4. Podnoszenie świadomości: *Awarenode* - narodowe punkty i inne podmioty mające na celu podnoszenie świadomości o bezpiecznym użytkowaniu internetu; *Awarecoord* - koordynacja sieci *AwareNodes'ów*; *Helpline* - punkty kontaktowe za pośrednictwem których można zgłaszać nielegalne i szkodliwe treści w globalnej sieci (Murawska-Najmiec 2005, s. 24 – 25).

Źródło najbardziej aktualnej wykładni unijnego podejścia do problematyki bezpiecznego korzystania z internetu stanowi program *Safer Internet*, obejmujący lata 2009-2013 (*Decyzja nr 1351/2008/EC z dnia 24 grudnia 2008 r.*). Priorytetem Programu jest zwalczanie cyberprzemocy i uwodzenia dzieci w globalnej sieci (*Safer Internet Programme 2011*). Najważniejsze działania podjęte w ramach programu *Safer Internet 2009-2013* to:

- podpisanie przez siedemnaście wiodących firm internetowych pierwszego europejskiego porozumienia na rzecz poprawy bezpieczeństwa nastolatków korzystających z portali społecznościowych (10 lutego 2009 r.) (*Społeczności sieciowe: Komisja 2010*)³⁷;
- wprowadzenie przepisów prawnych regulujących zjawisko uwodzenia dzieci w globalnej sieci

³⁴ Więcej informacji: *INHOPE*, <http://www.inhope.org/en/index.html>, [20.12.2010].

³⁵ Więcej informacji: *Awareness*, http://www.europa.eu.int/information_society/activities/sip/projects/awareness/index_en.htm44, [21.12.2010].

³⁶ Więcej informacji: *Dzień Bezpiecznego Internetu*, www.dbi.pl, [09.11.2010].

³⁷ Sygnatariuszami porozumienia są: Arto, Bebo, Dailymotion, Facebook, Giovanni.it, Google/YouTube, Hyves, Microsoft Europe, Myspace, Nasza-klasa.pl, Netlog, One.lt, Skyrock, StudiVZ, Sulake/Habbo Hotel, Yahoo!Europe oraz Zap.lu.

(grooming) (nowelizacja *Decyzji Ramowej Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r.*);

- zorganizowanie konferencji dla przedstawicieli sektora rządowego państw członkowskich UE „Bezpieczny Internet dla dzieci” – Praga, Czechy, 20 kwietnia 2009 r.;
- ogłoszenie przez Komisję Europejską *Zalecenia w sprawie umiejętności korzystania z mediów w środowisku cyfrowym*. Celem *Rekomendacji* było wywołanie europejskiej debaty na temat bezpieczeństwa dzieci w globalnej sieci (*Zalecenie Komisji C(2009)6464 z dnia 20 sierpnia 2009 r.*);
- powołanie Europejskiej Koalicji Finansowej na rzecz zwalczania dystrybucji pornografii dziecięcej w internecie;
- podpisanie przez Komisję Europejską Porozumienia z Interpolem (*International Criminal Police Organization*), w którym zobowiązała się do finansowania i prowadzenia bazy danych osób oskarżonych o pedofilię.

3.1.1. Polskie Centrum Programu *Safer Internet*

Polskie Centrum programu Komisji Europejskiej *Safer Internet* powołane zostało w 2005 roku. Tworzą je Fundacja Dzieci Niczyje (dalej: FDN³⁸) oraz Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa (dalej: NASK³⁹) – koordynator. Centrum podejmuje szereg kompleksowych działań na rzecz bezpieczeństwa dzieci i młodzieży korzystających z internetu i nowych technologii. Ciałem doradczym jest Komitet Konsultacyjny, natomiast partnerem projektów realizowanych przez Centrum jest Fundacja Orange. Współpraca Centrum z instytucjami rządowymi, pozarządowymi, placówkami oświatowymi oraz podmiotami komercyjnymi realizowana jest w ramach Ogólnopolskiej Koalicji na rzecz Bezpieczeństwa w Internecie, stanowiącej platformę dystrybucji informacji o różnych inicjatywach chroniących dzieci (*Safer Internet w Polsce 2011*).

Ochronie małoletnich służy Centrum Monitoringu Sieci Internet, utworzone wspólnie przez NASK oraz fundację Kidprotect.pl. Każdy użytkownik internetu może zgłaszać pocztą elektroniczną, telefonicznie, faksem lub wykorzystując formularze ze stron WWW⁴⁰ wszelkie tematy sieciowej pornografii i pedofilii dziecięcej. Przekazane informacje są weryfikowane, po czym jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa następuje zawiadomienie organów ścigania (Policji, prokuratury) i przekazanie im zgromadzonych w sprawie materiałów. Kolejną inicjatywą NASK jest ogólnopolska kampania *Kawia-*

renka Przyjazna Dzieciom. Akcja, zapoczątkowana w grudniu 2008 r. ma na celu zwrócenie uwagi właścicieli kawiarenek internetowych na bezpieczeństwo korzystających z jej usług dzieci. Doświadczenie i wiedza NASK stanowią podstawę utworzenia zespołu kontaktowego Dyżurnet.pl.

Drugim realizatorem programu *Safer Internet* jest FDN. Jest to organizacja pozarządowa o charakterze non-profit, która od 1991 roku zajmuje się szeroko rozumianą pomocą dzieciom krzywdzonym, ich rodzicom i opiekunom. Od 2004 roku Fundacja prowadzi ogólnopolską kampanię społeczną na rzecz bezpieczeństwa najmłodszych internautów *Dziecko w sieci*. Ponadto jest zaangażowana w wiele projektów międzynarodowych. Od 2005 roku jest narodowym koordynatorem projektu *Awareness*, realizowanego we współpracy z NASK. Od lutego 2007 r. FDN we współpracy z Fundacją Orange prowadzi helpline.org.pl – punkt pomocowy dla dzieci. *Fundacja* jest także członkiem *Dynamicznej Koalicji na rzecz Bezpieczeństwa Dzieci w Internecie*, powołanej podczas II Forum *Zarządzania Internetem* w 2007 roku (*Dynamiczna Koalicja na ... 2010*).

Prowadzone od 1 stycznia 2005 r. projekty: *Awareness* – realizowany przez Konsorcjum NASK i FDN oraz projekt *Dyżurnet* prowadzony przez NASK, obecnie ujęte zostały w jeden wspólny projekt *Saferinternet.pl*⁴¹. Celem tego projektu jest zwiększanie społecznej świadomości na temat zagrożeń, jakie niosą ze sobą najnowsze techniki komunikacji. Wśród podejmowanych działań priorytetem jest edukacja (dzieci i rodziców), a także podnoszenie kompetencji profesjonalistów w zakresie bezpiecznego korzystania z internetu. W ramach *Saferinternet.pl* działa: zespół Dyżurnet.pl (tzw. *hotline*) – narodowy punkt kontaktowy do zwalczania nielegalnych treści w internecie oraz zespół Helpline.org.pl – punkt pomocowy dla osób, które doświadczyły przemocy w świecie online (*Projekt Saferinternet.pl 2011*).

Zespół Dyżurnet.pl⁴² powstał w 2006 roku przy NASK w ramach programu *Safer Internet Action Plan*. Współpraca narodowych zespołów *hotline* następuje w ramach stowarzyszenia INHOPE (*The Association of Internet Hotline Providers*). Projekt utworzenia *hotline'u* powstał w odpowiedzi na inicjatywę KE tworzenia takich punktów kontaktowych wyrażoną w formie *Call for Proposals 2003/2004*, na podstawie wytycznych zawartych w dokumencie *Safer Internet Action Plan, Work Programme 2003-2004*. Dokument ten wyznacza trzy kierunki działania UE w zakresie stwarzania warunków dla rozwoju bezpiecznego internetu: 1. budowę bezpiecznej infrastruktury technicznej dostępu do internetu;

³⁸ Więcej informacji: *Fundacja Dzieci Niczyje*, www.fdn.pl, [27.12.2010]

³⁹ Więcej informacji: *Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa*, www.nask.pl, [08.01.2011].

⁴⁰ Więcej informacji: *Fundacja Kidprotect.pl*, www.kidprotect.pl, [09.01.2011].

⁴¹ Więcej informacji: *Saferinternet.pl*, www.saferinternet.pl, .

⁴² Więcej informacji: *Zespół Dyżurnet.pl*, www.dyzurnet.pl.

2. tworzenie systemów filtracji i klasyfikacji treści dostępnych w globalnej sieci;
3. wspieranie inicjatyw budujących świadomość na temat bezpieczeństwa w internecie (*Historia Dyżurnet.pl* 2011).

Dyżurnet.pl jest punktem, do którego można anonimowo zgłaszać przypadki występowania w internecie treści zabronionych prawem. Zgłoszenia można kierować przez formularz kontaktowy znajdujący się na stronie www.dyzurnet.pl, na adres mailowy dyzurnet@dyzurnet.pl lub poprzez infolinię 801 615 005. W latach 2005-2009 najczęściej (ponad 1/3) zgłoszeń dotyczyło pornografii dziecięcej, kolejno „inne treści” (19%) oraz pornografii dorosłych (18%). Uwagę zwraca wzrost liczby zgłoszeń klasyfikowanych jako „inne treści” z kilku (w roku 2005 – 4%) do kilkunastu procent (w roku 2009 – 19%). „Inne treści” to materiały brutalne, makabryczne, obsceniczne (zdjęcia ofiar wypadków, kanibalizm, deformacje ciała, bestialstwo wobec zwierząt). Zgłoszenia dotyczą propagowania niebezpiecznych zachowań (nakłanianie do aborcji dokonywanej domowymi sposobami), propagowania działalności sekt, namawiania do samookaleczeń, samobójstw, stosowania używek i innych substancji psychoaktywnych, promowania bulimii i anoreksji. W zależności od lokalizacji serwera (w Polsce lub poza jej granicami) informacje o treściach nielegalnych są przekazywane do Komendy Głównej Policji lub do innych punktów kontaktowych zrzeszonych w stowarzyszeniu INHOPE. Wobec treści legalnych, ale potencjalnie szkodliwych dla dzieci, znajdujących się na polskich serwerach, podejmowane są działania zmierzające do szybkiego ich usunięcia. Zespół Dyżurnet.pl włącza się w realizowane przez Europol oraz *Child Exploitation and Online Protection Centre* projekty – europejskiej platformy wymiany informacji o zagrożeniach w internecie oraz Koalicji Finansowej, której celem jest zwalczanie dystrybucji pornografii dziecięcej w globalnej sieci (*Dyżurnet.pl. Raport 2010*, s. 11).

Ważną rolą Zespołu jest podnoszenie świadomości użytkowników internetu. W ramach edukacyjnych przedsięwzięć w latach 2005 - 2010 przeprowadzono cykl 18 lokalnych konferencji wojewódzkich dedykowanych dla nauczycieli, pedagogów, przedstawicieli władz samorządowych i organizacji pozarządowych, policji, dostawców usług internetowych (przeszkolonych zostało łącznie 1600 osób). Dyżurnet.pl przy udziale zespołu CERT Polska przeprowadził dwie edycje testów skuteczności blokowania programów filtrujących. Ich wyniki zostały opisane w raportach *Jak skutecznie filtrować zawartość internetu?* (2007) oraz *Rozwiązania filtrujące niepożądane treści w internecie* (2009) (Jończyk i in. 2009). Jedną z ostatnich inicjatyw zespołu Dyżurnet.pl było opublikowanie scenariuszy zajęć *Jak w necie? Bezpiecznie!* (2009), przeznaczonych dla nauczycieli klas gimnazjalnych. Wspólną inicjatywą NASK oraz FDN jest organizowana

od 2007 roku Międzynarodowa Konferencja w Warszawie: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie*⁴³. Każdego roku organizatorzy próbują zwrócić szczególną uwagę na inne aspekty ochrony. Mianowicie: ogólne zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa dzieci w internecie poruszono w 2007 roku. Nad aspektami prawnymi, a także rolą Policji i współpracy międzynarodowej w opracowywaniu i udoskonalaniu sposobów ochrony najmłodszych dyskutowano w 2008 roku. W 2009 roku tematem przewodnim było blokowanie na poziomie operatorskim treści pornograficznych z udziałem dzieci. Bezpieczeństwo w serwisach społecznościowych oraz zagadnienia ochrony prywatności zdominowały obrady w 2010 roku.

W najbliższym okresie Dyżurnet.pl zamierza skupić swoją działalność wokół następujących zagadnień: rozwinięcie współpracy z sygnatariuszami *Ogólnopolskiej Koalicji na rzecz Bezpieczeństwa w Internecie*; szerzenie idei Bezpiecznego Internetu w państwach Środkowo-Wschodniej Europy; wypracowanie platformy współpracy z grupą dostawców usług internetowych; współudział w budowie europejskiej platformy wymiany informacji o zagrożeniach w globalnej sieci; udział w procesie szkolenia sędziów i prokuratorów w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury oraz współpraca z Polską Radą Ekumeniczną (*Dyżurnet.pl. Raport 2010*, s. 22).

Drugi Zespół: Helpline.org.pl to wspólny projekt FDN i Fundacji Orange w ramach programu *Safer Internet*. Został uruchomiony 6 lutego 2007 r. w *Dniu Bezpiecznego Internetu*. Celem projektu jest pomoc dzieciom, rodzicom i profesjonalistom w przypadkach zagrożeń związanych z korzystaniem z internetu, a także inicjowanie zmian systemowych, które pozwolą skuteczniej chronić najmłodszych użytkowników nowych technologii (*Helpline.org.pl* 2011).

Obecnie, we wszystkich krajach Unii Europejskiej działają podobne projekty, wspierające bezpieczeństwo w internecie oraz podnoszenie kompetencji medialnych. Noszą różne nazwy (np. klicksafe.de – niemiecki partner programu *Safer Internet*), ich priorytety są zależne od realiów danego kraju. Ściśle jednak ze sobą współpracują, dzięki czemu wśród państw zjednoczonej Europy zapewniona jest wymiana informacji i najlepszych rozwiązań. Wszystkie projekty krajowe należą do sieci INSAFE (*Internet Safety Awareness for Europe*).

Współdziałanie zespołów Helpline.org.pl oraz [Dyżurnet.pl](http://Dyzurnet.pl) w ramach Saferinternet.pl, pozwala na realizowanie idei, które zwiększają bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie. Szeroki krąg odbiorców (dzieci, nauczyciele, policjanci, sędziowie i proku-

⁴³ Więcej informacji: Międzynarodowa Konferencja: Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie, http://konferencja.saferinternet.pl/artykuly-2010/iv_miedzynarodowa_konferencja_bezpieczenstwo_dzieci_i_mlodziemy_w_internecie.html, [1.01.2011].

ratorzy, a także przedstawiciele instytucji rządowych oraz firm związanych z internetem) wymaga różnorodnych działań. Przedstawiciele tych Zespołów włączają się w dyskusje, uczestniczą a także organizują konferencje i szkolenia oraz na co dzień odpowiadają na zgłoszenia internautów. Współpraca na poziomie międzynarodowym (INSAFE, INHOPE) pozwala na prowadzenie wspólnych działań z podobnymi organizacjami europejskimi i światowymi.

Zarówno Dyżurnet.pl, jak i Helpline.org.pl realizują założenia Komisji Europejskiej. W ramach projektu *Safer Internet*, dzięki wielu płaszczyznom współpracy, realizowane są różne inicjatywy międzynarodowe na rzecz zwiększenia bezpieczeństwa dzieci. Są to: obchody *Dnia Bezpiecznego Internetu*; krajowe projekty *Safer Internet*; *Forum Safer Internet*; działanie stowarzyszenia INHOPE; spotkania o zasięgu międzynarodowym regionalnych zespołów reagujących (*hotline'y, helpline'y*, Policja) z przedstawicielami rządowymi; Koalicja Finansowa na rzecz zwalczania dystrybucji pornografii dziecięcej oraz europejska platforma wymiany informacji o zagrożeniach w internecie (*Dyżurnet.pl. Raport 2010, s.11*).

W ramach programu *Safer Internet*, NASK oraz FDN do końca 2010 r. zrealizowały następujące projekty:

- uruchomiono *Helpline* - punkt pomocowy: www.helpline.org.pl;
- przeprowadzono badania dotyczące stanu bezpieczeństwa w kawiarenkach internetowych;
- przeprowadzono testy programów filtrujących;
- zorganizowano promocję zespołu Dyżurnet.pl - punkt kontaktowy: www.dyzurnet.pl;
- przeprowadzono kampanię społeczną *Dziecko w sieci*;
- zorganizowano 4 Międzynarodowe Konferencje *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie* oraz 18 wojewódzkich konferencji *Bezpieczny Internet*;
- zorganizowano kolejne obchody *Dnia Bezpiecznego Internetu*;
- powołano *Ogólnopolską Koalicję na rzecz Bezpieczeństwa w Internecie*;
- uruchomiono serwisy internetowe: *Safer Internet w Polsce*: www.saferinternet.pl; *Dziecko w sieci*: www.dzieckowsieci.pl; *Dzień Bezpiecznego Internetu*: www.dbi.pl;
- zorganizowano serwisy edukacyjne dla dzieci: *Sieciaki*: www.sieciaki.pl; *Sieciaki Przedszkolaki*: www.przedszkolaki.sieciaki.pl.

To tylko wybrane działania zrealizowane w ramach projektu *Saferinternet.pl* w Polsce.

3.1.2. Youth Protection Roundtable

Rozwiązaniem problemu niechcianej i szkodliwej zawartości globalnej sieci wydaje się być kombinacja narzędzi technicznych oraz edukacji. Przykładem współpracy specjalistów z zakresu technologii i peda-

gogiki jest projekt *Youth Protection Roundtable* (Okrągły Stół ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży, dalej: YPRT⁴⁴) prowadzony w ramach programu KE *Safer Internet Action Plan*. Obejmował okres od listopada 2006 r. do kwietnia 2009 roku.

Długofalowym celem YPRT jest ochrona dzieci i młodzieży przed szkodliwymi treściami w internecie, uwzględniająca zarówno aspekty społeczne, jak i techniczne globalnej sieci. Bezpośrednim celem była dyskusja oraz wymiana doświadczeń pomiędzy ekspertami z organizacji pozarządowych, firm produkujących oprogramowanie oraz dostawców treści internetowych. Europejska sieć Projektu licząca 32 członków⁴⁵, uwzględniając różnice kulturowe państw europejskich wyróżniła następujące priorytety:

- wspieranie wymiany poglądów pomiędzy ekspertami z zakresu technologii i wychowania;
- wypracowanie spójnego języka;
- prowadzenie badań dotyczących ochrony dzieci online i ich bezpieczeństwa w sieci;
- zwiększanie użyteczności technologii filtrowania;
- motywowanie rodziców i nauczycieli do korzystania z opracowanych technologii;
- wskazanie dobrych praktyk.

W ramach prac YPRT na czoło wysunął się jeden z priorytetów: konieczność stworzenia powszechnej strategii ochrony młodych (przy uwzględnieniu lokalnych czynników kulturowych) przed niechcianą i szkodliwą treścią. Cel ten został osiągnięty poprzez stworzenie szczegółowego katalogu zaleceń pozwalających na podwyższenie standardów ochrony dzieci oraz wyłonienie ośmiu reguł wobec których członkowie YPRT osiągnęli porozumienie i zadeklarowali współpracę w ich wdrażaniu. Są to: usprawnienie technologii wspomagających oraz infrastruktury; zwiększenie użyteczności oprogramowania filtrującego; udoskonalanie serwisów internetowych – podstawy

⁴⁴ Więcej informacji: *Youth Protection Roundtable*, www.yprt.eu, [12.01.2011].

⁴⁵ ADICONSUM - Associazione italiana Difesa consumatori e ambiente, Włochy; Medien GmbH AOL, Niemcy; AOL Europe; Arbeitskreis Neue Erziehung e. V., Niemcy; BAGFW - Bundesarbeitsgemeinschaft wohlfahrtspflege Freien der, Niemcy; Citizens Online, Wielka Brytania; Fundacja Rozwoju Dzieci Comenius, Polska; DOM Datenverarbeitung GmbH, Niemcy; Deutscher Kinderschutzbund - Bundesverband eV, Niemcy; eko-Verband, dla ICRAdutschland.de GbR, Niemcy; Extreme Media Solutions Ltd., Grecja; Family Safety Institute Online, Wielka Brytania; Forum des droits sur l'Internet, Francja; F-Secure GmbH, Finlandia; Freiwillige Selbstkontrolle Multimedia-Diensteanbieter e. V. - FSM, Niemcy; Fundacja Dzieci Niczyje, Polska; ISFE - Interactive Software Federation of Europe, Belgia; Internet-ABC eV, Niemcy; Johannisches Sozialwerk e. V., Niemcy; Jugendschutz.net, Niemcy; Für Medien und Landeszentrale Kommunikation Rheinland-Pfalz - klicksafe.de, Niemcy; Mannerheim League for Child Welfare, Finlandia; KIR, Wielka Brytania; Nederlands Instituut voor de Classificatie van audiowizualna - NICAM, Holandia; Österreichisches Institut für Angewandte Telekommunikation - ÖIAT, Austria; Pegasus GmbH, Niemcy; Protégeles, Hiszpania; Safer Internet Institute, zspo, Republika Czeska; Save the Children, Włochy; Uniwersytet w Ljublanie, Słowenia.

technologiczne oraz wprowadzenie pomocniczych widgetów pomagających użytkownikom chronić samych siebie; uzgodnienie reguł poprzez usługodawców i operatorów; kompetencje cyfrowe; podnoszenie poziomu świadomości; badania oraz regulacje prawne (Croll 2009, s. 23).

W trakcie realizacji projektu: określono kryteria ochrony dzieci online; wskazano na różne punkty widzenia ekspertów technicznych i osób zajmujących się wychowaniem dzieci; zidentyfikowano powszechne wskaźniki ryzyka i ich miary; wskazano narzędzia techniczne do ochrony dzieci, ustalono również ich efektywność; zalecono nowe podejście do kompetencji cyfrowych oraz ustalono podejście do podziału odpowiedzialności w kwestii ochrony młodych osób online. Odbiorcami projektu YPRT są dostawcy internetu, nauczyciele i inni zawodowi opiekunowie dzieci i młodzieży oraz rodzice (*Youth Protection Roundtable* 2011].

Podsumowanie

Z uwagi na nieuchronny rozwój nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych Wspólnota Europejska powinna w trybie pilnym zapewnić pełną i odpowiednią ochronę dzieci i młodzieży poprzez przyjęcie dyrektywy, która dla całego jej terytorium z jednej strony zagwarantuje swobodę transmisji i swobodę świadczenia usług informacyjnych, a z drugiej zapewni, że przekazywane treści są legalne, respektują zasadę poszanowania godności ludzkiej oraz nie szkodzą prawidłowemu rozwojowi małoletnich. Projekt *Propozycji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej dotyczącej przemocy seksualnej, wykorzystywania seksualnego dzieci oraz dziecięcej pornografii* został już opracowany. Jest dla UE ogromnym krokiem naprzód w działaniach ochronnych.

Wciąż ogromnym problemem w prawie krajowym jest fakt, że nie dopracowana została prawna definicja pornografii, a *Kodeks karny* mówi niejasno o „treściach pornograficznych”. Przesłanką przeciwną wolności seksualnej i obyczajności na szkodę dzieci obejmują przede wszystkim: obcowanie płciowe i inne czynności seksualne z dzieckiem poniżej lat 15, zgwałcenie małoletniego, ułatwianie i czerpanie korzyści z nierządu osoby małoletniej, pornografia bez zgody występującego oraz czyny związane z produkcją, utrwalaniem, sprowadzaniem, udostępnianiem, publicznym prezentowaniem, rozpowszechnianiem, posiadaniem i przechowywaniem treści pornograficznych z udziałem dzieci poniżej lat 15, a także nowy rodzaj czynu zabronionego: tzw. *grooming*. Czyn ten dopisano do katalogu przestępstw, które mogą być objęte pracą operacyjną Policji (np. przeprowadzeniem prowokacji). Kodeks wprowadził przepisy pozwalające na ściganie i karanie osób, których celem jest wykorzystanie dziecka, nawet jeśli nie doszło do niego w świecie realnym. Ponadto, od 8 czerwca 2010

r. zakazane jest tworzenie wszelkich stron internetowych propagujących pedofilię.

W zestawieniu z zapisami *Konwencji ONZ, Konwencji Rady Europy z 2007 roku* oraz *Decyzji Ramowej z 2009 roku*, prawo polskie nie do końca spełnia zalecane standardy. Przyjmuje słabszy standard ochrony małoletnich ze względu na ich wiek. Przyjęta w polskim prawodawstwie granica wieku to 15 lat, podczas gdy dokumenty ONZ, RE oraz UE przed omawianymi formami eksploatacji seksualnej chronią dzieci do 18 roku życia. Dostosowanie polskiego prawodawstwa do norm międzynarodowych, uwzględniających zagrożenia, związane z eksploatacją seksualną dzieci za pośrednictwem internetu, wymaga podwyższenia do co najmniej 16 lat granicy wieku małoletnich ofiar pornografii oraz ustawowego zdefiniowania pojęcia „treści pornograficzne z udziałem małoletnich”. Ponadto zdelegalizowania stron: zawierających instrukcje samobójstw lub nawołujących do samobójstwa lub samookaleczeń; promujących anoreksję, bulimię i samo-okaleczenie; propagujących ruchy religijne, uznane za sekty; promujących środki farmaceutyczne, takie jak tabletki gwałtu i dopalacze.

Wdrażanie priorytetów Unii Europejskiej w zakresie ochrony najmłodszych internautów dokonuje się poprzez realizację programów pomocowych. Kluczowym dla podejmowanych zagadnień jest program Komisji Europejskiej *Safer Internet*. Został uruchomiony w 1999 roku i ma na celu promocję bezpiecznego korzystania z nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych wśród dzieci i młodzieży. Od 2005 roku do programu włączona została problematyka związana z zagrożeniami wynikającymi z użytkowania gier online, wymianą plików P2P i innymi formami komunikacji online w czasie rzeczywistym (czaty i komunikatory). Priorytetem programu na lata 2009-2013 jest zwalczanie cyberprzemocy i uwodzenia dzieci w internecie. Obecnie, we wszystkich krajach Unii Europejskiej działają projekty, wspierające bezpieczeństwo w internecie oraz podnoszenie kompetencji medialnych zgodnie z założeniami Programu. Noszą różne nazwy, ich priorytety są zależne od realiów danego kraju. Ściśle jednak ze sobą współpracują, dzięki czemu wśród państw zjednoczonej Europy zapewniona jest wymiana informacji i najlepszych rozwiązań.

Polskie Centrum Programu *Safer Internet* powołane w 2005 roku tworzą Fundacja Dzieci Niczyje oraz Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa. Centrum podejmuje szereg kompleksowych działań na rzecz bezpieczeństwa dzieci i młodzieży korzystających z internetu i nowych technologii. Aktywnie współpracują z wieloma organizacjami realizującymi podobne projekty w innych krajach europejskich. PCPSI należy do sieci Insafe, zrzeszającej realizatorów projektów edukacyjnych na rzecz bezpiecznego internetu. Jest członkiem sieci INHOPE – międzynarodowego stowarzyszenia zrzeszającego hotline'y z Europy i świata

oraz stowarzyszenia Child Helpline International, które skupia zespoły helpline.

W ramach programu *Safer Internet* w Polsce działa Komitet Konsultacyjny, opiniujący i wspierający działania PCPSI oraz Ogólnopolska Koalicja na rzecz Bezpieczeństwa w Internecie, stanowiąca platformę komunikacji z organizacjami i instytucjami zajmującymi się ochroną dzieci korzystających z nowych mediów. Sygnatariusze programu są zobowiązani do promowania oferty pomocowej Helpline.org.pl oraz punktu kontaktowego: Dyżurnet.pl. Przedstawiciele PCPSI biorą także udział w pracach Zespołu ds. Walki z Dyskryminacją Małoletnich w Środkach Masowego Przekazu, działającego przy Pełnomocniku ds. Równego Traktowania w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów oraz licznych przedsięwzięciach organizowanych przez różne instytucje w Polsce.

Czy podejmowane działania są skuteczne? Myślę, że tak. Dyskusyjną kwestią jest ich zasięg. Decyzje KE powołujące kolejne edycje programu *Safer internet* mogą świadczyć o potrzebie intensyfikacji tego typu działań.

Literatura:

1. *Awareness*, http://www.europa.eu.int/information_society/activities/sip/projects/awareness/index_en.htm44, [21.12.2010].
2. Berson I. R. (2003), *Cyberofiary: psychospołeczne konsekwencje wykorzystywania młodzieży za pośrednictwem internetu*. „Dziecko Krzywdzone”, nr 2, s. 72-83.
3. Boratyński J. (2009), *Działania Unii Europejskiej przeciwko wykorzystywaniu seksualnemu dzieci. Materiały pokonferencyjne*. Wydawnictwo FDN, Warszawa.
4. Braun-Gałkowska M. (2003), *Oddziaływanie internetu na psychikę dzieci*. „Edukacja Medialna”, nr 3, s. 14-20.
5. Busch M. (2009), *Program unijny Safer Internet - realizowane i planowane działania*. Wykład wygłoszony podczas III Międzynarodowej Konferencji: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie*. Materiały niepublikowane, Warszawa.
6. *Computer Emergency Response Team*, www.cert.pl, [09.01.2011].
7. Croll J. (2009), *Rekomendacje wypracowane w ramach projektu Youth Protection Roundtable. Materiały pokonferencyjne*. Wydawnictwo FDN, Warszawa.
8. *Decyzja nr 1351/2008/EC Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 grudnia 2008 r. w sprawie kontynuacji wieloletniego programu wspólnotowego na rzecz bezpieczniejszego korzystania z internetu i nowych technologii sieciowych*, Dz. Urz. L 348 z 24.12.2008.
9. *Decyzja nr 276/1999/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 stycznia 1999 r. przyjmująca wieloletni plan działań Wspólnoty w zakresie promowania bezpieczniejszego korzystania z internetu poprzez zwalczanie sprzecznych z prawem i szkodliwych treści w światowych sieciach komputerowych*, Dz. Urz. L 33 z 06.02.1999.
10. *Decyzja nr 854/2005WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. w sprawie kontynuacji wieloletniego programu wspólnotowego na rzecz bezpieczniejszego korzystania z internetu i nowych technologii sieciowych*, Dz. Urz. L 149 z 11.05.2005.
11. *Decyzja Ramowa Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej*, Dz. Urz. L 013 z 20.01.2004.
12. *Dynamiczna Koalicja na rzecz Bezpieczeństwa Dzieci w Internecie*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=116>, [09.11.2010].
13. *Dyrektywa 2010/13/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 10 marca 2010 r. o audiowizualnych usługach medialnych*, Dz. Urz. L 95/22 z 15.04.2010.
14. Dyżurnet.pl, (2009), *J@k w necie? Bezpiecznie!!! Warsztaty dla klas gimnazjalnych*. Wydawnictwo Dyżurnet, Warszawa.
15. Dyżurnet.pl, (2009), *Rozwiązania filtrujące niepożądane treści w internecie*. Wydawnictwo Dyżurnet.pl, Warszawa.
16. *Dziecko w sieci - nowe przepisy ułatwią walkę z pedofilii*, <http://www.wirtualnemedialna.pl/artykul/dziecko-w-sieci-nowe-przepisy-ulatwia-walke-z-pedofilia>, [09.08.2010].
17. *Dzień Bezpiecznego Internetu*, www.dbi.pl, [09.11.2010].
18. Fundacja Dzieci Niczyje, (2010), *Dyżurnet.pl. Raport z działalności zespołu w latach 2005-2009*. Wydawnictwo Dyżurnet.pl, Warszawa.
19. *Fundacja Dzieci Niczyje*, www.fdn.pl, [28.12.2010].
20. *Fundacja Kidprotect.pl*, www.kidprotect.pl, [09.01.2011].
21. Guerreschi C. (2006), *Nowe uzależnienia*. Wydawnictwo Salwator, Kraków.
22. *Helpline.org.pl*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=101>, [11.01.2011].
23. *Historia Dyżurnet.pl*, http://www.dyzurnet.pl/o_nas/historia.html, [09.01.2011].
24. *INHOPE*, <http://www.inhope.org/en/index.html>, [20.12.2010].

25. *Inicjatywy i raporty Komisji Europejskiej. Sprawozdanie nr 21/2009*, <http://www.senat.gov.pl/k7/ue/inne/2009/021.pdf>, [15.06.2010].
26. *Internet bezpieczniejszy dla dzieci! Konferencja ministerialna Unii Europejskiej w Pradze: 20.04.2009r.*, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/2/7141/Inter-net_bezpieczniejszy_dla_dzieci_Konferencja_ministerialna_Unii_Europejskiej_.html, [12.09.2009].
27. Jończyk I., Różycka M., Kurowski B., Węglowski B. (2007), *Jak w necie? Bezpiecznie!* Wydawnictwo Dyżurnet, Warszawa.
28. *Kodeks karny; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.*, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.
29. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej; Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.
30. *Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. Ustawa w sprawie ratyfikacji Konwencji o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.
31. *Konwencja Rady Europy o Cyberprzestępczości z dnia 23 listopada 2001 r.*, <http://www.ms.gov.pl/ue/ue3in32.shtml>, [07.05.2010].
32. *Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z dnia 12 lipca 2007 r.*, http://www.ms.gov.pl/re/081027_konw.pdf, [03.02.2008].
33. Kosek-Nita S. (2006), *Uzależnienie od komputera i jego następstwa*. „Wychowanie na Co Dzień”, nr 3, s. 6-9.
34. Levina O. (2009), *Pomoc ofiarom wykorzystywania seksualnego przez internet w Rosji. Wykład wygłoszony podczas III Międzynarodowej Konferencji: Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie*. Materiały niepublikowane, Warszawa.
35. Maj M. (2009), *Techniczne aspekty bezpieczeństwa w internecie. Wykład wygłoszony podczas III Międzynarodowej Konferencji: Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie*. Materiały niepublikowane, Warszawa.
36. *Międzynarodowa Konferencja: Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie*, http://konferencja.saferinternet.pl/artykuly-2010/iv_miedzynarodowa_konferencja_bezpieczenstwo_dzieci_i_mlodzi-zy_w_internecie.html, [11.01.2011].
37. Murawska-Najmiec E. (2005), *Informacja na temat działań społeczności międzynarodowej na rzecz objęcia internetu systemem prawa przy jednoczesnej ochronie swobody wypowiedzi i informacji*. Wydawnictwo KRRiT, Warszawa.
38. *Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa*, www.nask.pl, [08.01.2011].
39. *Projekt Saferinternet.pl*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=75>, [10.01.2011].
40. *Protokół Opcjonalny do Konwencji Narodów Zjednoczonych o Prawach Dziecka dotyczący sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii z udziałem dzieci z dnia 25 maja 2000 r.*, <http://www.vilp.de/p11.htm>, [08.03.2010].
41. Pyżalski J. (2009), *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży – różne wymiary zjawiska*. „Dziecko Krzywdzone”, nr 29, s. 12- 26.
42. *Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Rec(2001)8 z dnia 31 października 2001 r. dotycząca samoregulacji w zakresie cyberzwartości: samoregulacja oraz ochrona użytkowników przed treściami nielegalnymi i szkodliwymi w usługach informacyjno-komunikacyjnych*, http://www.krrit.gov.pl/bip/Portals/0/publikacje/analizy/Analiza2005_07.pdf, [06.02.2010].
43. *Safer Internet Programme: Empowering and Protecting Children Online*, http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm, [07.01.2011].
44. *Safer Internet w Europie*, http://www.saferinternet.pl/awerenss_w_europie/, [02.01.2011].
45. *Safer Internet w Polsce*, http://www.saferinternet.pl/safer_internet_w_polsce.html, [07.01.2011].
46. *Safer Internet*, http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm, [04.01.2011].
47. *Saferinternet.pl*, www.saferinternet.pl, [10.01.2011].
48. Serzycki M. (2009), *Portale społecznościowe a ochrona danych osobowych. Wykład wygłoszony podczas III Międzynarodowej Konferencji: Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie*. Materiały niepublikowane, Warszawa.
49. Shaw G. (2009), *Europejska współpraca na rzecz walki z pornografią dziecięcą w internecie – studium przypadków. Materiały konferencyjne z III Międzynarodowej Konferencji: Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w internecie* - Warszawa 29-30.09.2009 r. Wydawnictwo FDN, Warszawa.
50. *Społeczności sieciowe: Komisja pośredniczy w porozumieniu głównych firm internetowych*, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/232&format=HTML&age d=0&language=PL&guiLanguage=en>, [13.02.2010].

51. Stiftung Digitale Chancen (2009), *Zestaw zaleceń projektu Youth Protection Roundtable*. Stiftung Digitale Chancen, Hamburg.
52. Śpiewak J. (2010), *Wykorzystanie seksualne dziecka w kodeksie karnym*. „Niebieska Linia”, nr 3, s. 28-37.
53. Śpiewak J., *Aspekty prawne*, <http://www.kidprotect.pl/artykuly/?item=1>, [03.04.2008].
54. Tęcza-Ćwierz T. (2003), *Internet - szanse i zagrożenia*. „Wychowawca”, nr 6, s. 16-17.
55. *Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego*, Dz.U. z 1994 r. Nr 111, poz. 535.
56. Walrave F., Heirman W. (2009), *Skutki cyberbullyingu – oskarżenie czy obrona technologii?* „Dziecko Krzywdzone”, nr 29, s. 27 - 36.
57. Wojtasik Ł. (2009), *Przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych*. „Dziecko Krzywdzone”, nr 29, s. 7-11.
58. Wojtasik Ł. (2003), *Pedofilia i pornografia dziecięca w internecie*. „Dziecko Krzywdzone”, nr 2, s. 56 – 67.
59. Wojtasik Ł., *Pedofilia i pornografia dziecięca w internecie*, <http://www.fdn.pl/index/?id=0f28b5d49b3020afeecd95b4009adf4c>, [09.09.2010].
60. Wolak J., Mitchell K., Finkelhor D. (2009), *Czy nękanie za pośrednictwem internetu jest formą przemocy rówieśniczej? Analiza zjawiska nękania online przez znajomych rówieśników i przez sprawców znanych wyłącznie z sieci*. „Dziecko Krzywdzone”, nr 29, s. 77- 89.
61. *Youth Protection Roundtable*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=76>, [12.01.2011].
62. *Youth Protection Roundtable*, www.yprt.eu, [12.01.2011].
63. *Zalecenie Komisji C(2009)6464 z dnia 20 sierpnia 2009 r. w sprawie umiejętności korzystania z mediów w środowisku cyfrowym w celu stworzenia bardziej konkurencyjnego sektora audiowizualnego i treści cyfrowych oraz stworzenia integracyjnego społeczeństwa opartego na wiedzy*, Dz. Urz. L 227 z 29.8.2009.
64. *Zalecenie Parlamentu Europejskiego dla Rady z dnia 3 lutego 2009 r. w sprawie walki z seksualnym wykorzystywaniem dzieci i pornografią dziecięcą*, Dz. Urz. L. 12 z 03.02.2009.
65. *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. w sprawie ochrony małoletnich, godności ludzkiej oraz prawa do odpowiedzi w odniesieniu do konkurencyjności europejskiego przemysłu audiowizualnego oraz internetowych usług informacyjnych*, Dz. Urz. L 378 z 27.12.2006.
66. *Zalecenie Rady Europy Rec(2009)5 z dnia 8 lipca 2009 r. w sprawie ochrony dzieci przed szkodliwymi treściami i zachowaniami oraz promowania ich aktywnego uczestnictwa w nowym środowisku informacyjnym i komunikacyjnym*, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2009\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntra-net=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntra-net=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75); [17.07.2009].
67. *Zespół Dyżurnet*, www.dyzurnet.pl, [27.12.2010].

THE PROTECTION OF THE JUVENILE INTERNET USERS IN LAW AND PRACTICE OF THE MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 90-100

Małgorzata Gruchola

The John Paul II Catholic University of Lublin

Summary: The aim of this publication is the analysis of the legal basis for the protection of the Internet users, including the European Union and the Council of Europe regulations, state law, as well as the verification of actions taken by the member states in the range mentioned in the title and the consideration whether the proposed solutions are effective.

After the initial theoretical deliberations concerning the map of threats (connected with the content and communication via the Internet), the amended Polish penal code and the key legal regulations on youth Internet users protection were analyzed (*The Council of Europe Convention on Cybercrime of 23 November 2001; Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography; The Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse of 12 July 2007*).

The introduction of the protection policy priorities is established through the realization of aid programmes. One of them is *Safer Internet*. The following analysis discusses the main aims, fields of operation, guidelines and priorities, as well as initiatives under realization (inter alia *The International Day of Safer Internet*). It also verifies the guidelines of the Polish *Safer Internet Programme Centre*, including the work of Nobody's Children Foundation as well as the Research and Academic Computer Network. The study discusses the tasks and initiatives of *Saferinternet.pl* project (including *Dyżurnet.pl* contact team, hotline and aid team, called *Helpline.org.pl*), and the aims of media and social campaigns (e.g. *Child Online*). *Youth Protection Roundtable* was also analysed as an example of cooperation between the specialists in technology and pedagogy undertaken to provide children and youth with online protection. Analytical and descriptive methods were used in this article.

Due to the inevitable development of the new information and communicative technologies, the European Community should immediately provide full, appropriate and whole community binding protection for children and the youth by approving directives which will assure that the processed content is legal, respects the principle of human dignity and is not harmful for proper youth development. The law in force nowadays does not ensure full protection. Only international cooperation of public institutions, consumer associations, supported by legal acts and correctly applied media education can grant such protection.

Key words: Protection, children, the Internet, the European Union

Introduction

The attitude towards the Internet is highly ambivalent, from nearly utopian and euphoric admiration to catastrophic visions stigmatizing the global net for the threats it brings. From the Internet user's point of view, threats connected with the content and communication via the Internet have to be stressed (Stiftung 2009). The threats are partially the result of the actual users' behaviour. The rest is the result of the actions of other users. There are also other threats which can be attributed to both of those dimensions from the perspective of the consumer or the producer, especially as far as the content generated by the user is concerned. This case shows that those two dimensions intermingle.

The first group of threats includes content which is inappropriate for certain age groups, contains violence, is untrue and illegal (racism, xenophobia, child pornography, encouraging self-aggression, violation of human rights and human dignity). Apart from those we can distinguish inadequate commercials and marketing activities directed to children, recording, the transmission of data and copyright trespassing (Śpiewak 2010, Berson 2003, Braun-Gałkowska 2003, Tęcza-Ćwierz 2003, Wojtasik 2003). The justification of the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe of 31 October 2001 provides

illegal and harmful content interpretation. The former one is the content contradictory to the state law, whereas the latter relates to not necessarily legal but potentially damaging, especially physically, mentally or morally the youth development (*Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe 2001 Rec(2001) of 31 October*). The examples of harmful websites include: websites which promote religious movements considered to be sects, websites promoting anorexia and bulimia as a way of life, not a disorder, exhorting to commit suicide or self-mutilation, promoting drugs, other stimulants and pharmaceutical drugs such as rape drugs, boosters or steroids.

The other group relates to threats connected with communication via the Internet. They comprises of harmful advice, the Internet addiction, personality theft, the loss of money/phishing, commercial frauds, revealing private information and obtaining data from the Internet profiles (Maj 2009, Serzycki 2009, Guerreschi 2006, Kosek-Nita 2006). Moreover, while using the Internet children can come across disturbing phenomena such as cyber-bullying, which is a way of violent insulting, ridiculing, blackmailing or spreading compromising materials on the Internet by means of information and communicative technologies (communicators, chats, websites and blogs) (Heirman 2009, Pyżalski 2009, Walrave 2009, Wojtasik 2009,

Wolak et al 2009) or grooming – seducing children by adults on the Internet (Levina 2009) ⁴⁶.

However, the questions arise: what are the legal regulations for protection of the youth Internet users; what are the guidelines and activities of the EU for protection of children and the youth on the Internet; finally, are the proposed solutions efficient?

1. The protection of children and the youth by the European Union and the Council of Europe law

For the above protection the key meanings lie in:

- *The Council of Europe Convention on Cybercrime of 23 November 2001;*
- *Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography;*
- *The Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse of 12 July 2007.*

The legal basis for the protection of children and the youth provides, adopted in 1999 and continued by virtue of consecutive European Parliament and the Council of Europe decisions, long-term plan of the EU activity of promoting safer use of the Internet by combating illegal and harmful content in the global networks: *Safer Internet Action Plan, Safer Internet Plus for the years 2005-2008 and Safer Internet 2009 – 2013* (Decision no. 276/1999/WE of 25 January 1999, Decision no. 1351/2008/EC of 24 December 2008). Moreover, the *Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services* postulates taking actions in order to prevent child media illiteracy.

The catalogue of regulations connected with child pornography includes *International Convention on Cybercrime* established by the Council of Europe in 2001, which states the new categories of crimes connected with the production, offering, popularizing, transmitting, possessing and acquiring child pornography by means of IT systems (art. 9 section 1). Child pornography, according to art. 9, comprises pornographic material which evidently presents a juvenile, a person who might be a juvenile or a realistic picture of a juvenile during the sexual act. The term "juvenile" refers to anyone under the age of 18. A party may introduce the requirement of lower age limit, which, however, cannot be lower than 16 (*The Council of Eu-*

rope Convention on Cybercrime of 23 November 2001, art. 9). Whereas, art. 23 of *The Council of Europe Convention of 2007* defines so-called grooming as penal.

Whilst the Council of Europe conventions are mainly facultative documents, *Council Framework Decision of 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography* is obligatory for all the member states. It obliges the EU countries to undertake necessary measures guaranteeing liability to a penalty for the following acts committed intentionally: forcing children into prostitution or pornographic performances, gaining benefits out of it or exploiting children in other ways, such as taking part in sexual actions (by means of force, strength or threat, in return for money or other form of reward as a payment for the child's participation, using child's trust, power or influence over a child). Moreover, the IT production, distribution, popularization, transmission, delivery, making available, purchasing, or possessing child pornography materials has also become penal (*Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003, art.3-12*). By 2008, all the member states had established such legal regulations.

The *Council Framework Decision* was amended in 2009. The present one is binding in all member states on three levels: the prosecution of criminals, the protection of victims and prevention. It also simplifies punishing the child sexual abuse offenders by establishing penal sanctions for the new forms of abuse, such as: "pestering the juveniles for sexual purpose": grooming, browsing through child pornography without downloading the files to the personal computers and forcing children to pose in a sexual manner in front of the webcam. In order to save additional traumatic experience, victims can testify without the necessity of confronting the offender at court. They are granted lawyer's help free of charge. Each offender is treated individually and has access to specially selected medical treatment. The offender is forbidden to work in his profession in all member states, if it is connected with the contact with children. The systems which blocks access to the websites of child pornography content were also elaborated (*Initiatives... 2009, p. 10-11*). A month later, on 20 April 2009, the representatives of the governmental sectors of the EU in the established *Declaration: A new European approach for safer internet for children*, as the most important initiatives recognized the following: creating contact points in the European networks of services responsible for using new technological solutions in the police work; developing the project of procedures for the functioning of the above mentioned points; organizing European platform of the Internet crime warnings at the European Police Office EUROPOL; creating state early warning systems, which would help in searching for lost children (in Poland NASK and Dyżurnet.pl in cooperation with the police); the necessity of cooperation in the field of growing social awareness of the Internet threats; combating illegal content and harmful behaviour in the online environment; developing technical instruments of parental control, Internet

⁴⁶ To make contact with the juvenile, „cyber-hunters” use primarily Internet communicators and chats. They try to persuade children to talk about sex, which might be the beginning of their further haunting and harassment. An adult, very frequently pretending to be a victim's peer, gradually wins his trust, acquire personal details, pictures, and very often becomes „a good friend”. A „cyber-hunter” persuades a child to watch pornography and insists on meeting in real life. Eventually, when they meet, the child is very often sexually exploited and seldom becomes the victim of the pornographic industry.

access and cooperation between the Internet providers (*Internet safer for... 2009*).

Significant, though not causative, for the youth protection in the Internet are the recommendations of the European Parliament and the Council of Europe (e.g. *Recommendation Rec(2001)8 of the Committee of Ministers of 31 October 2001; Recommendation of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006; European Parliament recommendation of 3 February 2009 and Recommendation CM/Rec(2009)5 of the Committee of Ministers of 8 July 2009*). The above mentioned documents recommend: penal responsibility of the discussion platform operators, so-called chats and pedophile message boards; deleting illegal materials showing child abuse at their source of distribution; introduction of *Generic Top Level Domain* reserved for constantly controlled websites, whose administrators would commit themselves to respect the juveniles and their rights, under the restriction of penal sanctions (e.g. "KID" domain). Moreover, they advocate collaboration between the member states and the Internet providers in order to remove websites used to commit, according to the EU law, criminal offences; closing or blocking payment systems via the Internet for online selling child pornography; encouraging business entities, such as banks, exchange offices, ISP and companies operating Internet search to combat child pornography; providing parents with programmes and other technical devices that enable blocking their children's access to pornographic websites.

2. The protection of the youth Internet user by the Polish Law

In article 72 item 1 of *the Constitution of the Republic of Poland* a norm concerning child protection against violence, cruelty, exploitation and demoralization can be found. The guarantor of its execution is the country and state authorities (Act of 2 April 1997, art. 72). *The law on mental health protection of 19 August 1994* acknowledges mental health as "fundamental private good, which protection should be provided by governmental and local administrative authorities, as well as especially established institutions" (preamble). The guarantor of its execution is the country (including ratified legal documents) and public authorities. *The Convention on the Rights of The Child*, signed by Poland in 1991 constitutes the most comprehensive catalogue of their rights (*Act of 20 November 1989*). The activities connected with the protection of growing child pornography access on the Internet imposes *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child of 2000 (Optional Protocol of 25 May 2000)*, signed by Poland on 13 February 2002.

The Polish penal code in force does not define "pornographic content" at all. According to the state law, every sexual contact with a person under the age of 15 is penal (*Act of 6 June 1997, art. 200 §1 p.c.*). The amendment of 2005 changed the penalty into 2 to 12 years imprisonment, evening a voluntary sexual intercourse with a child with rape. Two convention of the

Council of Europe: *The Council of Europe Convention on Cybercrime of 2001* and *The Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse of 2007* have made an influence on the introduction of the latest changes in the Polish law. Art. 23 of the latter convention made a foundation for the introduction the penalty for so-called grooming to the Polish penal code.

The idea of the legal changes passed by the Polish government in 2009 was to adapt Polish law to *Council Framework Decision 2004/68/JHA of 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography*. The decision, in force since December 2008, have provoked amending art. 202 §4b of the penal code in the following way: "Whoever presents, makes, imports, stores or possesses pornographic material of a minor shall be subject to a fine, the penalty of restriction of liberty or the penalty of deprivation of liberty for up to 2 years." This law refers to the problem of child pornography or pornography which uses the image of a child, e.g. animated on a computer. Before the amendment, the prosecution of the production of such images, very frequently of pornographic character, had no legal basis. Also by virtue of this amendment, in art. 101 of the penal code, the time of expiration of the sexual assaults of minors has changed. The expiration cannot take place within 5 years since reaching the age of 18 by the victim. Before the amendment of October 2008, for each of the assaults the expiration date was set individually, i.e. since committing the crime (Śpiewak 2010, p. 36, Śpiewak 2008).

Another significant amendment of the codes (including *the penal code, the criminal prosecution, the executive penal code and the penal and fiscal code*) of 8 June 2010 increases the penalties for child sexual assaults (raping of the minor is treated as a crime), introduces new forbidden actions (grooming or promoting pedophilia), gives more power for the police to prosecute pedophiles, especially those active online (permits applying operational procedures) and improves execution of penalties (allows for directing offenders on an obligatory therapy). The new laws precisely describes forbidden acts, which previously raised doubts. Legal gaps had been skillfully used by the defenders of the people accused of pedophilia (*Child Online 2010*).

Polish law does not make pornography illegal. However, it introduces the rule that the content of this kind has to be distributed in a way, which does not expose it to receivers who does not wish to obtain it. It means that if there was no actual enforcement of reception, there is no need for a person's complaint, who was, against his will, exposed to the contact with pornography. The fact of insufficient pornography protection online by the public representative is enough (Śpiewak 2010, p. 35). Such offence is prosecuted on the victim's motion. In the Internet practice it can be stated that the website, whose description or address in the Internet search is deceiving by hiding the pornographic character, can be acknowledged as illegal. Similarly, any pornographic spam also breaches the

Polish law. This kind of offence is not severely punished and unfortunately in most cases it can be treated as creating "minimal social damage." Excerpt §2. establishes higher penalty for presenting pornography to a person who is under the age of 15 or distributing pornography without sufficient protection.

The Polish law provides penalties for the distribution, as well as possession, storing, recording, production and purchase in order to distribute the pornographic content in which minors under the age of 15 take part (Śpiewak 2010, p. 36-37).

3. The European Union activities to protect the youngest Internet users

A question arises: what are the basic European Union activities to protect the youngest Internet users?

First of all, the European Commission takes part in the legislative processes. One of the most important legal initiatives is the above mentioned amendment of the *Council Framework Decision* of 2009 on combating the sexual exploitation of children and child pornography. Second of all, the Commission stimulates the international cooperation among the European agencies which support the law, especially in the field of information transmission and conducting investigations. An example of such agency is the European alarm platform which deals with the offences in the global network and allows to collect reports on the crimes committed in various member states, e.g. publishing illegal content. Thirdly, the Commission supports the cooperation between the public and the private sector. Detailed proposals in this matter were adopted by the Council of the Ministers of Interior in the form of the Council conclusion on November 2008. One of the proposals promotes training in cybercrimes prosecution. The Commission is in the course of constructing a European training platform in cooperation with the member states, EUROPOL and the European Police College. Another important both public and private initiative is the European Financial Coalition against commercial use of the child sexual abuse on the Internet (Shaw, p. 20). The aim of the coalition is to join the efforts of public and private institutions engaged in combat with the production, distribution and sale of child pornography in the global network (Boratyński 2009, p. 19). The implementation of the priorities of the protection politics is conducted through the realization of aid programmes. One of them is *Safer Internet*.

3.1. Safer Internet Programme

3.1.1. Safer Internet Action Plan (1999 - 2004)

Safer Internet Action Plan programme was established by the Decision No 276/1999/WE of the European Parliament and of the Council of 25 January 1999 adopting a multiannual Community action plan on promoting safer use of the Internet by combating illegal and harmful content on global networks. At the foundation of the programme lay the presence of illegal and harmful content on the Internet. It provided the

funds for combating dangerous subject matter of the websites, encouraged content and service providers to implement self-regulating solutions and filtering systems as well as rating. In practice it meant lack of support for any determined regulating solutions on the part of member states (Safer Internet 2011).

Within the framework of SIAP four main fields of activities were put into practice:

- growing awareness on safe use of the Internet (*Awareness*);
- establishing the European network of contact points for reporting harmful and illegal content on the Internet (*Hotline*); creating safe environment by means of self-regulation of the content providers;
- development of online filtering and rating (*Filtering & Rating*);
- supporting self-regulation (*Self Regulation*) (Murawska-Najmiec 2005, p. 45).

As a result of those activities, the network of 36 state hotlines *Hotline*, *INHOPE* (*Internet Hotline Providers in Europe Association*)⁴⁷, open for all the global hotlines (apart from Europe, hotlines operate also in Canada, the USA, South Korea, Australia, New Zealand, and Taiwan) as well as 27 state points of growing awareness (*Awareness*) and 2 coordinating points functioning under the name of *INSAFE* and *AWARE*⁴⁸ have been created.

Within the framework of *Safer Internet Action Plus* programme, *Safer Internet Day* (hereinafter referred to as: *SID*) was established in 2004. The day is celebrated in February every year. It is the initiative of the European Commission whose aim is to pay attention to children and youth online safety. The celebrations of *SID* are now organized in the whole world. Schools, educational institutions, foster care centres, non-governmental organizations, community centres, local authorities, private people and companies are engaged in their preparation. In 2010 *SID* was held under the banner *Think B4 U post!* The media campaign devoted to the problem of the protection of privacy on the Internet started on 9 February in 60 countries from all over the world, including Poland. Every year *SID* celebrations are connected with different aspects of children and youth online safety⁴⁹.

The programme, which was supposed to be held from 1999 to 2002, was extended for the next following years, by force of the Council Decision. The second edition of *Safe Internet Plus* in accordance with *Decision No. 854/2005/EC*, had been realized from 2005 to 2008. Since 2005 the programme includes issues connected with the threats of playing online games, exchanging P2P files and other forms of online

⁴⁷ For more information: *INHOPE*, <http://www.inhope.org/en/index.html>, [20.12.2010].

⁴⁸ For more information: *Awareness*, http://www.europa.eu.int/information_society/activities/sip/projects/awareness/index_en.htm44, [21.12.2010].

⁴⁹ For more information: *Safer Internet Day*, www.dbi.pl, [09.11.2010].

communication in the real time (chats and communicators) (*Decision No. 854/2005WE of 11 May 2005*). The programme drew attention to the usefulness of equipping the final users, particularly parents, teachers and children, in appropriate instruments providing online safety. Moreover, it stresses the importance of the most devoted international cooperation which relies upon the obligation of networking *Hotline*, transborder cooperation, as well as reinforcing the role of the individuals who coordinates INHOPE and *Safer Internet* message boards.

The actions within *Safer Internet Plus* included four main fields:

1. Combating illegal and contrary to the law content: *Hotline* – contact point on combating illegal content on the Internet and *Hotcoord* – coordination of contact points.
2. Blocking unwanted and harmful content: *User empowerment* – empowering a user with filtering instruments.
3. Promotion of safe environment: transborder activities in the field of co-regulation and self-regulation of illegal, harmful or unwanted content on the Internet, as well as in the new online technologies.
4. Growing awareness: *Awarenode* – the national points and other entities whose aim is to grow awareness of safe Internet use; *Awarecoord* – coordination of the *Aware-Nodes*; *Helpline* – contact points by means of which illegal and harmful content in the global network can be reported (Murańska-Najmiec 2005, p. 24 – 25).

The source of the most current interpretation of the EU approach to the issue of safe Internet use is *Safer Internet* programme for 2009-2013 (*Decision No. 1351/2008/EC of 24 December 2008*). The priority of this programme is the combat of cyberbullying and seducing children in the global network (*Safer Internet Programme 2011*). The most important activities undertaken during 2009-2013 are:

- signing by seventeen leading internet companies the first European agreement on improvement of safety of the teenage users of social networks (10 February 2009) (*Social Networking: Commission 2010*)⁵⁰;
- introducing legal acts which would regulate the occurrence of child grooming (amendment to the *Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003*);
- organizing conferences for the representatives of the governmental sector of member states “Safe Internet for children” – Prague, The Czech Republic, 20 April 2009);
- announcement of the Council of Europe *Commission Recommendation on Media Literacy In The Digital Environment*. The aim of the recommenda-

tion was to evoke the debate on children safety in the global network (*Commission Recommendation C(2009)6464 of 20 August 2009*);

- establishing the European Financial Coalition on combating child pornography distribution on the Internet;
- signing an agreement between the European Commission and *International Criminal Police Organization*, according to which it committed itself to finance and keep a database of people accused of pedophilia.

3.1.1. The Polish *Safer Internet* Programme Centre

The Polish Centre of the European Commission programme *Safer Internet* was established in 2005. It is composed of Nobody’s Children Foundation (hereinafter referred to as: NCF⁵¹) and the coordinating Research and Academic Computer Network (hereinafter referred to as: NASK⁵²). The centre takes up a number of complex actions on the safety of children and youth Internet users and of the new technologies. The Consulting Committee is the advisory body, whereas Orange Foundation is the partner in the realization of projects of the centre. The cooperation of the centre with governmental and non-governmental institutions, educational establishments and commercial entities is realized within the framework of All-Polish Coalition on the Internet Safety, which is a platform of information distribution on various child protection initiatives (*Safer Internet in Poland, 2011*).

The Centre of the Internet Networks Monitoring, created jointly with NASK and Kidprotect.pl Foundation, is an instrument of the juvenile protection. Every Internet user can report via email, telephone, fax or using online form⁵³ any indication of online child pornography or pedophilia. The reported incidents are verified, and after that if there is a justified suspicion of a crime, the report, along with the gathered material, goes to the prosecution (police or public prosecutor). Another initiative by NASK is a nationwide campaign *Child Friendly Café*. The aim of the action, which commenced in December 2008, is to draw the Internet cafe owners’ attention to the safety of their child users. The experience and knowledge of NASK are the basis of creating contact team *Dyżurnet.pl*.

Another *Safer Internet* executor is NCF. It is a non-profit and non-governmental institution, which deals with broadly understood help for the harmed children, their families and minders since 1991. Since 2004, the foundation conducts nationwide social campaign on the youngest Internet users, *Child Online*. Moreover, it is engaged in many international projects. Since 2005 it is the national coordinator of *Awareness* project, which is realized in collaboration with NASK.

⁵⁰ The signatories are: Arto, Bebo, Dailymotion, Facebook, Giovanni.it, Google/YouTube, Hyves, Microsoft Europe, Myspace, Naszasklasa.pl, Netlog, One.lt, Skyrock, StudiVZ, Sulake/Habbo Hotel, Yahoo!Europe and Zap.la.

⁵¹ For more information: *Nobody’s Children Foundation*, www.fdn.pl, [27.12.2010]

⁵² For more information: *Research and Academic Computer Network*, www.nask.pl, [08.01.2011].

⁵³ For more information: *Foundation Kidprotect.pl*, www.kidprotect.pl, [09.01.2011].

Since February 2007 NCF cooperates with the Orange Foundation and runs helpline.or.pl – aid point for children. The foundation is also a member of the *Dynamic Coalition for the Child Online Safety*, established by 2nd Forum of the Internet Management in 2007 (*Dynamic Coalition on...*, 2010).

Realized since 1 January 2005 *Awareness* project by NASK and NCF, and *Dyżurnet* project by NASK, were joined in one collective project: *Saferinternet.pl*⁵⁴. The aim of this project is to grow social awareness on the subject of the newest methods of communication threats. Among the undertaken activities, education of children and their parents, as well as of the professionals on safe Internet use are its priorities. Within the framework of *Saferinternet.pl* operates the team of *Dyżurnet.pl* – the national contact point for combating illegal content on the Internet and *Helpline.or.pl* – aid point for people who suffered online violence (*Saferinternet.pl Project*, 2011).

The team of *Dyżurnet.pl*⁵⁵ was created in 2006 at NASK within the framework of *Safer Internet Action Plan*. The cooperation of the national hotline teams takes place under the banner of INHOPE (*The Association of Internet Hotline Providers*). The project of establishing hotlines emerged in response to the European Commission initiative on launching such contact points in the form of *Call for Proposals 2003/2004*, based on the ground rules set in *Safer Internet Action Plan, Work Programme 2003-2004*.

This document sets three ways of the EU actions in the field of creating conditions for the development of safe Internet:

1. constructing safe technical infrastructure of the Internet access;
2. creating filtering and classification of the content systems available in the global network;
3. supporting initiatives which builds the awareness of safety on the Internet (*The History of Dyżurnet.pl*, 2011).

Dyżurnet.pl is a point, where one can anonymously report the occurrences of illegal Internet content. The report can be done via the website contact form, via dyzurnet@dyzurnet.pl or by calling the hotline, telephone no.801 615 005. During 2005-2009 most reports (one-third of them) were connected with child pornography, and respectively “other content” (19%) and adult pornography (18%). What draws attention is the increase of the reports on “other content” from 4% in 2005 up to 19% in 2009. “Other content” refers brutal, macabre, obscene (picture of the victims of the accidents, cannibalism, body deformation, cruelty to animals) materials. The reports are also devoted to the promotion of dangerous behaviours (persuading into abortion done at home), the organization of sects, self-mutilation, suicides, using drugs and other psychoactive substances, bulimia and anorexia. Depending on the localization of the server

(in Poland or outside its boundaries), the information on the illegal content are directed to the General Police Headquarters or to other contact points incorporated within INHOPE. As far as legal but harmful to children content, found on Polish servers, is concerned, the actions are undertaken to remove it swiftly. The team of *Dyżurnet.pl* joins in the projects realized by EURO-POL and *Child Exploitation and Online Protection Centre* – European platform on exchanging information about the online threats, as well as Financial Coalition, whose aim is to combat child pornography in the global network (*Dyżurnet.pl. Report* 2010, p. 11).

The important role of the team is developing awareness of the Internet users. Therefore, a course of 18 local voivodeship conferences directed to the teachers, educators, representatives of local authorities and non-governmental organizations, police, internet providers was conducted throughout 2005-2010. Altogether 1600 people were trained. *Dyżurnet.pl* alongside CERT Poland organized two editions of tests on effectiveness of blocking of the filtering programmes. Their results were presented in the following reports: *How to effectively filter the Internet content?* (2007) and *Solutions for filtering undesirable content on the Internet* (2009) (Jończyk and others 2009). One of the latest initiatives of *Dyżurnet.pl* was publishing a set of lesson plans *Wh@t's it like in the net? Safe!!!* (2009), for the middle school teachers. Common initiative of NASK and NCF organized since 2007 is the International Conference in Warsaw: *Keeping Children and Young People Safe Online*⁵⁶. Every year the organizers attempt to pay special attention on different aspects of protection. The Conference in 2007 was devoted to the issue of children safety on the Internet; in 2008 – to the legal aspects, as well as the role of the police and international collaboration in elaborating and improving methods for the protection of the youngest users. In 2009 the main subject was blocking child pornographic content at the operating level. The discussion in 2010 were dominated by the safety of social networks and privacy protection issues.

In the nearest future, *Dyżurnet.pl* is going to focus on the following problems: developing the cooperation between *the Polish Coalition for the Internet Safety*; propagating the idea of *Safe Internet* in the Central and Eastern Europe; elaborating platform of cooperation with the group of Internet providers; collaboration in building European platform for the exchange of the information on global network threats; taking part in the process of educating judges and prosecutors of The Polish National School of Judiciary and Public Prosecution and cooperation with the Polish Ecumenical Council (*Dyżurnet.pl. Report* 2010, p. 22).

The other team, *Helpline.org.pl*, is a joint project of NCF and Orange Foundation. It was launched on 6

⁵⁴ For more information: *Saferinternet.pl*, www.saferinternet.pl.

⁵⁵ For more information: *Dyżurnet.pl* team, www.dyzurnet.pl.

⁵⁶ For more information: International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online http://konferencja.saferinternet.pl/artykuly-2010/iv_miedzynarodowa_konferencja_bezpieczenstwo_dzieci_i_mlodziwy_w_internecie.html, [11.01.2011].

February 2007 on *Safer Internet Day*. The purpose of this project is to help children, parents and the professionals in cases of the threats connected with the Internet use, as well as to initiate system changes, which will allow to protect the youngest Internet users of the new technologies more effectively (*Helpline.org.pl* 2011).

Nowadays, there are similar projects, which support the Internet safety and raising the media competence, in all member states. They have different names (e.g. *klicksafe.de* – German partner of *Safer Internet*). Their priorities depend on the given state reality. However, they cooperate quite closely. Therefore, the exchange of information and the best solutions between the countries of the united Europe are provided. All the state projects belong to INSAFE (*Internet Safety Awareness for Europe*).

The collaboration of *Helpline.org.pl* and *Dyżurnet.pl* within the framework of *Saferinternet.pl* enables for realization of the ideas, which increases safety of children and the youth on the Internet. A broad circle of the receivers (children, teachers, police officers, judges and prosecutors, as well as the representatives of government institutions and IT companies) requires various activities. The representatives of those teams join the discussion, take part and organize conferences and trainings, and responds to the Internet users' reports every day. International cooperation (INSAFE, INHOPE) allows for conducting joint operations with similar European and world organizations.

Both *Dyżurnet.pl* and *Helpline.org.pl* realize the European Commission guidelines. *Safer Internet* project, thanks to many levels of cooperation, accomplishes various international initiatives for increasing safety of children, such as: *Safer Internet Day* celebration; state projects *Safer Internet*; *Forum Safer Internet*; INHOPE; the meetings of regional responding teams with the government representatives on international scale (*hotlines*, *helplines*, the police); the European Financial Coalition for combating child pornography distribution and European platform for exchanging information on the Internet threats (*Dyżurnet.pl Report* 2010, p. 11).

Within the framework of *Safer Internet*, since the end of 2010 NASK and NCF have been realizing the following projects:

- the launching of *Helpline* – aid point: www.helpline.org.pl;
- conducting researches on the state of safety in the Internet cafes;
- conducting filtering programmes tests;
- organizing the promotion of *Dyżurnet.pl* – contact point: www.dyżurnet.pl;
- conducting social campaign *Child online*;
- organizing 4 International Conferences *Keeping Children and Young People Safe Online* on the Internet and 18 voivodship conferences *Safer Internet*;
- organizing another *Safer Internet Day* celebration;

- establishing *The Polish Coalition for the Internet Safety*;
- launching Internet services: *Safer Internet in Poland*: www.saferinternet.pl; *Child Online*: www.dzieckowsieci.pl; *Safer Internet Day*: www.dbi.pl;
- organizing educational services for children: *Sieciaki*: www.sieciaki.pl; *Sieciaki Przedszkolaki*: www.przedszkolaki.sieciaki.pl.

The above mentioned activities are only the chosen ones from the vast *Saferinternet.pl* range of projects in Poland.

3.1.2. Youth Protection Roundtable

The solution of the problem of undesirable and harmful content on the global network appears to be a combination of technical and educational instruments. An example of the cooperation of the professionals in the field of technology is *Youth Protection Roundtable* project (YPRT⁵⁷) led within the framework of *Safer Internet Action Plan* since November 2006 up to April 2009. The long-term aim of the YPRT is the protection of children and the youth from harmful content on the Internet, including both social and technical aspects of the global network. The immediate aim was the discussion and exchange of experience between the experts of non-governmental organizations, software companies and Internet providers.

The European network of the project composed of 32 members⁵⁸, bearing in mind cultural differences of the European countries, has distinguished the following priorities:

- supporting the exchange of views between the experts in the field of technology and education;
- establishing a common language;
- conducting researches on children protection and their online safety;
- increasing the usefulness of filtering technology;

⁵⁷ For more information: *Youth Protection Roundtable*, www.yprt.eu, [12.01.2011].

⁵⁸ ADICONSUM - Associazione italiana Difesa consumatori e ambiente, Włochy; Medien GmbH AOL, Germany; AOL Europe; Arbeitskreis Neue Erziehung e. V., Germany; BAGFW - Bundesarbeitsgemeinschaft wohlfahrtspflege Freien der, Germany; Citizens Online, the United Kingdom; Foundation for Children Development Comenius, Polska; DOM Datenverarbeitung GmbH, Germany; Deutscher Kinderschutzbund - Bundesverband eV, Germany; eko-Verband, dla ICRAd Deutschland.de GbR, Germany Extreme Media Solutions Ltd., Grecja; Family Safety Institute Online, Wielka Brytania; Forum des droits sur l'Internet, Francja; F-Secure GmbH, Finland; Freiwillige Selbstkontrolle Multimedia-Diensteanbieter e. V. – FSM, Germany; Nobody's Children Foundation - Poland; ISFE - Interactive Software Federation of Europe, Belgium; Internet-ABC eV, Germany; Johannesches Sozialwerk e. V., Germany; Jugendschutz.net, Germany; Für Medien und Landeszentrale Kommunikation Rheinland-Pfalz - klicksafe.de, Germany; Mannerheim League for Child Welfare, Finland; KIR, the United Kingdom; Nederlands Instituut voor de Classificatie van audiowizualna - NICAM, the Netherlands; Österreichisches Institut für Angewandte Telekommunikation - ÖIAT, Austria; Pegasus GmbH, Germany; Protégeles, Spain; Safer Internet Institute, zspo, the Czech republic; Save the Children, Italy; the University in Ljubljana, Slovenia.

- motivating parents and teachers to use elaborated technologies;
- indicating good practice.

Within the framework of YPRT activities one of the priorities have taken the lead: the necessity of creating common strategy for the youth protection (including local cultural factors) from undesirable and harmful content. The above aim was achieved by creating detailed catalogue of recommendations allowing for increasing standards of child protection and selecting eight rules. The YPRT members achieved agreement upon them and declared cooperation in their implementation. The above mentioned rules are: improving technology which support infrastructure; increasing the usefulness of filtering software; improving internet services, their technological basis and the introduction of supplementary widgets, which would help users to protect themselves; setting the rules by the service providers and operators, digital competence; growing awareness; research and legal regulations (Croll 2009, p. 23).

During the realization of the project the criteria for online child protection were established; various points of view of technical experts and people dealing with child education were presented; common indicators of risk and their measures were identified; technical instruments for child protection and their effectiveness were indicated; a new approach towards the digital competence was recommended and a new approach towards the division of responsibility as far as online youth protection is concerned was determined. The Internet providers, teachers and other professional careers of children and youth as well as parents are the recipients of YPRT project (*Youth Protection Roundtable 2011*).

Conclusions

As a result of the inevitable development of the new communication and informative technologies, the European Union should immediately provide full and appropriate protection of children and the youth approving the directive, which will on the one hand guarantee the freedom of transmission and providing information services, and on the other will assure that the transmitted content are legal, respect human dignity and are not harmful for the healthy development of the juvenile. The project of *The European Parliament and The Council of Europe Proposal Directive on sexual violence, sexual child abuse and child pornography* has already been elaborated. It is a huge step for the EU in the protective activities.

Still, a huge problem in the state penal law results from the fact, that the legal definition of pornography has not been clarified and the penal code vaguely mentions "pornographic content". The offences against sexual freedom and decorum to the detriment of children include mainly: sexual relations and other sexual intercourse with children under the age of 15, raping a juvenile, facilitating and profiting from the prostitution of a juvenile, pornography without the participant consent, production, recording, distributing, pub-

lic presentation, possessing and storing pornographic content with the participation of children under the age of 15, as well as the new offence - grooming. This act was added to the catalogue of offences, which may be included in the police operations (e.g. conducting provocation). The regulations which allow for prosecution and sentencing alleged offenders, whose aim is to abuse a child, even if it did not take place in reality have been introduced to the penal code. Moreover, since 8 June 2010, creating any websites which promote pedophilia is forbidden.

In comparison with the *UN Convention, The Council of Europe Convention of 2007* and *Council Framework Decision of 2009*, the Polish law does not entirely meet the recommended standards. It accepts a weaker standard of the juvenile protection as far as their age is concerned. Accepted in the Polish legislation is the age limit of 15, whilst the documents of the UN, the Council of Europe and the EU protects children up to the age of 18 from the abovementioned forms of sexual exploitation. The adaptation of the Polish legislation to the international norms, including threats connected with the sexual child exploitation by means of the Internet, requires raising the limit of age of the juvenile victims of pornography up to at least 16 and statutory definition of "juvenile pornographic content". What is more, it requires removing websites which: present suicide instructions or exhorting to suicide and self-mutilation; promoting anorexia and bulimia, as well as self-mutilation; promoting religious movements, thought to be sects; promoting pharmaceutical drugs, such as rape drugs and boosters.

The implementation of the EU priorities in the field of the juvenile Internet users protection is conducted by means of the realization of aid programmes. The key programme is *Safer Internet*. The programme was launched in 1999 and aims at the promotion of the safe use of the new information and communication technologies among children and the youth. Since 2005 the programme also include the problems connected with playing online games and P2P file exchange threats, as well as other forms of online communication in the real time (chats and communicators). The priorities of the programme for 2009-2013 is combating cyberbullying and grooming. At present, all the member states conduct projects, which support online safety and increasing media competence according to the guidelines of the programme. They have different names, while their priorities depend on the state reality. However, they closely cooperate, which provides exchange of information and the best of solutions in the united Europe. The Polish *Safer Internet* Centre launched in 2005 is composed of Nobody's Children Foundation and Research and Academic Computer Networks. The centre undertakes a range of complex activities for the safety of children and the youth who use the Internet and new technologies. It actively cooperates with many organizations which realize similar projects in other European countries. The Polish *Safer Internet* Centre belongs to the INSAFE network, which associates the executor of educational projects for safe Internet. It is also a member of IN-

HOPE – international association which coordinates a network of Internet hotlines all over the world, and of Child Helpline International association, which coordinates a network of helplines.

The Consultative Committee operates within the framework of *Safer Internet* in Poland. It gives opinions and support the Polish *Safer Internet* Centre activities and Polish Coalition for Safer Internet, which is a platform for communication between the organizations and institutions dealing in protection of the child users of the new media. The signatories of the programme are obliged to promote aid offer of Helpline.org.pl and contact point of Dyżurnet.pl. The representatives of the Polish *Safer Internet* Centre also takes part in the works of the Unit to Counteract Discrimination of Minors in Sources of Electronic Mass Media at the Government Plenipotentiary for Equal Treatment in the Chancellery of the Prime Minister and many other actions of various Polish institutions.

Are the undertaken actions effective? I assume, yes. A questionable matter is their range, however. The European Commission decisions enabling the next editions of *Safer Internet* programme are the evidence of the necessity of such actions.

References:

1. *Awareness*, http://www.europa.eu.int/information_society/activities/sip/projects/awareness/index_en.htm44, [21.12.2010].
2. Berson I. R. (2003), *Cyber-victims: psychosocial consequences of youth abuse by means of the Internet*. „Hurt Child Quarterly”, no. 2, p. 72-83.
3. Boratyński J. (2009), *The European Union Activities against Child Sexual Abuse. Post-conferential materials*. FDN Publishing Company, Warsaw.
4. Braun-Gałkowska M. (2003), *The Influence of the Internet on Children's Psyche*. „Media Education”, no. 3, p. 14-20.
5. Busch M. (2009), *The European Union Project „Safer Internet” – The Realization and Planned Activity. Lecture at the 3rd International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online*. Unpublished material, Warsaw.
6. *Computer Emergency Response Team*, www.cert.pl, [09.01.2011].
7. Croll J. (2009), *Recommendations Worked Out during the Youth Protection Roundtable. Post-conferential materials*. FDN Publishing Company, Warsaw.
8. *Decision No 1351/2008/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 establishing a multiannual Community programme on protecting children using the Internet and other communication technologies*, Dz. Urz. L 348, 24.12.2008.
9. *Decision No 276/1999/WE of the European Parliament and of the Council of 25 January 1999 adopting a multiannual Community action plan on promoting safer use of the Internet by combating illegal and harmful content on global networks*, Dz. Urz. L 33 of 06.02.1999.
10. *Decision No 854/2005/WE of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 into the Agreement aims to modify Protocol 31 to extend cooperation in the field of the Information Society, by establishing a multiannual Community Programme on promoting safer use of the Internet and new online technologies*, Dz. Urz. L 149 of 11.05.2005.
11. *Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography*, Dz. Urz. L 013 of 20.01.2004.
12. *Dynamic Coalition for the Child Online Safety*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=116>, [09.11.2010].
13. *Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services*, Dz. Urz. L 95/22 of 15.04.2010.
14. Dyżurnet.pl, (2009), *Wh@t's it like in the net? Safe!!! Middle School Workshops*. Dyżurnet Publishing Company, Warsaw.
15. Dyżurnet.pl, (2009), *Internet solutions for filtering unwanted content*. Dyżurnet Publishing Company, Warsaw.
16. *Child online – New laws will facilitate fighting pedophilia*, <http://www.wirtualnemedi.pl/artukul/dzieckow-sieci-nowe-przepisy-ulatwia-walke-z-pedofilia>, [09.08.2010].
17. *The Day of Safe Internet*, www.dbi.pl, [09.11.2010].
18. Nobody's Children Foundation, (2010), *Dyżurnet.pl. Report on the Operation of the Team in 2005-2009*. Dyżurnet Publishing Company, Warsaw.
19. *Nobody's Children Foundation*, www.fdn.pl, [28.12.2010].
20. *Kidprotect.pl Foundation*, www.kidprotect.pl, [09.01.2011].
21. Guerreschi C. (2006), *New Addictions*. Salwator Publishing Company, Cracow.
22. *Helpline.org.pl*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=101>, [11.01.2011].
23. *The History of Dyżurnet.pl*, http://www.dyzurnet.pl/o_nas/historia.html, [09.01.2011].
24. *INHOPE*, <http://www.inhope.org/en/index.html>, [20.12.2010].
25. *The Initiatives and Reports of the European Commission. Report No. 21/2009*, <http://www.senat.gov.pl/k7/ue/inne/2009/021.pdf>, [15.06.2010].
26. *Internet Safer for Children! The European Ministerial Conference in Prague: 20.04.2009r.*, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/2/7141/Internet_bezpieczniejszy_dla_dzieci_Konferencja

- ministerialna_Unii_Europejskiej_.html, [12.09.2009].
27. Jończyk I., Różycka M., Kurowski B., Węglowski B. (2007), *What's it like in the net? Safe!* Dyżurnet Publishing Company, Warsaw.
  28. *Penal Code; Act of 6 June 1997 r.*, Dz.U. z 1997 Nr 88, item 553 as amended.
  29. *The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997*, Dz.U. of 1997 No. 78, item. 483.
  30. *The Convention on the Rights of The Child of 20 November 1989. The Act on Ratification of the Convention on the Rights of The Child*, Dz.U. of 1991 No. 120, item 526.
  31. *The Convention of the Council of Europe on Cyber Criminality of 23 November 2001*, <http://www.ms.gov.pl/ue/ue3in32.shtml>, [07.05.2010].
  32. *The Convention of the Council of Europe on Protecting the Children from sexual abuse and indecent sexual treatment of 12 July 2007*, http://www.ms.gov.pl/re/081027_konw.pdf, [03.02.2008].
  33. Kosek-Nita S. (2006), *Computer Addiction and Its Consequences*. „Education Every Day”, no. 3, p. 6-9.
  34. Levina O. (2009), *Help for the Victims of Internet Sexual Abuse in Russia. Lecture at the 3rd International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online*. Unpublished material, Warsaw.
  35. Maj M. (2009), *Technical Aspects of Online Safety. Lecture at the 3rd International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online*. Unpublished material, Warsaw.
  36. *International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online*, http://konferencja.saferinternet.pl/artykuly-2010/iv_miedzynarodowa_konferencja_bezpieczenstwo_dzieci_i_mlodziwy_w_internecie.html, [11.01.2011].
  37. Murawska-Najmiec E. (2005), *Information on the Activities of the International Community for Protecting the Internet with the Legal System and Keeping Freedom of Speech and Information*. KRRiT Publishing Company, Warsaw.
  38. *Research and Academic Computer Network*, www.nask.pl, [08.01.2011].
  39. *Saferinternet.pl Project*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=75>, [10.01.2011].
  40. *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography of 25 May 2000*, <http://www.vilp.de/p11.htm>, [08.03.2010].
  41. Pyżalski J. (2009), *Electronic Agression of Children and Young People – Various Aspects of the Phenomenon*, „Hurt Child Quarterly”, no.29, p. 12- 26.
  42. *Recommendation Rec(2001)8 of the Committee of Ministers to member states on self-regulation concerning cyber content (self-regulation and user protection against illegal or harmful content on new communications and information services) of 31 October 2001*, http://www.krrit.gov.pl/bip/Portals/0/publikacje/analizy/Analiza2005_07.pdf, [06.02.2010].
  43. *Safer Internet Programme: Empowering and Protecting Children Online*, http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm, [07.01.2011].
  44. *Safer Internet in Europe*, http://www.saferinternet.pl/awereness_w_europie/, [02.01.2011].
  45. *Safer Internet In Poland*, http://www.saferinternet.pl/safer_internet_w_polsce.html, [07.01.2011].
  46. *Safer Internet*, http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm, [04.01.2011].
  47. *Saferinternet.pl*, www.saferinternet.pl, [10.01.2011].
  48. Serzycki M. (2009), *Social Networking Services and Personal Data Protection. Lecture at 3rd International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online*. Unpublished material, Warsaw.
  49. Shaw G. (2009), *European Cooperation for Combating Child Online Pornography – Study Case. Lecture Material from 3rd International Conference: Keeping Children and Young People Safe Online*. 29-30.09.2009 r. FDN Publishing Company, Warsaw.
  50. *Social Networking: Commission brokers agreement among major web companies*, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/232&format=HTML&aged=0&language=PL&guiLanguage=en>, [13.02.2010].
  51. *Stiftung Digitale Chancen (2009), Set of Youth Protection Roundtable Regulations*. Stiftung Digitale Chancen, Hamburg.
  52. Śpiewak J. (2010), *Child Sexual Abuse and the Penal Code*. „Blue Line”, no. 3, p. 28-37.
  53. Śpiewak J., *Legal Aspects*, <http://www.kidprotect.pl/artykuly/?item=1>, [03.04.2008].
  54. Tęcza-Ćwierz T. (2003), *The Internet – Chances and Threats*. „Tutor”, no. 6, p. 16-17.
  55. *The Mental Health Protection Act of 19 August 1994*, Dz.U. of 1994, No 111, item 535, as amended
  56. Walrave F., Heirman W. (2009), *The Effects of Cyberbullying – Accusation or Defend of the Technology?*. „Hurt Child Quarterly”, no. 29, p. 27 - 36.
  57. Wojtasik Ł. (2009), *Peer Bullying by Means of Electronic Media*. „Hurt Child Quarterly”, no. 29, p. 7-11.
  58. Wojtasik Ł. (2003), *Pedophilia and Child Pornography on the Internet*, „Hurt Child Quarterly”, no. 2, p. 56 – 67.
  59. Wojtasik Ł., *Pedophilia and Child Pornography on the Internet*, <http://www.fdn.pl/index/?id=0f28b5d49b3020afeecd95b4009adf4c>, [09.09.2010].

60. Wolak J., Mitchell K., Finkelhor D. (2009), *Is Internet Harassment a Way of Peer Bullying? The Study of Online Harassment by Peers and Online Perpetrators*. „Hurt Child Quarterly”, no. 29, p. 77- 89.
61. *Youth Protection Roundtable*, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=76>, [12.01.2011].
62. *Youth Protection Roundtable*, www.yprt.eu, [12.01.2011].
63. *Commission Recommendation C(2009)6464 of 20 August 2009 on Media Literacy In The Digital Environment For a more Competitive Audiovisual and Content Industry and an Inclusive Knowledge Society*, Dz. Urz. L 227 of 29.8.2009.
64. *European Parliament recommendation of 3 February 2009 to the Council on combating the sexual exploitation of children and child pornography*, Dz. Urz. L. 12 of 03.02.2009.
65. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on the protection of minors and human dignity and on the right of reply in relation to the competitiveness of the European audiovisual and on-line information services industry*, Dz. Urz. L 378 of 27.12.2006.
66. *Recommendation CM/Rec(2009)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to protect children against harmful content and behaviour and to promote their active participation in the new information and communications environment of 8 July 2009*, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2009\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75); [17.07.2009].
67. *Dyżurnet Team*, www.dyzurnet.pl, [27.12.2010].

ROLA RODZICÓW I NAUCZYCIELI WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W KSZTAŁTOWANIU POSTAW PROZDROWOTNYCH

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 101-106

Agata Poczarska – Dec

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: „Ruch - obok mowy - jest najpowszechniej i najwszechstronniej wykorzystywanym środkiem w kontakcie człowieka z otaczającym światem” (Osiński 2003, s. 9). Towarzyszy ludzkości od zarania dziejów i jest nieodzownym aspektem aktywności ruchowej człowieka, przejawiającej się we wszystkich czynnościach dnia codziennego. W dobie XXI wieku, z niepokojem obserwuje się malejący udział społeczeństwa w kulturze fizycznej, będący następstwem udogodnień cywilizacji. Stopniowa redukcja aktywności ruchowej człowieka, przyczynia się do obniżenia jego wydolności fizycznej, co w konsekwencji prowadzi do wystąpienia licznych chorób i dolegliwości. Szansą na przeciwdziałanie negatywnym skutkom tego procesu, jest troska o prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży, co przejawia się między innymi w kształtowaniu pozytywnej postawy wobec ciała i chęci bycia zdrowym (postawa prozdrowotna), a także w przygotowaniu młodych ludzi do świadomego i aktywnego uczestnictwa w kulturze fizycznej. To odpowiedzialne zadanie, spoczywa głównie na rodzicach, którzy jako pierwsi wychowawcy mają możliwość wczesnego oddziaływania zdrowotnego na swoją pociechę już od momentu narodzin. Poprzez działanie przykładem osobistym powinni wdrażać do całościowej troski o zdrowie, sprawność fizyczną i psychiczną.

Ważną rolę w procesie edukacji zdrowotnej odgrywają również nauczyciele wychowania fizycznego, którzy w swojej pracy dysponują bardzo cennym środkiem w postaci ćwiczeń ruchowych – ułatwiających adaptację organizmu do zmieniających się warunków środowiska oraz stanowiących szansę pełniejszego wykorzystania potencjału, z jakim dziecko przychodzi na świat (Osiński 2003).

W prezentowanej pracy ukazano znaczenie roli opiekunów, jaką spełniają w szerzeniu promocji zdrowia wśród młodych ludzi, a tym samym całego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: edukacja zdrowotna, postawa prozdrowotna, aktywność fizyczna, sprawność fizyczna.

*„Szlachetne zdrowie, nikt się nie dowie, jako smakujesz aż się zepsujesz...”
J. Kochanowski*

Wstęp

Coraz powszechniej podkreśla się rolę aktywności fizycznej w profilaktyce zdrowia (Andersen i wsp. 2008, Blair i wsp. 1999, Booth 2000, Chen i wsp. 2002, Craig i wsp. 2003). Stanowi ona jeden z czynników warunkujących rozwój osobniczy i stan zdrowia będąc kluczowym elementem prozdrowotnego stylu życia. Zdrowie rozpatrywane w aspekcie zarówno fizycznym (kondycja organizmu), psychicznym (kondycja umysłu), jak i społecznym (zdolność do życia w społeczeństwie) jest najwyższą wartością w życiu człowieka. Na przestrzeni wieków było tematem wielu rozważań wielkich uczonych tego świata. Pojmowano i definiowano je w różnoraki sposób, jednakże w wielu kulturach było traktowane jako największe bogactwo.

Hipokrates okrzyknięty „ojcem medycyny europejskiej” uważał, że dobre samopoczucie czyli zdrowie oraz złe, rozumiane jako choroba zależą od otoczenia i wpływu jaki wywiera ono na jednostkę. Zewnętrzna równowaga pomiędzy człowiekiem a środowiskiem gwarantuje równowagę wewnętrzną, rozumianą jako przemiana materii. Dla człowieka rzeczą naturalną jest być zdrowym. Pojawienie się choroby oznacza, że natura „zboczyła z drogi” z powodu braku cielesnej lub duchowej równowagi. Ten wielki myśliciel głosił, że drogą człowieka do zdrowia jest umiar, harmonia i zdrowy styl życia (Aleksandrowicz 1989).

Natomiast średniowieczni filozofowie chrześcijańscy byli zdania, że zdrowie to nie tylko brak choroby i cierpienia, ale również zdolność do ich pokony-

wania. W ich mniemaniu ból i śmierć były wpisane w ludzkie istnienie i pochodziły od Boga.

Obecnie istnieje wiele definicji dotyczących zdrowia. Powszechnie znana jest ta, ogłoszona przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), która określa zdrowie jako całkowity dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny, a nie tylko brak choroby czy niedomaganie (Narodowy Program Zdrowia 1996).

Udział każdego człowieka w tworzeniu, kontrolowaniu i poprawie własnego zdrowia jest nadrzędnym celem promowania zdrowia. Styl życia i zachowania zdrowotne kształtowane są przede wszystkim w młodości, głównie za sprawą najbliższego otoczenia, które stanowią rodzina i szkoła i trudno jest je modyfikować u ludzi dorosłych. Dlatego istotne znaczenie odgrywa edukacja zdrowotna dzieci i młodzieży, której celem jest kształtowanie postaw i zachowań sprzyjających zdrowiu. Wśród nich czołowe miejsce w ochronie i wzmacnianiu własnego zdrowia odgrywa wysoka aktywność fizyczna.

Zdaniem Kozdroń, aktywny styl życia i zachowania prozdrowotne oparte na aktywności fizycznej ukształtowanej w młodości i podtrzymywanej w wieku dojrzałym, przynoszą długoterminowe korzyści, przejawiające się spowolnieniem procesów starzenia oraz wydłużeniem życia (Kozdroń, 2006).

Zatem niezwykle ważną i aktualną kwestią jest śledzenie aktywności fizycznej młodzieży, który to problem w ostatnich latach podjęli: Cendrowski (2002), Chromiński (2002), Groffik i wsp. (2005), Grzegorzczak, Mazur (2008), Jodkowska i wsp. (2006),

Jurczak (2003), Korpak, Bergier (2011), Kowalska, Uszałowicz (2010), Piątkowska, Pec (2007), Salita (2003), Woynarowska, Kołoto (2004), Woynarowska, Mazur (2008).

Specyfika i zadania edukacji zdrowotnej

Powszechnie wiadomo, że człowiek współczesny chciałby cieszyć się dobrym zdrowiem, jak najdłużej, gdyż jest ono środkiem lepszej jakości życia, warunkiem samowystarczalności, niezależności, dożycia późnej starości, a przy tym szansą na realizację życiowych aspiracji. Nie każdy jednak ma świadomość potrzeby i konieczności ustawicznego dbania o własne zdrowie. Są też i tacy, którzy nie doceniają i nie zdają sobie sprawy z bogactwa jakie posiadają, żyjąc w ciągłej pogoni za przemijającymi dobrami, które oferuje XXI wiek. W tym miejscu, jakże ponadczasową wydaje się być myśl Jana Kochanowskiego, którą zawarł w swojej fraszce pt. „Na zdrowie”.

Jej treść potwierdza, że zdrowie nie jest nam dane na zawsze, a tym samym jest wartością przemijającą, którą należy pielęgnować na wszystkich etapach życia.

Na zdrowie człowieka wpływają cztery grupy czynników:

1. Styl życia, którego udział wynosi 50-60% i w głównej mierze jest zależny od każdego człowieka (aktywność fizyczna, regularność snu, odpoczynku i pracy, stałość pór spożywania posiłków);
2. Środowisko fizyczne i społeczne życia i pracy wpływa na zdrowie w 20%;
3. Czynniki genetyczne w 20% decydują o zdrowiu.
4. Służba zdrowia, przyczynia się do rozwiązania problemów zdrowotnych w 10-15%. (Stańczyk 1997).

W ochronie zdrowia główną rolę odgrywa edukacja zdrowotna, której celem jest wychowanie do zdrowia oraz szerzenie oświaty zdrowotnej w społeczeństwie poprzez:

- wytwarzanie nawyków bezpośrednio lub pośrednio związanych z ochroną i doskonaleniem zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego;
- Wyrabianie odpowiednich sprawności;
- Nastawianie woli i kształtowanie postaw umożliwiających stosowanie zasad higieny, skuteczna pielęgnacja, zapobieganie chorobom i leczenie;
- Pobudzanie pozytywnego zainteresowania sprawami zdrowia przez epizodyczne i systematyczne wzbogacanie i pogłębianie wiedzy o sobie, jak też o prawach rządzących zdrowiem publicznym (Demel 1980).

Szybki rozwój współczesnej cywilizacji, niesie ze sobą wiele pozytywów jak i zagrożeń. Z jednej strony osiągnięcia w dziedzinach techniki, do których należą min.: rozwój motoryki, automatyki czy fabryk, wiążą się ze skróceniem czasu pracy i wydłużeniem czasu wolnego, to jednak w znacznym stopniu przyczyniają się do wystąpienia wielu zagrożeń zdrowia. Wśród nich można wymienić:

- brak aktywności fizycznej;

- skażenie środowiska naturalnego;
- zawrotne tempo życia, pośpiech, hałas;
- nieprawidłowości w sposobie żywienia;
- palenie tytoniu;
- spożywanie alkoholu;
- używanie substancji psychotropowych;
- duży stopień bezrobocia

Te zagrożenia z kolei przyczyniają się do rozwoju chorób cywilizacyjnych tj.:

- choroby metaboliczne: miażdżyca, choroba niedokrwienna serca, cukrzyca, otyłość;
- choroby wynikające z przeciążenia układu nerwowego: nerwica, choroby i zaburzenia psychiczne, choroby psychomotoryczne np. owrzodzenia;
- choroby urazowe: drogowe, wypadki przy pracy;
- choroby wynikające bezpośrednio ze szkodliwych wpływów środowiska: zatrucia, alergie, pylica;
- choroby zawodowe, wynikające z rozwoju techniki: choroba komputerowa, pracoholizm (www.medstat.waw.pl/nhp_p/4_p.html).

Bardzo ważne jest zatem znaczenie edukacji zdrowotnej w rozwijaniu i kształtowaniu postaw prozdrowotnych, zarówno w aspekcie profilaktyki (zapobieganie chorobom) jak i promocji zdrowia, która poprzez afirmację zdrowego stylu życia powinna doprowadzić do zmiany panującego w społeczeństwie przekonania, że za zdrowie odpowiada wyłącznie personel medyczny.

W edukację i promocję zdrowia powinni być zaangażowani nie tylko lekarze, ale także przedstawiciele wszystkich innych dziedzin życia, a w szczególności rodzice i nauczyciele.

Promowanie i kształtowanie postaw prozdrowotnych powinno odbywać się na wszystkich etapach rozwoju człowieka ze szczególnym uwzględnieniem okresu wczesnej edukacji (wiek przedszkolny 3-5 lat i młodszy wiek szkolny 7-12 lat), gdyż są to etapy w rozwoju dziecka najbardziej sprzyjające rozwojowi osobowości, wzorów zachowań i nawyków ruchowych.

Rola rodziców w procesie wychowania do całościowej troski o zdrowie

Rodzina jest określeniem, które na ogół przywołuje na myśl miłe i ciepłe skojarzenia. Pomimo tego, że wiele współczesnych rodzin przeżywa obecnie kryzys spowodowany osłabieniem więzi rodzinnych i brakiem zrozumienia wśród małżonków, to jednak przez większość osób jest utożsamiana z bezpieczeństwem, miłością, wyrozumiałością i ciepłem „domowego ogniska”. Jest podstawowym miejscem, w którym kształtuje się cała osobowość człowieka, jego charakter, kultura bycia, pewne wzory zachowań, postawy społeczne oraz sposób postrzegania świata. To właśnie rodzice są pierwszymi nauczycielami i przewodnikami, na których spoczywa obowiązek wychowania, czyli przygotowania dziecka do życia w społeczeństwie i „wyposażenia” go w tym celu w szereg niezbędnych wiadomości, umiejętności

i nawyków. Ponadto do obowiązków rodziców należy stworzenie i zapewnienie dziecku warunków do prawidłowego rozwoju fizycznego i psychicznego oraz troska o jego zdrowie. Rodzice odgrywają zasadniczą rolę w wychowaniu do zdrowia, ponieważ mają możliwość wczesnego i długotrwałego oddziaływania zdrowotnego na dziecko. Trafność i efektywność wychowania zdrowotnego w rodzinie zależy od: poziomu wykształcenia rodziców i ich świadomości w dziedzinie celów jakie przyświecają omawianej edukacji. Statusu społeczno – ekonomicznego rodziny i jej liczebności, wieku zarówno rodziców jak i członków rodziny, a także kondycji zdrowotnej i psychicznej rodziny oraz ewentualnie występujących nałogów wśród rodziców.

Powinni mieć na uwadze fakt, że działanie przykładem osobistym jest metodą, która w znacznym stopniu wpływa na zachowania zdrowotne dziecka w późniejszym wieku, ponieważ obraz rodzica jako wzoru do naśladowania jest kształtowany w oczach dziecka od momentu narodzin. Stąd też, jeżeli rodzic będzie przywiązywał wagę do prowadzenia higienicznego i aktywnego stylu życia, wówczas dziecko na zasadzie naśladownictwa podobnymi zachowaniami i zasadami będzie kierowało się w swoim późniejszym życiu. Analogiczna sytuacja ma miejsce, jeżeli chodzi o różnego rodzaju nałogi, w tym głównie nadmierne spożywanie alkoholu, czy też palenie tytoniu. Potwierdza się w tym przypadku dewiza, że aby wymagać pewnych zachowań od innych, należy najpierw zacząć od siebie.

Opiekunowie od najmłodszych lat powinni dążyć do rozwijania pożądanych postaw zdrowotnych, a także żyć w taki sposób, aby zyskać zaufanie dziecka i stać się autorytetem w jego oczach. Z racji tego, że dziecko w okresie przedszkolnym charakteryzuje się łatwością przyswajania nowych wiadomości i przejawia chęć oraz potrzebę ruchu, ukształtowane wówczas prawidłowe postawy i wzorce są znacznie trwalsze niż te, nabyte w późniejszych okresach rozwoju. Najlepsze efekty wychowawcze, przyniesie wspólne poznawanie świata „oczami dziecka” i współuczestnictwo w zabawach, wykorzystując je jako środek do wczesnego rozwijania sprawności fizycznej i rozwoju biologicznego. Wspólne wykonywanie codziennych czynności typu: zmywanie naczyń, mycie rąk i zębów, choćby nawet nieudolne, pozostawi ślad będący podłożem do przestrzegania zasad higieny w późniejszych latach rozwoju.

Ważne jest, aby już w wieku przedszkolnym adaptować organizm dziecka do różnych warunków atmosferycznych, w celu podniesienia jego odporności. Zabawy na śniegu, czy też letnia kąpiel w otwartych akwenach wodnych, poza aktywnością fizyczną i zapoznaniem z zasadami bezpieczeństwa mogą być dodatkowo źródłem licznych niezapomnianych przeżyć, a także pogłębieniem więzi emocjonalnych. Poza tym do zadań rodziców wpływających na rozwijanie wśród potomstwa chęci bycia zdrowym należą okresowe badania lekarskie i szczepienia ochronne.

Zrozumiałym jest fakt, że człowiek na każdym etapie swojego życia przejawia różne potrzeby, co

wynika ze specyfiki rozwoju osobniczego organizmu. Dlatego bardzo ważne jest indywidualne podejście rodzica do każdego dziecka. Wiąże się to z koniecznością ciągłego pogłębiania wiedzy z różnych dziedzin życia tj.: anatomii, fizjologii, psychologii.

W trosce o zdrowie ważną rolę odgrywa prawidłowy sposób odżywiania. Rodzice jako żywicieli powinni wedle swoich możliwości, przygotowywać posiłki bogate we wszystkie potrzebne organizmowi składniki: odżywcze, mineralne, witaminy i wodę, oraz przyzwyczajać dzieci do spożywania ich o stałych porach.

Żywnienie, które nie spełnia powyższych warunków jest jedną z głównych przyczyn pojawiania się chorób cywilizacyjnych, szczególnie chorób układu krążenia, cukrzycy, niektórych nowotworów złośliwych, otyłości bądź anoreksji (Kubica 2004).

Duże znaczenie w rozwijaniu postaw prozdrowotnych, ma zachęcenie do dbałości o zdrowie poprzez podejmowanie aktywności ruchowej zwłaszcza w czasie wolnym, która w wyniku rozwoju cywilizacji (rozwój motoryzacji), zostaje zredukowana do minimum. Pomimo coraz większej świadomości społeczeństwa dotyczącej potrzeby ruchu i jego dobroczynnego wpływu na zapobieganie i leczenie licznych schorzeń, wielu rodziców odpowiedzialność za przygotowanie do uczestnictwa w kulturze fizycznej skupia głównie na nauczycielach wychowania fizycznego. Często nie zdając sobie sprawy z faktu, że to właśnie rodzina jest pierwszym miejscem, gdzie młody człowiek spotyka się z różnego rodzaju formami ruchu. Od najmłodszych lat dziecka, rola rodziców powinna skupiać się na wdrażaniu do aktywnego spędzania czasu wolnego poprzez oddziaływanie na świadomość, że ruch jest nieodzownym kompanem ludzkiego życia. Wspólna rekreacja w formie spacerów, wycieczek pieszych, czy też rowerowych, zabaw na pływalni i wielu innych wdraża do systematycznej aktywności ruchowej i stanowi dobre podłoże do rekreacji fizycznej. Rekreacja, to nie tylko aktywność ruchowa ale również inne formy spędzania czasu wolnego, sprzyjające kształtowaniu postaw przychylnych promocji zdrowia.

Mimo zawrotnego tempa życia, rodzice sami powinni dążyć do prowadzenia higienicznego stylu życia z uwzględnieniem podziału dnia na pracę, sen i odpoczynek, oraz wpajać i egzekwować te nawyki od swoich pociech. Należy pamiętać, że jednym z warunków prawidłowego rozwoju młodego organizmu jest zachowanie równowagi pomiędzy pracą i aktywnością fizyczną, a odpoczynkiem i odpowiednią ilością snu. Okazją do zapoznania z tymi prawidłowościami, są wspólne spacerki, w czasie których obok walorów czysto zdrowotnych związanych z poprawą kondycji fizycznej, można dostarczać właściwej wiedzy i umiejętności niezbędnych do prowadzenia zdrowego trybu życia.

Rodzice z racji tego, że są największymi sprzymierzeńcami dzieci od momentu ich narodzin w „walce” o utrzymanie zdrowia, w największym stopniu mają szansę wpłynąć na zmianę ewentualnych poglądów i zachowań antyzdrowotnych. Najlepszą drogą prowadzącą do zmiany tych nawyków jest zachęcanie

dziecka do podjęcia troski o zdrowie poprzez rozmowy, wspólne czytanie książek i publikacji oraz oglądanie programów edukacyjnych o tej tematyce. Ważne jest, aby stwarzać możliwość wyboru, dyskretnie sugerując lepszą drogę życia. Używając w tym celu przemawiających argumentów, nie narzucając z góry określony sposób życia, co często przynosi odmienne skutki z uwagi na buntowniczy charakter młodego człowieka.

Rodzice i opiekunowie mając na uwadze dobro swoich wychowanków, powinni ich edukować i sukcesywnie przestrzegać przed zachowaniami stanowiącymi zagrożenie dla zdrowia min. zażywaniem substancji narkotycznych, które tak na świecie jak i w Polsce zbierają coraz większe żniwo. Należy również pamiętać, że dziecko w celu zwrócenia na siebie uwagi nie powinno „rywalizować” z telewizorem, którego oglądanie jest obecnie jedną z najchętniej preferowanych form spędzania czasu wolnego. Brak zainteresowania ze strony rodziców problemami dziecka, jest częstą przyczyną szukania zrozumienia w różnego rodzaju używkach, zamknięciu się w sobie i nierzadko popadania w stany depresyjne, które w konsekwencji mogą prowadzić do ujawnienia się różnych chorób min. psychicznych w przeszłości.

Wpływ nauczycieli wychowania fizycznego na kształtowanie zachowań prozdrowotnych wśród uczniów

W powszechnej opinii panuje przekonanie, że wychowanie fizyczne nie odgrywa doniosłej roli w życiu i rozwoju człowieka. Aktywność fizyczna jest niedoceniana i zaniedbywana. Taki sposób myślenia jest charakterystyczny dla małych społeczności, gdzie wychowanie fizyczne jest rozumiane wyłącznie jako oddziaływanie za pomocą ruchu na stronę fizyczną osobowości człowieka. To błędne rozumowanie ma swoje źródło w czasach starożytnych, kiedy to osobowość człowieka podzielono na dwie strony: psychiczną i fizyczną, które odpowiadały wyodrębnionym dziedzinom edukacji tj.: wychowanie umysłowe, moralne, estetyczne i fizyczne. Trzem pierwszym przypisywano odpowiedzialność za tzw. władze psychiczne człowieka, czwartej zaś za jego rozwój fizyczny. W ten sposób edukacja fizyczna, (na którą składa się fizyczne kształcenie i fizyczne wychowanie) została niesłusznie zredukowana do roli ćwiczenia ciała jako biologicznego podłoża dla psychicznego rozwoju. Każda dziedzina edukacji jest procesem oddziaływania zarówno na sferę intelektualno-sprawnościową jak i emocjonalno-wolicjonalną. Dzieje się tak dlatego, że człowiek jest niepodzielną jednością umysłu, ciała i psychiki. W związku z tym, efekty wychowania fizycznego są zawsze psychofizyczne niezależnie od tego, jakie cele są temu procesowi oficjalnie przypisane. Stąd też zadaniem nauczyciela wychowania fizycznego jest nie tylko rozwijanie predyspozycji ruchowych (nauczanie ruchu), ale przede wszystkim wychowanie młodego człowieka do troski o swoje zdrowie i ciało, zarówno w trakcie jak i po zakończeniu edukacji szkolnej, a więc oddziaływanie na jego stronę intelektualną. Na

nauczyciela wychowania fizycznego spoczywa trudne zadanie mające na celu zmianę tego światopoglądu. Chcąc zyskać szacunek i aprobatę wśród uczniów powinien przez swoją postawą, estetyczny wygląd jawić się jako okaz zdrowia. Z racji swojego wszechstronnego wykształcenia powinien w racjonalny sposób dobrać rodzaje, formy i metody ćwiczeń, w zależności od grupy wiekowej ćwiczących oraz płci.

Jak wiadomo, młodszy wiek szkolny nazywany „okresem głodu ruchu”, jest czasem wzmożonej intensywności ruchowej dziecka i w związku z tym jest okresem sprzyjającym kształtowaniu sprawności fizycznej i wyrabianiu pozytywnych bądź negatywnych postaw wobec kultury fizycznej. Dlatego celem i zadaniem nauczyciela pracującego z dziećmi w tej grupie wiekowej, powinno być dążenie do wzbudzania pozytywnych emocji towarzyszących zajęciom sprawnościowym, poprzez stosowanie odpowiednich form zabawowych i atrybutów w celu podniesienia atrakcyjności lekcji.

Ważnym elementem w kształtowaniu postaw prozdrowotnych, o którym powinien pamiętać nauczyciel, jest zachowanie zasad higieny – odpowiedni strój sportowy przeznaczony do ćwiczeń, oraz bezpieczeństwo podczas prowadzenia zajęć wychowania fizycznego. Ta świadomość jest warunkiem do budowania troski o zdrowie własne jak i współćwiczącego. Niestety coraz więcej uczniów przejawia niechęć do uczestnictwa w zajęciach sportowych, szczególnie w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Przypadki nieuzasadnionego względami zdrowotnymi ubiegania się o zwolnienie lekarskie nie należą do rzadkości. Być może wynika to z niskiej atrakcyjności zajęć i do znudzenia powtarzającym się schematem lekcji. Szansą na zmianę tego stanu rzeczy jest wprowadzanie pewnych innowacji w postaci np. zadań problemowych skłaniających uczniów do korzystania z własnej inwencji twórczej oraz aktywnego myślenia i uczestnictwa w zajęciach. Przede wszystkim, ważne jest ocenianie aktywności i indywidualnych postępów w rozwoju fizycznym, a nie zdolności motorycznych, które w głównej mierze są zdeterminowane genetycznie. Zadaniem nauczyciela wychowania fizycznego jest uświadamianie uczniom potrzeby ruchu, który jest warunkiem sprawnie funkcjonującego organizmu, a także efektów płynących z regularnie podejmowanej aktywności ruchowej, do których można zaliczyć min.: wyższą sprawność fizyczną i wydolność organizmu, lepsze ukrwienie i dotlenienie wszystkich narządów, neutralizowanie stresów a tym samym lepsze samopoczucie i wiele innych. Poza tym, nauczyciele szczególnie powinni zachęcać do regularnego i aktywnego wypoczynku na świeżym powietrzu, co sprzyja podnoszeniu odporności organizmu i w miarę możliwości wykorzystywać plener do prowadzenia zajęć. Przy okazji zwracając też uwagę i uwrażliwiając młodych ludzi na ochronę środowiska, którego częścią jesteśmy. Ponieważ dbając o otaczającą nas przyrodę dbamy o własne zdrowie.

Jedną z cech niezbędnych do utrzymania dobrego stanu zdrowia jest samokontrola, którą można wypracować między innymi poprzez zaznajomienie uczniów

z próbami wchodzącymi w skład testów sprawnościowych np. Międzynarodowego Testu Sprawności Fizycznej i testu EUROFIT, dzięki którym w prosty sposób można określić poziom sprawności ogólnej.

Ponadto poprzez działanie przykładem osobistym winni inspirować dzieci i młodzież do „czystej gry”, zgodnej z zasadami fair-play zarówno w sporcie jak i w życiu codziennym.

Podsumowanie

Tylko człowiek zdrowy i sprawny fizycznie jest w stanie bez problemów sprostać wymaganiom jakie stawia przed nim obecna rzeczywistość. Kształtowanie predyspozycji niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania powinno przebiegać już w początkowych etapach rozwoju dziecka. Są to okresy najbardziej sprzyjające nauce nowych czynności i zachowań ruchowych oraz kształtowaniu hierarchii wartości i wyboru zdrowego stylu życia, co w późniejszym wieku warunkuje dobrą sprawność i pozwala cieszyć się zdrowiem. Dlatego też na rodzicach i nauczycielach wychowania fizycznego, spoczywa główne zadanie polegające na kształtowaniu postaw prozdrowotnych. Ich odpowiedzialność wynika z faktu, że stanowią najbliższe otoczenie dla rozwijającego się dziecka i jako pierwsi wychowawcy powinni dążyć do „wykształcenia u ucznia potrzeby aktywności ruchowej - nie tylko zaspokajania potrzeb ruchowych, ale bycia aktywnym dla przyjemności, dla sprawdzenia samego siebie, dla chęci bycia zdrowym i sprawnym” (Umiaostowska 2002).

Ponieważ jak pisał Przewęda, nie ma możliwości usprawnienia dziecka na całe życie. Można natomiast i trzeba nauczyć i wychować je do całozyciowej troski o własną sprawność i zdrowie (Przewęda 2002).

Należy pamiętać, że ani spontaniczna, ani zorganizowana aktywność ruchowa w młodości nie zapewnią zdrowia i sprawności w późniejszych okresach życia.

Literatura:

- Aleksandrowicz J., Duda R. (1989), *U progu medycyny jutra*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa.
- Andersen L.B., Bachl N., Anderssen S., Banzer W., Goethe J.W., Brage S., Brettschmeider W.D., Ekaland U., Fogelholm M., Froberg K., Gil-Antunano N.P., Laris V., Naul R., Oppert J.M., Page A., Reggiani C., Riddoch C., Rutten C., Saltin B., Sardinha L.B., Tuomilehto J., Van Michelen W., Vass H. (2008), *Wytyczne Unii Europejskiej dotyczące aktywności fizycznej – zalecane działania polityczne wspierające aktywność fizyczną wpływającą pozytywnie na zdrowie*. Bruksela.
- Blair S. N., Brodney S. (1999), *Effects of physical inactivity and obesity on morbidity and mortality; current evidence and research issues*. Med. Sci. Sports Exerc 31.
- Booth M. (2000), *Assessment of physical activity: an international perspective*. Res. Q. Exerc. Sport 71.
- Cendrowski Z. (2002), *Aktywność fizyczna dzieci i młodzieży. Stan faktyczny, obiektywne potrzeby, system uczestnictwa. Szczególna rola sportu, jako systemu rywalizacji i współzawodnictwa*. „Lider” nr. 141.
- Chen X., Sekine M., Hamanishi S. m., Wang H., Hayashikawa Y., Yamagami T. i wsp. (2002), *The validity of nur sery teachers report on the physical activity of Young children*. J. Epidemiol., 12.
- Chromiński Z. (2002), *Aktywność ruchowa dzieci i młodzieży: założenia metodyczne i organizacyjne wychowania fizycznego i sportu*. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
- Craig C. L., Marshall A. L., Sjostrom M., Bauman A. E., Booth M. L., Ainsworth, Pratt M., Ekelund U., Yngve A., Sallis J. F., Oja P. (2003), *International Physical Questionnaire: 12-country reliability and validity*. Med. Sci. Sport Exerc., 35.
- Demel M. (1980), *Pedagogika zdrowia*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Groffik D., Fromel K., Sigmund E. (2005), *Aktywność ruchowa dzieci i młodzieży 9-11 letnich*. [w:] *Efekty kształcenia i Wychowania w kulturze fizycznej*, (red.) W. Mynarski, J. Ślężyński. Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej. Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice.
- Grzegorzczak J., Mazur E. (2008), *Ocena aktywności fizycznej gimnazjalistów dwóch wybranych szkół na Podkarpaciu* „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego” nr. 3.
- Jodkowska M., Tabak I., Oblacińska A. (2006), *Aktywność fizyczna i zachowania sedenteryjne gimnazjalistów z nadwagą i otyłością w Polsce w 2005 roku*. „Probi Hig Epidemiol” nr. 87.
- Jurczak A. (2003), *Samodzielna aktywność ruchowa młodzieży w czasie wolnym*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” nr. 1
- Korpak F., Bergier J. (2011), *Aktywność fizyczna uczniów klas drugich I LO w Białej Podlaskie*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” nr. 1
- Kowalska J.E., Uszałowicz M. (2010), *Aktywność fizyczna i piramida zdrowia – jako elementy zachowań zdrowotnych uczennic*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” nr.2.
- Kozdroń E. (2006), *Zorganizowana rekreacja ruchowa kobiet w starszym wieku w środowisku miejskim: propozycja programu i analiza efektów prozdrowotnych*. Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa.
- Kubica J. (2004), *Wychowanie zdrowotne i promocja zdrowia*. ALMAMER, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- Narodowy Program zdrowia 1996-2005. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, (1996).
- Osiński W. (1996), *Zarys teorii wychowania fizycznego*. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań.

20. Osiński W. (2003), *Antropomotoryka*. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań, s. 9.
21. Piątkowska M., Pec K. (2007), *Aktywność fizyczna młodzieży w wieku ponadgimnazjalnym*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” nr. 8-9.
22. Przewęda R. (2002), *Jak się zmienia kondycja fizyczna polskiej młodzieży*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”, nr 6 – 7, s. 4 - 9.
23. Salita J. (2003), *Aktywność ruchowa w stylu życia 16- latków dziewcząt i chłopców, mieszkańców Żyrardowa i Warszawy*. [w:] *Czas wolny, rekreacja, turystyka, hotelarstwo i żywienie*, (red.) W. Siwiński, R.D. Tauber, E. Szajek – Mucha. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i gastronomii w Poznaniu, Poznań.
24. Stańczyk Z. (1997), *Chirurgia i chirurdzy Częstochowy*. Volumed, Wrocław.
25. Umiastowska D. (2002), *Realizacja treści programowych w zreformowanej szkole – czy jesteśmy do tego przygotowani?* (w:) *Dylematy wychowania fizycznego w edukacji dzieci i młodzieży szkolnej*, (red.) M. Bronikowski, R. Muszkiet. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań.
26. Woynarowska B., Kołoto H. (2004), *Aktywność fizyczna i zachowania sedenteryjne nastolatków*. „Remedium” nr. 6.
27. Woynarowska B., Mazur J. (2008), *Warunki i działania dla zwiększenia aktywności fizycznej uczniów- opinie dyrektorów szkół*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” nr. 3.
28. www.medstat.waw.pl/nhp_p/4_p.html

THE ROLE OF PARENTS AND PE TEACHERS IN DEVELOPING PROHEALTH ATTITUDES

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 107-111

Agata Poczarska-Dec

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: "Physical activity, besides speech, is one of the most widely and commonly used means of human contact with the surrounding world." (Osiński 2003, p. 9). Since the dawn of time it has accompanied mankind and has been an indispensable aspect of people's physical activity which manifests itself in all spheres of everyday life. In the 21st century, one can observe an alarmingly decreasing participation of the society in physical culture, which can be justified by the progress of civilization. The gradual reduction of people's physical movement contributes to the deterioration of one's fitness and, in consequence, leads to various illnesses and ailments. A chance to overcome negative results of the aforementioned process is to provide sufficient care for children's development, which can take the form of not only shaping the proper attitude towards one's body and willingness to be healthy (prohealth attitude) but also advocating the active and conscious participation in physical culture among young people. This responsible task lies mainly with parents who, as first teachers, have an immense impact on offspring right from the moment of birth. Being role models, they should drum into children the life-lasting need to protect one's health, mental and physical fitness.

The key role in the process of health education is also attributed to PE teachers who are equipped with a very useful tool in the form of physical exercises which facilitate adaptation to changing environmental conditions and provide a child with a chance to make the full use of the potential, with which he or she was born with (Osiński 2003).

In the following article, the author presents the significant role of guardians, which they fulfil in health promotion among young people and, thus, the whole society.

Key words: health education, prohealth attitude, health, physical activity, physical fitness.

*"O noble health
No one will learn,
How good you taste,
Until you fail. ..."*

Jan Kochanowski

Introduction

Health is the highest priority in a man's life. Neither material goods nor a high social position allow one to fully appreciate life if it is devoid of physical (being fit), mental (condition of mind) or social health (ability to function within the society). Over the centuries, the concept of health has been numerously analysed and discussed by many great thinkers of this world. It was defined and understood in various ways, having been treated as the greatest wealth in various cultures.

Hippocrates, known as "the father of European medicine", stated that good physical state or i.e. health and bad state, understood as an illness, depend on the surroundings and the influence it exerts on an individual. The outer balance between a human being and the environment guarantees the inner balance, known as metabolism. It is natural for a man to be healthy. Coming down with an illness indicates that the nature has strayed from the right path due to the lack of bodily or mental balance. Hippocrates believed that moderation, harmony and healthy lifestyle are the ways to maintain good health (Aleksandrowicz 1989).

Medieval Christian philosophers, however, thought that health is not only the absence of illness and suffering but also the ability to overcome them.

According to the thinkers of the epoch, pain and death were God-sent integral parts of human existence.

Many concepts of health have been proposed. A commonly known term is the one announced by World Health Organisation (WHO) that defines health as an ultimate physical, mental and social well-being, and not only the absence of an illness or ailments (National Health Programme 1996).

Characteristics and goals of health education

It is commonly known that a modern person would like to enjoy good health for as long as possible, which assures self-sufficiency, independence, living to a ripe old age in addition to the ability to realize one's life goals and plans. Not everyone, however, is conscious of the necessity and importance of health care. Certain people, living in pursuit of material goods offered by the 21st century, do not appreciate the treasure they possess. John Kochanowski's words, which he expressed in a trifle "To health", seem to be timeless and priceless at this point.

Its words confirm that health should not be taken for granted, being only a passing luxury which must be nursed in every phase of life.

Health is influenced by 4 groups of factors:

1. Lifestyle, whose percentage share is 50-60%, being dependent on every person (sleep regularity, relaxation and work, regular meal hours);
2. Physical and social life environment affect health with the share of 20%
3. Genetic factors – 20 %
4. National Health Care – prevents health problems with the effectiveness of 15% (Stańczyk 1997)

The key role in health care is played by health education, the aim of whose is to promote prohealth lifestyle in the society by:

- getting the society into habits directly or indirectly connected with protection and improvement of physical, mental and social health;
- formation of appropriate skills;
- stimulation of willingness and attitudes which support the hygienic lifestyle, effective care, illness prevention and treatment;
- prompting a positive response towards health matters by episodic and regular advancement of self-knowledge and understanding the laws governing the public health; (Demel 1980).

Rapid development of modern civilization carries many advantages and disadvantages. On the one hand, achievements in the sphere of technology which include inter alia: the development of motorics, automation or factories are connected with shorter working hours and the extension of leisure time. On the other hand, they undoubtedly lead to many health threats, such as:

- lack of physical activity
- pollution of the environment
- hectic lifestyle, rush, noise
- malnutrition
- smoking tobacco
- drinking alcohol
- use of psychotropic substances
- high unemployment rate

The above-mentioned dangers in turn contribute to civilisation illnesses:

- metabolic disorders: atherosclerosis, ischemia of the heart, diabetes, obesity;
- mental illnesses: neurosis, psychomotorics illnesses e.g. ulcerations;
- traumatic illnesses: road accidents, accidents in the workplace;
- environmental illnesses: poisoning, allergy, pneumoconiosis;
- work-related illnesses, caused by the advancement in modern technology: computer illness, workaholism;

The role of health education in prompting prohealth attitudes is undeniably important, both in the aspect of prevention (preventing illnesses) and the health promotion, which should alter the prevailing social notion that only medical personnel is responsible for health.

Not only doctors but also representatives of all spheres of life (especially parents and teachers) should be involved in education and the health promotion.

Promoting and forming prohealth attitudes should be conducted in every stage of human development, with special attention devoted to the early educational phase (pre-school age of 3-5 and younger school age of 7-12). The phases are the most favourable in the light of moulding one's future personality, behavioural patterns and physical habits.

The role of parents in the process in developing prohealth attitudes

A family is a term which usually evokes warm and pleasant associations. Despite the fact that many families are going through the crisis caused by the weakened family bonds and the lack of understanding between spouses, the majority of people associates this notion with safety, love, understanding and warmth of the home sweet home. It is the place where not only human's psyche but also his character, good manners, certain behavioural patterns, social attitude and the perception of the world are formed. Parents are the first teachers and guides, on whose shoulders lies a task of upbringing children, i.e. preparing children to live within the society and "equipping" them with the exact range of knowledge, skills and habits. Moreover, parents are obliged to provide their offspring with appropriate conditions for physical and mental development, as well as taking care for health. Parents play a crucial role in raising children to health because of the possibility of an early and long-lasting prohealth influence that they can exert on a child. Accuracy and effectiveness of healthy upbringing in a family depends on: the level of parents' education and their awareness of the goals, social-economic status of a family along with its number, both parents' and family members' age, health and mental condition of a family or possible parents' habits.

They ought to bear in mind the fact that being a perfect role-model is a method which greatly influences child's prohealth habits in adult life because the image of a parent being a guiding light is formed right from the moment of birth. Thus, if a parent pays attention to healthy and hygienic lifestyle, a child will imitate good habits in adult life. As far as addictions are concerned one can observe a distinctive analogy, mainly in connection with alcohol abuse or smoking tobacco. The motto: "If certain rules are to be followed, it is necessary to start with yourself" is undoubtedly applicable.

Guardians should strive to develop desirable health attitudes from the earliest age as well to live in the way to win children's trust and become an authority to be looked up to. A child at pre-school age can be characterized by the easiness of acquiring new information and displays willingness and need to move. Certain attitudes, being shaped at this stage, are more stable and firm than those acquired in later years of life. The best educational results can be achieved by the shared discovery of the world through "children's eyes", participation in games, which can be used as means of developing physical and biological fitness. Even ineptly done everyday activities like washing

dishes, washing hands or brushing teeth, if they are done together, will plant a grain of hygiene rules to be followed in future years.

It is important for a child's organism to be exposed to different weather conditions at pre-school age in order to increase natural immunity. Apart from being a physical activity and a way to acquaint a child with safety rules, winter games or a summer bath in open basins can bring many unforgettable experiences in addition to strengthening emotional bonds. What's more, periodical tests and vaccination are also parents' duties, the purpose of which is to stimulate children's willingness to be healthy.

Needless to say, a man at every stage of life expresses various needs, based on individual ontogenesis. Thus, individualism in the approach towards a child is vital, which entails constant widening of knowledge from multiple fields, i.e. anatomy, physiology, psychology.

As far as health is concerned, a good diet is substantial. Being first dieticians, parents should prepare meals that contain all nutrients: minerals, vitamins and water, as well as encourage children to eat at regular hours.

Nutrition which does not meet the abovementioned standards is one of the major causes of civilisation illnesses, especially cardiovascular ones, diabetes, several malignant tumours, obesity or anorexia (Kubica 2004).

The incentive to lead a healthy lifestyle by means of physical activity in one's leisure time, which in recent years of motorisation advancements has been reduced to minimum, plays a crucial role in the propagation of prohealth attitudes.

Despite the increasing social consciousness of the salutary influence of exercises on illness prevention and treatment, many parents still impose the responsibility on PE teachers to prepare children for active participation in physical culture. It is very often forgotten that within a family a young person comes to contact with different forms of exercise for the very first time. The role of parents should be focused on encouraging children to spend time in an active way by stimulating the consciousness of the fact that movement is an indispensable part of human existence. Shared strolls, walks, bike trips or games at the pool constitute a good basis for regular physical activity and recreation. The latter is not only physical activity but also other ways of spending free time, which are favourable for promoting prohealth attitudes.

Despite the hectic pace of life, parents should try to introduce and enforce hygienic lifestyle, taking into consideration the division of a day into work, sleep and rest time. It is worth remembering that maintaining a balance between work, physical activity, relaxation and sleep is one of the factors that shape the proper development of a young organism. Shared walks, apart from their health value connected with fitness, are a chance to familiarize oneself with the regularities. They are also a chance to get to know the essential rules and skills which are necessary for leading a healthy lifestyle.

Being children's greatest allies from the moment of birth, parents are able to correct possible anti-health attitudes to a greater degree than anyone else. The best way to modify bad habits and encourage children to care about their health is conversation, reading books and publications together or watching educational programmes. As young people's characters are rebellious, it is advisable to leave a certain degree of choice and not to impose a precisely drawn-up model of life.

Parents and guardians should care for their children's well-being, they should not only educate but also warn them against health-threatening behaviours, inter alia: taking drugs, which takes its toll in the world as well as in Poland. It should be underlined that a child should not compete with the TV set in order to attract parents' attention, since watching TV is the most common way of spending free time. Parents' negligent attitude towards problems their children may face is the cause of many addictions, introversion and depressive moods, which function as a form of escape from reality in search of understanding.

The role of PE teachers in developing prohealth attitudes among pupils

It is commonly known that PE classes do not have momentous influence on one's life and development. Physical activity is underestimated and neglected. It is typical for small communities in which PE is understood just as an interaction of movement and the physical side of human subjectivity. The misconception dates back to Antiquity when the human subjectivity was divided into 2 parts: psychological and physical, which corresponded to the distinctive fields of education: mental, moral, aesthetic and physical ones. The first three were attributed with the responsibility for the so-called human mental powers, whereas the last one was responsible for physical development. Thus, physical education was reduced to body exercises, functioning as a biological basis for mental development. Every field of education is the process of stimulation both intellectual and emotional-volitional spheres, as every human being is the unity of mind, body and psyche. In consequence, upbringing effects are always psycho-physical, regardless of the process goals. Hence, the role of a teacher is not only developing physical predisposition (teaching physical movement) but, first and foremost, teaching how to care for a body and health, both during school years and after graduation. The responsibility to change this misconception rests on teacher's shoulders. In order for a teacher to win students' respect he should present himself as a role model to be followed. Being thoroughly educated, a teacher should also select types of exercises on the grounds of age, individual predisposition and sex.

As everybody knows, younger school age, called "the period of movement hunger", is the time of children's intense activity and a period which supports the formation of not only physical fitness but also

negative attitudes towards physical culture. Consequently, the aim of every teacher who work with this age group should be evoking positive emotions connected with PE classes by introducing appropriate forms and attributes of games involved.

An important element in forming prohealth attitudes is maintaining hygiene rules – a teacher should wear a tracksuit and must not forget about safety regulations during PE classes. The awareness conditions the care for one's own health and the health of the classmate. Unfortunately, more and more students express the open aversion towards PE, especially in secondary schools and above. Instances of unjustified medical excuses are not rare. It may be the result of boring classes and the schemata that is repeated ad nauseam. A chance to change the status quo would be to introduce innovations, e.g. problem tasks which would demand a degree of self initiative and active thinking on the part of a student. First of all, the matter of utmost importance is the appreciation of individual physical development and activity rather than labelling students on the basis of their motorial abilities which are determined in the genotype. It is a teacher's duty to make students aware that physical activity conditions the proper functioning of a body and to familiarize them with the effects of regular exercises, e.g. higher physical fitness, better blood supply and oxygenation of all organs, stress reduction, etc. Moreover, teachers should advocate regular and active outdoor relaxation, which strengthens the immunity, as well as take their classes in the open air. Additionally, they should sensitize their pupils to the environmental preservation, since it is the indirect way to care for our own health.

One of many features that is crucial for maintain good health is self-control. A good way to instill that notion would be to acquaint students with The International Physical Fitness Test and EUROFIT test, on the basis of which general fitness can be determined.

In addition, teachers should also use their position of role models and inspire children and youths to follow the rules of fair play, both in sport and everyday life.

Conclusions

Only a healthy and physically fit person is able to face up to the expectations of the modern world. Formation of predispositions which are indispensable for proper functioning ought to be conducted at the early stages of a child's development. It is the time which creates favourable conditions for acquiring not only new physical skills but also the new hierarchy of values and the choice of healthy lifestyle, all of which ensure future fitness and good health in the future. The responsibility to develop prohealth attitudes lies with parents and PE teachers, following Przywęda's words: it is impossible to ..... for the whole life but it is, however, feasible to prepare a child to life-long care for fitness and positive health (Przywęda, 2002).

Their responsibility results from the fact that they constitute the immediate surroundings of

a child's development and from the nature of their profession. It must be remembered that neither spontaneous nor organised physical activity in one's youth will ensure health and fitness in the course of life.

References:

1. Aleksandrowicz J., Duda R. (1989), *U progu medycyny jutra*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa.
2. Andersen L.B., Bachl N., Anderssen S., Banzer W., Goethe J.W., Brage S., Brettschneider W.D., Ekaland U., Fogelholm M., Froberg K., Gil-Antunano N.P., Laris V., Naul R., Oppert J.M, Page A., Reggiani C., Riddoch C., Rutten C., Saltin B., Sardinhal L.B., Tuomilehto J., Van Michelen W., Vass H. (2008), *Wytyczne Unii Europejskiej dotyczące aktywności fizycznej – zalecane działania polityczne wspierające aktywność fizyczną wpływającą pozytywnie na zdrowie*. Bruksela.
3. Blair S. N. Brodney S. (1999), *Effects of physical inactivity and obesity on morbidity and mortality: current evidence and research issues*. Med. Sci. Sports Exerc 31.
4. Booth M. (2000), *Assessment of physical activity: an international perspective*. Res. Q. Exerc. Sport 71.
5. Cendrowski Z. (2002), *Aktywność fizyczna dzieci i młodzieży. Stan faktyczny, obiektywne potrzeby, system uczestnictwa. Szczególna rola sportu, jako systemu rywalizacji i współzawodnictwa*. „Lider” No 141.
6. Chen X., Sekine M., Hamanishi S. m., Wang H., Hayashikawa Y., Yamagami T. i wsp. (2002), *The validity of nur sery teachers report on the physical activity of Young children*. J. Epidemiol., 12.
7. Chromiński Z. (2002), *Aktywność ruchowa dzieci i młodzieży: założenia metodyczne i organizacyjne wychowania fizycznego i sportu*. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
8. Craig C. L., Marshall A. L., Sjostorm M., Bauman A. E., Booth M. L., Ainsworth, Pratt M., Ekelund U., Yngve A., Sallis J. F., Oja P. (2003), *International Physical Questionnaire: 12-country reliability and validity*. Med. Sci. Sport Exerc., 35.
9. Demel M. (1980), *Pedagogika zdrowia*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
10. Groffik D., Fromel K., Sigmund E. (2005), *Aktywność ruchowa dzieci i młodzieży 9-11 letnich*. [w:] *Efekty kształcenia i Wychowania w kulturze fizycznej*, (ed.) In. Mynarski, J. Ślężyński. Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej. Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice.
11. Grzegorzczak J., Mazur E. (2008), *Ocena aktywności fizycznej gimnazjalistów dwóch wybranych szkół na Podkarpaciu*. „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego” No 3.
12. Jodkowska M., Tabak I., Oblacińska A. (2006), *Aktywność fizyczna i zachowania sedenteryjne gimnazjalistów z nadwagą i otyłością w Polsce w 2005 roku*. „Probi Hig Epidemiol” No 87.

13. Jurczak A. (2003), *Samodzielna aktywność ruchu młodzieży w czasie wolnym*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” No 1
14. Korpak F., Bergier J. (2011), *Aktywność fizyczna uczniów klas drugich I LO w Białej Podlaskiej*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” No 1
15. Kowalska J.E., Uszałowicz M. (2010), *Aktywność fizyczna i piramida zdrowia – jako elementy zachowań zdrowotnych uczennic*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” No 2.
16. Kozdroń E. (2006), *Zorganizowana rekreacja ruchowa kobiet w starszym wieku w środowisku miejskim: propozycja programu i analiza efektów prozdrowotnych*. Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa.
17. Kubica J. (2004), *Wychowanie zdrowotne i promocja zdrowia*. ALMAMER, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
18. Narodowy Program zdrowia 1996-2005. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, (1996).
19. Osiński W. (1996), *Zarys teorii wychowania fizycznego*. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań.
20. Osiński W. (2003), *Antropomotoryka*. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań, p. 9.
21. Piątkowska M., Pec K. (2007), *Aktywność fizyczna młodzieży w wieku ponadgimnazjalnym*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” No 8-9.
22. Przewęda R. (2002), *Jak się zmienia kondycja fizyczna polskiej młodzieży*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”, No 6 – 7, p. 4 - 9.
23. Salita J. (2003), *Aktywność ruchowa w stylu życia 16- latków dziewcząt i chłopców, mieszkańców Żyrardowa i Warszawy*. [w:] *Czas wolny, rekreacja, turystyka, hotelarstwo i żywienie*, (red.) W. Siwiński, R.D. Tauber, E. Szajek – Mucha. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i gastronomii w Poznaniu, Poznań.
24. Stańczyk Z. (1997), *Chirurgia i chirurdzy Częstochowy*. Volumed, Wrocław.
25. Umiastowska D. (2002), *Realizacja treści programowych w zreformowanej szkole – czy jesteśmy do tego przygotowani?* (w:) *Dylematy wychowania fizycznego w edukacji dzieci i młodzieży szkolnej*, (red.) M. Bronikowski, R. Muszkiet. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań.
26. Woynarowska B., Kołoto H. (2004), *Aktywność fizyczna i zachowania sedenteryjne nastolatków*. „Remedium” No 6.
27. Woynarowska B., Mazur J. (2008), *Warunki i działania dla zwiększenia aktywności fizycznej uczniów- opinie dyrektorów szkół*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” No 3.
28. www.medstat.waw.pl/nhp_p/4_p.html

TEORIA I PRAKTYKA W NAUCZANIU MATEMATYKI

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 112-118

Ewa Jagiełło

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Streszczenie: We współczesnym świecie zwrócono uwagę na potrzebę uczenia się przedmiotów ścisłych, wśród których dominującą rolę odgrywa matematyka nazywana Królową Nauk. W niniejszym artykule poruszony zostaje problem nauczania matematyki w szkole, z wyraźnym uwzględnieniem metod nauczania. Zwróceniem uwagi na język matematyki, który nie jest tworem martwym, lecz żywym i dynamicznie się zmieniającym. Czytając teksty matematyczne napotykamy się nie tylko na symbole i znaki, są one wzbogacone o słowa. Podczas dyskursu wymianę poglądów ułatwiają metafory i metonimie, którym niejednokrotnie towarzyszą gesty i mimika. Wzbogacony język matematyki dodatkowymi formami komunikacji werbalnej i niewerbalnej jest przysłowiową „chińszczyzną” dla jego wielu odbiorców. Dlatego komunikacja pomiędzy nauczycielem a dzieckiem jest trudna. Matematyk występując w roli belfra ma dość trudne zadanie, przekazując niezbędną wiedzę do funkcjonowania we współczesnym świecie. Zadaniem każdego nauczyciela jest nauczyć dzieci posługiwania się tym abstrakcyjnym językiem, dobierając odpowiednie metody i formy pracy.

Zmierzając do osiągnięcia tego celu, nie wystarczy rozwiązać niezmiernie dużej ilości zadań, bez ich dokładnego rozumienia. Z doświadczeń wielu pedagogów wynika, iż skuteczniej jest przyjąć tezę: najpierw zrozumieć i zobrazować problem, potem nadać mu sens, a na koniec poznać symbol.

Słowa kluczowe: nauczanie, przedmiotu ścisłe, matematyka, komunikacja nauczyciel-uczeń

Co to jest matematyka? Definicja ta kształtuje się od dawien dawna, zdaniem historyków, prawdopodobnie wzięła swój początek w Egipcie i Mezopotamii, przenikając potem do Grecji i Rzymu, następnie Islamu i na Zachód Europy. Biorąc pod uwagę wschodnie kraje, aktywność matematyczna rozpoczęła się dość intensywnie w Japonii i Chinach.

Termin matematyka wywodzi się z greckiego słowa *mathēmatikē* z *máthēma*, oznaczającego nauka, umiejętność. Występuje w wielu słownikach i encyklopediach oraz innych pozycjach książkowych, poświęconych światu matematycznemu.

Według *Małego słownika języka polskiego* matematyka, to „nauka o liczbach i stosunkach przestrzennych” (Skorupka i in., 1968, s. 376). W *Encyklopedii PWN* czytamy: matematyka (gr. *mathēmatik* z *máthēma* – poznanie, umiejętność) – jedna z najstarszych dziedzin wiedzy ludzkiej, dawniej rozumiana jako nauka o liczbach i figurach geometrycznych: najistotniejszą cechą charakteryzującą m. jest to, że posługuje się w zasadzie metodą dedukcyjną. (Kaczorowski i in., 2009, s. 174)

Próby określenia matematyki podejmowali przedstawiciele różnych dziedzin nauki:

- Paul Adrien Maurice Dirac (angielski fizyk teoretyk, 1902-1984) uważał, że „matematyka jest narzędziem stworzonym specjalnie do wszelkich abstrakcyjnych koncepcji, i nie ma ograniczeń dla jej potęgi w tym zakresie” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- Benjamin Peirce (amerykański matematyk, 1809-1880) stwierdził, iż „matematyka jest nauką, która wyciąga właściwe wnioski” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);

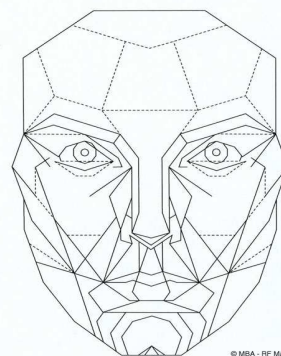
- Henri Poincaré (francuski matematyk, fizyk, astronom i filozof nauki, 1854-1912) –matematyka to sztuka „nadawania takich samych nazw różnym rzeczom” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- zdaniem Davida Hilberta (matematyk niemiecki, 1862-1943) - sztuka „uprawiania matematyki zawiera się w znajdowaniu szczególnych przypadków, które zawierają w sobie załączki uogólnień” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- William Wordsworth (angielski poeta, 1770-1850) poetycko napisał: „matematyka jest niezależnym światem stworzonym przez czystą inteligencję” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- Imanuel Kant (filozof niemiecki, 1724-1804) - „matematyka jest najjaskrawszym przykładem, jak czysty rozum może skutecznie rozszerzać swoją domenę bez jakiegokolwiek pomocy doświadczenia” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- Philip J. Davis i Reuben Hersh - „*matematyka jest nauką o liczbach i przestrzeni*. Trochę ją rozszerzając można by dodać, że matematyka traktuje także o symbolizmie odnoszącym się do liczby i do przestrzeni” (Davis, Hersh, 1994, s. 17).
- natomiast dla małego dziecka matematyka to przede wszystkim liczby, rachunki i figury geometryczne.
Odchodząc od analizy poezji i literatury, wglębiając się w rzeczywistość szkolną, najczęściej spotkamy się ze stwierdzeniem - matematyka jest „koszmarem”. Nie radzą sobie z nią młodszy i starsi. „Jakże często do-

rośli wykształceni ludzie wspominają w środkach masowego przekazu o swoich kłopotach z matematyką – na ogół zachowując się tak, jakby jej nieznanostwo było czymś cennym, właściwym i nobilitującym. Czy to rzeczywista дума, czy może tylko reakcja obronna? A jeśli дума, to z czego? Przy okazji nasuwa się jeszcze jedno pytanie: dlaczego japońska łamigłówka *sudoku* stała się tak popularna w naszym kraju pełnym humanistów? Przecież wymaga ona metod postępowania i wnioskowania typowych właśnie dla matematyki. Czy dlatego, że nie kojarzy nam się ze szkołą?” (Dąbrowski, 2008, s. 141). W XXI wieku widząc nieodpartą potrzebę uczenia się matematyki, rozpoczęto wszelkiego rodzaju kampanie obalające mit, że matematyka to trudny przedmiot i nieprzydatny do życia. A to przecież człowiek stworzył owo narzędzie na potrzeby życia codziennego, chociażby przy działalności handlowej, ustalaniu cen, biciu monet, udzielaniu pożyczek, zaciąganiu długów, hazardzie (teoria prawdopodobieństwa). Napoleon bardzo chętnie podczas toczonych wojen otaczał się świtą w skład, której wchodził matematycy i sam uwielbiał matematykę. „Napoleon uważał matematyków za dostatecznie użytecznych towarzyszy, by mieć ich pod ręką” (Dąbrowski, 2008, s. 87). Patrząc na matematykę w tym kontekście, widzimy iż przygotowuje ona młodych członków społeczeństwa do stosowania i tworzenia modeli matematycznych przydatnych w różnych sytuacjach życiowych. Zasadne jest stwierdzenie, iż przygotowanie matematyczne jest przyczynkiem do rozwoju społeczeństwa w różnych gałęziach nauki. Matematyka znalazła zastosowanie w bankowości, ekonomii, architekturze i ubezpieczeniach. Metodami matematycznymi wspierane jest diagnozowanie i terapia medyczna. Matematyką posługują się psychologowie, geografowie i całe rzesze przyrodników i genetyków. Gdyby nie wzory matematyczne, trudno by było policzyć wysokość rat kredytu czy pożyczki, wyznaczyć podatek, zbudować dom czy most. W XX wieku istotną rolę odegrała matematyka w kosmetyce, a konkretnie w chirurgii plastycznej. Gdy chcemy poprawić wizerunek i usunąć mankamenty swojej urody korzystamy z figur geometrycznych, a konkretnie trójkątów równoramiennych. Wiadomo było już w starożytności, że piękno ludzkiego ciała bierze się z określonych proporcji poszczególnych jego elementów, odwoływano się do boskiej proporcji. Każda figura, której długości boków układają się w proporcjach 1 do 1,6, jest postrzegana jako szczególnie atrakcyjna. To tak zwany złoty (harmoniczny) podział. Zatem tajemnica naszej urody tkwi w geometrii euklidesowej, a dokładniej w

złotej liczbie $\varphi = \frac{1 + \sqrt{5}}{2} \approx 1,618033989$. Wyko-

rzystując proporcję złotego podziału kanadyjscy naukowcy skonstruowali idealną maskę charakterystycznych rysów twarzy.

Rysunek 1

Źródło: <http://www.beautyanalysis.com>

„Twarz Shanii Twain, kanadyjskiej piosenkarki pop, to wzorec piękna – zdecydowali specjaliści z Uniwersytetu w Toronto. Podobnie jak twarze aktorek Angeliny Jolie i Elizabeth Hurley. Naukowcy stwierdzili to na podstawie matematycznych obliczeń. Każdy z nas, posługując się prostą matematyką, może sprawdzić, czy ma twarz bliską ideału – przekonuje autor badań prof. Kang Lee. O pięknie decyduje nie tylko to, jak symetrycznie rozmieszczone są usta, oczy, nos lub uszy, ale także... przeciętność” (<http://www.wprost.pl/ar/183960/Uroda-przecietnosc/?l=1407>).

Sądzę, iż ten przykład mówiący o pięknie i urodzie doskonale uświadomił użyteczność wiedzy przekazywanej i zdobywanej na matematyce.

Istotną rolę w interakcjach nauczyciela z uczniem odgrywa język, którym się komunikują oraz zabiegi dydaktyczne wykorzystywane przez nauczyciela w toku prowadzenia zajęć.

Pod koniec poprzedniego stulecia zrodził się ruch „Matematyka jako język”, którego przedstawiciele uważają, iż w tradycyjnej szkole jest zbyt sformalizowany i sztuczny na każdym etapie edukacji. Zbudowany z dużej ilości reguł, znaków i symboli tworzących wzory, o które można się potknąć i przewrócić. Dlatego początkującemu trudno jest go zrozumieć i pojąć dlaczego się go uczy, skoro nie może wykorzystać w swoich czynnościach dnia codziennego. Gdy małe dziecko uczy się słowa łyżka, but itp., to zna potrzebę ich zastosowania w rzeczywistości. Ma świadomość, że będzie prosił o łyżkę, żeby zjeść zupę. A po co uczy się w szkole terminu „ułamek zwykły”, który sprawia jemu tak dużo problemów, przecież na co dzień nie spotykamy go zbyt często. Czy wiedza przekazana na ten temat pozostanie tylko w szkolnych zeszytach?

Matematyka, jak każdy żywy język zawiera wiele zwrotów, wyrazów, form i figur stylistycznych umożliwiających porozumiewanie się. W tym olbrzymim zbiorze odnajdujemy słowa, które nabierają w ustach matematyków innego znaczenia, niż w mowie potocznej, np. grupa, pierścień, teza itp. Ta nauka ma również swój żargon, którym fachowo posługują się użytkow-

nicy, jest to nieformalnie używana terminologia np. jajo Kolumba, dokładnie jeden, istnieje, wtedy i tylko wtedy itp.

Gdy matematycy komunikują się językiem formalnym używają znaków matematycznych, np.

$\int \sin x \, dx = -\cos x + C$. Komunikując się nieformalnie, używają języka naturalnego, w którym spotykamy figury stylu m.in. metafory, metonimie i idiomy.

Metafora – przenośne użycie wyrazu na oznaczenie czegoś, co jest tylko pod pewnym względem podobne do rzeczy czy zjawisk, które są normalnie obejmowane znaczeniem tego wyrazu, por. np. wyraz *mrowisko* w odniesieniu do ludzi. Metaforę można określić jako skrócone porównanie, gdyż u jej podstawy zawsze leży jakieś porównanie, por. np. wyraz *osioł* użyty w odniesieniu do jakiejś osoby: *Ten osioł znów nagadał głupstw*. Podstawą do tego użycia jest porównanie w rodzaju *On jest głupi jak osioł* lub w skrócie *On jest osioł*.

Podstawą do metaforycznego użycia wyrazu może być podobieństwo zewnętrzne (tj. podobieństwo kształtu), podobieństwo w sposobie zachowania czy działania, podobieństwo funkcji itp. W ostatnim wypadku powstaje rodzaj proporcji, por. np. użycie wyrazu *szyjka* na oznaczenie części flaszki (ta część flaszki do całej flaszki ma się tak jak szyja człowieka do całego człowieka).

Częstym typem m. jest użycie wyrazu o znaczeniu konkretnym na oznaczenie pojęć abstrakcyjnych, por. wyrażenie *palić się do pracy, płonąć żądzą* itp.” (Polański, 1991, s. 199). Po raz pierwszy metafory użył Arystoteles, przedstawiając ją jako rodzaj analogii. Jest ona wskazaniem na podobieństwo relacji między zjawiskiem lub stwierdzeniem, że: Zjawisko A ma się do zjawiska B, jak zjawisko C do zjawiska D. W ujęciu matematycznym, możemy zinterpretować następująco: liczba 3 ma się do liczby 6, jak liczba 4 do liczby 8 itp.

Drugą figurą stylu jest metonimia. Kazimierz Polański określa metonimię jako „przenośne użycie wyrazu na oznaczenie czegoś, co pozostaje w stosunku styczności do rzeczy czy zjawisk, które są normalnie znaczeniem tego wyrazu obejmowane, por. *szkoła* w znaczeniu ‘dzieci chodzące do danej szkoły’ (np. *Dziś cała szkoła idzie do muzeum*), *deski* w znaczeniu ‘narty’, *Warszawa* w znaczeniu ‘mieszkańcy Warszawy’ (np. *Dziś cała Warszawa się bawi*). Punktem wyjścia dla użycia metonimicznego może być styczność różnego rodzaju: pomieszczenie – ludzie przebywający (pracujący, uczący się) w tym pomieszczeniu, materiał – wytwór (por. powyższy przykład *deski*), autor – dzieło (por. *Czytam teraz Mickiewicza* zam. *Czytam teraz dzieło Mickiewicza*), część – całość” (Polański, 1991, s. 199).

Metonimia jest właściwie namiastką metafory, zasadnicza różnica polega na tym, że ta pierwsza two-

rzona jest szybko, łatwo i spontanicznie, zaś druga – wymaga przemyśleń i zastanowienia.

Trzeci efekt językowy, o którym warto wspomnieć mówiąc o języku matematyki, to idiomy. Jak zdefiniować termin „idiom” na płaszczyźnie matematyki? Na to pytanie, podczas dyskursu z Profesorem Wacławem Zawadowskim, wielokrotnie szukaliśmy odpowiedzi. Ostatecznie ustaliliśmy, że „idiomy to zwykle już tylko ślady po takich autentycznych figurach. To takie figury, które się przyjęły i zostały zaakceptowanymi zwrotami w języku. Taką spetryfikowaną figurą stylu jest znak „=” w znaczeniu „proszę o wynik”. To jest „spetryfikowana” metonimia. Występuje niemal na każdym kalkulatorze i w niezliczonych zeszytach szkolnych na całym świecie. Taki charakter ma też użycie liter zamiast liczb, np.: $a + b$. Piszemy litery ale myślimy o liczbach i wtedy oczywiście znak „+” ma sens, dla liter raczej nie ma sensu. Przesunięcie funkcji referencyjnej z liter na liczby jest istotne.”

Wymienione przeze mnie figury stylu mają duże znaczenie dla konstruowania treści matematycznych przez uczniów. Dzieci dość często odkrywając pewne zależności, rozwiązania, badając zjawiska, nie potrafią wyrazić precyzyjnie. Wówczas zastępują je zwrotami, które kojarzą się im z danym zjawiskiem. Uprawiają wówczas metonimię. Słowom towarzyszą wówczas gesty wyrażające idee, których nie potrafią wyrazić słowami. Amerykańscy naukowcy przeprowadzając badania, dowiedli, że uczniowie którzy rozwiązując zadania wspomagali się gestykulując, wykazywali lepsze zrozumienie problemów i strategii prowadzących do wyniku.

Jak już wspomniałam we współczesnej szkole rozpowszechniony jest przekaz werbalny obfitujący w dużą ilość symboli. W literaturze przedmiotu mówi się o przekazywaniu wiedzy w sposób: najpierw definicja, wzór a potem, sens i ćwiczenie. Koncepcje tą określa się także terminem - nauczania mechanistycznego, kładącego nacisk „na wyuczenie reguł i algorytmów, na ćwiczenie umiejętności rozwiązywania zadań nawet bez ich dokładnego rozumienia” (Siwek, 1998, s. 10). Z wieloletnich doświadczeń i obserwacji, wnioskuję brak efektów pozytywnych takiej kolejności zdarzeń. Należy proponować rozwiązania alternatywne: najpierw sens, ćwiczenia a potem definicje, twierdzenia i abstrakcyjne symbole. Taka naturalną jest kolejność etapów komunikowania się dziecka poznającego coś nowego. Amerykański psycholog Jerome S. Bruner wyróżnił:

✓ pierwszy poziom - enaktywny – powiązany z ruchem, gestem i ćwiczeniami.

Uważał, iż myślenie przede wszystkim opiera się na czynnościach motorycznych, nie wykorzystując zarówno wyobraźni, jak i słów. Dziecko bawiąc się zabawką, wykonuje ruchy i gesty. Wewnętrznie nie jest reprezentowany werbalnie, lecz poprzez czynności.

- ✓ drugi poziom – ikoniczny – wykonywanie rysunków, modeli.

Dziecko może zaprezentować swoje otoczenie poprzez obrazy umysłowe, tj. wzrokowe, słuchowe, węchowe lub dotykowe.

- ✓ trzeci poziom – symboliczny – kodowanie za pomocą umownych znaków i dekodowanie.

Dziecko staje się zdolne do reprezentowania, przekształcania oraz manipulowania światem za pomocą języka, a nieco później za pomocą innych systemów symbolicznych (liczby, nuty, znaki).

Zdaniem Jerome S. Brunera jesteśmy w stanie „wyróżnić trzy aspekty procesu rozpatrywania związków alternatywnych, przy czym każdy z nich wiąże się z kierowaniem procesami poszukiwania. W wielkim skrócie można je określić jako: aktywizację, podtrzymywanie tego stanu i ukierunkowanie procesu. Innymi słowy, rozpatrywanie różnych możliwości wymaga czegoś, co by tę działalność uruchomiło, czegoś co by zapewniło jej ciągłość, oraz czegoś, co by zapobiegało działaniu przypadkowemu i niesystematycznemu” (Bruner, 1974, s. 73).

Podsumowując myśli amerykańskiego psychologa na płaszczyźnie nauczania, można postawić tezę: najpierw uczeń powinien zrozumieć i zobrazować problem, potem nadać mu sens, a na koniec poznać symbol. Z kolei, w trakcie procesu dochodzenia do sensu, zadaniem nauczyciela jest wzbudzanie ciekawości, prowokowanie myślenia matematycznego poprzez pobudzanie odpowiednich procesów umysłowych. Dorota Klus-Stańska i Marzena Nowicka podkreślają, iż „w podejściu zorientowanym na proces matematyka jest rozumiana nie jako zbiór pojęć i twierdzeń, ale jako sposób myślenia, polegający na szukaniu nowych możliwości i relacji między danymi oraz zdolność i gotowość do wykorzystania takich strategii, jak: odnajdywanie podobieństw, działanie przybliżone, odkrywanie własności” (Klus-Stańska, 2005, s. 117).

Działania te powinny być podjęte od pierwszych lat życia dziecka, aby rozpoczynając naukę w szkole podstawowej mogło znaleźć się na najwyższym poziomie złożoności języka - symbolicznym, przechodząc swobodnie pomiędzy wyszczególnionymi typami reprezentacji. „(...) w edukacji matematycznej przedszkolaków najważniejsze są osobiste doświadczenia dziecka. Stanowią one budulec, z którego dziecko tworzy pojęcia i umiejętności. Jeżeli doświadczenia są specjalnie dobrane, przyczyniają się także do rozwoju myślenia i hartowania dziecięcej odporności. Wszystko zaczyna się od doświadczeń. W czasie ich przetwarzania dziecko musi mówić. Nazywanie przedmiotów oraz wykonywanie czynności sprzyja koncentracji uwagi i pomaga dziecku dostrzegać to, co ważne. Na swój sposób ma ono czuć sens tego, co robi. Dziecięce wypowiedzi są także cenną wskazówką dla dorosłego: na ich podstawie może on stwierdzić, czy dziecko ro-

zumuje we właściwym kierunku i czy uczy się tego, co trzeba” (Gruszczyk-Kolczyńska, 2007, s.10).

Dziecko musi wiedzieć, że 7 oznacza siedem identycznych przedmiotów, np. siedem czerwonych guzików, siedem niebieskich kulek, siedem skarpetek, siedem wiewiórek itd. W przypadku gdy tego nie zrozumie, będzie mu trudno rozszyfrować zasady arytmetyki.

Nie wszyscy zdają sobie sprawę, iż nauka języka matematyki na tym najniższym poziomie edukacji to sprawa poważna. Większość sądzi, iż dzieci w przedszkolu tylko się bawią, słuchają bajek, malują i liczą.

Zgodnie z nową Podstawą programową wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, aby osiągnąć cele należy m.in. wspomagać rozwój intelektualny dzieci wraz z edukacją matematyczną. „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

- 1) liczy obiekty i rozróżnia błędne liczenie od poprawnego;
- 2) wyznacza wynik dodawania i odejmowania, pomagając sobie liczeniem na palcach lub na innych zbiorach zastępczych;
- 3) ustala równoliczność dwóch zbiorów, a także posługuje się liczebnikami porządkowymi;
- 4) rozróżnia stronę lewą i prawą, określa kierunki i ustala położenie obiektów w stosunku do własnej osoby, a także w odniesieniu do innych obiektów;
- 5) wie na czym polega pomiar długości, i zna proste sposoby mierzenia: krokami, stopa za stopą;
- 6) zna stałe następstwa dni i nocy, pór roku, dni tygodnia, miesiący w roku” (Dz. U. 2009, nr 4, poz. 17).

Aby osiągnąć taki poziom umiejętności dziecko musi nie tylko liczyć, ale wykonać masę obliczeń, wspomagając się konkretnymi przedmiotami (kasztany, guziki, ziarenka), szacować ilości, rozróżniać wielkości i kształty, kształtować wyobraźnię przestrzenną. Jak już zostało wspomniane wcześniej, absolwent przedszkola powinien umieć liczyć obiekty. Łatwiej i szybciej opanuje tą sztukę, gdy będzie liczył wszystko co go otacza: talerze, zabawki, łyżki, guziki, buty, czerwone samochody napotkane po drodze do przedszkola itp. Warto przy tym zwrócić uwagę na „pary”, np. parę butów, rękawiczek, skarpetek i także je zliczać.

Manipulacja określonymi rekwizytami ułatwia rozwiązywanie zadań, gdyż dziecko może doświadczyć i przeżyć. W trakcie wykonywania tych czynności „mały człowiek” obserwuje zmiany, widzi ich sens oraz efekt końcowy, bądź może go przewidzieć. Proces ten powinien trwać nawet do 10 roku życia. „Edukacja matematyczna w przedszkolu to poznanie stosunków jakościowych i ilościowych oraz kształtowanie pojęć matematycznych” (Klim-Klimaszewska, 2010, s. 135).

Oprócz wymienionych czynności dziecko musi się uczyć mówić o swoich przeżyciach, doświadczeniach i obserwacjach. Od poziomu umiejętności liczenia na etapie przedszkolnym zależą w dużym stopniu sukcesy odnoszone przez uczniów w matematyce na dalszych poziomach edukacji.

Zdaniem wielu pedagogów liczba schematycznie rozwiązanych zadań nie decyduje o umiejętnościach matematycznych, gdyż matematyczne myślenie opiera się na: konkretyzacji, uogólnianiu, wysuwaniu hipotez, uzasadnianiu (Mason i in., 2005).

Jak rozwijać matematyczne myślenie u małych dzieci? Colin Rose i Gordon Dryden zaproponowali:

1. Tworzenie matematycznych historyjek;
2. Wymyślanie i zadawanie matematycznych zagadek, związanych z opowiedzianą wcześniej bajeczką;
3. Poszukiwanie „matematycznych” słów w tekstach piosenek, przyspiewek (możemy również szukać ich w wierszach, opowiadaniach, bajkach i legendach);
4. Zamieńmy się w detektywów, poszukujących matematycznych zdarzeń lub osób, w czytanych książkach;
5. Treść bajki możemy przedstawiać na konkretnych przedmiotach. Jeśli dziecko ma problemy, możemy stworzyć atmosferę tajemniczości z wykorzystaniem jego ulubionej zabawki (Rose, Dryden, 2009).

Należy do tej wyliczanki dołożyć, jeszcze jedną wskazówkę: „Grajmy w gry logiczne (np. tangram, backgammon), strategiczne (np. szachy, tantrix), oparte na zabawie w handel wymienny (np. Superfarmer). Podczas takich zabaw dziecko rozwija swoje zdolności matematyczne. Podczas takich zabaw dziecko rozwija swoje zdolności matematyczne poprzez intensywną stymulację mózgu.

Pamiętajmy!

Zdolności matematyczne zależą przede wszystkim od plastyczności mózgu i możliwości wytwarzania połączeń między neuronami, a nie od jego budowy (ludzie mają zasadniczo podobną budowę mózgu, ale różnią się zdolnościami!)” (Rose, Dryden, 2009, s. 10). Dlaczego gry? Ponieważ w trakcie gier można:

- uczyć dzieci panowania nad sobą, także w sytuacjach, kiedy nie wszystko przebiega po myśli dziecka;
- kształtować umiejętności interpersonalne dzieci, ważne dla zgodnego współdziałania w grupie;
- rozwijać dziecięcą pamięć, mowę i myślenie;
- doskonalić umiejętności matematyczne (Gruszczyk-Kolczyńska i in. 1996, s. 28).

Gry najczęściej sprawiają dziecku przyjemność, gdyż umożliwiają bycie w ruchu, wykonywanie gestów i mimiki, werbalne porozumiewanie się. Stwarzają możliwości używania naturalnego języka matematyki.

Przykład

Gra: Chodniczek liczbowy

Rekwizyty

- pasek papieru długości około 30 cm, podzielony na kilkanaście pól
- przybory do pisania (lub gotowe cyferki)
- drobne przedmioty, np. klocki, guziki, fasolki itp. – około 30 sztuk

Przebieg zajęć

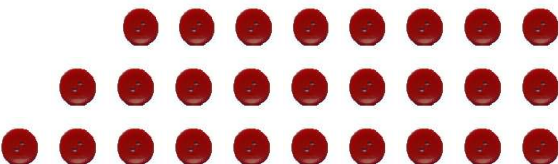
1. Dziecko układa przed sobą kilka drobnych przedmiotów w jednym rzędzie i w pewnej odległości.

2. Potem dokłada do każdego położonego przedmiotu po jednym – z wyjątkiem pierwszego z lewej strony.

3. Znowu dokłada po jednym przedmiocie do każdej gromadki z lewej strony rzędu.

4. Dziecko powtarza dokładanie przedmiotów, opuszczając za każdym razem kolejną gromadkę z lewej strony rzędu, aż dojdzie do końca – ostatnim ruchem będzie położenie przedmiotu w pierwszej gromadce z prawej strony rzędu. Dziecko głośno przelicza przedmioty w każdej gromadce.
5. Układamy przygotowany wcześniej pasek papieru wzdłuż gromadek przedmiotów. Dziecko głośno licząc przedmioty w każdej gromadce, wpisuje liczby w odpowiednie pola paska. Dzieci które nie potrafią jeszcze pisać cyfr, mogą rysować w polu chodniczka tyle kropek (lub innych znaków), ile jest przedmiotów w każdej gromadce. Mogą kłaść gotowe szablony z cyframi.

1	2	3											
---	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

6. Jeżeli zadanie to nie było zbyt trudne, dziecko wypełnia pozostałe pola paska „z pamięci”. W ten sposób powstaje chodniczek liczbowy, z którego będzie można korzystać w wielu zabawach (Pisarski 1992).

„Chodniczek liczbowy” jest doskonałą zabawą wspomagającą przyswojenie przez dzieci pojęcia liczby oraz zasad porządkowania liczb. Pasek papieru możemy zastąpić centymetrem krawieckim, osią liczbową, linijką, dobierając odpowiedniej wielkości

przedmioty do manipulacji np. ziarna fasoli, nakrętki od śrubek. Celem tej gry jest uposażenie dziecka w umiejętność wstawienia liczby we właściwe miejsce w szeregu liczbowym, ze wskazaniem liczb ją poprzedzających i następnych. Ustawienie przedmiotów w szereg ułatwia koncentrację i utrzymanie rytmu wskazywania. „Człowiek funkcjonuje według własnego rytmu i na dodatek żyje w świecie wypełnionym rytmem z silnie zaznaczoną stałością następstw. Nic więc dziwnego, że rytmy regulują proces uczenia się człowieka. Umysł rejestruje bowiem to, co się powtarza: im regularniej i częściej, tym lepiej. Może także uchwycić coś, co zaistniało tylko raz, ale musi to być silny, nawet szokujący bodziec” (Gruszczyk-Kolczyńska 2004, s. 101).

W programie edukacji matematycznej dla przedszkolaków można wyróżnić obszar tematyczny odnoszący się do rozwiązywania i układania zadań tekstowych, polegających na dalszym doskonaleniu umiejętności rachunkowych dzieci. Tego typu zadania są bardzo ważne, lecz największy odsetek osób ma z nimi problemy. Trudności te narastają z każdym rokiem edukacji, początki zaś sięgają okresu przedszkolnego.

Zadania tekstowe w przedszkolu są najczęściej powiązane z sytuacjami życia codziennego i kończą się pytaniem, na które odpowiedzi można udzielić po przeanalizowaniu informacji zawartych w treści. Dziecko musi wyróżnić dane i niewiadome oraz określić związek pomiędzy nimi.

Przykład

W pokoju zabaw na różowej półce znajdują się zabawki: 4 misie, 5 lalek, 3 samochody, 3 kucyki, 4 kotki, 5 pudełek puzzli. Dzisiaj rano Kasia wzięła dwie lalki i kotka, a Staś jeden samochód. Ile zabawek wzięły dzieci z półki?

Zadanie zawiera wiele danych, spośród których przedszkolak powinien wybrać tylko te niezbędne. Przeszkodą do osiągnięcia zamierzonego celu, jest fakt, iż dzieci w wieku 3-5 lat na ogół nie potrafią czytać ze zrozumieniem. Nic więc dziwnego, iż nie mogą skupić się nad treścią i zapytane nie są w stanie udzielić odpowiedzi. Gdy zapoznają się z pytaniem, wówczas należy powtórzyć, nawet kilka razy, treść je poprzedzającą. Wynikało by z tego, iż istotną rolę w edukacji matematycznej przedszkolaków odgrywa „super” pamięć, jeśli ktoś jej nie ma od samego początku zdany jest na klęskę. Osoby myślące w ten sposób są w błędzie. Przede wszystkim każdy nauczyciel wychowania przedszkolnego, powinien sobie uświadomić, że matematyka elementarna to nie nauka rachowania, lecz kształtowania pojęć matematycznych.

Jak pomóc przedszkolakowi sprostać takiemu wyzwaniu?

Poustawiamy z dziećmi na półce wymienione przedmioty, a potem zamienimy ich w aktorów: jedna dziewczynka z grupy niech wcieli się w rolę Kasi

i zabierze 2 lalki i kotka, wybrany chłopiec – będzie Stasiem i zdejmie samochód. Po zobrazowaniu tekstu zadania, powtarzamy pytanie, oczekując odpowiedzi, nie konieczne wypowiedzianej pełnym zdaniem: „Kasia i Staś zdjęli z półki 4 zabawki”.

Od najmłodszych lat nauczyciele powinni uczyć, jak radzić sobie, w trakcie poznawania struktury zadania tekstowego oraz jak należy się zachowywać w sytuacji, gdy trzeba je rozwiązać. Potem kiedy pojawiają się skomplikowane obliczenia, niestety jest już za późno.

Wielu znanych pedagogów podjęło się próby wyszczególnienia kolejnych etapów przy rozwiązywaniu zadań, np.:

- I. Wg George Polya
  1. Zrozumienie zadania
  2. Ustalenie planu jego rozwiązania
  3. Realizacja opracowanego planu
  4. Sprawdzenie poprawności rozwiązania (Polya 1964, s. 88).
- II. Wg Wanda Hemmerling
  1. Zapoznanie z zadaniem
    - a. Przeczytaj uważnie zadanie
    - b. Powiedz krótko, o czym jest zadanie
    - c. Powtórz pytanie lub ułóż pytanie, jeśli go brak
  2. Rozwiązywanie zadania
    - a. Przedstaw warunki zadania za pomocą dostępnych Ci liczebników
    - b. Powtórz z pamięci, to co wykonałeś
    - c. Przedstaw zadanie krótko, np. rysunek, tabela, graf
    - d. Powiedz co oznacza każda liczba i symbol
    - e. Jaki przewidujesz wynik rozwiązania
    - f. Napisz rozwiązanie
  3. Sprawdzenie rozwiązania
    - a. Sprawdź, czy rozwiązanie odpowiada warunkom zadania (można sprawdzić kilkoma sposobami)
    - b. Porównaj wyniki rozwiązania z wynikiem przewidywanym
    - c. Zapisz krótką odpowiedź (Hemmerling 1977, s. 76).

Warto również sięgnąć do pozostałej literatury i przeanalizować propozycje autorów, takich jak: Maria Cackowska, Stefan Turnau.

Doświadczenia i obserwacje dzieci podczas rozwiązywania zadań tekstowych doprowadzają do zasadniczego wniosku, aby w edukacji matematycznej dominowały metody praktyczne, problemowe i aktywizujące. Takie działania ułatwią dzieciom zrozumieć trudny język Królowej Nauk.

Literatura:

1. Bruner J.S. (1974), *W poszukiwaniu teorii nauczania*. PIW, Warszawa
2. Cackowska M. (1990), *Rozwiązywanie zadań tekstowych w klasach I-III*. WSiP, Warszawa
3. Davis P.J., Hersh R. (1994), *Świat matematyki*. PWN, Warszawa
4. Dąbrowski M. (2008), *Pozwól dzieciom myśleć!* CKE, Warszawa
5. Polya G. (1964), *Jak to rozwiązać?*, PWN, Warszawa
6. Gruszczyk-Kolczyńska E. (2007), *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*. WSiP, Warszawa
7. Gruszczyk-Kolczyńska E., Dobosz K., Zielińska E. (1996), *Jak nauczyć dzieci sztuki konstruowania gier?* WSiP, Warszawa
8. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E. (2004), *Wspomaganie rozwoju umysłowego trzylatków i dzieci starszych wolniej rozwijających się*. WSiP, Warszawa
9. Hemmerling W. (1977), *Kierowanie rozwiązywaniem zadań matematycznych w klasach początkowych*. Inst. Kszt. Naucz. i Badań Oświat, Koszalin
10. Klim-Klimaszewska A. (2010), *Pedagogika przedszkolna*. Instytut Wyd. Erica, Warszawa 2010
11. Klus-Stańska D. (2005), *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*. WSiP, Warszawa
12. Pisarski M. (1992), *Matematyka dla wszystkich dzieci*, Wyd. „ECERI”, Warszawa
13. Polański K. (1991), W: St. Urbańczyk (red.), *Encyklopedia języka polskiego*. Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 199
14. Rose C., Dryden G. (2009), *Zabawy fundamentalne 2. Gry i zabawy rozwijające zdolności matematyczne*. Nowak I. (tłum.), Transfer Learning Solutions, Gdańsk
15. Siwek H. (1998), *Czynnościowe nauczanie matematyki*. WSiP, Warszawa
16. Turnau St. (1985), *Metodyka rozwiązywania zadań tekstowych*. W: *Nauczanie Początkowe Matematyki*, t. III, WSiP, Warszawa
17. (1968) *Mały słownik języka polskiego*, St. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka (red.), PWN, Warszawa 1968
18. (2009) *Encyklopedia*, (red.) Kaczorowski B. (red.), PWN, Warszawa
19. Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. 2009, nr 4, poz. 17)

Strony internetowe:

1. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>
2. <http://www.beautyanalysis.com>
3. <http://www.wprost.pl/ar/183960/Uroda-przecietnosci/?I=1407>

THEORY AND PRACTICE IN TEACHING MATHEMATICS

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 119-124

Ewa Jagiełło

University of Natural Studies and Humanities in Siedlce

Summary: In today's world it has become obvious that there is a growing need for studying sciences, among which mathematics, called the Queen of Sciences, plays the dominant part. The main topic of this article is the problem of teaching mathematics at school, especially the teaching methods as well as highlighting the language of mathematics, which is alive and changes dynamically. Reading mathematical texts we come across not only symbols and signs but also words. The exchange of ideas in discourses is facilitated with the use of metaphors and metonymies, often accompanied by gestures and mimics. The language of mathematics with its additional forms of verbal and non-verbal communication seems to be 'gibberish' for many people. This why the communication between teachers and students is difficult. The task of mathematicians as teachers is to pass the knowledge essential in modern life to students is by no means easy. The goal of every teacher is to teach students using this abstract language by choosing appropriate methods and forms of work. To reach this goal one must do more than solve a number of problems without understanding them. The experience of many teachers shows that it is more effective to assume the thesis that: one should first understand and picture the problem, make it meaningful, and only then learn the symbol for it.

Key words: teaching, sciences, mathematics, teacher-student communication

What is mathematics? The definition has been shaped over centuries, and according to historians dates back to Egypt and Mesopotamia, then through ancient Greece, Rome and Islamic countries it reached western Europe. As far as eastern countries are concerned mathematical activity started quite intensively in Japan and China.

The term mathematics comes from a Greek word *mathēmatikē* from *máthēma* meaning science or skill. It can be found in a number of dictionaries, encyclopaedias and other books dedicated to the world of mathematics.

According to *The Concise Dictionary of Polish mathematics* is „the science of number and spatial relations” (ed. Skorupka, 1968, p. 376). From *The PWN Encyclopedia* entry we learn that: mathematics (from Greek *mathēmatik* from *máthēma* – learning, skill) is one of the oldest branches of human knowledge, in the past perceived as the science of numbers and geometric figures: the most important characteristic of mathematics is that in principle it uses the deductive method. (ed. Kaczorowski, 2009, p. 174)

People of many different branches of science attempted to define mathematics:

- Paul Adrien Maurice Dirac (English theoretical physicist, 1902-1984) thought that „Mathematics is the tool specially suited for dealing with abstract concepts of any kind and there is no limit to its power in this field” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- Benjamin Peirce (American mathematician, 1809-1880) stated that „mathematics is the science that draws the necessary conclusions” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);

- Henri Poincaré (French mathematician, physicist, astronomer and the philosopher of science, 1854-1912) -mathematics is the art of giving the same name to different things” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- according to David Hilbert (German mathematician, 1862-1943) - „The art of doing mathematics consists in finding that special case which contains all the germs of generality” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- William Wodsworth (English poet, 1770-1850) poetically stated that: „Mathematics is an independent world created out of pure intelligence” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- Imanuel Kant (German philosopher, 1724-1804) - „mathematics is the most vivid example of the ability of pure mind to broaden its domain without any assistance of experience” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>);
- Philip J. Davis and Reuben Hersh - „*mathematics is the science of numbers and space*. To broaden this definition it might be added that mathematics is also concerned with the symbolism relating to numbers and space” (Davis, Hersh, 1994, p 17).
- while for a little child mathematics is mainly numbers, calculations and geometric figures.

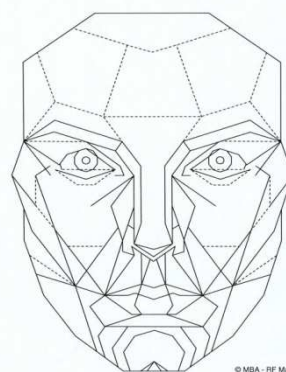
Leaving the analysis of poetry and literature aside, let us focus on the school reality, where the most common opinion is that „mathematics is a nightmare”. It is problematic for both children and adults. “Very often adult educated people mention in the mass media their problems with mathematics-often behaving as if it was something valuable and

ennobling. Is this really pride or a defensive mechanism? And if they are really proud, then of what? By the way another question arises: why has the Japanese puzzle *sudoku* become so popular in our humanists-abundant country? After all, it requires procedures and deductive methods typical of mathematics. Maybe the reason is that we do not associate the puzzle with school? (Dąbrowski, 2008, p. 141). The need to learn mathematics has become obvious in the 21st century resulting in a number of campaigns aimed at fighting the myth of how difficult and useless mathematics is. As a matter of fact humans created this tool for use in everyday life, such as: commercial activity, setting prices, minting coins, taking out/giving loans or gambling (probability theory) Napoleon, who personally liked maths, during wars surrounded himself with an entourage including mathematicians. "Napoleon perceived mathematicians to be useful enough to have them at hand" (Dąbrowski, 2008, p. 87). Looking at mathematics in this context, it becomes clear that it prepares young members of society to create mathematical models that can be useful in many situations in their lives. It is also reasonable to conclude that mathematical preparation is an important element of the development of the society and many branches of science. Mathematics is widely used in banking, economy, architecture and insurance. Mathematical methods support diagnosing and medical treatment. Mathematics is used by psychologists, geographers and a number of naturalists and geneticists. It would be difficult to calculate the instalment of a loan, calculate tax or even build a house or a bridge without mathematical formulas. In the 20th century mathematics played an important role in cosmetics, especially in plastic surgery. When we want to improve our appearance and get rid of defects we take advantage of geometric figures, namely isosceles triangles. It was known since the ancient times that the beauty of human body is the result of the specific proportions of its elements, known as the divine proportion. Each figure whose sides are in the proportion of 1 to 1.6 is perceived as particularly attractive. This is the so-called golden ratio. Thus the secret of our beauty can be found in the Euclidean geometry, more precisely in the golden number.

$$\varphi = \frac{1 + \sqrt{5}}{2} \approx 1,618033989$$

Canadian scientists used the golden ratio to construct the ideal mask of characteristic facial features.

Figure 1

Source: <http://www.beautyanalysis.com>

„According to the specialists from University of Toronto the face of Shania Twain, a Canadian pop singer, is the standard of beauty, as well as the faces of Angelina Jolie and Elizabeth Hurley. The scientists based their statement on mathematical calculations. Using simple mathematics everyone can check if their face is ideal, says prof Kang Lee-the author of the research. Beauty is decided not only on the basis of the symmetrical position of our mouth, eyes, nose or ears, but also...mediocrity” (<http://www.wprost.pl/ar/183960/Uroda-przecietnosci/?l=1407>).

In my opinion this example proves clearly how useful the knowledge gained on mathematics classes is.

The teacher-student interactions depend greatly on the language that is used for communication and the didactic proceedings used by the teacher during the classes.

At the end of the last century a new movement “Mathematics as a Language” was created by people who believe that the language of traditional schools is too formalized and artificial at all the stages of education. It comprises of a large number of rules, signs and symbols for creating formulas, and it is easy to stumble over them and fall down. This makes it is so difficult for beginners to understand why they are taught things, which cannot be used in everyday life. When a children learn the word spoon, shoe etc. they know the need to use them in real life. They are aware that spoon is needed to eat soup. Why learn the term “vulgar fraction”, not only is it problematic, but also it does not appear in real life very often. Will the knowledge of that subject only be preserved in notebooks?

Mathematics, as every live language, consists of many phrases, words, forms and stylistic figures enabling communication. In this vast selection there are words that, when used by mathematicians, gain a new meaning different from common speech, e.g. group, ring, thesis etc. Mathematics has also its jargon used by professionals, which means terminology used in an informal way, e.g. Columbus’s egg, exactly one, exists, then and only then etc.

When mathematicians communicate in formal language they use mathematical signs, e.g. $\int \sin x dx = -\cos x + C$. In informal communication they use natural language, which also includes figures of speech such as: metaphors, metonymies and idioms.

Metaphor - a figurative use of a word to mean something that resembles in some aspects the things or phenomena that are typically contained by the meaning of the word, e.g. *swarm* in relation to people. Metaphor can be described as a shortened simile, as it is always based on some comparison, e.g. the word *ass* used in relation to a person: *This ass has been talking nonsense*. The basis for this use is the simile *He is stupid like an ass*, or shortened *He is an ass*.

The basis for the metaphorical use of a word can be: physical similarities (i.e. similar shape), similarity of behaviour and functioning or similar functions etc. The latter case creates a kind of proportion, e.g. the use of the word *neck* to describe part of a bottle (that part of a bottle is to the bottle what a neck is to a body).

A popular type of metaphor is using words with specific meanings to describe abstract ideas, e.g. *burn with desire* (Polański, 1991, p. 199). The first person to use metaphor Aristotle, who presented it as a type of analogy. It is an indication of similarity relation between a phenomenon, or a statement that: Phenomenon A is to phenomenon B, what phenomenon C is to phenomenon D. In the mathematical understanding it can be interpreted as follows: number 3 is to number 6, what number 4 is to number 8 etc.

The second figure of speech is metonymy. Kazimierz Polański describes metonymy as "figurative use of a word to describe something that is in tangency relation to things or phenomena, which are usually contained within the meaning of the word, e.g. *school* meaning 'all the children attending the given school' (e.g. *The school goes to the cinema today.*), *planks* meaning 'skis', *Warsaw* meaning 'the citizens of Warsaw' (e.g. *Today the whole Warsaw celebrates.*). The starting point for using metonymy can be tangency of different kinds: room - the people (working, learning) in the room, material - product made from the material (see above *planks*), author - work (e.g. *I'm reading Mickiewicz at the moment* instead of *I'm reading a work by Mickiewicz*), part - whole" (Polański, 1991, p. 199).

Metonymy is really an ersatz of metaphor, the main difference is that the former is created quickly, spontaneously and with ease, whether the latter requires some consideration and reflection.

The third figure of speech, worth mentioning when discussing language of mathematics, are idioms. How to define the term "idiom" on the level of mathematics? I have tried to find the answer to this question during numerous discourses with Prof. Waław Rozwadowski. Finally we have decided that "idioms are usually simply traits of such authentic figures. They are such figures which were assimilated and accepted as phrases in a language. One of those petrified figures of style is the sign „=" meaning what is the result". This

is petrified metonymy. This sign is present on the keyboard of every calculator and in countless notebooks all over the world. Using letters to represent numbers is similar, e.g.: $a + b$. Although we write letters we think of numbers, thus the sign „+" makes sense, whereas for letters it does not. Shifting the referential function from letters to numbers is crucial."

The above-mentioned figures of speech are of great importance when it comes to constructing mathematical contents by students. It often happens that children discover certain relations or examine some phenomena but are unable to express them precisely. In this situation they replace them with expressions they associate with a given phenomenon - this is metonymy in use. In such case words are accompanied by gestures expressing ideas, which cannot be expressed by words. American scientists have proved in their research that students who employ gestures when solving problems have better understanding of problems and better strategies leading to the solution.

As has been mentioned before, verbal communication abundant in large number of symbols is common in present-day schools. Literature in this field describes conveying knowledge as follows: first definition, then formula, finally sense and practice. This conception, known as mechanistic teaching, emphasises "learning rules and algorithms, practising solving problems even without complete understanding" (Siwiek, 1998, p. 10). Many years of practice and observations on my part have resulted in the conclusion that this order of events brings no positive results. Alternative solutions should be suggested: first sense, then practice and finally definitions, theorems and abstract symbols. This is the natural order of events in communication when a child discovers something new. American psychologist Jerome S. Bruner describes:

- ✓ first mode - enactive - connected with movement, gestures and exercises.
He believes thinking is based on motor activity, which does not involve imagination or words. Children playing with toys make moves and gestures. Internally it is not represented by words, but by activities.
- ✓ second mode - iconic - uses pictures and models.
Children can present their surroundings by using mental pictures, i.e. through senses: sight, hearing, smell or taste.
- ✓ third mode - symbolic - coding by means of conventional signs and decoding.
Children become able to representing, processing and manipulating the world by means of language, and slightly later by means of other symbolic systems (numbers, notes, signs).

According to Jerome S. Bruner "it is possible to distinguish three aspects of the process of considering alternative solutions, each connected with managing search processes. In a nutshell they can be described as: activation, sustaining that state and directing the process. In other words considering different options requires something that would trigger this activity, something to ensure continuity, and something to

prevent accidental and unsystematic actions.” (Bruner, 1974, p. 73).

Summing up the words of the American psychologist in the field of teaching, we might formulate the following thesis: students should first understand and picture the problem, then make it meaningful, and only then learn the symbol. Whereas in the process of discovering the sense, the task of teachers is to arouse curiosity, provoke mathematical thinking by stimulating correct thinking processes. Dorota Klus-Stasińska and Marzena Nowicka stress that “in the process oriented approach mathematics is understood not as a set of concepts and theorems, but as a way of thinking based on searching for new possibilities and relations between data as well as certain abilities and willingness to use such strategies as: finding similarities, rough operations, discovering properties.” (Klus-Stasińska, 2005, p. 117).

Those actions should be undertaken since children's early years, so that when they start education at primary school, they are at the highest level of language complexity- symbolic level, which means they can easily go about different types of representations “(...)in mathematical education at kindergarten level children's personal experiences are the most important. They are the building material from which children create definitions and abilities. If those experiences are chosen correctly, they can benefit development of thinking as well as harden them. Everything starts from experiences. It is important for children to speak when processing them, as naming objects and performing activities favour concentration and help children see what is really important. In a way children should feel the sense of what they are doing. Children's utterances are also valuable clues for adults: based on them we can decide if children's reasoning and learning go in the right direction.” (Gruszczyk-Kolczyńska, 2007, p. 10).

Children have to know that 7 means seven identical objects, e.g. Seven red buttons, seven blue balls, seven socks, seven squirrels etc. If they do not understand this, they will have problems deciphering the rules of arithmetic.

Not everybody knows that learning the language of mathematics at this lowest level of education is really serious. Most people think that in kindergarten children only play, listen to fairy-tales, paint and count.

According to the new core curriculum for pre-school education and kindergartens, achieving these goals requires, among other things, supporting children's intellectual development and mathematical education. „Children graduating kindergarten and starting education at primary school should:

- 1) be able to count objects and tell the difference between correct and incorrect counting;
- 2) be able to calculate the result of addition and subtraction with help of finger counting or other substitution sets;
- 3) be able to establish equinumerability of two sets and use ordinal numbers;

- 4) be able to distinguish left and right, determine directions and define position of objects in relation to themselves and other objects;
- 5) understand measurement of length, and know basic methods of measuring it: using steps, or their feet;
- 6) know common sequences of: day and night, seasons, days of the week and months of the year” (Journal of Laws, dated 2009, No. 4, item 17).

To reach this level of abilities children have to do more than simply count, they have to perform a number of calculations using actual objects (chestnuts, buttons, seeds), estimate quantity, distinguish shapes and sizes, shape their spacial imagination. As mentioned above, kindergarten graduates should be able to count objects, which can be achieved faster and easier if they practice counting objects surrounding them like: plates, toys, spoons, shoes, red cars spotted on their way to kindergarten etc. It is important to draw children's attention to “pairs”, e.g. of shoes, gloves, socks and count them as well.

Manipulating objects can be very helpful as it enables children to experience the process in real life. While performing the actions “little humans” observe changes, see the sense and result of them or is able to predict it. This process should last even until the tenth year of life. “Mathematical education in kindergarten is learning quality and quantity relations and shaping mathematical definitions” (Klim-Klimaszewska, 2010, p. 135). Apart from this children have to learn to talk about their experiences and observations. Successes in mathematics at higher levels of educations depend greatly on the level of abilities gained in kindergarten.

Many educators believe that mathematical abilities do not depend on the number of solved problems, as mathematical thinking is based on: specification, generalization, creating hypothesis and justification (ed. Mason, 2005).

How to develop little children's mathematical thinking? Colin Rose and Gordon Dryden suggest:

1. Creating mathematical stories;
2. Creating mathematical puzzles connected with stories told beforehand;
3. Searching for “mathematical” words in songs (we can also search for them in poems, short stories, fairy tales and legends);
4. Let us become private-eyes and search for mathematical incidents and people in the books we read;
5. We can picture the plot using actual objects. If this is problematic for children, we can create atmosphere of mystery by using their favourite toys (Rose, Dryden, 2009).

One more piece of advice should be added to this list: „Play logical games (e.g. tangram, backgammon), strategic games (e.g. chess, tantrix), barter based games (e.g. Superfarmer). Those types of games benefit the development of children's mathematical abilities through intensive stimulation of their brains.

Remember!

Mathematical abilities depend primarily on the elasticity of brain and its ability to create neuronal links, not on its structure (basically people have brains of similar structure, but their abilities are different)" (Rose, Dryden, 2009, p. 10).

Why games? Because playing games we can:

- teach children self-control, also in situations when not everything goes according to their plans;
- shape interpersonal skills, which are crucial for co-operation in a group;
- develop children's memory, speaking and reasoning skills;
- improve mathematical abilities (ed. Gruszczyk-Kolczyńska 1996, p. 28).

Children usually enjoy games because they can move, use gestures and mimics and communicate verbally. Games simply enable the use of natural language of mathematics.

Example

Game: Numerical Runner

Props

- about 30-centimetre-long piece of paper divided into boxes
- writing accessories (or ready-made numbers)
- small objects, e.g. building blocks, buttons, beans. – about 30 pieces

Przebieg zajęć

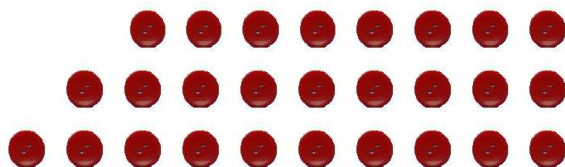
1. Children place several small objects in front of them in one line

2. Then they add one object to each of the previous ones- except for the first on the left.

3. Again they add one object to each of the ones in second line- except for the first on the left.

4. Children repeat this action until the last move- putting only one object on the right side of the line. Then children count objects in vertical lines out loud.

5. We put the strip of paper under the first horizontal line, children count items in vertical lines out loud and write correct numbers into the proper boxes. If they cannot write numbers yet, they can draw dots (or other symbols) in the boxes to represent the number of objects in particular lines.

1	2	3									
---	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--

6. If this problem is not too difficult, children can complete the remaining boxes using their memory. In this way they create the Numerical Runner, which can be used in other games in the future. (Pisarski 1992).

„Numerical Runner” is a great game that helps children understand the concept of numbers and the rules for ordering them. Strips of paper can be exchanged with a tape-measure, numerical axis or a ruler providing we use objects for manipulation of appropriate sizes, e.g. beans, screw-caps. The aim of the game is to equip children in the ability to place numbers in the right place of a series as well as identifying the previous and the following number. Placing objects in a series helps concentration and rhythm of identification. „People function according to their own rhythms. In addition they live in a world full of rhythms with clearly marked constancy of consequences. Therefore it comes as no surprise that rhythms regulate our learning process as well. Our minds register repetitions- the more regular and more often, the better. Our minds can register something that happened only once, however, it has to be a very strong, even shocking stimulus” (Gruszczyk-Kolczyńska 2004, p. 101).

Mathematical education curriculum for kindergartens includes a theme area relating to solving and creating word problems meant to further develop children's mathematical abilities. This type of mathematical problems is very important, unfortunately for many people it is the most troublesome. Troubles became bigger with each year of education, and their roots reach the beginnings of kindergarten period.

Word problems in kindergarten are usually connected with everyday life situations and they end with a question, which can be answered based on the analysis of the information provided in the text. Children have to identify data given from data missing and the relation between them.

Example

In a playroom on a pink shelf there are: 4 teddy-bears, 5 dolls, 3 toy-cars, 3 ponies, 4 cats and 5 boxes of jigsaw puzzles. This morning Cathy has taken 2 dolls and a cat from the shelf, while John has taken one car. What is the combined number of toys that Cathy and John have taken from the shelf?

This exercise contains a lot of data, from which children should choose only the necessary pieces. The fact that many children aged 3-5 usually cannot read with understanding can be a serious obstacle. As a result they cannot concentrate on the text or give provide answers to questions. After they have read the question, we should repeat, even several times, the text that precedes it. This would suggest that “super memory” plays a great role in mathematical education of children in kindergarten, and if some children are not blessed with it, they are bound to fail right from the start. People who believe this are mistaken. First of all, every teacher in kindergarten should realize that as far as elementary mathematics is concerned their

goal is not teaching calculations, but shaping mathematical concepts.

How to help kindergarten pupils face such a challenge?

Together with children we place the objects mentioned in the text on a shelf, then we ask them to be actors: one girl from the group plays the part of Cathy and takes 2 dolls and a cat from the shelf, one of the boys plays John and takes a car. After this visualisation we repeat the question and expect the answer, not necessarily uttered as a single sentence: „Cathy and John have taken 5 toys”.

Children should be taught since early years how to deal with word problems: how to analyse their text, and what to when they have to solve them. When more complicated calculations appear, it is too late.

Many renowned educators have tried to define specific stages of solving mathematical problems, e.g.:

- I. According to George Polya
  1. Understanding the problem
  2. Devising a plan
  3. Carrying out the plan
  4. Looking back (Polya 1964, s. 88).
- II. According to Wanda Hemmerling
  5. Understanding the problem
    - a. Read the problem carefully
    - b. Summarise the problem
    - c. Repeat the question or create one if it is missing
  6. Solving the problem
    - a. Present the conditions of the problem with available numbers
    - b. Repeat what you have done in your mind
    - c. Summarise the problem, use drawings, charts, graphs
    - d. Define the meaning of all the symbols and numbers
    - e. What is the predicted result?
    - f. Write the result
  7. Examining the solution obtained
    - a. Check if the result fulfils the conditions of the problem (can be checked in many ways)
    - b. Compare your result with the predicted one
    - c. Write a short answer (Hemerling 1977, p. 76).

It is worth reaching for further literature on the subject and read the works of authors such as: Maria Cackowska, Stefan Turnau.

Experience and observations of children solving word problems lead to the basic conclusion that: practical, problematic and activating methods should dominate in mathematical education. Such actions on the part of teachers make understanding the Queen of Sciences easier for children.

References:

1. Bruner J. S. 1974 *W poszukiwaniu teorii nauczania*. Warszawa: PIW
2. Cackowska M. 1990 *Rozwiązywanie zadań tekstowych w klasach I-III*. Warszawa: WSiP
3. Davis P. J., Hersh R. 1994 *Świat matematyki*. Warszawa: PWN
4. Dąbrowski M. 2008 *Pozwól dzieciom myśleć!* Warszawa: CKE
5. Polya G. 1964 *Jak to rozwiązać?* Warszawa: PWN
6. Gruszczyk-Kolczyńska E. 2007 *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*. Warszawa: WSiP
7. Gruszczyk-Kolczyńska E., Dobosz K., Zielińska E. 1996 *Jak nauczyć dzieci sztuki konstruowania gier?* Warszawa: WSiP
8. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E. 2004 *Wspomaganie rozwoju umysłowego trzylatków i dzieci starszych wolniej rozwijających się*. Warszawa: WSiP
9. Hemmerling W. 1977 *Kierowanie rozwiązywaniem zadań matematycznych w klasach początkowych*. Koszalin: Inst. Kszt. Naucz. i Badań Oświat
10. Klim-Klimaszewska A. 2010 *Pedagogika przedszkolna*. Warszawa: Instytut Wyd. Erica
11. Klus-Stańska D. 2005 *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*. Warszawa: WSiP
12. Pisarski M. 1992 *Matematyka dla wszystkich dzieci*. Warszawa: Wyd. „ECERI”
13. Polański K., W: St. Urbańczyk (ed.) 1991 *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich, p. 199
14. Rose C., Dryden G. 2009 *Zabawy fundamentalne 2. Gry i zabawy rozwijające zdolności matematyczne*. Translated by Nowak. Gdańsk: Transfer Learning Solutions
15. Siwek H. 1998 *Czynnościowe nauczanie matematyki*. Warszawa: WSiP
16. Turnau St. 1985 *Metodyka rozwiązywania zadań tekstowych*. W: *Nauczanie Początkowe Matematyki*, Vol.3. Warszawa: WSiP
17. St. Skorupka, H. Auderska, Z. Lempicka (ed.) 1968 *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN
18. Kaczorowski B. (ed.) 2009 *Encyklopedia* Warszawa: PWN
19. Appendix No.1 to the Regulation by the Minister of National Education on Core-Curricula for Pre-school Education and General Education in particular types of schools (Journal of Law of 2009, No. 4 item 17)

Internet websites:

1. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Matematyka>
2. <http://www.beautyanalysis.com>
3. <http://www.wprost.pl/ar/183960/Uroda-przecietnosci/?l=1407>

JAK BUDOWAĆ POZYTYWNE NASTAWIENIE UCZĄCYCH SIĘ DO NAUCZANEGO JĘZYKA OBCEGO I UCZYĆ EFEKTYWNIE

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 125-129

Urszula Szalast-Bytys

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Artykuł dotyczy ważnego zagadnienia, jakim jest określenie czynników wpływających na efektywność nauczania języka obcego, ze szczególnym uwzględnieniem jego nauki na różnych kierunkach studiów w ramach lektoratów. W oparciu o studium literatury, a także praktykę dydaktyczną autorka zwraca uwagę na czynniki subiektywne i obiektywne, które determinują końcowe rezultaty procesu przyswajania języka obcego. W pracy szczególnie podkreślone zostają czynniki związane z afektywną sferą osobowości uczącego się. Autorka zwraca uwagę na rolę, jaką pełni prawidłowe motywowanie studenta przez nauczyciela do zaangażowanego, aktywnego wysiłku językowego. W rozważaniach poruszona została również kwestia budowania pozytywnego nastawienia uczących się do nauczanego języka obcego i czynników na to wpływających. W artykule przedstawione zostały także przykłady konkretnych zabiegów dydaktycznych, od których zależy odpowiednia postawa studenta do języka, a przez to również końcowe efekty nauki.

Słowa kluczowe: motywacja, postawa, potrzeby, aktywizacja uczącego się, efektywność

Wstęp

Znajomość języków obcych w dzisiejszych czasach jest rzeczą oczywistą i nieocenioną. Ciągły postęp i rozwój wielu dziedzin nauki, gałęzi przemysłu, gospodarki obliguje nas niejako do podążania za duchem naszych czasów, sprostania stawianym wymaganiom i popycha do stałego doskonalenia się, zgłębiania wiedzy i podnoszenia swoich kwalifikacji, umiejętności, w tym również tych językowych. Zjawiskiem pozytywnym w tych wszystkich zmianach jest również obserwowany wśród przedstawicieli społeczeństwa wzrost świadomości wagi znajomości języków obcych – jeśli nie biegle posługiwanie się danym językiem, to przynajmniej w stopniu komunikatywnym. Potrzeba nabywania czy też doskonalenia swoich umiejętności językowych zawsze rodzi pytanie o efektywność danego procesu i czynniki ją determinujące – jakie i w jakim stopniu. Dla nauczyciela języka obcego oznacza to jedno – poznać sposoby, które zapewnią efektywne nauczanie i jednocześnie spełnią oczekiwania osób uczących się, budując ich pozytywne nastawienie do nauczanego języka obcego. Gdy mówimy o kształceniu językowym w obrębie kierunków filologicznych, kwestia sympatii do danego języka obcego, kraju i mieszkańców, dla których jest on środkiem porozumiewania się, wydaje się rzeczą oczywistą, bądź przynajmniej znajdującą się na odpowiednim poziomie, zapewniającym zaangażowanie studenta w proces nauki. Sprawa pozytywnego nastawienia osób uczących się do konkretnego języka obcego zyskuje odmienne znaczenie, gdy przyjrzymy się nabywaniu umiejętności komunikowania się w języku obcym na innych, niefilologicznych kierunkach studiów w ramach lektoratu. Niejednokrotnie dydaktyk, prowadzący zajęcia językowe w opisanych powyżej warunkach musi znaleźć odpowiedź na tak istotne pytania jak chociażby: Jak sprawić by studenci wykazali zainteresowanie i zaangażowanie na zajęciach językowych, które przecież nie wcho-

dzą w skład grupy przedmiotów kierunkowych na danym kierunku studiów? Jak wpływać na uczących się i budować ich pozytywne nastawienie do nauczanego języka obcego? Od czego zależy efektywność procesu przyswajania języka obcego i jakie zabiegi dydaktyczne może zastosować dydaktyk by zwiększyć jej rezultat? Rzetelne zmierzenie się z przedstawionymi problemami i próba znalezienia odpowiedzi na postawione pytania mogą przyczynić się do usprawnienia procesu opanowania języka obcego, zwiększenia jego rezultatów, a także służyć polepszeniu wzajemnych relacji na linii nauczyciel-uczeń/student.

Czynniki mające wpływ na wyniki procesu nauczania/uczenia się

Wielu dydaktyków będąc twórcami procesu nauczania języka obcego i bezpośrednio wpływając na niego, stara się tak dobierać wszelkie środki, materiały, ćwiczenia, by praca w czasie zajęć przynosiła jak najlepsze rezultaty, wyniki, efekty. Te działania mają z jednej strony usprawnić proces nauczania, pomóc uczącym się szybciej i na trwałe zapamiętać nowy materiał, z drugiej strony powinny one ułatwić pracę dydaktykom, ale też kreować ich wizerunek jako 'dobrych nauczycieli', czyli tych, którzy „systematycznie uzyskują doskonałe wyniki pracy mierzone sukcesami ich uczniów a co więcej, łączą tę cechę z faktem, iż są lubiani przez swoich uczniów” [Komorowska 1999, s. 112], a przez co uczą efektywnie.

Warto w tym miejscu zastanowić się, od czego zależy ta wspomniana już niejednokrotnie efektywność nauczania. Odwołując się do literatury przedmiotu, a także opierając się na własnej praktyce nauczycielskiej, każdy dydaktyk może wykazać związek między efektywnością nauczania języka obcego a różnymi czynnikami ją determinującymi. Można w tym miejscu wyróżnić czynniki subiektywne, związane z:

- ucznem – jego cechami indywidualnymi, typem osobowości, nastawieniem do nauczanego języka obcego;
- nauczycielem – jego osobowością, charakterem, przygotowaniem zawodowym (językowym, pedagogicznym, psychologicznym), umiejętnością planowania i przeprowadzenia zajęć, sposobem organizacji pracy na zajęciach itd.;

i czynniki obiektywne, odnoszące się do:

- materiałów nauczania – odpowiedni podręcznik kursowy, materiały uzupełniające;
- domowych warunków nauki – własne miejsce do nauki, odpowiedni stosunek rodziców do edukacji, ich wykształceniem, pomoc i wspieranie uczącego się;
- szkolnych warunków nauczania – wyposażenie szkoły w pomoce glottodydaktyczne do nauki języka obcego, potrzebny sprzęt techniczny, dobrze zaopatrzona biblioteka i czytelnia czasopism, ale też liczność grupy, warunki lokalowe.

Literatura oprócz wymienionych powyżej, wskazuje na jeszcze inne czynniki warunkujące efektywność procesu nauczania. Bez wątpienia do najważniejszych wśród nich należą motywacja i postawy – oba czynniki związane ze sferą afektywną osobowości uczącego się (stany emocjonalne w sytuacjach uczenia się, nastawienia, opinie). Jak pisze Marek Szałek „*W chwili obecnej nie jest przez nikogo kwestionowany ogromny wpływ, jaki wywierają uczucia i emocje na proces uczenia się czegokolwiek, w tym także na proces przyswajania języka obcego. To od nich właśnie zależy w głównej mierze zarówno sam fakt podjęcia przez ucznia decyzji o uczestnictwie w danym rodzaju działalności, jak i jej przebieg i rezultaty*” [Szałek 2004, s. 10]. Według autora, każdemu działaniu poznawczemu, w tym również procesowi zdobywania nowej wiedzy z języka obcego, towarzyszą określone przeżycia, stany emocjonalne (radość, ciekawość, zmęczenie, napięcie, frustracja, lęk itd.), które w sposób znaczący wpływają na procesy związane z uczeniem się (percepcję, kojarzenie, zapamiętywanie), a w związku z tym i na cały proces akwizycji języka obcego [por.: Szałek 2004, s. 10-13]. Dlatego też tak ważne jest zauważenie ogromnej roli motywacji i postaw w procesie nauczania/uczenia i odpowiednie wykorzystanie ich wpływów.

Motywacja, czyli „ *pewien mechanizm pobudzający i zarazem organizujący aktywność (zachowania, działania i czynności) człowieka, mającą na celu osiągnięcie pożądaných wyników, zaspokajających [...] potrzeby*” [Woźniewicz 1991, s. 16], między innymi egzystencjalne, emocjonalne, poznawcze, „ *źródło aktywności, siła napędowa, wewnętrzny popęd, ogół motywów, impulsów, pobudeń*” [Szałek 2004, s. 53], „ *świadome działanie dla zaspokojenia jakiejś potrzeby*” [Pfeiffer 2001, s. 109], dążenie do osiągnięcia celu, stanowi zdaniem wielu dydaktyków najistotniejszy czynnik warunkujący nie tylko efektywną naukę, ale naukę w ogóle.

Mnogość spotykanych w literaturze przedmiotu definicji tego pojęcia sugeruje również różnorodność motywów (impulsów, pobudek, bodźców) ją wywołujących.

Ze względu na źródło, z którego pochodzą wyróżniamy motywów wewnętrzne, a w związku z tym również *motywację wewnętrzną* – nauka języka obcego wywołana fascynacją nim, bądź kulturą danego kraju; zaspokajanie potrzeb poznawczych, odczuwanie zadowolenia z posiadanej wiedzy, osiągniętych wyników, sukcesów itd. i motywów zewnętrzne (*motywacja zewnętrzna*) – nagroda, kara, ocena, przymus, zachęta, korzyści płynące z posługiwania się danym językiem obcym, nauka języka ze względu na jego rangę wśród innych języków obcych itd. Podział motywacji na zewnętrzną i wewnętrzną jest też ściśle związany z istnieniem *motywacji instrumentalnej*, u podłoża której leży zaspokojenie potrzeb nie związanych bezpośrednio z językiem (nauka języka dla celów turystycznych, zawodowych, towarzyskich itd.) i *motywacji integrującej*, której sedno tkwi w tym, że poznanie języka jest traktowane jako cel sam w sobie, próbę przybliżenia, utożsamienia się z daną społecznością, krajem, w którym język jest ojczystym (por.: np. Woźniewicz W. 1991: 18; Szałek M. 2004: 59-60).

Dla procesu nauczania języka obcego, niezależnie od poziomu czy grupy wiekowej idealną byłaby sytuacja, w której uczący się wykazywałiby cechy, motywów działań typowe dla motywacji wewnętrznej czy też integrującej (zważywszy, że obie mają ze sobą dużo punktów stykowych). Jest to niezmiernie istotny fakt, gdy weźmiemy pod uwagę długotrwałość, czasami żmudność i trudność procesu akwizycji każdego języka obcego, którego typowe cechy – systematyczność, staranność obligują niejako uczących się do dużego zaangażowania w naukę (często emocjonalnego), pracowitości, wytrwałości. Jak pokazuje praktyka, uczniowie charakteryzują się najczęściej motywacją typu mieszanego (zewnętrzno-wewnętrzna). Fakt ten obliguje dydaktyków do stworzenia takich warunków, które zmotywują uczących się i, w których zajdzie efektywny proces nauczania. S. Garczyński zwraca uwagę na trzy czynniki związane z motywacją, które w dużym stopniu przyczyniają się do efektywnego uczenia się i nauczania. Według niego motywacja wpływa na przyjmowanie nowych informacji, pobudzając koncentrację, uwagę, co w rezultacie powoduje szybsze i trwalsze zapamiętywanie, wzrost aktywności uczącego się, która odzwierciedla się w chęci uczestnictwa w zajęciach, większej i częstszej pracy samodzielnej (w tym, a może głównie w domu), poświęcaniu wolnego czasu na naukę i rozwój indywidualnych zainteresowań [za: Brzeziński 1987, s. 102-103].

Niemniej istotną rolę w efektywnym nauczaniu języka obcego, mierzonym wynikami osób uczących się pełni ich *postawa*, którą można określić jako „ *względnie trwałe nastawienie czy dyspozycje kształtujące się bądź na podstawie określonych przekonań, bądź przeżywanych stanów emocjonalnych*” [Woźniewicz 1991, s. 22] lub „ *na ogół stały sposób odnoszenia się do pewnego obiektu, którym może być człowiek, pojęcie, wartość czy norma*” [Komorowska 1978, s. 96]. Odzwierciedleniem danej postawy – pozytywnej, negatywnej bądź ambiwalentnej, są odczuwane przez uczącego się emocje, towarzyszące procesowi nauczania przeżycia, odczucia, nastawienie do danego obiektu.

tu, które uzewnętrznia się w wyrażanych przez niego opiniach, sądach, poglądach i jednocześnie wpływa na podejmowane przez niego działania. Do najczęściej wymienianych przez literaturę obiektów, które angażują afektywną stronę osobowości uczącego się, należą język, który jest przedmiotem nauki (łatwość/trudność opanowanie go, przydatność, jego ranga wśród innych języków); społeczeństwo, które się nim posługuje wraz z szeroko pojętą kulturą danego narodu i szeroko rozumiane warunki nauczania (nauczyciel i preferowane przez niego metody, techniki nauczania itd.). Jak podkreśla M. Szałek, „największy wpływ na ogólną postawę ucznia, a przez to na uzyskiwane przez niego wyniki, wywiera jego stosunek do danej społeczności językowej i reprezentowanej kultury” [Szałek 2004, s. 49-50], u podłoża której leżą funkcjonujące w naszym społeczeństwie, a zatem i w najbliższym otoczeniu ucznia stereotypy. Zarówno te pozytywne, jak i negatywne wymagają od nauczyciela znajomości ich powstania i przewidywania wpływu, jaki mogą wywrzeć na uczących się (od zachwytu nad społecznością, kulturą innego kraju, ignorancją i odcinaniem się od ojczystych wartości, po trwałą niechęć, osłabienie motywacji do nauki języka obcego, lekceważenia, pogardy itd.), a w związku z tym umiejętnego kierowanie procesem glottodydaktycznym.

Uczyć efektywnie – nauczyciel w działaniu

Wymienione powyżej czynniki, mające wpływ na efektywność procesu nauczania/uczenia się, ukazują jego złożoność i podkreślają, jak ważne dla jego sukcesu końcowego jest budowanie pozytywnego nastawienia uczących się do nauczanego języka obcego. Niezmiernie istotną funkcję pełni wśród nich osoba nauczyciela, bo choć istniejąca obecnie tendencja na nauczanie zorientowane na osobę uczącego się stawia właśnie ucznia/studenta w centralnym punkcie układu glottodydaktycznego, to mimo wszystko wiele działań determinujących efekty końcowe zależy od dydaktyka. To w znacznej mierze od jego podejścia, wybieranych metod/technik nauczania, poglądów, postaw zależy praca osób uczących się, istnienie motywacji – jakiej i w jakim stopniu, przyjmowanie przez uczących się odpowiednich postaw, kształtowanie ich autonomii, ogólnego pozytywnego nastawienia do języka obcego, ludzi, którzy się nim posługują, ale też do samego nauczyciela i szkoły w ogóle. Literatura ukazuje, a własna praktyka dydaktyczna to potwierdza, że motywowanie uczących się i budowanie pozytywnego ich stosunku nie jest działaniem jednokrotnym i wystarczającym. Motywacja podobnie jak i postawy, nie powstaje i nie utrzymuje się samoistnie. Nie są one dane raz na zawsze, lecz zmieniają się wraz z wiekiem, dojrzewaniem emocjonalnym, a w związku z tym można na nie wpływać, kształtować je. Niezależnie od tego, jaki typ umysłu nauczycielskiego reprezentuje dydaktyk – rozumowy, intuicyjny, organizacyjny, systematyczny, wyobrażeniowy, ekspresyjny (por.: Werbińska 2005, s. 30), które z cech są mu bliższe, a które dalsze, jakie działania preferuje, a po które sięga rzadziej, powinien on zrobić wszystko by proces glottodydak-

tyczny, którym kieruje, był efektywny. William James w swoim stwierdzeniu zawarł sedno zadania stojącego przed każdym nauczycielem: „*Nauczając musisz wypracować u swojego ucznia takie wewnętrzne zainteresowanie tym, czego masz zamiar go nauczyć, że każdy inny przedmiot uwagi zostaje przepędzony z jego myśli; następnie przedstawi mu temat tak sugestywnie i frapująco, by zapamiętał go aż do śmierci, na koniec wzbudź w nim zżerającą go ciekawość i pragnienie poznania następnych elementów wiedzy związanych z tym tematem*” [za: Galloway 1988, s. 13]. Zatem by motywować, aktywizować, zainteresować, budować pozytywne nastawienie studentów do nauczanego języka obcego nauczyciel musi podejmować następujące konkretne działania:

→ zapewnić ‘dobry klimat’ na zajęciach

Jak pokazuje praktyka, przyjemna, życzliwa atmosfera zajęć sprzyja lepszej pracy uczących się, zwiększeniu ich aktywności, chęci do uczestnictwa w wykonywanych zadaniach. Rezultatem tak stworzonych warunków jest brak lub znaczne obniżenie poziomu lęku, strachu przed wypowiedaniem się, wyrażaniem własnych opinii, co jest istotne dla ćwiczonych sytuacji komunikacyjnych, a w związku z tym sprzyja rozwijaniu tak ważnej w procesie opanowywania każdego języka obcego kompetencji komunikacyjnej. Jak podkreślają sami studenci, ogromną rolę w zapewnieniu komfortu psychicznego na zajęciach, rozładowywaniu napięcia, sytuacji stresowych pełni humor nauczyciela. Jest on nie tylko wyrazem pewnej solidarności i przyjaźni w stosunku do grupy, ale przede wszystkim przynosi on „*chwilowe oderwanie od powagi i koncentracji związanej z realizowanym zadaniem [...], jest w klasie niezbędny, ponieważ ułatwia realizowanie zadań umysłowych, przeciwdziałając zmęczeniu*” [Janowski 2002, s. 112]. Odpowiednie operowanie humorem w czasie zajęć wpływa również na pozytywne nastawienie do osoby prowadzącej zajęcia językowe, co z kolei często owocuje dobrym stosunkiem do nauczanego języka, przynosząc konkretne efekty.

→ odpowiednia postawa nauczyciela

Cechy, osobowość, kompetencje nauczyciela na różnych etapach nauki, w zależności od wieku uczących się mogą stanowić czynnik wpływający na motywację i dobrą postawę uczących się. Niemniej istotny jest również stosunek dydaktyka do wykonywanej pracy, odzwierciedlający się w przygotowaniu do zajęć i sposobie ich prowadzenia. Postawa nauczyciela bywa, bowiem ‘zaraźliwa’ dla jego uczniów/studentów. „*Tam, gdzie przedmiot traktowany jest poważnie, gdzie nauczyciel pracuje umiejętnie, tam i uczeń uczy się chętniej, nie zastanawiając się, dlaczego to robi*” [Komorowska 2007, s. 102]. Dydaktyk pracujący z uczniami dorosłymi, a niewątpliwie są nimi studenci, musi zdawać sobie sprawę, że motywująco działa na nich jego zaangażowanie w pracę, odpowiedzialny stosunek do niej, ale też takie cechy jego osobowości jak twórczość, kreatywność, a nade wszystko kompetentność. Drogą ku temu jest ciągły rozwój zawodowy, chęć doskonalenia się, podnoszenia swoich kwalifikacji, otwartość na nowe tendencje w nauczaniu języków obcych i umiejętne projektowanie działań na zajęciach

tak, by student sam zauważał korzyści, efekty, jakie przynosi mu nauka.

→ uwzględnić w procesie nauczania zainteresowania studentów

Oczywistym jest fakt, że uczestnicząc w zajęciach, które są dla nas interesujące lub które zaspokajają nasze potrzeby np. poznawcze, estetyczne, duchowe itd., przyjmujemy postawę aktywną, wzrasta nasza uwaga, koncentracja, przez co łatwiej zapamiętujemy i przywołujemy z pamięci materiał z zajęć, czyli osiągamy lepsze rezultaty, efekty w nauce. Gdy mówimy o uwzględnieniu w procesie nauczania/uczenia się zainteresowań studentów, należy podkreślić, że może to być czynnik grający wyjątkowo ważną rolę w stosunku osób uczących się do języka obcego, albowiem u dorosłych uczniów „zainteresowania są już najczęściej sprecyzowane, stałe często są one bardzo poważnie związane np. z nadziejami, dotyczącymi przyszłej kariery zawodowej” [Gałka 2001, s. 30]. Zatem rolą nauczyciela jest tutaj dobre zdiagnozowanie grupy, zapoznanie się z ich oczekiwaniami, przy czym nie tylko tymi dotyczącymi wszystkich uczestników kursu, lecz również indywidualnymi. W praktyce budowanie pozytywnego nastawienia uczących się do nauczanego języka obcego nauczyciel realizuje spełniając ich potrzeby tzn. pracując np. ze studentami kierunków o profilu turystycznym zamiast tradycyjnie zaprojektowanego kursu, ukierunkowanego na rozwój ogólnej wiedzy uczącego się, często w oparciu o podręcznik kursowy, nauczyciel powinien dobierać materiał zgodny z obranym kierunkiem studiów, zadeklarowanymi przez uczących się zainteresowaniami. Jego rolą jest dobór odpowiednich tekstów (tematyka krajoznawcza, geograficzna, turystyczna, sport, formy rekreacji itd.), zapewnienie stosownego zakresu leksyki (np. rodzaje transportu, słownictwo związane z obsługą celną, graniczną, ruchu turystycznego, hotelarstwem, biurami podróży itd.), aranżowaniu realnych sytuacji komunikacyjnych – dialogi, monologi, dyskusja (np. odprawa na lotnisku, kontrola paszportowa, negocjacje z klientem w biurze podróży, hotelu czy też zmierzenie się z rolą pilota wycieczek, osoby propagującej aktywny tryb życia itd.). Takie działania nauczyciela umożliwią realizację założeń programu, rozwój wszystkich sprawności i podsystemów języka, przy jednoczesnej pozytywnej, silnie zmotywowanej postawie uczącego się. Wymaga to jednak od dydaktyka dodatkowego wkładu pracy, poświęcenia czasu, przygotowania odpowiednich materiałów nauczania, często uwzględnienia pomocy glottodydaktycznych, materiałów autentycznych (np. teksty z prasy, katalogi biur podróży, ulotki hotelowe, deklaracje, wnioski paszportowe itd.). Niemniej zabiegi te przynoszą konkretne efekty, ponieważ uwzględnienie zainteresowań uczących się wytwarza u nich potrzebę (a nawet konieczność!) kontaktu z językiem w celu zaspokojenia swoich potrzeb, interesów, uzyskania nowych informacji. Poza tym tak projektowana praca na zajęciach ukazuje studentom celowość nauki – uczyć się języka obcego nie dla samej nauki, ale po to, by porozumiewać się w konkretnych sytuacjach, w których mogą uczestniczyć w przyszłej pracy.

→ dobrze sprecyzować potrzeby swoich uczniów

Ustalenie przez nauczyciela sytuacji, w jakich w przyszłości mogą znaleźć się studenci, jest wstępem do sprecyzowania, które sprawności, umiejętności językowe będą dominowały w jego komunikacji, z uwzględnieniem koniecznego dla komunikacji minimum leksykalnego i gramatycznego w obrębie danej tematyki, rozszerzanego w trakcie kursu językowego. W książce Marka Kuczyńskiego „Skuteczna nauka języka obcego” czytamy „Po wprowadzeniu owego językowego ‘rdzenia’, który umożliwi ‘przetrwanie’ w każdej niemal sytuacji, staniemy na rozstaju dróg. Jedni będą jeździć tirami i w zasadzie wystarczą im, że będą wciąż używać podstaw języka. Inni będą przedsiębiorcami, do czego przyda im się ‘Business English’; jeszcze inni będą studiowali ekonomię, która ma z kolei jeszcze inne obszary językowe” [Kulczyński 2008, s. 44]. Nauczyciel powinien więc nie tylko dostarczać studentom źródeł, dzięki którym mogą rozszerzać swoją wiedzę (repetytoria leksykalne, słowniki fachowe czy tematyczne itd.), ale też aranżować na zajęciach sytuacje komunikacyjne, które angażują te sprawności językowe (mówienie, czytanie, pisanie, rozumienie ze słuchu), które w przyszłości będą ich udziałem i umożliwią im praktykę językową już na studiach. Możemy przypuszczać, że studium np. ‘Marketing i zarządzanie’ czy też język obcy w biznesie (np. w ramach specjalizacji na kierunkach filologicznych) w przyszłości będą musieli odnaleźć się w sytuacjach biznesowych, prowadzić negocjacje, przygotowywać korespondencję czy tworzyć oferty. Dla nich pożyteczne zajęcia, które ukażą im celowość nauki języka obcego i wywołają pozytywną motywację to takie, które włączając elementy języka biznesu będą rozwijać sprawność mówienia i rozumienia ze słuchu potrzebne w komunikacji, czy też pisanie i czytanie by sprawnie i rzeczowo prowadzić korespondencję, redagować potrzebną dokumentację. Dla studentów kierunków turystycznych, którzy w przyszłości przypuszczalnie najczęściej będą stać twarzą w twarz ze swoim rozmówcą (praca pilota, przedstawiciela biura podróży, instruktora rekreacji itd.), najważniejsze okażą się sprawności mówienia i rozumienia ze słuchu, podczas gdy słuchaczom kierunków informatycznych zależeć będzie głównie na czytaniu ze zrozumieniem (by np. poszerzać swoją wiedzę, korzystając z literatury fachowej) i pisania. Dbając o rozwój poszczególnych sprawności, nie należy zapominać o formach użytkowych istniejących w obrębie każdej z nich np. etykieta prowadzenia oficjalnej rozmowy telefonicznej, forma pisania listu (oficjalny/prywatny), odpowiedź na ogłoszenie czy też obsługa recepcji i kontaktowanie się z gośćmi hotelowymi itd.

→ włączać w proces nauczania nowe technologie – głównie Internet, telewizję, radio

W dzisiejszym ‘nowoczesnym’ świecie wszędzie obecnej technologii nikogo już nie dziwi fakt, że powinna ona znaleźć się również na zajęciach języka obcego, tym bardziej, że jej ignorowanie i niewykorzystywanie może budzić wśród studentów podejrzenie o zacofanie, nieudolność nauczyciela, zatrzymanie się w poprzedniej epoce. Dydaktyk świadomy roli odgry-

wanej przez wspomniane technologie i zdający sobie sprawę z faktu, że każdy z jego studentów codziennie 'serfuje' po stronach Internetu, spędza znaczną ilość czasu na oglądaniu TV i słuchaniu radia, z pewnością zauważy, że wykorzystanie ich na zajęciach języka obcego przyniesie konkretne korzyści: kontakt z 'żywym' językiem, naturalnymi sytuacjami komunikowania się, nową stale poszerzającą się leksykę, pracę z materiałem autentycznym, rozszerzenie wiedzy realio- i kulturoznawczej, zwiększenie motywacji do nauki, możliwość weryfikacji istniejących w naszym społeczeństwie stereotypów, kształtowanie odpowiednich postaw, sądów, rozwój autonomii uczących się itd.⁵⁹ W praktyce oznacza to wykorzystanie audycji telewizyjnych i radiowych (wywiady, wiadomości, talk-show, fragmenty filmów, reportaże, relacje z wydarzeń kulturalnych, sportowych itd.), dostosowanych do zainteresowań studentów i poziomu opanowania języka obcego; przeprowadzenie zajęć w oparciu o materiały z Internetu (teksty, nagrania piosenek, fotografie, prezentacje, informacje z aktualnej prasy – ogłoszenia, recenzje, reklamy itd.). Wykorzystanie wymienionych technologii w procesie akwizycji języka obcego przynosi wymierne korzyści – studenci po zapoznaniu się na zajęciach z możliwościami ich wykorzystania, w czasie samodzielnej nauki sięgają do tych źródeł, by rozszerzyć swoją wiedzę, każdy według swoich potrzeb: ekonomista, skupiając uwagę na doniesieniach z giełdy, wiadomościach ekonomicznych; student kierunku medycznego ('Pielęgniarstwo', 'Zdrowie publiczne', 'Ratownictwo medyczne' itp.), zwracając się ku programom, audycjom, tekstom dotyczącym promocji zdrowia, zdrowego trybu życia, aktualnościom ze świata medycyny, kosmetyki itd., a słuchacz 'Socjologii', śledząc doniesienia o zmianach zachodzących w społeczeństwie, które posługuje się danym językiem obcych, co pozwoli mu zauważyć pewne tendencje w jego rozwoju, różnice i podobieństwa między społeczeństwem naszych krajów i zrozumieć mentalność jego mieszkańców, istniejące stereotypy i uprzedzenia.

Podsumowanie

Zamierzeniem autorki było ukazanie roli motywacji i postaw w procesie przyswajania języka obcego, a także zaprezentowanie działań, jakie powinien podejmować nauczyciel, by zmotywować, zachęcić, zainteresować, zaktywizować swoich studentów do czynnego, zaangażowanego, ale też systematycznego udziału w zajęciach języka obcego. Kwestia jest o tyle istotna, gdy mówimy o nauczaniu języka obcego na studiach, w ramach lektoratu, a zatem jako przedmiotu nie będącego kierunkowym, a przez to często potrzebującego dodatkowego magnesu, który przyciągnie do niego uczących się,

przekona i zachęci do podejmowania nauki. Znajomość przez nauczyciela czynników wpływających na motywację i budowanie pozytywnej postawy uczących się do nauczanego języka, a także podejmowanie przez niego świadomych działań (choćby tych przykładowych, zaprezentowanych powyżej, które z całą pewnością nie wyczerpują wachlarza możliwości, jakie stoją przed dydaktykiem), na pewno przełoży się na lepszą komunikację między dydaktykiem a grupą, a w związku z tym na lepsze określenie potrzeb, oczekiwań uczniów/studentów, a także poszukiwanie sposobów, które mogą to zapewnić, przyczyniając się jednocześnie do efektywniejszej pracy i nauki.

Literatura

1. Brzeziński J. (1987), *Nauczanie języków obcych dzieci*, WSiP, Warszawa.
2. Galloway Ch. (1988), *Psychologia uczenia się i nauczania. Tom II*, PWN, Warszawa.
3. Gałka A. (2001), *Интересы и увлечения студентов и обучение иностранным языкам*, [w:] A. Paliński (red.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
4. Janowski A. (2002), *Pedagogika praktyczna. Zarys problematyki. Zdrowy rozsądek. Wyniki badań.*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
5. Komorowska H. (2007), *Metodyka nauczania języków obcych w Polsce (1957-2007). 50 lat czasopisma „Języki Obce w Szkole”. Z wyborem tekstów z lat 1957-2007*, Wyd. CODN, Warszawa.
6. Komorowska H. (1999), *Metodyka nauczania języków obcych*, WSiP, Warszawa.
7. Komorowska H. (1978), *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, WSiP, Warszawa.
8. Kuczyński M. (2008), *Skuteczna nauka języka obcego*, Wyd. PWSZ w Sulechowie, Sulechów.
9. Pado A. (2006), *И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка*, [w:] A. Paliński, G. A. Ziętała (red.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 4*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
10. Pfeiffer W. (2001), *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, WAGROS, Poznań.
11. Szałek M. (2004), *Jak motywować uczniów do nauki języka obcego. Motywacja w teorii i praktyce*, WAGROS, Poznań.
12. Werbńska D. (2005), *Skuteczny nauczyciel języka obcego*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
13. Woźniewicz W. (1991), *Metodyka lekcji języka rosyjskiego*, WSiP, Warszawa.

⁵⁹ Więcej informacji na temat pozytywnego wpływu multimedialności na proces nauczania języka obcego, można znaleźć w artykule A. Pado „И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка.”

HOW TO BUILD POSITIVE ATTITUDE OF LEARNERS TOWARDS A FOREIGN LANGUAGE AND HOW TO TEACH IT EFFECTIVELY

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 130-134

Urszula Szalast-Bytys

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: The article concerns an important issue of defining the factors influencing the effectiveness of foreign language teaching, especially as far as foreign language courses of different academic majors are concerned. Based on the overview of literature, as well as the own experience in didactic work, the author draws attention to subjective and objective factors, which determine final results of foreign language acquisition. This work emphasises especially factors connected with the affective side of learners' personality. The author draws attention to the role of appropriate motivation of learners by teachers for involved, active psychical effort. Moreover, this article discusses the issue of building learners' positive attitude towards foreign languages as well as factors influencing this process. The article provides examples of specific didactic procedures, which determine the correct attitude of students towards languages and, in consequence, the final results of the learning process.

Key words: motivation, attitude, needs, learner's activation, effectiveness

Introduction

In today's world knowledge of foreign language seems to be something obvious and at the same time priceless. Constant development of many branches of science somewhat obliges us to catch up with the world, be able to face its needs and gives us the necessary push to constant improvement, learning and increasing our qualifications and skills, including the language skills. Positive phenomenon connected with those changes, which can be observed, is the increase of social awareness of the importance of the knowledge of foreign languages – if not fluent, then at least communicative. The need to acquire or improve our language skills is always connected with questions concerning effectiveness of a given process and factors determining it- their kinds, and extent of their impact. This means only one thing for foreign language teachers – they have to learn the procedures, which guarantee effective teaching, build learners' positive attitude towards foreign languages, and satisfy their needs. When we speak of language education within philology majors, the issue of sympathy towards a given foreign language as well as countries and people, for whom it is the means of communication, seems to be obvious or is at least at the level guaranteeing students' involvement in the learning process. The issue of positive attitude of learners of a given foreign language changes when we take a closer look at the acquisition of the ability to communicate in a foreign language on other, non-philological majors during foreign languages' course. Teachers conducting such courses often need to answer the following questions: How to make students interested and involved in learning something that does not belong to the main subjects of their major? How to influence students and build positive attitude towards learning foreign languages? What does the process of foreign language acquisition depend on and what didactic procedures

should be applied to increase its efficiency. Facing these questions and trying to provide answers for them may facilitate the process of foreign language acquisition, increase its results as well as improve mutual relations of teachers and students.

Factors influencing the results of teaching/learning process

Many educators, who are the creators of foreign language learning process and who influence it directly, try to choose their material and exercises so that the work done during classes brings best possible. Those actions are meant to facilitate the learning process, help learners to memorise new material faster and better, but also to make educators' work easier and to create their "good teachers" image. Such teachers "systematically achieve good results at work, which are measured in the successes of their students, and additionally they are liked by students" [Komorowska 1999, p. 112], which makes their teaching more effective.

At this point it is worth to consider what this, often mentioned, teaching effectiveness depends on. Based on literature on this subject and on their teaching practice, each educator can point to the relation between effectiveness of teaching foreign languages and different factors, which influence it. It is possible to enumerate subjective factors connected with:

- students – their individual characteristics, types of personality, attitude towards foreign language learnt;
- teachers – their personality, character, professional education (linguistic, pedagogical, psychological), ability to plan and conduct classes, organisation of work during classes etc.; and objective factors concerning
- teaching materials – appropriate course-book, additional materials;

- learning conditions at home – own learning place, appropriate attitude of parents towards education, their education, help and support for the learner;
- teaching conditions at school – school's equipment, glottodidactic aids for learning foreign languages, required technical equipment, library and reading-room with wide choice of books and magazines, but also the group size and condition of classrooms.

Apart from the above-mentioned factors, literature points at other factors influencing the effectiveness of teaching process. Undoubtedly, the most important ones are motivation and attitude- both connected with the affective sphere of learners' personality (learning situation emotional states, orientation, opinions). As Marek Szałek writes „*Presently nobody questions the influence of feelings and emotions on the process of learning, including foreign language acquisition. They are mainly responsible for learners decision to participate in a given undertaking as well as its process and results*” [Szałek 2004, p. 10]. According to the author each cognitive action, including the process of gaining new knowledge concerning foreign languages, is accompanied with specific feelings and emotional states (joy, curiosity, tiredness, tension, frustration, fear etc.), which significantly increase processes connected with learning (perception, making associations, memorising), and in consequence the whole process of foreign language activation [cf.: Szałek 2004, p. 10-13]. Therefore it is crucial to recognize the huge role of motivation and attitudes in the teaching/learning process and use them properly.

Motivation is “*a certain mechanism that stimulates and organizes given activity (behaviours and actions) of individuals, which are aimed at achieving specific results, fulfilling [...] the needs*” [Woźniewicz 1991, p. 16], such as existential, emotional, cognitive, “*source of activity, moving force, inner drive, all the motives, impulses and excitations*” [Szałek 2004, p. 53], “*conscious actions meant to satisfy a given need*” [Pfeiffer 2001, p. 109], eagerness to achieve goals is, according to many educators, the most important factor conditioning not only effective learning but learning generally.

Great number of definitions of motivation, which can be found in the literature in the subject, suggests the multitude of motives (impulses, reasons and stimulants) it can be triggered by. Considering its source we can differentiate internal motives, thus *internal motivation* – foreign language learning caused by fascination with the language or culture of a given country; satisfying cognitive needs, contentment with the knowledge gained, achieving good results, successes etc., and external motives (*external motivation*) – prize, punishment, mark, pressure, incentive, benefits resulting from using a foreign language, learning a foreign language due to its rank among other languages etc. The division into external and internal motivation is strictly connected with the existence of *instrumental motivation*, which is based on satisfying needs not related directly with a language (learning

languages for reasons such as travelling, working, socialising etc.) and *integrative motivation*, which is based on treating language learning as a goal in itself, an attempt to become closer, to identify with a given community or country where the language is mother-tongue (cf.: e.g.. Woźniewicz W. 1991: 18; Szałek M. 2004: 59-60).

An ideal situation for the process of learning foreign languages, regardless of the level or age group, would take place if learners presented features and motives characteristic of internal or integrative motivation (especially since they have a lot in common). This fact is extremely important if we consider the time and effort required by the process of activating each foreign language, which is typically systematic and careful, oblige learners to present involvement in learning (often emotional), diligence and persistence. In practice, however, learners mostly present mixed motivation (external-internal). This obliges educators to create conditions that would motivate learners, and in which teaching process would be effective. S. Garczyński draws attention to three factors connected with motivation, which greatly contribute to effective learning and teaching. According to him motivation influences reception of new information by stimulating concentration, focus which results in faster and more permanent memorising, increase of learners' activity, which is reflected in the willingness to participate in classes, more frequent and harder individual work (mostly at home), devoting free time to learning and pursuing interests [Brzeziński 1987, p. 102-103].

Equally important role in effective foreign language teaching, measured in the results of learners, is played by their *attitude*, which can be described as “*relatively permanent orientations or dispositions shaped by specific convictions or experienced emotional states*” [Woźniewicz 1991, p. 22] or “*generally permanent way of treating certain objects, such as people, objects, concepts, values, or norms*” [Komorowska 1978, p. 96]. The reflection of a given attitude – positive, negative or ambivalent, are learners' emotions, which accompany the learning process, feelings, orientation towards certain objects, which are expressed in their opinions, judgements, views, and which influences actions they undertake. Literature most often mentions such objects involving the affective side of learners as language learnt (ease/difficulty in mastering it, its usefulness, its rank among other languages); society using the language with its widely-understood national culture and general learning conditions (teachers as well as methods and techniques they prefer etc.). M. Szałek stresses that “*general attitude of learners, and consequently results they achieve, are influenced the most by their relation to a given language community and culture it represents*” [Szałek 2004, p. 49-50], and this is conditioned by stereotypes existing in the society and learners' closest environment. Teachers need to know the origin and influence that both positive and negative stereotypes may have on learners (from admiration of the community, culture of a foreign country, ignorance and separation

from native values to permanent aversion, decrease in motivation to learn, disrespect, scorn etc.), which is connected with skilful management of the glottodidactic process

Effective Teaching – Teachers in Action

The aforementioned factors influencing the effectiveness of teaching/learning process reveal its complexity and emphasise the importance of building positive attitude of learners of foreign languages for the final success. The teacher plays an extremely important part since many actions determining final results depend on the educators, even though present teaching tendencies are learners oriented and put them in the centre of glottodidactic system. Teachers, through their approaches, views, attitudes and choice of methods/techniques, influence the work of learners and existence and type of their motivation, assuming different poses, shaping their autonomy, general positive attitude towards foreign languages, people who use them, and towards the teacher and school generally. Literature presents, and practice proves, that motivating learners and building their positive attitude is not a single and sufficient action. Motivation, similarly to attitude, does not arise and is sustained by itself. They are not something given once and forever, but they change with age and emotional maturing, which means they can be influenced and shaped. Regardless of the type of educators' minds – reasoning, intuitive, organisational, systematic, imaginative, expressive (cf.: Werbińska 2005, p. 30), and irrespective of which features are closer, which further, and which actions they prefer, and which they seldom use, teachers should do everything to ensure that the glottodidactic process he manages is effective. William James caught the essence of the task of every teacher in the following statement: „*In teaching, you must simply work your pupil into such a state of interest in what you are going to teach him that every other object of attention is banished from his mind; then reveal it to him so impressively that he will remember the occasion to his dying day; and finally fill him with devouring curiosity to know what the next steps in connection with the subject are*” [in: Galloway 1988, p. 13]. Therefore in order to motivate, activate, interest, build positive attitude of students towards foreign language learnt, educators need to undertake the following actions:

1. provide 'good atmosphere' during classes

As has been proved by practice, pleasant, positive atmosphere during classes favours better work on the part of learners, increases their activity and their willingness to participate in different tasks. Such conditions result in lack or very low level of anxiety, fear to speak, express opinions, which is important for practised communication situations and development of communicative competence, which is crucial for the process of learning foreign languages. Students point that teachers' sense of humour is of great importance for the psychical comfort during classes, decreasing tension, dealing with stressful situations. It is not only a sign of some kind of solidarity and friendliness to-

wards the group, but above all it provides “*temporary shift of focus from tasks being done [...], it is indispensable in classroom as it facilitates doing psychical tasks by preventing tiredness*” [Janowski 2002, p. 112]. Proper use of humour during classes has positive influence on creating positive attitude towards the person conducting them, which in turn results in positive attitude towards the teacher, bringing specific results.

2. appropriate attitude of teachers

Features, personality, competences of teachers on different levels of education may be a factor influencing learners motivation and attitudes, depending on their age. The attitude educators towards their job is equally important, as it is reflected in preparing for classes and the manner of conducting them. Teachers' attitudes often become 'contagious' for their learners/students. „*If the subject is treated seriously and the is teacher skill full, students learn more willingly, without wondering about the reasons*” [Komorowska 2007, p 102]. Educators working with adults have to understand that involvement in work, responsible attitude and teachers' personality traits such as creativity and above all competence, have all motivating power. The way to achieve this is through professional development, willingness to increase qualifications, openness for new tendencies in teaching foreign languages and skilful planning of classes, so that students are able to see the results and benefits brought by learning by themselves

3. take student interests into consideration

It is obvious that participation in activities that are interesting for us or that satisfy our cognitive, aesthetic and spiritual needs, we assume active stance, our concentration increases, which makes remembering the material easier, and in consequence we achieve better results in our education. Talking about taking into consideration students interests in the process of teaching/learning, it should be stressed that in case of mature students it may be an extremely important factor, as adult students *present specified, permanent interests, which are strongly connected with e.g. hopes concerning future professional career*” [Gałka 2001, p. 30]. Therefore the role of teachers is to diagnose a group correctly, learn their expectations, both those concerning the group and individuals. In practice building learners' positive attitude towards foreign languages, teachers try to meet their needs, e.g. if they work with students of tourism, instead of traditionally designed course- often based on a course-book and so aimed at developing learners general knowledge, they should choose material matching the major and interests declared by students. Teachers' role is to select appropriate texts (travelling, geography, tourism, sport, forms of recreation etc.), prove proper level of vocabulary (e.g. transportation, custom service, crossing borders, hotels, travel agencies etc.), arrange life-like communicational situations – dialogues, monologues, discussions (e.g. check-in at the airport, passport control, negotiating with customers at travel agent's, hotels or taking the role of tour conductor, somebody promoting healthy lifestyle etc.). Such activities on the part of teachers enable realisation of

curriculum, development of all language skills and subsystems with positive, strongly motivated students. This, however, requires from teachers additional work, sacrificing time, preparing special teaching materials, authentic materials (e.g. newspaper extracts, travelling catalogues, hotel brochures, declarations, passport applications etc.) and considering glottodidactic aids. Those actions bring concrete results, because taking students' interest into consideration requires (even forces) them to have contact with the language to satisfy their needs or gaining new information. Besides work designed in this way shows students the purposefulness of learning – I learn foreign language not for the sake of learning, but to be able to communicate in situations, which may take place in my future career.

4. Define accurately the needs of students

Defining possible future situations in which students may find themselves by teachers is the introduction to specifying which language skills and abilities will dominate their communication, considering lexical and grammatical minimalism required by communication on a given subject, which is broadened throughout the language course. In his book Marek Kuczyński claims that *"After the introduction of this language 'core', which enables 'surviving' in nearly every situation, we will reach crossroads. Some people will be truck drivers and for them basic language is enough. Others will be businessmen, which requires 'Business English'; still others will study economics, which has yet other language areas"* [Kulczyński 2008, p. 44]. Therefore teachers should not only provide students with sources, which can be used for broadening knowledge (e.g. thematic/professional dictionaries), but also arrange communicational situations during classes, which involve language skills (speaking, reading, writing, listening), which will be relevant for their future and will enable them to practise language already during studies. We can assume that students of 'marketing and management' or foreign languages for business (e.g. as specialisation on philological majors) will need to deal with business situations in the future, negotiate, prepare letters or offers. For them beneficial classes, which will show them the purposefulness of learning foreign languages and which will result in positive motivation, are those including elements of business language, developing speaking and listening skills needed for communication or writing and reading to be able to deal with mail and documents. For students of tourism, who in the future will probably communicate face to face (job of tour conductor, travel agent, recreation instruct etc.), the most important skills are speaking and listening. While students of IT will mainly need reading (e.g. to broaden their knowledge reading professional literature) and writing. In our attempts to develop specific skills, we should not forget about the forms existing within each of them needed in everyday situations e.g. phone calls, letters (official/personal), response to advertisements, reception desk service and contacting hotel guests etc.

5. include new technologies in the teaching process – mainly the Internet, television, radio

In today's 'modern' world of ubiquitous technology, nobody is surprised by the fact that it should be included in foreign language classes as well, especially since ignoring and not using it may lead students to thinking that the teacher is inefficient and rusty – as if stuck in the past era. Educators conscious of the role played by the technologies, and realising that most of their students surf the net on daily basis, spend a lot of time watching television and listening to the radio, will surely notice that using them during classes will bring concrete benefits: contact with 'live' language, natural communicational situations, new ever-growing vocabulary, work with authentic materials, broadening the knowledge of reality and culture, increasing learning motivation, possibility to verify stereotypes present in our society, shaping appropriate attitudes, judgements, developing learners' autonomy etc.⁶⁰ In practice this means using radio and television programmes (interviews, news, talk-shows, film fragments, reportage, cultural and sports reports etc.), adjusted to the interest and level of foreign language proficiency of students; conducting classes based on the Internet materials (texts, recordings of songs, photographs, presentations, current press – advertisements, reviews, commercials etc.). Using the above-mentioned technologies in the process of activating foreign languages brings concrete benefits – students, having learnt the ways of using them during classes, reach for those sources when studying on their own to broaden their knowledge, according to their needs: economists will focus on the stock exchange and news concerning economy; students of medical majors (nursing, public health, lifesaving/rescue) turn to programmes, texts concerning promoting health, healthy lifestyle, news from medical world, cosmetics etc., and students of sociology will want to follow the reports of changes taking place in the society using given foreign language, which will allow him to notice tendencies taking place in the society's development as well as differences and similarities between societies of different countries and try to understand mentality of its people, stereotypes and prejudices.

Conclusions

The author's aim was to show the role of motivation and attitudes in the process of acquiring foreign languages as well present actions, which should be taken by teachers to motivate, encourage, interest, activate their students to active, involved and systematic participation in foreign language classes. This issue is especially important when relating to teaching foreign language at universities during foreign language courses, so not as a subject

⁶⁰ More information on the positive influence of multimedia on the process of teaching foreign languages may be found in the article by „И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка.”

connected with students' major, and therefore requiring additional magnet to draw students towards it as well as convince and encourage them to learn teachers' knowledge of factors influencing motivation and building positive attitude towards learning foreign languages and undertaking conscious actions (such as the examples presented above, which definitely do not cover all the possibilities at educators' disposal), will certainly result in better communication between educator and group and consequently better definition of needs, expectations of students/learners and in search of ways to fulfil them, which benefits effective work and learning.

References:

1. Brzeziński J. (1987), *Nauczanie języków obcych dzieci*, WSiP, Warszawa.
2. Galloway Ch. (1988), *Psychologia uczenia się i nauczania. Tom II*, PWN, Warszawa.
3. Gałka A. (2001), *Интересы и увлечения студентов и обучение иностранным языкам*, [in:] A. Paliński (red.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
4. Janowski A. (2002), *Pedagogika praktyczna. Zarys problematyki. Zdrowy rozsądek. Wyniki badań.*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
5. Komorowska H. (2007), *Metodyka nauczania języków obcych w Polsce (1957-2007). 50 lat czasopiisma „Języki Obce w Szkole”. Z wyborem tekstów z lat 1957-2007*, Wyd. CODN, Warszawa.
6. Komorowska H. (1999), *Metodyka nauczania języków obcych*, WSiP, Warszawa.
7. Komorowska H. (1978), *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, WSiP, Warszawa.
8. Kuczyński M. (2008), *Skuteczna nauka języka obcego*, Wyd. PWSZ w Sulechowie, Sulechów.
9. Pado A. (2006), *И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка*, [in:] A. Paliński, G. A. Ziętała (ed.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 4*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
10. Pfeiffer W. (2001), *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, WAGROS, Poznań.
11. Szalek M. (2004), *Jak motywować uczniów do nauki języka obcego. Motywacja w teorii i praktyce*, WAGROS, Poznań.
12. Werbńska D. (2005), *Skuteczny nauczyciel języka obcego*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
13. Woźniewicz W. (1991), *Metodyka lekcji języka rosyjskiego*, WSiP, Warszawa.

ROLA RÓŻNIC INDYWIDUALNYCH W AKTYWACJI STRATEGII UCZENIA SIĘ JĘZYKÓW OBCYCH. CZĘŚĆ III. CECHY OSOBOWOŚCI: PRZEGLĄD BADAŃ

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 135-145

Małgorzata Dąbrowska

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Począwszy od lat siedemdziesiątych XX wieku nie ma wątpliwości co do faktu, że nie istnieje jedna, uniwersalna metoda nauczania/uczenia się języków obcych czy zestaw technik, jakie mogłyby zagwarantować każdemu uczącemu się pewność sukcesu w tym złożonym przedsięwzięciu. Każdy uczeń jest inny i dlatego realizacja nawet najlepiej skonstruowanego programu nauczania wymaga uwzględnienia całego spektrum czynników, jakie kryją się pod pojęciem *różnic indywidualnych*. Oprócz czynnika wieku, który determinuje etapy rozwoju kognitywnego, językowego, społecznego i emocjonalnego człowieka, istotnymi zmiennymi indywidualnymi wydają się także style poznawcze i cechy osobowości uczącego się oraz preferowane przez niego strategie uczenia się i użycia języka. W serii trzech artykułów Autorka dokonuje przeglądu badań związków, jakie mogą zachodzić pomiędzy zmiennymi kognitywnymi i afektywnymi a wyborem przez uczącego się strategii uczenia się oraz przedstawia ich implikacje dla nauczania/uczenia się języków obcych z włączeniem realizacji idei treningu strategii.

Słowa kluczowe: różnice indywidualne, cechy osobowości, strategie uczenia się i użycia języka obcego, nauczanie i uczenie się języków obcych, trening strategii

Wstęp

W ostatnim z trzech artykułów poświęconych dyskusji roli zmiennych indywidualnych w nauce języków obcych Autorka dokonuje przeglądu badań na temat związków, jakie mogą zachodzić pomiędzy czynnikami afektywnej strony ludzkiego funkcjonowania a procesem przyswajania/uczenia się drugiego/obcego języka. Artykuł poświęcony jest w szczególności zagadnieniom wpływu wybranych indywidualnych cech osobowości na dokonywane przez uczących się wybory oraz wzorce aktywizacji strategii uczenia się. Omawiane cechy to: ekstrawersja/introwersja, skłonność do podejmowania ryzyka, empatia, natężenie lęku, zahamowania, samoocena, a także wrażliwość na krytykę i odrzucenie. Problemy poruszane w artykule mogą pomóc zarówno nauczycielom, jak i uczniom zrozumieć wiele z indywidualnych, strategicznych zachowań uczących się, co wydaje się mieć ważne implikacje pedagogiczne dla nauczania i uczenia się języków obcych z wykorzystaniem treningu odpowiednio dobranych strategii uczenia się.

1. Domena afektywna: definicja

W psychologii *domena afektywna* to emocjonalna strona funkcjonowania człowieka. Ze względu na liczbę i różnorodność zmiennych zawierających się w tym pojęciu, a także trudności pojawiające się podczas prób definiowania wielu konstruktywów psychologicznych, opisanie i wyjaśnienie go w sposób wyczerpujący wydaje się dziś niemożliwe. Aby jednak lepiej zrozumieć, czym jest sfera afektywna i jaką rolę może pełnić w procesach uczenia się, warto zacząć od definicji Brown'a (2000), w której termin ten (ang. 'affect')

odnosi się po prostu do emocji *lub* uczuć. Warto jednak równocześnie dodać, że niektórzy badacze dokonują rozróżnienia pomiędzy emocjami rozumianymi jako zależne od sytuacji, pozytywne lub negatywne zmiany w ludzkim ciele i jego stanach a uczuciami, które przedstawiane są jako jednostkowa, indywidualna percepcja tych zmieniających się stanów (Damasio 1994). Inni badacze prowadzą dyskusję na temat wielu różnych aspektów emocji i uczuć człowieka oraz jego nastrojów i postaw, które mogą wpływać na nasze zachowania w różnych sytuacjach. Jeszcze inni zwracają uwagę na "służące określonej celowi i emocjonalne aspekty reakcji jednostki na to, co się dzieje"⁶¹(Stevick 1999, s.55).

Wydaje się, że szeroko ujęta definicja pojęcia 'domena afektywna', jaką proponują Krathwohl i in. (1964, cyt. w: Brown 2000, s.143-144) może wyjaśniać jego znaczenie najlepiej dzięki ilustracji procesu rozwoju stanów afektywnych z włączeniem różnic indywidualnych, czynników osobowościowych i interakcji społecznych. Badacze ci tłumaczą, iż pierwszym i fundamentalnym etapem w rozwoju stanów emocjonalnych (*affectivity*) jest gotowość jednostki do przyjęcia bodźca i chęć zwrócenia nań uwagi (stąd angielskie określenie tego etapu: *receiving*). Dla przykładu, uczniowie zaczynają słuchać, zadawać pytania, przyglądają się czemuś. Na etapie drugim następuje odpowiedź, a więc reakcja na bodziec (*responding*). Jeśli ma ona charakter dobrowolny, wówczas jednostka zaczyna odczuwać pewien rodzaj satysfakcji (np. uczniowie udzielają odpowiedzi, wykonują polecenia, czytają, piszą). Trzeci etap stanowi wartościowanie (*valuing*). Na tym poziomie człowiek modyfikuje swoje przeko-

⁶¹ W artykule Autorka wykorzystuje tłumaczenia własne.

kania i/lub nastawienia, ocenia nowe zjawiska, a także przyswaja nowe wartości. Na etapie tym wyrażane są postawy i opinie o charakterze moralnym i społecznym (np. uczniowie uzasadniają, mówią o swoich preferencjach, dzielą się opiniami). Etap czwarty, określane jako organizacja (*organization*), angażuje jednostkę w proces budowania, czy też przebudowywania własnej hierarchii wartości w ramach istniejącego już systemu przekonań (np. uczy się dokonują zmian oraz przejmują odpowiedzialność). Na ostatnim etapie jednostka wykształca zdolność do zdefiniowania samej siebie w relacji do własnego, wewnętrznego, spójnego systemu wartości i zaczyna pokonywać problemy stosując rozwiązania konsekwentnie odpowiadające wyznawanym wartościom (*the characterization stage*). W ten sposób rozwija samoświadomość, umiejętność wywierania wpływu na innych oraz niesienia innym pomocy.

Oczywiście, tego typu pojęcia i wyjaśnienia traktowane są uniwersalnie. Jednakże nie można zapominać, iż każda jednostka odczuwa, wierzy, przyjmuje, reaguje i wartościuje na swój własny, jedyny i niepowtarzalny sposób. Te indywidualnie uwarunkowane sposoby reagowania i stany afektywne mogą z kolei w dużym stopniu wpływać na procesy uczenia się i ich wyniki (Brown 2000; por. Fontana 1981).

2. Czynniki osobowości

Seifert (1983, p.108) definiuje *osobowość* jako stosunkowo „trwałe, unikatowe cechy jednostki – postawy, uczucia i typowe style zachowania, które wyróżniają i odróżniają tę jednostkę jako osobę”, i które rozwijają się z czasem, częściowo w wyniku interakcji społecznych. Fontana (1981) dodaje, że czasami termin ten odnoszony jest również do czynników kognitywnych tj. inteligencja, myślenie oraz te zmienne charakteryzujące jednostkę, które mają wpływ na jej zdolność do uczenia się. Jak podkreśla Dakowska (2005), konstrukt ten ma swój wymiar poznawczy, emocjonalny, a także społeczny.

Osobowość jest często postrzegana jako istotny kompleks czynników indywidualnych, jakie mogą determinować ostateczny sukces lub niepowodzenie uczącego się języków obcych. W gruncie rzeczy, nie tylko badacze i nauczyciele podkreślają rolę osobowości w nauce języków. Również uczniowie często uważają ją za istotną w procesie uczenia się i użycia języka obcego (Naiman i in., 1978; Ellis 1994). Ehrman i Oxford (1995, s.82) twierdzą, że sukces może wiązać się z posiadaniem pewnych cech osobowościowych, a do tych zaliczamy: „konceptualne i nieplanowane, przypadkowe podejście (intuicja), umiejętność stawiania pytań czy kwestionowania tego, co się słyszy lub o czym się czyta (myślenie) i elastyczność (słabe/cienkie granice ego, szczególnie zewnętrzne)”. Należy tu podkreślić, że zmienne osobowościowe mogą kształtować reakcje uczącego się w różnych sytuacjach uczenia się i wpływać na przebieg i wyniki tego procesu poprzez istotną rolę, jaką *mogą* odgrywać w wyborze i sposobie aplikacji strategii uczenia się. Na fakt ten zwracają szczególną uwagę Ehrman i Oxford

(1995), które po przeprowadzeniu serii badań potwierdzają istnienie pozytywnych korelacji pomiędzy wzorcami użycia strategii przez uczących się języków obcych a cechami ich osobowości. Niektóre z opisywanych związków wydają się stosunkowo silne, chociaż wiele pytań stawianych w tej dziedzinie pozostaje wciąż bez odpowiedzi, a zagadnienie to wymaga dalszych badań. Niemniej jednak na podstawie badań dotychczas przeprowadzonych można wnioskować, że różne cechy osobowości mogą warunkować skłonność uczącego się do aktywizacji bądź unikania określonych kategorii i typów strategii, co może z kolei wpływać na przebieg i wyniki procesu uczenia się języków.

2.1. Ekstrawersja/introwersja

Dychotomia ta stanowi jeden z najczęściej dyskusowanych wymiarów ludzkiej osobowości, jakie mogą wpływać na efektywność i stopień sukcesu lub porażki w nauce języków obcych. Ekstrawertycy, którzy potrzebują stymulacji z zewnątrz oraz wzmocnienia ego i poczucia własnej wartości przez innych ludzi, opisywani są przez psychologów jako żywi, spontaniczni, towarzyscy, otwarci, rozmowni, chętni do podejmowania ryzyka poszukiwacze sensacji, których cieszą zmiany, i którzy zorientowani są na ludzi, przedmioty i doświadczenia płynące z zewnątrz. Introwertycy, z drugiej strony, postrzegani są jako ludzie skryci, zdystansowani, chłodni, nieśmiali, spokojni, introspektywni, spoglądający w głąb siebie, zainteresowani stabilnością i własnym wewnętrznym światem uczuć, myśli i wrażeń. Przedstawiani są w psychologii jako osoby, które wolą pracować same, czytać raczej niż wychodzić z domu, które lubią planować, nie poszukują ekscytujących bodźców, a poczucie spełnienia uzyskują bez udziału innych ludzi (por. Fontana 1981; Skehan 1989; Ellis 1994; Brown 2000).

Istnieją dwie główne hipotezy dotyczące relacji, jakie mogą zachodzić pomiędzy ekstrawersją/introwersją a procesem uczenia się języków obcych. Zgodnie z pierwszą z nich, ekstrawertycy, dzięki swojej empatii i otwartości na innych ludzi, maksymalizują kontakty interpersonalne, a przez to znajdują więcej okazji do komunikowania się i używania języka docelowego. W ten sposób uzyskują więcej danych językowych, zwiększają własną produkcję językową i rozwijają istotną umiejętność posługiwania się strategiami negocjacji znaczenia (Skehan 1989). W konsekwencji, jak podkreśla Ellis (1994), mogą szybciej uczyć się i przyswajać podstawowe umiejętności komunikacji interpersonalnej (*Basic Interpersonal Communication Skills, BICS*), co potwierdza w swoich badaniach Strong (1983). Ekstrawertycy mogą zatem wykazywać praktyczne umiejętności społeczne oraz preferować audiolingwalne i komunikacyjne sposoby uczenia się, naukę przez dialog i pracę w grupach (Cook 1996). Co więcej, generalnie niechętnie pracują samodzielnie, bywają mniej dokładni w nauce gramatyki i pisaniu oraz mogą doświadczać problemów z rozwijaniem umiejętności czytania, szczególnie czytania strategicznego w celu wyłowienia informacji szczegółowej (Komorowska 2002, s.96). Druga z hipotezy

tez, oparta na wynikach badań, które pokazują, że introwertycy spędzają więcej czasu czytając i pisząc oraz osiągają lepsze rezultaty ucząc się w środowisku formalnym, zakłada, że mogą oni rozwijać w szczególności zdolności poznawcze i umiejętności akademickie związane z przyswajaniem wiedzy językowej (*Cognitive Academic Language Proficiency, CALP*) (Ellis 1994). Wyniki badań wprawdzie nie wskazują na istnienie silnych korelacji tego typu (zob. np. Strong 1983), niemniej jednak, jak podkreśla Komorowska (2002, s. 96), introwertycy zwykle lepiej radzą sobie z zadaniami wymagającymi rozumienia tekstu niż mówienia, dbają także o poprawność języka. Trudniej im natomiast rozwinąć płynność wypowiedzi. Zwykle preferują naukę o charakterze akademickim i zadania zindywidualizowane oraz te strategie uczenia się, które pozwalają im skupić się na zdobywaniu wiedzy językowej.

Podając temat roli ekstrawersji i introwersji w nauce języków obcych i aktywizacji strategii uczenia się w tym celu, należy odnieść się również do zagadnienia roli wieku uczącego się. Wyniki badań przeprowadzonych przez Wankowskiego (1973, cyt. w: Skehan 1989) wskazują na częstsze występowanie pozytywnych korelacji pomiędzy ekstrawersją a osiągnięciami w nauce języka obcego przed okresem dojrzewania. Po tym okresie, introwersja wydaje się być cechą częściej związaną z sukcesem. Zatem ekstrawersja, w szczególności przed okresem dojrzewania, może przyczyniać się do aktywizacji strategii społecznych, które ułatwiają inicjowanie i podtrzymywanie kontaktów i bezpośredniej interakcji werbalnej z innymi użytkownikami języka. W ten sposób może ułatwiać uczącemu się rozwijanie kompetencji komunikacyjnej (por. Chesterfield, Chesterfield 1985). Jak zauważa Brown (2000), ekstrawersja nie wydaje się natomiast szczególnie istotną cechą jeśli chodzi o postępy w rozwijaniu sprawności słuchania, czytania, czy pisanie. Skehan (1989) dodaje nawet, że poza pozytywnymi związkami z płynnością wypowiedzi ustnej, badania nie wskazują na istnienie korelacji między ekstrawersją a wyższymi osiągnięciami na testach biegłości. Odnosząc się do studiów prowadzonych w latach siedemdziesiątych (Smart, Elton, Burnett 1970, cyt. w: Skehan 1989), badacz ten podkreśla, że studenci kolegów osiągający bardzo wysokie wyniki to introwertycy preferujący samodzielne działania i unikający pracy w grupach.

Introwersja z kolei może sprzyjać częstszej aktywizacji strategii ułatwiających mentalne przetwarzanie informacji i organizację procesu uczenia się. Są to strategie określane w literaturze jako kognitywne i metakognitywne, a umiejętność posługiwania się tego typu strategiami rozwija się wraz z wiekiem. Ehrman i Oxford (1990a) potwierdzają, że introwertycy często posługują się metakognitywnymi strategiami planowania zadań językowych i szczegółowej organizacji nauki własnej. Ponadto, przygotowując się np. do wypowiedzi ustnej, aktywizują kognitywne strategie wykorzystywania formalnych, ustrukturyzowanych materiałów i mentalnego przetwarzania tekstu. Odnosząc się do prac Entwistle i Entwistle (1970), Skehan

(1989) zauważa, iż introwersja koreluje pozytywnie z umiejętnością posługiwania się dobrymi metodami uczenia się, a te z kolei uczący się mogą nabyć wraz z wiekiem i doświadczeniem. Opierając się na innych pracach (e.g. Entwistle, Wilson, 1977), badacz ten dodaje, że introwersja koreluje pozytywnie z umiejętnościami skutecznego posługiwania się strategiami kodowania materiału w pamięci długotrwałej. Wydaje się zatem, że introwertycy po okresie dojrzewania często działają jak uczniowie określani przez Wenden (1987b) jako „nastawieni na uczenie się o języku”. Takie jednostki doceniają wartość systematycznej nauki, gramatykę i leksykę czynią priorytetami oraz monitorują poprawność językową.

Jeśli chodzi o ekstrawertyków, Eysenck (1957, cyt. w: Skehan 1989) stwierdza, że ich uwaga łatwo ulega rozproszeniu podczas nauki, mają też trudności z koncentracją przez dłuższy czas. Ekstrawertyk może w rezultacie szybko odczuwać hamowanie reaktywne czy zmęczenie podczas uczenia się. Stąd ekstrawertycy często mniej skutecznie – jeśli w ogóle – posługują się różnymi typami strategii metakognitywnych (np. skupiania uwagi, organizacji pracy, planowania i oceny własnych postępów) oraz strategiami kognitywnymi, które – jak potwierdzają badania Ehrman i Oxford (1990a) – uczniowie ekstrawertyczni wykorzystują raczej rzadko i z pewnym trudem. W badaniach tych ekstrawertycy wykorzystywali częściej pośrednie strategie społeczne (np. prośba o wyjaśnienie, współpraca z innymi uczącymi się oraz biegłymi użytkownikami języka docelowego). Ponadto, odczuwali pewność siebie bez konieczności stosowania strategii afektywnych, pracę indywidualną określali mianem trudnej, ze stresem radzili sobie intensyfikując kontakty z innymi i aktywizując strategię kooperacji, wykorzystywali także strategię poszukiwania okazji do ćwiczeń poza klasą językową. W badaniu Ehrman i Oxford z roku 1989 ekstrawertycy posługiwali się częściej strategiami afektywnymi i strategią wizualizacji. Można zatem wnioskować, że ekstrawertycy działają jak uczniowie określani przez Wenden (1987b) jako „zorientowani na posługiwanie się językiem”. Osoby takie strategicznie koncentrują się na przekazywaniu intencji komunikacyjnej, cenią naturalną praktykę i tolerują możliwość popełniania błędów, pod warunkiem, że błędy te nie zakłócają procesu komunikacji.

Ehrman i Oxford (1990a) dodają, że ekstrawertycy chętnie posługują się strategiami społecznymi oraz stosują je naturalnie i spontanicznie. Introwertycy natomiast często odrzucają możliwość aktywacji tych strategii, a jeśli muszą, używają ich rzadko i z dużym wysiłkiem. Badaczki te twierdzą, że introwersja nie sprzyja użyciu, a często wręcz powstrzymuje aktywizację strategii afektywnych. Większość introwertyków w ich badaniu wykazywała niezdolność do stosowania strategii zachęcania samego siebie do konwersacji przed wykonaniem zadania. Żaden z introwertyków nie używał strategii dzielenia się własnymi odczuciami z innymi. Generalnie, introwertycy wybierali opcję unikania ryzyka oraz nie uzewnętrzniali odczuć stresu, tłumiąc emocje wewnątrz.

Podsumowując, jak podkreśla Skehan (1989), nauka języka nie oznacza jedynie uczenia się poprzez działanie, czy mówienia, aby się uczyć. Wymaga ona także umiejętności analizowania, planowania, monitorowania, systematyczności w działaniu oraz samoświadomości. Aby zaspokoić całą różnorodność wymogów tego złożonego procesu potrzebne są różne cechy osobowości, a oba czynniki – ekstrawersja i introwersja – wydają się korelować pozytywnie z różnymi aspektami użycia strategii w nauce języka.

2.2. Skłonność do podejmowania ryzyka

Skłonność do podejmowania ryzyka - cecha, która może wywierać pozytywny wpływ na proces uczenia się języków obcych oraz użycie w tym celu strategii – generalnie sprzyja poszukiwaniu okazji do pozyskiwania danych językowych, intensyfikowaniu produkcji językowej oraz stawianiu i testowaniu hipotez na temat natury języka docelowego (Skehan 1989). Można więc oczekiwać, że sprzyja też częstszemu wykorzystywaniu bardziej zróżnicowanych typów strategii. Cecha ta wiąże się z nakreślonymi przez Ely (1986, s.8) czterema wymiarami, jakie leżą u podłoża czterech typów zachowań odpowiadających strategicznym zachowaniom tzw. dobrych uczniów:

- brak wahania/niepewności/niezdecydowania w sytuacjach, w których można posłużyć się nowo poznanym elementem językowym;
- chęć/gotowość do użycia elementów językowych postrzeganych jako złożone lub trudne;
- tolerancja możliwości popełnienia błędu i braku precyzji podczas posługiwania się językiem docelowym;
- skłonność do cichego przeciwiczenia/wypróbowania nowego elementu zanim podejmie się próbę użycia go na głos.

Zgodnie z teorią motywacji osiągnięć McClelland'a (1958, cyt. w: Skehan 1989), sukces wiąże się nie z próbami realizacji celów o wysoko postawionej poprzeczce, lecz bierze swój początek w realizacji zadań o umiarkowanym stopniu ryzyka - celów osiągalnych, które pozwalają na nieprzerwany, kumulacyjny proces uczenia się i prowadzą do długotrwałych rezultatów. Beebe (1983) wskazuje, że osoby o wysokiej motywacji, zdeterminowane i nastawione na osiągnięcie postawionych sobie celów i zamierzeń to jednostki o umiarkowanej skłonności do podejmowania ryzyka. Podkreśla równocześnie, że brak chęci do podejmowania ryzyka u uczącego się może prowadzić do fosylizacji języka. Oxford (1999, s.63) także stwierdza, że – aby osiągnąć sukces w nauce języka – należy podejmować ryzyko „umiarkowanie lecz inteligentnie ... raczej niż nie podejmować żadnego ryzyka w ogóle lub ryzykować nadmiernie, w nieuzasadniony sposób”. Mówimy zatem o optymalnym poziomie skłonności do podejmowania ryzyka, który może sprzyjać łatwiejszemu przyswajaniu języka obcego i może być powiązany z optymalnym i celnym wyborem i użyciem strategii uczenia się przez uczniów.

Można oczekiwać, że osoby ze skłonnością do podejmowania ryzyka będą posługiwały się większą liczbą strategii, zwłaszcza strategii użycia języka,

i będą robiły to częściej, gdyż częściej angażują się w sytuacje umożliwiające ćwiczenie języka docelowego, interakcje z innymi i negocjacje znaczenia. W ten sposób mogą również zwiększać efektywność, szybkość i szanse odniesienia sukcesu w nauce języka, gdyż uczymy się posługując się językiem i używamy języka, by się go uczyć (Oxford 1990; 2002). Si-Quing (1990) zauważa, że osoby takie potrafią doskonale wykorzystywać własne, wciąż jeszcze ograniczone zasoby językowe dzięki aktywnemu stosowaniu społecznych strategii inicjowania i podtrzymywania konwersacji, co sprzyja eksperymentowaniu z innymi typami strategii. Oxford i Ehrman (1995) również podkreślają, że istnieje związek między częstotliwością podejmowania ryzyka werbalnie a użyciem strategii kompensacyjnych i afektywnych. Osoby unikające ryzyka natomiast minimalizują możliwości włączania się do rozmowy, zwykle mówią tylko wtedy, gdy ktoś je do tego zachęci i posługują się językiem dopiero wtedy, gdy mają pewność, że nie popełnią błędu. W ten sposób ograniczają możliwości stosowania strategii ćwiczenia języka, a zamiast tego uciekają się do strategii uniku (por. Si-Quing 1990; Komorowska 2002).

Przegląd literatury tematu pozwala stwierdzić, że badacze zwykle zainteresowani są strategicznymi zachowaniami uczących się, które wiążą się ze skłonnością do podejmowania ryzyka, w przekonaniu, że ta między innymi cecha osobowości może sprzyjać skuteczności w nauce języków obcych. Jednakże, nie można dyskutować roli chęci do podejmowania ryzyka (lub jej braku), a także jej wpływu na strategiczne posunięcia uczącego się, nie biorąc pod uwagę innych cech osobowości i zmiennych sytuacyjnych. Oxford i Ehrman (1995) podkreślają, że osoby podejmujące ryzyko często nie posługują się wysoce ustrukturyzowanymi, zorganizowanymi strategiami metakognitywnymi, co może wynikać z faktu, iż są to typowo ludzie przejawiający cechy ekstrawertyczne. Badaczki te zauważają też, że osoby z dużą tolerancją niejednoznaczności częściej podejmują ryzyko w sytuacjach uczenia się języków obcych, i że taka skłonność czyni je bardziej wytrwałymi. To z kolei może wpływać na częstotliwość i liczbę strategii, jakimi się posługują (por. Ehrman, Oxford 1989).

Oxford i Ehrman (1995) wskazują, iż gotowość uczących się do podejmowania ryzyka może być silnie uzależniona od osobistego przekonania o własnej efektywności i kontroli wewnętrznej, co przekłada się na wzorce używanych przez nich strategii. Na przykład, podwyższone natężenie lęku wywołane przez niejasności napotymane podczas nauki może osłabiać zdolność podejmowania ryzyka i redukować liczbę ryzykownych, strategicznych posunięć. Takie same efekty może wywoływać niska samoocena oraz wysoki poziom zahamowań (Oxford 1999). Ehrman i Oxford (1990a) zwracają też uwagę na osłabienie chęci podejmowania ryzyka podczas konwersacji, jakie można zaobserwować u introwertyków chcących uniknąć zaskoczenia. Dlatego właśnie osoby o niskim poziomie gotowości do podejmowania ryzyka unikają używania strategii społecznych, pomocnych w inicjowaniu

i podtrzymywaniu interakcji werbalnych czy kontaktów z użytkownikami języka docelowego. Oxford i Ehrman (1995) stwierdzają jednak, że osoby introwertyczne i unikające ryzyka, chociaż niechętnie, potrafią aktywizować strategie afektywne (np. zachęcania samego siebie), aby świadomie pokonywać własne słabości. Badaczki zauważają też, że brak naturalnej skłonności do podejmowania ryzyka może być powiązany z niskim poziomem zdolności językowych i sztywnością poznawczą, tendencjami do samokrytyki i strachem przed krytyką ze strony innych. To z kolei może stanowić przeszkodę w uczeniu się i używaniu języka oraz wykorzystywaniu różnych typów strategii. Ely (1986) i Tudor (1997) dodają, że skłonność do podejmowania ryzyka może zostać stłumiona, jeśli uczący się czują się niepewnie w formalnych sytuacjach nauki języków obcych. Kontekst przyswajania języków, a szczególnie nauka w klasie szkolnej, może zatem albo wspomagać albo utrudniać podejmowanie ryzykownych, strategicznych decyzji i posunięć przez ucznia.

2.3. Empatia

Konstrukt psychologiczny znany pod nazwą *emпатия*, definiowany przez takich badaczy jak Guiora i in. (1972), jest powszechnie opisywany jako zdolność do „wychodzenia poza samego siebie i swoje sprawy ... stawiania siebie w czyjejs sytuacji” (Brown 2000, s.153), współodczuwania stanów psychicznych czy emocjonalnych, przyjmowania i rozumienia sposobu myślenia innych ludzi. Osoby empatyczne są świadome własnych uczuć oraz zdolne do rozpoznawania stanów afektywnych i poznawczych innych ludzi. Cechy te mogą wpływać na jakość relacji interpersonalnych i efektywność interakcji. Wydają się zatem ważne w nauce języka, której nadrzędnym celem jest rozwijanie kompetencji komunikacyjnej. Można zakładać, że ludzie empatyczni obdarzeni są umiejętnością skutecznego posługiwania się strategiami ułatwiającymi przyswajanie języków obcych, chociaż – jak podkreślają Arnold i Brown (1999) – założenie istnienia pozytywnych korelacji tego typu oparte jest na intuicji raczej niż wynikach badań.

Za argument wspierający powyższe założenie można przyjąć rezultaty badań, o których pisze Ellis (1994, za: Guiora, Lane, Bosworth 1967), a które wskazują na istnienie pozytywnych związków pomiędzy empatią a biegłością językową i poprawnością wymowy. Wyniki te mogłyby sugerować, że tzw. dobrzy uczniowie to często jednostki empatyczne, które wiedzą, jak dokonywać właściwej selekcji strategii i jak posługiwać się strategiami prowadzącymi do sukcesu w nauce języka. Ich predyspozycje i – być może – zachowania strategiczne, mogą też ułatwiać nabywanie odpowiedniej wymowy, chociaż w tym przypadku wpływ empatii, czy jakiegokolwiek innej cechy indywidualnej, na wybór i użycie strategii może być ograniczony, gdyż istnieje niewiele strategii ułatwiających przyswajanie wymowy. Być może jednak osoby obdarzone empatią potrafią je skutecznie aktywizować. Badania wskazują, iż empatia może też korelować pozytywnie z zależnością od pola i ekstrawersją.

Może więc mieć wpływ na chęć posługiwania się strategiami społecznymi, które mają charakter kooperacyjny, wiążą się z tolerancją i otwartością na innych oraz ułatwiają komunikację interpersonalną (por. Naiman i in., 1978; Ehrman, Oxford 1990a,b; Arnold, Brown 1999; Brown 2000).

Empatia może zatem przyczyniać się do częstszej aktywizacji zróżnicowanych typów strategii, w szczególności strategii komunikacji, społecznych i afektywnych. Są to jednak wciąż jeszcze przypuszczenia raczej niż fakty. Ellis (1994) omawia też bowiem inne studia prowadzone przez tych samych badaczy, w których albo nie potwierdzono żadnych z wcześniejszej zidentyfikowanych związków albo potwierdzono ich istnienie jedynie w odniesieniu do niektórych języków. Poza tym, Naiman i in. (1978) również nie potwierdzają istnienia znaczących związków między empatią a biegłością językową.

2.4. Natężenie lęku

Natężenie lęku, czy – jak pisze Scovel (1978, s.134), „stan obawy, nieokreślony strach”, powszechnie kojarzony jest z uczuciami niepokoju i zaskopotań, napięcia, zwątpienia i niewiary we własne możliwości, frustracji oraz zmartwienia. Odczucia te, jak zauważa Oxford (1999), mogą dotkliwie utrudniać naukę języka obcego zarówno w formalnych jak i niesformalizowanych warunkach. Obok wrodzonych tendencji niektórych ludzi do odczuwania niepokoju oraz tego, co Heron (1989, cyt. w: Arnold i Brown 1999, s.9) nazywa „archaicznym lękiem” czy „stłumionym niepokojem z przeszłości”, niektórzy uczący się dodatkowo wykazują skłonności do odczuwania lęku wywołanego koniecznością uczenia się i komunikowania często bardzo osobistych uczuć i opinii w innym języku i w nowych sytuacjach oraz obcowania z inną kulturą (Brown 2000).

Bailey (1983) zauważa, że lęk wiążący się z nauką języka (*language anxiety*) może wywoływać panikę, użalanie się nad sobą, wycofanie, czy złość, co z pewnością nie sprzyja właściwej aktywizacji strategii uczenia się. Może też wiązać się z rywalizacją między uczącymi się, strachem przed negatywną oceną społeczną i akademicką oraz niechęcią do rozpoczynania konwersacji i komunikacji (Horwitz i in., 1986; MacIntyre, Gardner 1989, 1991). Oxford (1992) zauważa także związki między lękiem a szokiem kulturowym, a Young (1991) pisze o jego wpływie na negatywne nastawienia i przekonania uczących się oraz niewłaściwą percepcję własnych relacji z nauczycielami i innymi uczącymi się. Lęk może więc prowadzić do pogorszenia wyników uczenia się i użycia języka, co wywołuje jeszcze większe zdenerwowanie i troskę, i zużywa energię potrzebną do prawidłowego funkcjonowania pamięci i pracy intelektualnej (Arnold, Brown 1999). Biorąc jeszcze pod uwagę związki pomiędzy lękiem a takimi cechami osobowości jak chwiejna samoocena, podwyższony poziom zahamowań, czy osłabiona gotowość do podejmowania ryzyka, o których również piszą Arnold i Brown (1999), wysokie natężenie lęku może negatywnie wpływać na aktywizację strategii uczenia się. Niewiele jednak ba-

dań empirycznych poświęcono dotychczas temu zagadnieniu.

Badania pokazują, że napięcie lęku może mieć negatywny wpływ na wszystkie aspekty procesu uczenia się języków obcych (np. osiągnięcia w nauce, wyniki testów biegłości, rozwój sprawności językowych, oceny szkolne, wykonywanie zadań wymagających mówienia i pisanie, pewność siebie, samoocenę) (Oxford 1999; Skehan 1989; Ellis 1994). MacIntyre i Gardner (1991) dodają, że lęk może utrudniać akwizycję języka, zdolność zapamiętywania oraz produkcję językową. Może zatem negatywnie wpływać na wybór i sposób użycia strategii, które w innym przypadku wspomagają te procesy. Odnosząc się do innych studiów (np. Eysenck 1979), badacze ci stwierdzają, że odczucie lęku na poziomie globalnym przyczynia się do pogorszenia funkcjonowania poznawczego oraz funkcji pamięci i prowadzi do zachowań opartych na strategii uniku.

Horwitz i in. (1986) opisują badanie, które pokazuje, że podczas wykonywania wzbudzających lęk zadań – zadań wymagających słuchania i mówienia – uczący się doświadczają trudności z odnalezieniem w pamięci właściwych elementów językowych oraz doświadczają trudności w komunikacji. Badanie to ilustruje negatywny wpływ lęku na użycie strategii przez uczniów. Jak wyjaśnia Dakowska (2005, s.136), to „uczucie lęku przed komunikacją” może niewłaściwie i bezproduktywnie absorbować energię poznawczą konieczną do wykonywania zadań komunikacyjnych. W rezultacie, uczący się starają się przezwyciężyć problem aktywizując albo strategię przeuczenia albo uciekają się do strategii uniku, wycofania uwagi oraz unikania kontaktu wzrokowego i konieczności mówienia – wolą milczeć i nie popełniać błędów (por. MacIntyre, Gardner 1991; Dakowska 2005). Ehrman i in. (2003) zauważają także, iż uczniowie o podwyższonym poziomie niepokoju używają strategii uniku w klasie szkolnej i poza nią by nie przyciągać uwagi innych. W ten sposób często tracą możliwości wypróbowania strategicznych rozwiązań problemów pojawiających się podczas nauki i użycia języka.

Oxford i Ehrman (1995), odwołując się do studiów innych badaczy (e.g. Schmeck 1988), dodają, że jednostki motywowane zewnątrznie i równocześnie odczuwające podwyższone napięcie lęku charakteryzuje *płytka* styl uczenia się, co wiąże się aktywizacją strategii mechanicznego powtarzania i uczenia się na pamięć. Osoby takie wydają się mniej zdolne lub wręcz niezdolne do przetwarzania nowego materiału z wykorzystaniem strategii analizy, syntezy oraz personalizacji. Obserwacje te potwierdzają wyniki badań uzyskane przez Oxford i Ehrman w 1995 roku. Wskazują one na istnienie negatywnych związków pomiędzy użyciem przez uczących się strategii kognitywnych a lękiem wywołanym samooceną, rywalizacją i wynikami w nauce oraz między użyciem strategii pamięciowych i lękiem powiązanim z samooceną. Te same badania dowodzą też istnienia pozytywnych korelacji pomiędzy użyciem strategii kognitywnych, metakognitywnych i kompensacyjnych a brakiem lęku u uczących się.

Scovel (1978) i Oxford (1999) zauważają, że pewien stopień napięcia lęku może podnosić skuteczność procesów uczenia się, może nawet być czynnikiem sprzyjającym sukcesom w nauce języka. Psychologowie potwierdzają, że optymalny poziom lęku może wzmocnić koncentrację i motywację do działania, nauki i pracy. Ten optymalny poziom lęku może też okazać się pomocny w aktywizacji strategii odpowiednich do sytuacji i zadania, co wydaje się mieć szczególne znaczenie w przypadku intensywnych kursów językowych dla dorosłych (Ehrman, Oxford 1995). Oxford (1999) wskazuje, że istnieją korelacje pomiędzy takim właśnie optymalnym napięciem lęku a dobrymi wynikami biegłości językowej i pewnością siebie obserwowaną wśród dobrych uczniów (por. Ehrman, Oxford 1995). Można więc zakładać istnienie pozytywnych związków pomiędzy optymalnym napięciem lęku a strategicznymi zachowaniami dobrych uczniów, tzn. wzorcami użycia przez nich różnych typów strategii, w tym strategii afektywnych. Słuszność takiego założenia potwierdzają wyniki badań, które wskazują, iż optymalne napięcie lęku koreluje pozytywnie z uzyskiwaniem dobrych ocen szkolnych oraz poprawną produkcją ustną trudnych angielskich struktur (Oxford 1999).

Podsumowując, wysokie napięcie lęku może być przyczyną zachowań opartych na strategii uniku. Może ono prowadzić do zmniejszenia częstotliwości i zredukowania liczby aktywizowanych przez uczących się strategii wielu typów, a w szczególności strategii wspomagających interakcje społeczne i komunikację w języku obcym. W konsekwencji, wysoki poziom niepokoju może wiązać się z wyborem niewłaściwych strategii, które utrudniają lub wręcz uniemożliwiają postęp w nauce (np. przyjmowanie pasywnej postawy, milczenie na lekcjach, uczestniczenie w ćwiczeniach językowych i komunikacyjnych w minimalnym stopniu, udzielanie odpowiedzi tylko w przypadkach, gdy jest się pytany, opuszczanie zajęć, unikanie komunikacji czy wycofywanie się z niej tak szybko, jak to możliwe) (por. Aida 1994; Arnold 1999). Wysokie napięcie lęku może też wpływać niekorzystnie na sposób aktywizacji strategii kognitywnych, pamięciowych, metakognitywnych i afektywnych podczas nauki języków. Z drugiej strony, optymalny, lecz nie za niski poziom lęku może przyczyniać się do częstszego i bardziej skutecznego użycia szerszej gamy strategii o charakterze strategii osiągnięć.

2.5. Zahamowania (grube i cienkie granice ego)

Stevick (1976, cyt. w: Brown 2000, s.149) omawia formy indywidualnej alienacji, które mogą mieć wpływ na przebieg procesów uczenia się języków obcych. Obejmują one: (1) alienację odnoszącą się do mnie krytycznego i mnie wykonującego/działającego, (2) alienację związaną z kulturą mojego kraju i kulturą kraju języka docelowego, (3) alienację w płaszczyźnie ja i mój nauczyciel oraz (4) alienację dotyczącą mnie i innych uczących się. Tego typu uczucia mogą hamować proces uczenia się, chociaż są powiązane z naturalnymi procesami dojrzenia i ochrony ego, i mają swoje miejsce również w okresie dorosłości. Oczywiście

ście mogą one osłabiać gotowość uczącego się do podejmowania ryzyka i akceptacji możliwości popełnienia błędów, a tym samym oddziaływać niekorzystnie na proces przyswajania języka (Brown 2000). Mogą też wpływać na działanie tego, co Krashen (1981) określa mianem 'filtra afektywnego'.

Badacze zgadzają się, że zahamowania mogą mieć negatywny wpływ na proces uczenia się języków obcych. Muszą mieć także wpływ na strategiczne zachowania uczących się. Zjawisko to można lepiej zrozumieć odnosząc się do pojęcia 'językowego ego' i jego granic (Guiora 1972). Granice te są delikatne i elastyczne u dzieci, co powoduje, że dzieci posługują się strategiami spontanicznie w interakcjach społecznych. Granice te tracą swą elastyczność i stają się sztywne u dorosłych, co wiąże się z podwyższeniem poziomu zahamowań, a te z kolei mogą prowadzić do unikania kontaktów społecznych i redukować częstotliwość użycia strategii społecznych i komunikacyjnych. Ze względu na sztywność granic ego u dorosłych, wysoki poziom zahamowań może osłabiać użycie strategii afektywnych czy skuteczność ich stosowania (Arnold 1999; Brown 2000).

Ehrman (1999) wyjaśnia, że ludzie o grubych granicach ego (*thick ego boundaries*) są skrupulatni i drobiazgowi, uporządkowani i stosunkowo mało otwarci na nowe idee. Odnosząc się do zestawu wymiarów psychologicznych służących określeniu typu osobowości za pomocą narzędzia psychometrycznego znanego jako Wskaźnik Typów Osobowościowych według Myers i Briggs (*Myers-Briggs Type Indicator, MBTI*), grube granice ego odpowiadają następującym stylom zależnym od osobowości: w wymiarze S-N (*Sensing-Intuition*): Poznaniu (*S*), w wymiarze T-F (*Thinking-Feeling*): Myśleniu (*T*), a w wymiarze J-P (*Judging-Perceiving*): Osądzaniu (*J*).

Ehrman i Oxford (1990a) stwierdzają istnienie pozytywnych korelacji pomiędzy Poznaniem (tendencją do praktycznego poznawania świata przez zmysły i w oparciu o rzeczywiste fakty) a częstą aktywizacją konkretnych, wielozmysłowych strategii pamięciowych (np. używanie wyobraźni, wykorzystywanie reakcji fizycznych i mechanicznych technik służących zapamiętywaniu, rozłożone w czasie utrwalanie materiału, czy uczenie się na pamięć), strategii kognitywnych (tj. powtarzanie ciche i głośne, łączenie znanych elementów leksykalnych i strukturalnych i tworzenie nowych zdań, formalne ćwiczenie dźwięków, rozumowanie dedukcyjne, analiza wyrażań) oraz strategii metakognitywnych (tj. organizowanie procesu uczenia się i systematyczność w pracy, stawianie jasno określonych celów, planowanie konkretnych działań i zadań, przegląd i powiązanie nowych informacji ze znanym materiałem). Z drugiej strony, cecha ta koreluje negatywnie z użyciem strategii zgadywania znaczeń i skłonnością do stosowania innych strategii kompensacyjnych, co można wiązać z niską tolerancją niejasności, jaka często charakteryzuje jednostki Poznające. Dość nietypowo, w badaniu tym niektórzy uczący się podejmowali próby użycia strategii afektywnych (np. techniki relaksacyjne, zachęcanie samego siebie, wykorzystywanie humoru w celu poradze-

nia sobie z uczuciem frustracji czy podjęcia ryzyka). Robili to jednak z trudem.

Co do pozostałych dwóch cech, Myślenie (*T*) także często koreluje z użyciem strategii kognitywnych (tj. analizowanie, rozumowanie, budowanie modelu języka) oraz metakognitywnych (np. systematyczne planowanie i organizacja pracy, samoocena). W omawianym badaniu nie wykazano natomiast związków między tą cechą a użyciem strategii społecznych i afektywnych. Również Osoby Osądzające (*J*), które charakteryzuje potrzeba kontroli, posługują się strategiami metakognitywnymi (e.g. organizacja i planowanie), kognitywnymi (np. powtarzanie), a także strategiami społecznymi, których użycie motywowane jest instrumentalnie. Cecha ta wiąże się natomiast z trudnościami użycia strategii kompensacyjnych (posługiwanie się gestem, synonimem czy opisem) i domysłu językowego. W opisywanym badaniu mniejszość nietypowo podjęła próby aktywizacji afektywnej strategii zachęcania samego siebie do podejmowania wyważonego ryzyka, jednakże przy nakładzie dużego wysiłku.

Osoby o cienkich granicach ego (*thin ego boundaries*), dla których – jak wyjaśnia Ehrman (1999, s. 71-72) – „myślenie i odczuwanie niekoniernie zawsze są odrębnymi procesami”, ufają swojej intuicji i kreatywności. Cechy te odpowiadają następującym typom osobowościowym według Myers i Briggs: w wymiarze S-N: Intuicji (*Intuition*), w wymiarze T-F: Odczuwaniu (*Feeling*), w wymiarze J-P: Obserwowaniu (*Perceiving*).

Ehrman i Oxford (1990a) stwierdzają istnienie pozytywnych korelacji między cienkimi granicami ego, jakie manifestują się w stylu intuicyjnym a uczeniem się samosterownym i indukcyjnym, globalnym przetwarzaniem informacji, poszukiwaniem 'dużego obrazu', zgadywaniem z kontekstu, eksperymentowaniem, podejmowaniem ryzyka i użyciem strategii afektywnych, które przynoszą uczucie wyciszenia i budują samoocenę. Nietypowo, niektórzy z grupy badanych posługiwali się kognitywnymi strategiami strukturyzacji nieuporządkowanych danych wejściowych, formalnego ćwiczenia dźwięków, powtarzania, analizy i rozumowania. Podobnie, nietypowo posługiwali się również strategiami metakognitywnymi (tj. planowanie, organizacja, samoocena) i strategiami mechanicznego zapamiętywania oraz obserwacji społecznej.

Co do pozostałych dwóch cech, badaczki stwierdzają też, że Odczuwanie (*F*) związane było z użyciem najmniejszej liczby konkretnych typów strategii wszystkich kategorii. Nawet społeczna orientacja i troska o dobre relacje interpersonalne, jakie zwykle charakteryzują jednostki tego typu, nie wpłynęły na wzrost liczby używanych przez nie strategii społecznych, wśród których uczenie się we współpracy z innymi było szczególnie eksponowaną strategią. Strategia analizy była jedyną używaną strategią kognitywną, aktywizowaną jednak przez mniej niż połowę badanych. Jak opisują dalej Ehrman i Oxford, Obserwatorzy (*P*), czyli osoby dobrze tolerujące niejasności, chętnie używają strategii kompensacyjnych (tj. zgadywanie i improwizowanie), strategii kognitywnych (np. re-kombinacja elementów językowych, analiza, czyta-

nie/słuchanie w celu zrozumienia myśli głównej), strategii społecznych (w celu nawiązywania i podtrzymywania kontaktów) oraz strategii afektywnych (np. strategią posługiwania się humorem). Unikają natomiast strategii metakognitywnych, tzn. planowania i organizacji procesu uczenia się. Oxford i Ehrman (1995, s.376) dodają, że diagnozowane za pomocą instrumentu empirycznego o nazwie *SILL (Strategy Inventory for Language Learning)* strategie kompensacyjne i afektywne korelują pozytywnie z cienkimi granicami ego, a posługujący się nimi badani to ludzie „w ogromnym stopniu elastyczni, wrażliwi i zdolni do przyjęcia kreatywnego podejścia do nietypowych doświadczeń.”

Ehrman (1999) potwierdza, że ludzie o grubych i cienkich granicach ego ucząc się przyjmują inne podejścia i korzystają z innych strategii. Ci pierwsi nie uczą się przez osmozę, wybierają ustrukturyzowane podejście do nauki, posługują się świadomie i celowo strategiami analizy i drylu językowego oraz wykorzystują objaśnienia formalne. Pracują też chętnie nad językiem wyjętym z kontekstu jego użycia. Nie lubią natomiast zadań odgrywania ról oraz zadań otwartych, gdyż te pozbawione mogą być w dużym stopniu elementu przewidywalności i nie dają możliwości pełnej kontroli. Z drugiej strony, ludzie o cienkich granicach ego nie przywiązują większej wagi do ćwiczeń wymowy o charakterze drylu, a polegają raczej na „strategiach podatności na wpływy zewnętrzne” (Ehrman 1999, s.68). Ponadto, lubią uczyć się z innymi i kojarzyć pojęcia z własnymi doświadczeniami. Trudność sprawia im z kolei konieczność skupienia uwagi na problemie. Dlatego często nie posługują się strategiami analizy i refleksji. Ucząc się, wybierają podejścia nielinearne, lubią wykorzystywać nieplanowane możliwości przyswajania wiedzy, chętnie uczą się języka przez treść (*content-based learning*) i skupiają się na tym, o czym się mówi, raczej niż jak się to robi.

Podsumowując, badania wskazują, że podwyższone poziomy zahamowań i grube granice ego mogą wiązać się z trudnościami w komunikacji językowej i redukcją użycia strategii komunikacyjnych, afektywnych i społecznych w nauce języka obcego. Cechy te mogą leżeć także u podłoża silnej potrzeby kontroli procesu uczenia się i aktywacji w tym celu strategii metakognitywnych, kognitywnych i niektórych strategii pamięciowych. Z drugiej strony, niższe poziomy zahamowań i cieńsze granice ego wydają się sprzyjać praktycznemu rozwijaniu kompetencji komunikacyjnej uczącego się oraz umiejętności samodzielnego uczenia się dzięki częstej aktywizacji społeczno-afektywnych i komunikacyjnie zorientowanych typów strategii uczenia się.

2.6. Samoocena

Pojęcie *samooceny* odnosi się do akceptacji samego siebie lub jej braku i znajduje swoje odzwierciedlenie w stopniu, w jakim jednostka postrzega siebie jako osobę ważną, zasługującą na szacunek i zdolną do osiągnięcia sukcesów. Przekonania te uzewnętrzniają się w jej zachowaniach (Coopersmith 1967, cyt. w: Brown 2000, s.145). Dakowska (2005, s.172) wyja-

śnia, że istnieją cztery istotne czynniki wpływające na samoocenę: „poczucie własnej wartości/znaczenia, kompetencje/umiejętności, zalety i kontrola nad własnym życiem.” Podkreśla, że pozytywne wyobrażenie samego siebie i przekonanie o własnej wartości może stać się „kluczem do sukcesu ... przez całe życie” (ibid.)

Powszechnie wiadomo, że każde przedsięwzięcie, które ma zakończyć się sukcesem, czy to o charakterze poznawczym czy emocjonalnym, wymaga pewnej dozy pewności siebie i wiary we własne możliwości. Gardner i Lambert (1972) np. zauważają, że samoocena ma wpływ na wszystkie aspekty procesu uczenia się języków obcych i jego ostateczny wynik. Heyden (1979, cyt. w: Brown 2000) wykazuje pozytywny wpływ dobrej samooceny na wyniki zadań wymagających produkcji ustnej. Price (1991) zauważa, że samoocena u osób odnoszących sukcesy w nauce języków jest wyższa. MacIntyre i in. (1998, cyt. w: Brown 2000) podkreślają wartość i wpływ pewności siebie na gotowość uczącego się do komunikacji w języku docelowym. Oxford (1999) wskazuje, że wysoka samoocena pomaga osobom o wysokim poziomie lęku skuteczniej radzić sobie z niepokojem i lepiej wykonywać zadania językowe. Veronica de Andres (1999) natomiast pokazuje, że zadania ukierunkowane na wzmocnienie samooceny u dziecka przyczyniają się do budowania lepszych relacji społecznych i intensyfikacji użycia strategii wspierania innych, rozwijają u dzieci samoświadomość i rozumienie siebie, ułatwiają i zwiększają efektywność przyswajania języka obcego oraz wzbogacają środki językowe służące komunikowaniu własnych pomysłów i wyrażaniu uczuć.

Wyniki badań pozwalają zakładać, że uczniowie o wyższej samoocenie mogą stosować skuteczne strategie wspierające proces uczenia się i użycia języka. Odnosi się to zwłaszcza do możliwości wykorzystywania strategii społecznych i współpracy z innymi oraz strategii afektywnych używanych w celu przezwyciężenia negatywnych uczuć i postaw. Na przykład, Ehrman i Oxford (1990a) wykazują, że uczniowie często używają strategii afektywnych w celu podtrzymania poziomu własnej samooceny. W innej pracy badaczki podkreślają, że tego typu działania wywierają wpływ na procesy aktywizacji i skuteczność użycia innych typów strategii (np. kognitywnych) oraz częstość ich wykorzystywania (Ehrman, Oxford 1995). Wysoka samoocena może także wiązać się z wysokim poziomem motywacji. W rezultacie, może wzmocnić zaangażowanie uczącego się i chęć stosowania strategii metakognitywnych, pozwalających na właściwą koordynację procesu uczenia się. Może też wiązać się z chęcią podejmowania ryzyka, pozytywnymi stanami emocjonalno-poznawczymi oraz poczuciem bezpieczeństwa, co sprzyja podnoszeniu jakości procesu uczenia się (Seifert 1983). Może też sprzyjać elastyczności i gotowości do eksperymentowania z różnymi strategiami uczenia się.

Jak wyjaśnia Komorowska (2002), uczniowie o zbyt niskiej samoocenie często nie wkładają należytego wysiłku, jaki konieczny jest by odnieść sukces w nauce języka, ponieważ nie wierzą w możliwość osiągnięcia dobrych rezultatów. Taka postawa prze-

kłada się na brak gotowości i chęci przyjęcia strategicznego podejścia do zadania i skutecznego zarządzania własnym procesem uczenia się. Komorowska zauważa też jednak, że zawyżona samoocena może podobnie przełożyć się na niedostateczny wysiłek. To w konsekwencji może prowadzić do nieadekwatnych wyborów i niewłaściwego wykorzystania strategii w nauce.

Warto jeszcze na koniec dodać, że – jak podkreśla Wenden (1998) – wiedza o samym sobie wydaje się być czynnikiem determinującym wybór przez uczącego się długo- i krótkoterminowych celów uczenia się, wpływającym także na wybór kryteriów oceny własnych postępów i wyników w nauce. Osoby o pozytywnym obrazie samego siebie zwykle stawiają sobie bardziej wygórowane, ambitne cele i nie poddają się łatwo napotykanym na trudności w uczeniu się. Oxford i Ehrman (1995) podkreślają, że wiara we własną skuteczność czy siła kontroli wewnętrznej, jaka determinuje ilość wkładanego wysiłku i podejmowanego w nauce ryzyka zwykle koreluje z wyższym poziomem samooceny. W innym badaniu, Ehrman i Oxford (1995) stwierdzają, że uczący się, którzy przekonani są o swoich zdolnościach do nauki języków obcych osiągają wyższe poziomy biegłości i używają w tym celu odpowiednich strategii umożliwiających im efektywne radzenie sobie zwłaszcza w trudnych sytuacjach.

2.7. Wrażliwość na krytykę i odrzucenie

Larsen-Freeman i Long (1991, s.189) określają konstrukt *wrażliwość na odrzucenie* jako „przeciwieństwo skłonności do podejmowania ryzyka” i wyjaśniają to pojęcie w kategoriach oczekiwania lub przewidywania negatywnych reakcji ze strony innych ludzi. Innymi słowy, osoby obdarzone tą cechą często spodziewają się konkretnego zagrożenia w postaci negatywnej oceny czy negatywnej reakcji nauczycieli i innych uczących się, szczególnie w sytuacjach formalnej nauki szkolnej. Cecha ta czyni je szczególnie podatnymi na odczuwanie lęku. Stąd też mogą one częściej uciekać się do strategii uniku niż strategii osiągnięć, także w nauce języków obcych. Jeśli chodzi o związki, jakie mogą zachodzić pomiędzy tą cechą a użyciem strategii uczenia się, niewiele badań poświęcono temu zagadnieniu i wymaga ono dalszej eksploracji.

Naiman i in. (1978) przypuszczają, że osoby o dużej wrażliwości na odrzucenie mogą unikać aktywności w klasie szkolnej i nie angażować się w zadania klasowe, co może mieć swoje oczywiste, negatywne skutki. Nie znajdują jednak żadnych istotnych związków pomiędzy tego typu wrażliwością a wynikami zadań rozumienia ze słuchu i zadań imitacyjnych. Jednakże należy zauważyć, że cecha ta wiąże się często z podwyższonym poziomem zahamowań, stanami lękowymi, niższą samooceną, obniżoną tolerancją niejednoznaczności i niechęcią do podejmowania ryzyka. Wrażliwe jednostki mogą zatem unikać strategii podejmowania ryzyka bojąc się negatywnej oceny z zewnątrz, mogą posługiwać się niewielką liczbą lub zupełnie unikać strategii społecznych i kompensacyj-

nych, a jeśli nawet wykorzystują wybrane strategie afektywne, mogą to robić nieskutecznie. Cecha ta z pewnością może wpływać także na sposoby i częstotliwość wykorzystywania przez osoby wrażliwe strategii kognitywnych, pamięciowych i metakognitywnych. Mogą one ponadto unikać komunikacji językowej i równocześnie pozbawiać się możliwości i okazji do pozyskiwania danych językowych, produkcji językowej, formułowania i testowania hipotez na temat natury języka, ćwiczenia języka docelowego i eksperymentowania z różnymi strategiami uczenia się. Są to jednak wciąż jeszcze przypuszczenia, które wymagają dalszych badań.

Podsumowanie i wnioski

Seria trzech artykułów poświęconych przeglądowi literatury na temat procesu uczenia się języka obcego i roli czynników indywidualnych w tym złożonym przedsięwzięciu pokazuje różnorodność stylów poznawczych i cech osobowości, a także strategii uczenia się i użycia języka, jakie składają się na indywidualny profil i niepowtarzalne preferencje każdego uczącego się. Ta unikalna kombinacja cech jednostkowych wpływa na sposób, w jaki każdy uczący się radzi sobie ze złożonym zadaniem przyswajania języka obcego i aktywizuje w tym celu strategię uczenia się różnych kategorii i typów. Dlatego właśnie osiągnięcia różnych osób w różnych aspektach tego procesu nie są jednakowe. Sposoby uczenia się i posługiwania się różnymi strategiami determinowane są przez czynniki indywidualne związane z wiekiem uczącego się i pozostają pod wpływem zestawu wielu innych zmiennych indywidualnych, zarówno o charakterze kognitywnym, jak i afektywnym. Niektóre z tych związków opisano już dość szeroko w wielu badaniach, a ich wpływ na proces uczenia się języków obcych i użycia w tym celu strategii wydaje się dość dobrze udokumentowany. Inne zależności wydają się słabe i raczej intuicyjne, co wymaga dalszych studiów i głębszej eksploracji tematu.

Uzyskane do tej pory wyniki mają swoje implikacje nie tylko w odniesieniu do potrzeby prowadzenia dalszych badań nad związkami, jakie mogą zachodzić pomiędzy wzorcami i częstotliwością aktywizacji przez uczących się konkretnych strategii uczenia się języków obcych a ich cechami indywidualnymi i możliwością odniesienia sukcesu w nauce. Niosą one bowiem ważne przesłania praktyczne, istotne z punktu widzenia procesów nauczania i uczenia się języków obcych w klasie szkolnej i poza nią, zarówno pod kierunkiem nauczyciela, jak i uczenia się autonomicznego przez całe życie. Umiejętność diagnozowania i zrozumienia preferencji uczącego się, pogłębienie wiedzy na temat stylów poznawczych i cech osobowości indywidualnych uczniów wydają się niezbędne, aby lepiej zrozumieć ich osiągnięcia, sposoby rozwiązywania problemów i radzenia sobie z zadaniami językowymi różnych typów. Wiedza ta ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia, dlaczego każdy uczący się dokonuje – bądź nie – określonych, strategicznych wyborów i posługuje się w określony sposób konkretnymi stra-

tegiami uczenia się. To z kolei pozwala na skuteczniejsze określanie mocnych i słabych stron ucznia. Pozwala też zarówno nauczycielom, jak i samym uczącym się znaleźć właściwe, strategiczne rozwiązania i poradzić sobie z wieloma rodzajami trudności w nauce języków. Jak pokazują badania interwencyjne z wykorzystaniem świadomego i celowego treningu strategii w integracji z nauczaniem/uczeniem się języków obcych, konkretnych strategii skutecznego działania można nauczać i można się nauczyć, poszerzając w ten sposób niejednokrotnie zbyt ubogi, naturalny repertuar strategii aktywowanych pod wpływem indywidualnych preferencji i cech osobowości.

Literatura:

1. Aida Y. (1994), Examination of Horwitz, Horwitz and Cope's construct of foreign language anxiety: The case of students of Japanese. *Modern Language Journal*, 78, s.155-168.
2. Arnold J. (red.). (1999), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge.
3. Arnold J., Brown H.D. (1999), A map of the terrain. W: J. Arnold (red.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 1-24.
4. Bailey K.M. (1983), Competitiveness and anxiety in adult second language learning: Looking at and through the diary studies. W: Seliger H.W., Long M.H. (red.). *Classroom Oriented Research in Second Language Acquisition*. Newbury House, Rowley, MA, s. 67-102.
5. Beebe L.M. (1983), Risk-taking and the language learner. W: Seliger H.W., Long M.H. (red.). *Classroom-oriented Research in Second Language Acquisition*. Newbury House, Rowley, MA, s. 39-66.
6. Brown H.D. (2000), *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Education, Longman, White Plains, NY.
7. Chesterfield R., Chesterfield K.B. (1985), Natural order in children's use of second language learning strategies. *Applied Linguistics* 6, s. 45-59.
8. Cook V. (1996), *Second Language Learning and Language Teaching*. Edward Arnold, London.
9. Dakowska M. (2005), *Teaching English as a Foreign Language. A Guide for Professionals*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
10. Damasio A. (1994), *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*. Avon: New York.
11. Dąbrowska M. (2007), *Strategies of Foreign Language Learning and Use: the Educational Value of Strategy Training in Teaching English to Adult Learners*. Niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Prof. zw. dr hab. Hanny Komorowskiej. Instytut Anglistyki, Uniwersytet Warszawski.
12. De Andres V. (1999), Self-esteem in the classroom or the metamorphosis of butterflies. W: J. Arnold (red.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 87-102.
13. Dornyei Z. (2005), *The Psychology of the Language Learner*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.
14. Ehrman M. (1996), *Understanding Second Language Learning Difficulties*. Sage Publications, Thousand Oaks, CA.
15. Ehrman M. (1999), Ego boundaries and tolerance of ambiguity in second language learning. W: J. Arnold (red.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 68-86.
16. Ehrman M., Oxford R. L. (1989), Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies. *The Modern Language Journal*, 73(1), s. 1-13.
17. Ehrman, M., Oxford R. L. (1990a), Adult language learning styles and strategies in an intensive training setting. *Modern Language Journal* 74(3), s. 311-327.
18. Ehrman M., Oxford R. L. (1990b), Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adults' language learning strategies. *Modern Language Journal* 73, s. 1-13.
19. Ehrman M., Oxford R. L. (1995), Cognition plus: Correlates of adult language proficiency. *Modern Language Journal* 79, s. 67-89.
20. Ehrman M., Leaver, B.L, Oxford R. L. (2003), A brief overview of individual differences in second language learning. *System*, 31, s. 313-330.
21. Ellis R. (1994), *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press, Oxford.
22. Ely C. (1986), An analysis of discomfort, risk-taking, sociability, and motivation in the L2 classroom. *Language Learning*, 36(1), s. 1-25.
23. Fontana D. (1981), *Psychology for Teachers*. (2nd ed.). The British Psychological Society, Leicester.
24. Gardner R.C., MacIntyre P.D. (1993), On the measurement of affective variables in second language learning. *Language Learning*, 43(2), s. 157-194.
25. Horwitz E.K., Horwitz M., Cope J. (1986), Foreign language classroom anxiety. *Modern Language Journal*, 70, s. 125-132.
26. Komorowska H. (2002), *Metodyka Nauczania Języków Obcych*. Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
27. Krashen S. (1981), *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Pergamon Press, Oxford / New York.
28. Krashen S. (1985), *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman, London.
29. MacIntyre P.D., Gardner R.C. (1989), Anxiety and second language learning: towards a theoretical clarification. *Language Learning*, 39(2), s. 251-275.
30. MacIntyre P.D., Gardner R.C. (1991), Language anxiety: Its relationship to other anxieties and to processing in native and second languages. *Language Learning*, 41, s. 513-534.
31. Naiman N., Frohlich M., Stern, H.H., Todesco A. (1996), *The Good Language Learner*. Modern Languages in Practice: 4. Multilingual Matters. The Ontario Institute for Studies in Education.
32. Oxford R.L. (1992), Who are your students? A synthesis of foreign and second language research on individual differences with implications for instructional practice. *TESL Canada Journal*, 9, s. 30-49.

33. Oxford R.L. (1999), Anxiety and the language learner: New insights. S: J. Arnold, (red.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 58-67.
34. Oxford R.L. (2002), Language Learning Strategies in a Nutshell: Update and ESL Suggestions. W: Richards, J.C. and Renandya W.A. (red.) *Methodology in Language Teaching*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 124-132.
35. Oxford R.L., Ehrman M. (1993), Second language research on individual differences. *Annual Review of Applied Linguistics 13*, s. 188-205.
36. Oxford R.L., Ehrman M. (1995), Adults' Language Learning Strategies in an Intensive Foreign Language Programme in the United States. *System 23*(3), s. 359-386.
37. Price M.L. (1991), The subjective experience of foreign language anxiety interviews with high-anxious students. W: E.K. Horwitz and D.J. Young (eds.). *Language Anxiety: from Theory and Research to Classroom Implications*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, s. 101-108.
38. Rubin J. (1987). Learner strategies: Theoretical assumptions, research, history, and typology. W: Wenden A.L. and Rubin J. (red.), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge, s. 15-30.
39. Scovel T. (1978), The effect of affect on foreign language learning: A review of the anxiety research. *Language Learning, 28*, s. 129-142.
40. Seifert K. (1983), *Educational Psychology*. Houghton Mifflin Company.
41. Si Quing C. (1990), A study of communication strategies in interlanguage production by Chinese EFL learners. *Language Learning 40*(2), s. 155-187.
42. Skehan P. (1989), *Individual Differences in Second Language Learning*. Edward Arnold, London.
43. Stevick E.W. (1999), Affect in learning and memory: from alchemy to chemistry. W: J. Arnold (red.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 43-57.
44. Strong M. (1983), Social styles and second language acquisition of Spanish-speaking kindergartners. *TESOL Quarterly 17*, s. 241-258.
45. Tudor I. (1997), *Learner-centredness as Language Education*. Cambridge University Press, Cambridge.
46. Wenden A.L. (1987a), Conceptual Background and Utility. W: Wenden A.L., Rubin J. (red.), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge, s. 3-13.
47. Wenden A.L. (1987b), How to Be a Successful Language Learner: Insights and Prescriptions from L2 Learners. W: Wenden A.L., Rubin J. (red.), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge, s.103-117.
48. Wenden A.L. (1998), Metacognitive Knowledge and Language Learning. *Applied Linguistics 19*(4), s. 515-537.
49. Wenden, A.L., J. Rubin J. (red.), (1987), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge.
50. Young D.J. (1991), Creating a low-anxiety classroom environment: What does language anxiety research suggest? *Modern Language Journal, 75*(4), s. 426-438.

THE ROLE OF INDIVIDUAL DIFFERENCES IN LEARNER ACTIVATION OF LANGUAGE LEARNING STRATEGIES. PART III. PERSONALITY TRAITS: AN OVERVIEW OF THE RESEARCH

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 146-154

Małgorzata Dąbrowska

Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaska

Abstract: Since the early 1970s it has become obvious that there is no single universal method of second/foreign language teaching/learning, or a set of techniques that could allow all learners to accomplish this complex task successfully. Learners are different and, therefore, language teaching methodologies and learning agendas, no matter how thoroughly planned and how well designed, can neither be considered complete nor prove effective if researchers and teachers do not attach equal importance to the variety of notions that come under the umbrella concept of *individual learner differences*. One of them is the age factor, since it determines stages of human cognitive, linguistic, social, and emotional development. Other individual variables which may influence the process of language learning and its results are: the learner's cognitive/learning styles, personality traits, and strategies for language learning and use. In this series of three articles, the author offers an overview of the research on the links between selected cognitive as well as affective factors and learners' choice and use of learning strategies. She also discusses relevant pedagogical implications and stresses the importance of activities which integrate foreign language teaching/learning with learner strategy training.

Key words: individual differences (IDs), personality traits, strategies for language learning and use, language teaching, language learning, learner strategy training

Introduction

The third article in this series is devoted to an overview of the literature and research-based findings on the links between the affective domain of human functioning and L2/FL learning. The author focuses on selected individual learner personality traits and their role in learners' choice and use of language learning strategies. The traits covered comprise extroversion/introversion, risk-taking, empathy, anxiety, inhibition, self-esteem, and sensitivity to rejection. The issues discussed in the article may contribute to a better understanding of the L2/FL learner and his/her strategic behaviours, which may bear vital pedagogical implications for L2 teaching/learning and strategy training.

1. The affective domain: definition

The affective domain is the emotional part of human functioning which cannot be explained exhaustively due to the plethora of variables involved in the concept and the problems psychologists face when trying to provide necessary terms and definitions. To understand it better, one can reach for Brown's (2000) definition of 'affect' which implies emotion *or* feeling. However, some researchers differentiate between emotions as situation-dependent, positive or negative, changes in human body states *and* feelings described as individual perceptions of these altering states (Damasio 1994); some refer to varied aspects of human emotions and feelings, as well as moods and attitudes, which may influence our behaviour in different situations; still others discuss the "purposive and emotional sides of a person's reactions to what is going on" (Stevick 1999, p.55).

It seems that Krathwohl *et al.*'s (1964, quoted by Brown 2000, pp.143-144) broad definition of the affective domain can explain its meaning best by illustrating the process of development of affective states, which involves individual differences, personality factors, and social interactions. Thus, affectivity begins with *receiving*, the fundamental stage of a person's willingness to tolerate a stimulus and pay attention to it (i.e. learners listen, ask, look at something). At the *responding* stage, people react to a stimulus and, if this is done voluntarily, they begin to feel a certain kind of satisfaction (i.e. learners answer, obey, read, write). At the *valuing* level, they modify their beliefs and/or attitudes and pass judgment on things, as well as internalize new values. This stage engages attitudes and judgments of a moral and social nature (i.e. learners justify, prefer, share). The fourth level, the *organization*, engages people in the building, or rebuilding, of their own hierarchies of values within existing systems of beliefs (i.e. learners modify and take responsibility). Finally, within the *characterization* stage, they become able to define themselves in relation to their internal, coherent value systems, and solve new problems in ways that are consistent with these systems (i.e. learners serve, influence, become self-aware).

Obviously, such notions and explanations are universal; however, each individual feels, believes, receives, responds, and values in his/her own, unique ways. These ways, in turn, may greatly influence his/her learning processes and learning outcomes (Brown 2000; cf. Fontana 1981).

2. Personality factors

Seifert (1983, p.108) defines *personality* as “a person’s enduring, unique qualities – the attitudes, feelings, and typical style of behaving that distinguish that individual as a person” and develop over time, partly as a result of social interactions. Fontana (1981) adds that sometimes this term covers also cognitive traits such as intelligence, thinking skills, and various learner-internal factors which have an impact on their ability to learn. Thus, the construct involves cognitive, affective, and social aspects (Dakowska 2005).

Personality is often perceived as an influential individual construct which may determine the L2 learner’s ultimate success or failure. In fact, researchers and teachers are not alone in emphasizing the role of personality in language learning since students also tend to consider it crucial in learning (cf. Naiman *et al.* 1978; Ellis 1994). Ehrman and Oxford (1995, p.82) claim that success can be related to certain personality features specified as “conceptual and random approach (intuition), questioning what one hears or reads (thinking), and flexibility (thin ego boundaries, especially external ones)”. Furthermore, as Ehrman and Oxford (1995) emphasize, personality factors can shape learner reactions to particular learning situations, and influence the course and outcomes of L2/FL learning by playing an essential role in the learner’s selection and application of language learning strategies. This has been confirmed by a number of positive correlations between patterns of learner strategy use and personality features found by these researchers in a series of studies. Some of the reported correlations seem quite strong, though many questions in the area still remain unanswered and the issue requires further investigation. Nevertheless, there are findings which show that different personality traits may condition learner inclinations toward activating and/or avoiding certain types of strategies, with certain influences on the process of language learning.

2.1. Extroversion / introversion

This dichotomy is one of the most often discussed dimensions of human personality that can influence the effectiveness and the degree of one’s success or failure in language learning. Extroverts, who need outside stimulation, ego enhancement, self-esteem, and a sense of wholeness from other people, are typically described as lively, spontaneous, outgoing, talkative, willing to take risks, sensation-seekers who enjoy changes and are orientated towards people, objects, and experiences outside themselves. Introverts, on the other hand, are seen as reserved, distant, shy, quiet, introspective, concerned more with stability and referring to their inner worlds of feelings, thoughts, and impressions. They tend to prefer working alone, reading rather than going out; they like to plan ahead, do not crave for excitement, and derive a sense of wholeness and fulfillment from within themselves (cf. Fontana 1981; Skehan 1989; Ellis 1994; Brown 2000).

There are two main hypotheses on relationships that can hold between extroversion/ introversion and

language learning. In accordance with the first one, extroverts, by virtue of their sociability and empathy, find more chances to communicate and practise the target language, maximize contacts with others, interact more and, in this way, receive more input, increase output, and can develop strategies for meaning negotiation (Skehan 1989). As a result, as Ellis (1994) states, they may learn more rapidly and acquire superior Basic Interpersonal Communication Skills (BICS), which has been confirmed by the results of Strong’s (1983) study. Thus, extroverts can be expected to appreciate audiolingual or communicative ways of learning, dialogues, group work, and social know-how (Cook 1996). Moreover, they are generally less willing to work on their own, tend to be less accurate in grammar and writing, and may experience problems developing reading skills, especially strategic reading for specific information (Komorowska 2002, p.96). The other hypothesis, built on the research which shows that introverts spend more time reading and writing, and achieve higher results in academic settings, assumes that they may develop superior Cognitive Academic Language Proficiency (CALP) (Ellis 1994). This, however, has found only weak support (Strong 1983). Still, as Komorowska (2002, p.96) emphasizes, introverts are generally better able to cope with comprehension tasks than talking; they also tend to be more accurate than fluent. Moreover, introverts may prefer academic and individualized learning; thus, they may opt for and use those strategies which allow them to focus on language knowledge.

It seems that the role of extroversion and introversion in L2/FL learning and strategy use should be considered with reference to age. Wankowski (1973, quoted by Skehan 1989) finds that extroversion correlates more positively with L2 achievement before puberty. After puberty, introversion tends to produce more success. Thus, extroversion, especially in pre-puberty learners, may trigger the use of social strategies which allow for initiating and maintaining direct verbal interactions with others and may help to develop general oral communicative competence (cf. Chesterfield and Chesterfield’s 1985 study, discussed in Part I.). However, as Brown (2000) indicates, extroversion is not so vital for progress in listening, reading, or writing skills development, also in older learners. In fact, Skehan (1989) notes that apart from positive links with oral fluency, extroversion has not been found to correlate with higher scores on proficiency tests; referring to Smart, Elton, and Burnett’s 1970 study, Skehan adds that college over-achievers tend to be introverted, prefer working alone, and avoid group work.

Introversion may be conducive to the activation of strategies that require more mental processing and organization of learning, that is, cognitive and metacognitive strategies, which develop also with age. Ehrman and Oxford (1990a) confirm that introverts extensively employ the metacognitive strategies of planning for an upcoming L2 task and organizing their learning carefully; they also activate the cognitive strategies of using formal structured materials and

mental processing to get ready to speak. Furthermore, on the basis of Entwistle and Entwistle's 1970 work, Skehan (1989) reports that introversion correlates positively with good study methods; these, in fact, also develop with age and experience. Referring to Entwistle and Wilson's 1977 work, he adds that introversion seems to promote more efficient use of strategies for coding material into long-term memory. Thus, it can be concluded that post-puberty introverts tend to act like Wenden's (1987b) "learn about the language" learners who prefer systematic learning, give priority to grammar and lexis, and self-monitor for accuracy.

As far as extroverts are concerned, Eysenck (1957, quoted by Skehan 1989) notices that they get easily distracted from studying and are unable to concentrate for longer periods; they quickly build up reactive inhibition, or tiredness, while learning. Hence, they may be less effective in the use of metacognitive strategies (e.g. centering, arranging, planning, and evaluating their learning) and cognitive strategies, which they tend to apply occasionally and with little comfort (Ehrman and Oxford 1990a). In fact, extroverts in Ehrman and Oxford's 1990a study reported using more indirect social strategies and doing this more frequently (e.g. asking for clarification, cooperating with peers and proficient users of the target language). They felt confident without applying affective strategies, found individualized work difficult, coped with stress by intensifying contacts with the environment and using cooperative strategies, and utilized the strategy of seeking practice opportunities outside the classroom. In their 1989 study, extroverts also activated more affective and visualization strategies more often. Thus, it can be concluded that extroverts tend to behave like Wenden's (1987b) "use the language" type of learners, who strategically focus on conveying their meanings, value naturalistic practice, and tolerate errors, provided that communication is not disturbed.

Ehrman and Oxford (1990a) stress that extroverts prefer social strategies and employ them naturally, while introverts either reject these strategies entirely or use them rarely and with much effort. The researchers also claim that introversion does not promote, and even suppresses, learner use of affective strategies. In fact, the majority of their introverted students seemed unable to apply the strategy of self-encouragement before conversing and no one utilized the strategy of discussing feelings with others. Generally, the introverts preferred to opt for risk-avoiding moves and kept stress inside.

All in all, as Skehan (1989) stresses, language learning does not only mean learning-by-doing, or talking to learn; it also involves analytic skills, planning, monitoring, systematicity, and self-awareness. Thus, to meet a variety of L2 learning demands, one needs variable personality qualities, as both traits, extroversion and introversion, seem to correlate positively with different aspects of strategy use in language learning.

2.2. Risk-taking

Risk-taking, a feature that can positively influence language learning and strategy use, generally increases learner opportunities to obtain extra input, produce more output, and form and test new hypotheses about the nature of the target language (Skehan 1989). Thus, it can be expected to promote a more frequent and varied use of strategies. Risk-taking relates to Ely's (1986:8) four underlying dimensions corresponding to four types of behaviour which match the strategic behaviours of the good language learner:

- *a lack of hesitancy about using a newly encountered linguistic element;*
- *a willingness to use language elements perceived to be complex or difficult;*
- *a tolerance of possible incorrectness or inexactitude in using the target language; and*
- *an inclination to rehearse a new element silently before attempting to use it aloud.*

McClelland's theory of achievement motivation (1958, quoted by Skehan 1989) explains that success originates not from the learner setting high-risk goals, but from completing medium-risk and achievable tasks that ensure sustained, cumulative learning and lead to long-term results. Beebe (1983), in fact, states that highly motivated people, determined to accomplish their goals and aims, are moderate risk-takers, and stresses that the learner's lack of willingness to take risks may lead to L2 fossilization. Also Oxford (1999, p.63) sees a solution in taking "moderate but intelligent risk ... rather than taking no risks at all or taking extreme, uninformed risks" in order to succeed. Thus, there must exist some optimum risk-taking levels that facilitate L2/FL learning and can be associated with the most optimal and accurate strategy choice and use by learners.

Generally, risk-takers may be expected to activate more strategies (especially strategies of language use) more frequently as they tend to engage in practice more and maximize chances of interpersonal interaction and meaning negotiation. In this way, they may enhance the effectiveness, rate, and final success of language development since we learn by using the target language and use L2 to learn it (Oxford 1990; 2002). In fact, Si-Quing (1990) stresses that risk-takers can make the most of their still limited L2 resources due to the use of social strategies which help to initiate and maintain conversations. This may also create extra opportunities for experimenting with other strategy types. For example, Oxford and Ehrman (1995) report that there is a close correlation between taking verbal risk and compensation and affective strategy use. On the other hand, risk-avoiders tend to minimize interactions, typically speak only when spoken to, and postpone L2 use till they are entirely convinced of its accuracy; in this way, they diminish opportunities to apply practice strategies and instead resort to strategies based on avoidance behaviour (cf. Si-Quing 1990; Komorowska 2002).

A review of the literature on the topic shows that researchers tend to be interested particularly in strategies and behaviours that promote risk-taking in lan-

guage learners, in conviction that it constitutes one of those personality features that condition more effective L2/FL learning. However, risk-taking (or its lack) and its influences on learner strategic behaviours cannot be considered in isolation from other personality traits and situational variables. Oxford and Ehrman (1995) notice, for instance, that risk-takers tend not to use highly structured, organized, metacognitive strategies, perhaps due to the fact that they are typically more extroverted than introverted. The researchers also observe that learners who tolerate ambiguities take more risks in L2 learning and that this inclination makes them more persistent. Such behaviours may, in turn, influence the frequency and number of strategies they tend to employ (cf. Ehrman and Oxford 1989).

Oxford and Ehrman (1995) also show that learners' readiness to accept risks appears to be strongly dependent on beliefs in their own efficacy and internal control, which again translates into their patterns of strategy use. Thus, for example, higher levels of anxiety about ambiguities diminish risk-taking abilities and reduce risk-taking-based strategic moves. The same effects are caused by low self-esteem and high inhibitions (Oxford 1999). Ehrman and Oxford (1990a) also notice introverts' diminished risk-taking in conversations which stems from the desire to avoid surprises. Thus, low risk-takers avoid strategies which are helpful in initiating and maintaining verbal interaction and contacts with L2 users. Introverted and risk avoiding students, though unwillingly, can however resort to affective strategies of self-encouragement in order to overcome their risk-avoidance-based inclinations (Oxford and Ehrman 1995). Finally, lack of natural risk-taking seems to be linked to low aptitude and cognitive rigidity, tendencies for self-criticism and fear of criticism from others (ibid.). This may suppress the development of the target language and the use of all types of strategies. Additionally, Ely (1986) and Tudor (1997) indicate that risk-taking may be suppressed if learners feel unsafe in their classrooms. Thus, the context of language learning, and especially formal L2 learning situations, can either promote or hinder risk-taking-related strategies.

2.3. Empathy

The construct of *empathy*, defined by Guiora *et al.* (1972, quoted by Brown 2000, p.153) as "a process of comprehending in which a temporary fusion of self-object boundaries permits an immediate emotional apprehension of the affective experience of another", is commonly known as "reaching beyond the self" and "putting yourself into someone else's shoes" (Brown 2000, p.153). Thus, empathetic people are aware of their own feelings and are able to identify with others' affective and cognitive states; they understand themselves and can empathize with others. Such abilities seem to condition successful interactions with other people and appear crucial in L2 learning, the ultimate goal of which is the attainment of communicative competence. Thus, empathetic people must possess and effectively use strategies which may facilitate L2 learning. However, there exists only rather intuitive,

although seemingly strong, support for the existence of positive correlations between empathy and L2 learning (cf. Arnold and Brown 1999).

In support of the claim, Ellis (1994) reports Guiora, Lane, and Bosworth's (1967) findings which show positive correlations between empathy and L2 proficiency as well as pronunciation accuracy. The results could suggest that good language learners may tend to be empathetic learners who know how to select and adopt those strategic behaviours which promote L2 learning success. What is more, their predisposition, and perhaps strategies, may also facilitate pronunciation development. However, in this case, the impact of empathy, or any other individual trait, on learner strategy use may not be impressive since there are few strategies for developing pronunciation; still, empathetic people may know how to use these few efficiently. Also, empathy seems to correlate highly with field dependence and extroversion; thus, it may determine learner willingness to use social strategies which are cooperative in nature, relate to tolerance and openness towards others, and promote interpersonal communication (cf. Naiman *et al.* 1978; Ehrman and Oxford 1990a,b; Arnold and Brown 1999; Brown 2000).

All in all, empathy may generate higher frequencies of more varied strategy use – particularly the use of communication, social, and affective strategies. Such conclusions are, however, still expectations rather than facts. In fact, Ellis (1994) mentions Guiora and his associates' studies in which either none of the earlier identified links were found, or the reported links were confirmed only for some languages. Finally, Naiman *et al.* (1978) found no significant relationships between empathy and L2 proficiency either, and they did not testify to its impact on second language learning success.

2.4. Anxiety

Anxiety, or as Scovel (1978, p.134) calls it, "a state of apprehension, a vague fear", is commonly associated with feelings of uneasiness, tension, self-doubt, frustration, or worry that can obstruct L2/FL learning most severely, both in informal and formal settings (Oxford 1999). Apart from some people's inborn tendencies to feel anxious and Heron's (1989, quoted by Arnold and Brown 1999, p.9) "archaic anxiety", or "repressed distress of the past", learners seem additionally prone to developing anxiety raised by having to learn and communicate often very personal feelings and opinions in new situations in another language, and interact with another culture (Brown 2000).

Bailey (1983) notices that language anxiety may evoke panic, self-pity, regression, anger, or escapist behaviour, which is certainly not conducive to appropriate strategy use. It can also be linked to learner competitiveness, fear of negative social evaluation or academic assessment, and lack of willingness to initiate conversations and communicate naturally (Horwitz *et al.* 1986; MacIntyre and Gardner 1989; 1991). Moreover, it links to culture shock (Oxford 1992), negative attitudes and beliefs, and wrong perception

of one's relationships with his/her teachers and peers (Young 1991). These may have a down-spiralling effect of worsening performance which causes more nervousness and worry, uses up energy needed for memory and intellectual processing, and does not allow the learner to concentrate on the task in hand (Arnold and Brown 1999). Thus, taking also into consideration close interrelationships between anxiety and such personality traits as shaky self-esteem, higher inhibition levels, and diminished risk-taking, high anxiety can be expected to negatively affect learner strategy use (*ibid.*). However, so far not many empirical studies have been devoted to linking anxiety specifically to particular language learning strategies.

Research shows that anxiety may have a negative effect on the whole language learning process and there is no single aspect that could not be influenced by it (e.g. language learning achievement, performance on proficiency tests, skills development, school grades, speaking and writing tasks, self-confidence, self-esteem) (Oxford 1999; Skehan 1989; Ellis 1994). MacIntyre and Gardner (1991) add that anxiety may disturb language acquisition, retention, and production. This may suggest that it may correlate negatively with the use of strategies which could otherwise facilitate the processes. Referring to Eysenck's (1979) work, the researchers also state that global (trait) anxiety worsens cognitive functioning and memory, and leads to avoidance-based behaviours.

Horwitz *et al.*'s (1986) study also shows the negative impact of anxiety upon learner strategy use; it shows that doing anxiety-raising tasks which involve listening and speaking, learners experience difficulties with retrieving items from memory as well as communicating with other learners. As Dakowska (2005, p.136) clarifies, this "feeling of communicative apprehension" may inappropriately and unproductively engage the cognitive energy that is needed to effectively perform communicative tasks. As a result, learners try to cope with problems by applying either over-studying strategies or avoidance-based strategies, attentional withdrawal from classroom activities, avoiding eye contact, and staying silent so as not to make mistakes (*cf.* MacIntyre and Gardner 1991; Dakowska 2005). Also Ehrman *et al.* (2003) find that anxious students resort to avoidance-based behaviours when faced with in- and out-of-class activities that can draw others' attention to themselves, and therefore often miss opportunities to experiment with varied strategic solutions to language learning problems.

Oxford and Ehrman (1995), drawing on Schmeck's 1988 work, add that learners who are extrinsically motivated and anxious have a *shallow* learning style, which is linked to their use of the strategy of repetitive rehearsal, or rote memory. Therefore, they seem less able, or unable, to transform the new material by using the strategies of analysis, synthesis, and personalization. This confirms Oxford and Ehrman's (1995) findings of negative correlations between their subjects' use of cognitive strategies and anxiety about self-esteem, competition, and outcomes, and between

memory strategies and anxiety about self-esteem. This also supports their findings of positive links between the use of cognitive, metacognitive, and compensation strategies and lack of anxiety.

Scovel (1978) and Oxford (1999), however, clarify that some anxiety can be facilitative, and seems essential for language learning success. In fact, many researchers agree that its optimal levels can strengthen learner concentration and motivation to act, study, and work. This suggests that some anxiety may be helpful in activating proper strategies in more appropriate ways, which seems especially relevant to intensive adult L2 learning (Ehrman and Oxford 1995). What is more, Oxford (1999) reports that optimal levels of anxiety are positively correlated with high language proficiency and self-confidence observed among good language learners (*cf.* Ehrman and Oxford 1995). Thus, optimal levels of anxiety may be positively associated with strategic behaviours displayed by good language learners – their patterns of use of different types of learning strategies, including affective strategies. This assumption seems to be confirmed by the results of other studies which indicate that optimal anxiety levels are positively correlated with good grades and oral production of difficult English structures (Oxford 1999).

Concluding, high anxiety may evoke avoidance behaviour in learners and lead to less frequent use of reduced numbers of all strategy types, especially strategies for social interaction and communication. In consequence, high anxiety can trigger inappropriate strategies that hinder learning (e.g. staying silent and passive, participating minimally in conversations, avoiding social and learning situations, responding only when asked, avoiding classes, avoiding communication or withdrawing from it as soon as possible) (*cf.* Aida 1994; Arnold 1999). High anxiety states may also negatively affect learners' use of cognitive, memory, metacognitive, and affective strategies. On the other hand, optimal, though not too low, levels of anxiety may be conducive to more appropriate and more frequent activation of a wider range of achievement-based strategies.

2.5. Inhibition (thick and thin ego boundaries)

Stevick (1976, quoted by Brown 2000, p.149) discusses a set of forms of individual alienation that influence language learning: (1) alienation between the critical me and the performing me, (2) alienation between my native culture and the target language culture, (3) alienation between me and the teacher, and (4) alienation between me and other students. Such feelings may hinder learning, though they are linked to the natural maturation processes of building defensive inhibitions to protect one's ego that continue far into adulthood. In fact, they weaken learner readiness to take risks and accept error making, which are necessary conditions of effective L2 development (Brown, 2000). They may also affect the functioning of what Krashen (1981) calls the learner's 'affective filter'.

Researchers tend to agree that inhibition has a negative impact on the process of L2 learning, and thus it must also affect learner strategic behaviours. This can be explained by referring to Guiora's 1972 concept of the 'language ego', which implies that people build boundaries around their language. The boundaries are soft and flexible in children, and therefore children use strategies spontaneously and interactively. However, they are hard and fixed in adults. This means higher levels of inhibition, which may lead adults to withdrawing from social contacts and suppressing social and communication strategy use. Due to the rigidity of those boundaries, heightened levels of inhibition may also prevent learners from effective use of affective strategies (Arnold 1999; Brown 2000).

Ehrman (1999) explains that people with thick ego boundaries tend to be meticulous, orderly and relatively unreceptive to new data; in fact, thick ego boundaries are correlated with the sensing, thinking, and judging personality-based learning styles on the Myers-Briggs Type Indicator. Ehrman and Oxford (1990a) find that sensing (perceiving the world in a factual and practical way) produces positive correlations with frequent use of concrete and multisensory memory strategies (e.g. imagery, physical response, mechanical tricks, structured reviewing, and plain rote memorization), cognitive strategies (e.g. repeating aloud and silently, recombining vocabulary to create new sentences, formally practising with sounds on tape, reasoning deductively, analyzing expressions), and metacognitive strategies (e.g. organizing the study for hard, systematic work; setting clear goals, planning for specific tasks, and linking new material with already known information). Negative links were reported for guessing and other compensation strategies, which may relate to sensing learners' low tolerance of ambiguity. Atypically, in the study, some of them tried to use affective strategies like relaxation, self-encouragement and humour to overcome frustration and take risks, but with effort. Furthermore, Thinking correlates with the use of cognitive strategies (e.g. analyzing, reasoning, and building L2 models) and metacognitive strategies (e.g. systematic planning and organizing of work, and self-evaluation), but not with the employment of social and affective strategies. Finally, Judging, related to the need for control, also activates metacognitive strategies (e.g. organizing and planning of paced study), cognitive strategies (e.g. drill-like repetition), and instrumentally-oriented use of social strategies. However, it links to difficulties in applying compensation strategies (e.g. using gestures, synonyms, circumlocution), and inferring meaning. In the discussed study, a small minority atypically tried to employ the affective strategy of encouraging themselves in order to take intelligent risks, however again with effort.

On the other hand, people with thin boundaries, for whom "thinking and feeling are not necessarily always distinct processes", trust their intuitions and creativity; these are related to the intuitive, feeling, and perceiving styles (Ehrman 1999:71-72). Ehrman and Oxford (1990a) find that thin boundaries mani-

festated in intuitive styles correlate positively with self-directed and inductive learning, global processing, searching for the 'big picture', guessing from context, taking risks, experimenting, and affective strategies that result in relaxation and support self-esteem. Atypically, in this study, some students used cognitive strategies (e.g. imposing structure on chaotic input, formally practising with sounds, drill repetition, analysis, reasoning); metacognitive strategies (e.g. planning, organizing, self-evaluating); mechanical memory, and social observation strategies. In the same study, feeling seemed to generate the fewest specific strategies of all kinds. Even social orientation, care for bonding and good interpersonal relations, typical of feeling subjects, did not influence the small number of specific social strategies, among which cooperative learning seemed crucial. The only cognitive strategy of analysis, used by some students, was rejected by over half of the feeling subjects. Finally, Ehrman and Oxford report that perceivers, who are comfortable with ambiguity, seem to willingly use compensation strategies (guessing and improvising), cognitive strategies (recombining, analyzing, skimming for the main idea), social strategies (for affiliation reasons) and affective strategies (humour, which they prefer most), but reject the metacognitive strategies of planning and organizing their learning. In fact, Oxford and Ehrman (1995, p.376) add that the compensation and affective strategies used on the *SILL* correlate with thin ego boundaries and, thus, their users are "highly flexible, sensitive, and able to deal creatively with unusual experiences".

Ehrman (1999) confirms that people with thick and thin ego boundaries use different approaches and strategies in order to learn. The former do not learn by osmosis; they prefer structured approaches to learning, use conscious strategies (e.g. analysis, drilling, using formal explanation), like working with language out of context, and dislike role-playing and more open-ended tasks with less or no prediction and control. On the other hand, people with thin ego boundaries are likely not to attach importance to pronunciation drilling and rely rather on "strategies of receptivity to outside influence" (Ehrman 1999, p.68). Ehrman stresses that they like learning with others and making associations between concepts and their own experiences, but seem unable to focus on problems and, thus, do not use analytic strategies, reflection, and forethought. They opt for random (non-linear) approaches to learning, unplanned learning opportunities, content-based learning, and focus on what is being said rather than on how it is done.

Summing up, research shows that increased inhibition and thicker ego boundaries may lead to learners having problems with the use of many communication, affective and social strategies in L2 learning. Inhibitions may also lie behind a strong need for control and activation of metacognitive, cognitive and memory strategies. On the other hand, lower inhibition and thinner ego boundaries seem to promote the development of communicative competence and enhance learner capabilities for self-directed learning, due to a

more active application of more varied strategies for language learning and use.

2.6. Self-esteem

The concept of *self-esteem* can be explained in terms of self-approval or disapproval reflected in the degree to which one perceives him-/herself as worthy, significant, and capable of achieving success, conveyed to others by overt behaviours (Coopersmith 1967, quoted by Brown 2000, p.145). Dakowska (2005, p.172) mentions four crucial factors determining self-esteem: "a sense of significance, competence, virtue, and the power to be in control of one's own life" and stresses that - when positive - self-image, as the conviction of one's own worth, may become "the key to success ... throughout life".

It is commonly known that any cognitive or affective undertaking, if it is to be accomplished successfully, requires some degree of worthiness that individuals ascribe to themselves, self-confidence, and belief in their own abilities. For example, Gardner and Lambert (1972) report strong influences of self-esteem on the whole venture of L2 learning and its ultimate success; Heyde (1979, quoted by Brown 2000) shows its positive impact upon learner performance on oral production tasks; Price (1991) reports that self-esteem is higher in successful than in unsuccessful L2 learners; MacIntyre *et al.* (1998, quoted by Brown 2000) stress the value and impact of self-confidence for learner willingness to communicate in an L2, and Oxford (1999) emphasizes that even highly anxious L2 learners with higher self-esteem can cope with their anxiety better; as a result, they perform better in the target language. Finally, Veronica de Andres (1999) demonstrates that activities enhancing child self-esteem generate better social relationships and use of strategies for supporting others, develop self-knowledge and self-understanding in the young learner, contribute to more effective acquisition of a second language, and enrich language to communicate ideas and express feelings.

Thus, research results allow for assuming that learners with higher self-esteem may be better able to apply strategies for more effective L2/FL learning and use. This seems especially relevant to the use of social strategies to cooperate with others and affective strategies to cope with one's own affective states. For example, Ehrman and Oxford (1990a) report that their learners activated affective strategies in order to maintain self-esteem. As the researchers stress in another study, such behaviours may influence the frequency and effectiveness of learner application of other strategy types, for example, cognitive strategies (Ehrman and Oxford 1995). Higher self-esteem can also link to higher motivation. As a result, it may produce increased involvement in L2 learning and trigger learner use of metacognitive strategies to coordinate the learning process. It can also encourage more risk-taking and evoke more positive affective and cognitive states, with a sense of security that ensures high quality learning (Seifert 1983). Finally, it can lead to more

flexible and willing experimentation with language learning strategies.

Komorowska (2002) adds that students with too low self-esteem often do not invest sufficient effort, which is necessary if one wants to succeed in language learning, since they do not believe they could achieve good results. This implies that they may be less able and/or less willing to approach the task strategically and efficiently manage their learning. Similarly, the expert notes that too high levels of self-esteem may diminish learner efforts and, in consequence, negatively affect his/her use of strategies.

Finally, it seems worth stressing that, as Wenden (1998) emphasizes, the learner's self-knowledge appears to determine his/her selection of learning goals, aims and criteria for assessing learning outcomes. Thus, learners with more positive self-efficacy beliefs tend to set more challenging objectives and do not give up if faced with learning difficulties. Also, Oxford and Ehrman (1995) notice that higher self-efficacy, or the internal control that determines how much effort and risk one can comfortably invest in L2 learning, is related to higher self-esteem. Ehrman and Oxford (1995) add that learners who believe in their abilities to learn languages well, achieve higher proficiency levels and tend to activate appropriate strategies for effective management of difficult situations.

2.7. Sensitivity to rejection

Larsen-Freeman and Long (1991, p.189) refer to the construct of *sensitivity to rejection* by calling it "the antithesis of risk-taking behavior" and, using Mehrabian's 1970 words, explain the concept as one's anticipation of the "negative reinforcing quality of others for himself". In other words, learners who are sensitive to rejection often expect a specific threat of negative evaluation and/or reaction from their teachers and fellow learners, especially in formal learning situations. This trait makes them particularly anxious. Thus, they may tend to rely on avoidance- rather than achievement-based behaviour and resort to avoidance strategies in L2 learning and use. So far, there has been little research on, and almost no evidence of, the links that could exist between sensitivity to rejection and language learners' use of particular types of strategies.

Naiman *et al.* (1978) hypothesize that sensitive learners may avoid active participation in class activities, which can result in less successful language learning. However, the researchers find no significant link between this construct and listening comprehension or imitation tasks. Still, this feature seems related to increased levels of inhibition, anxiety states, lower self-esteem, lower ambiguity tolerance, and weaker risk-taking. Therefore, sensitive learners may avoid risk-taking strategies in fear of negative evaluation from others and use few or no compensation and social strategies; even if they employ affective strategies, they may do so ineffectively. In this way, they may deprive themselves of possibilities to obtain more input, produce more output, form and test hypotheses, practise the new language, and experiment with a

number of learning strategies. This may also influence their cognitive, memory, and metacognitive strategy employment. However, more research is needed in order to clarify these issues.

Conclusions

In this series of articles an attempt has been made to explore the literature on SLA and show that individual learners, characterized by specific cognitive styles and personality traits, cope with L2/FL learning and use in different ways, and activate different types of strategies with differing frequencies. They also succeed differentially taking into consideration specific aspects of this complex task. The ways in which they handle language learning and employ learning strategies to cope with the process seem to be determined by age-related characteristics and remain under intricate influences of a number of individual factors, both cognitive *and* affective in nature. Some of these relationships have been reported in a number of research studies, and their impact on the process of language learning and strategy use seems strong and obvious; other links appear to be weak and rather intuitive in nature. Thus, they need further exploration.

The outcomes discussed in the articles bear implications not only for further research on issues related to learner strategies and individual differences, as well as language learning success or failure; their significance relates to practical solutions to language teaching and learning problems in and beyond school. As has been shown, a good understanding of individual learners, their cognitive styles and affective traits, may prove vital to an appropriate understanding of their current choices and application of learning strategies employed to cope with language learning tasks of different types. Such knowledge can, in turn, be of key value to a better understanding of learners' strengths and limitations. Moreover, it can enable both teachers and learners to find good solutions to learning problems and overcome learning difficulties. As intervention research shows, despite the influence of certain inborn, natural preferences and inclinations of individual learners to either choose inappropriate strategies or avoid specific strategic moves on certain occasions, teachers can teach, or train, their learners how to employ and when to apply effective strategies for language learning and use. Thus, thanks to well-informed, intentional strategy training individual learners can enrich their natural repertoires of strategies by learning about new and efficient strategic behaviours, and by applying effective strategies more consciously and purposefully.

References:

1. Aida Y. (1994), Examination of Horwitz, Horwitz and Cope's construct of foreign language anxiety: The case of students of Japanese. *Modern Language Journal*, 78, pp. 155-168.
2. Arnold J. (ed.). (1999), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge.
3. Arnold J. and Brown H.D. (1999), A map of the terrain. In: J. Arnold (ed.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 1-24.
4. Bailey K.M. (1983), Competitiveness and anxiety in adult second language learning: Looking at and through the diary studies. In: Seliger, H.W. and M.H. Long (eds.). *Classroom Oriented Research in Second Language Acquisition*. Newbury House, Rowley, MA, pp. 67-102.
5. Beebe L.M. (1983), Risk-taking and the language learner. In Seliger, H.W. and M.H. Long (eds.). *Classroom-oriented Research in Second Language Acquisition*. Newbury House, Rowley, MA, pp. 39-66.
6. Brown H.D. (2000), *Principles of Language Learning and Teaching*. 4th ed. Pearson Education, Longman, White Plains, NY.
7. Chesterfield R. and Chesterfield K.B. (1985), Natural order in children's use of second language learning strategies. *Applied Linguistics* 6, pp. 45-59.
8. Cook V. (1996), *Second Language Learning and Language Teaching*. Edward Arnold, London.
9. Dakowska M. (2005), *Teaching English as a Foreign Language. A Guide for Professionals*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
10. Damasio A. (1994), *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*. Avon: New York.
11. Dąbrowska M. (2007), *Strategies of Foreign Language Learning and Use: the Educational Value of Strategy Training in Teaching English to Adult Learners*. An unpublished Ph.D. Dissertation written under the supervision of Professor Hanna Komorowska. The Institute of English Studies, Warsaw University.
12. De Andres V. (1999), Self-esteem in the classroom or the metamorphosis of butterflies. In: J. Arnold (ed.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 87-102.
13. Dornyei Z. (2005), *The Psychology of the Language Learner*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.
14. Ehrman M. (1996), *Understanding Second Language Learning Difficulties*. Sage Publications, Thousand Oaks, CA.
15. Ehrman M. (1999), Ego boundaries and tolerance of ambiguity in second language learning. In: J. Arnold (ed.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 68-86.
16. Ehrman M. and Oxford R. L. (1989), Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies. *The Modern Language Journal*, 73(1), pp. 1-13.
17. Ehrman, M. and Oxford R. L. (1990a), Adult language learning styles and strategies in an intensive training setting. *Modern Language Journal* 74(3), pp. 311-327.
18. Ehrman M. and Oxford R. L. (1990b), Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adults' language learning strategies. *Modern Language Journal* 73, pp. 1-13.

19. Ehrman M. and Oxford R. L. (1995), Cognition plus: Correlates of adult language proficiency. *Modern Language Journal* 79, pp. 67-89.
20. Ehrman M., Leaver, B.L, and Oxford R. L. (2003), A brief overview of individual differences in second language learning. *System*, 31, pp. 313-330.
21. Ellis R. (1994), *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press, Oxford.
22. Ely C. (1986), An analysis of discomfort, risk-taking, sociability, and motivation in the L2 classroom. *Language Learning*, 36(1), pp. 1-25.
23. Fontana D. (1981), *Psychology for Teachers*. (2nd ed.). The British Psychological Society, Leicester.
24. Gardner R.C. and MacIntyre P.D. (1993), On the measurement of affective variables in second language learning. *Language Learning*, 43(2), pp. 157-194.
25. Horwitz E.K., Horwitz M. and Cope J. (1986), Foreign language classroom anxiety. *Modern Language Journal*, 70, pp. 125-132.
26. Komorowska H. (2002), *Metodyka Nauczania Języków Obcych*. Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
27. Krashen S. (1981), *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Pergamon Press, Oxford / New York.
28. Krashen S. (1985), *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman, London.
29. MacIntyre P.D. and Gardner R.C. (1989), Anxiety and second language learning: towards a theoretical clarification. *Language Learning*, 39(2), pp. 251-275.
30. MacIntyre P.D. and Gardner R.C. (1991), Language anxiety: Its relationship to other anxieties and to processing in native and second languages. *Language Learning*, 41, pp. 513-534.
31. Naiman N., Frohlich M., Stern, H.H. and Todesco A. (1996), *The Good Language Learner*. Modern Languages in Practice: 4. Multilingual Matters. The Ontario Institute for Studies in Education.
32. Oxford R.L. (1992), Who are your students? A synthesis of foreign and second language research on individual differences with implications for instructional practice. *TESL Canada Journal*, 9, pp. 30-49.
33. Oxford R.L. (1999), Anxiety and the language learner: New insights. In: J. Arnold, (ed.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 58-67.
34. Oxford R.L. (2002), Language Learning Strategies in a Nutshell: Update and ESL Suggestions. In: Richards, J.C. and Renandya W.A. (eds.) *Methodology in Language Teaching*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 124-132.
35. Oxford R.L. and Ehrman M. (1993), Second language research on individual differences. *Annual Review of Applied Linguistics* 13, pp. 188-205.
36. Oxford R.L. and Ehrman M. (1995), Adults' Language Learning Strategies in an Intensive Foreign Language Programme in the United States. *System* 23(3), pp. 359-386.
37. Price M.L. (1991), The subjective experience of foreign language anxiety interviews with high-anxious students. In: E.K. Horwitz and D.J. Young (eds.). *Language Anxiety: from Theory and Research to Classroom Implications*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, pp. 101-108.
38. Rubin J. (1987). Learner strategies: Theoretical assumptions, research, history, and typology. In: Wenden A.L. and Rubin J. (eds.), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge, pp. 15-30.
39. Scovel T. (1978), The effect of affect on foreign language learning: A review of the anxiety research. *Language Learning*, 28, pp. 129-142.
40. Seifert K. (1983), *Educational Psychology*. Houghton Mifflin Company.
41. Si Quing C. (1990), A study of communication strategies in interlanguage production by Chinese EFL learners. *Language Learning* 40(2), pp. 155-187.
42. Skehan P. (1989), *Individual Differences in Second Language Learning*. Edward Arnold, London.
43. Stevick E.W. (1999), Affect in learning and memory: from alchemy to chemistry. In: J. Arnold (ed.), *Affect in Language Learning*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 43-57.
44. Strong M. (1983), Social styles and second language acquisition of Spanish-speaking kindergartners. *TESOL Quarterly* 17, pp. 241-258.
45. Tudor I. (1997), *Learner-centredness as Language Education*. Cambridge University Press, Cambridge.
46. Wenden A.L. (1987a), Conceptual Background and Utility. In: Wenden A. L. and Rubin J. (eds.), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge, pp. 3-13.
47. Wenden A.L. (1987b), How to Be a Successful Language Learner: Insights and Prescriptions from L2 Learners. In: Wenden A.L. and Rubin J. (eds.), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge, pp.103-117.
48. Wenden A.L. (1998), Metacognitive Knowledge and Language Learning. *Applied Linguistics* 19(4), pp. 515-537.
49. Wenden, A.L. and J. Rubin J. (eds.), (1987), *Learner Strategies in Language Learning*. Prentice Hall, Cambridge.
50. Young D.J. (1991), Creating a low-anxiety classroom environment: What does language anxiety research suggest? *Modern Language Journal*, 75(4), pp. 426-438.

CZĘŚĆ II. WDROŻENIA**RECENZJA KSIĄŻKI ANNY BŁASIAK I EWY DYBOWSKIEJ: „WYBRANE ZAGADNIENIA PEDAGOGIKI RODZINY” WYŻSZA SZKOŁA FILOZOFICZNO-PEDAGOGICZNA „IGNATIANUM” WYDAWNICTWO WAM, KRAKÓW 2010**

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 155-156

Beata Wołosiuk

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Prezentowana publikacja omawiająca prawidłowe funkcjonowanie rodziny wraz z zachodzącymi w niej zmianami, dotyczy bardzo istotnych i aktualnych zagadnień. Rodzina jest najbardziej powszechnym środowiskiem życia i wychowania człowieka. Odgrywa bardzo ważną rolę w rozwijaniu osobowości dziecka. To w rodzinie następuje przekazywanie wartości, światopoglądu oraz kształtowanie postaw dziecka. Więzy między dzieckiem a jego rodzicami oraz rodzeństwem mają ogromny wpływ na wszechstronny rozwój wychowanka. Jak słusznie zauważają redaktorzy książki, współczesne zainteresowanie rodziną i jej funkcjonowaniem wzrasta, ponieważ obecnie w środowisku tym następuje wiele zmian, związanych z przeobrażeniami cywilizacyjnymi społeczeństwa.

Analizowana książka składa się z czterech części. Część pierwsza – *Wyzwania pedagogiki rodziny* – prezentuje kondycję i sytuację polskiej rodziny. Szczególną uwagę zwrócono na przemiany mające miejsce w rodzinie, które są spowodowane procesem globalizacji, zmianami ekonomicznymi i społeczno-kulturowymi w całym współczesnym świecie. Część pierwsza rozpoczyna się analizą pedagogiki rodziny, która jest postrzegana jako subdyscyplina pedagogiki powiązana z pedagogiką społeczną i opiekuńczą, teorią wychowania, dydaktyką, historią wychowania. Wskazano na praktyczne i normatywne zadania pedagogiki rodziny. Słusznie zauważono, że nie można dokonać diagnozy aktualnego stanu bez poznania przemian zachodzących w rodzinie w minionych epokach. W związku z tym ukazano w kolejnym rozdziale pierwszej części przemiany życia rodzinnego na przestrzeni dziejów. Część pierwszą kończy szczegółowa analiza aktualnej sytuacji rodziny, a zwłaszcza przemian w niej zachodzących. Niepokój może budzić zdaniem Norberta Pikuly wzrost liczby separacji, rozwodów, rodzin niepełnych i związków kohabitacyjnych. Uważa on (s.56), że ubóstwo i trudne warunki życia mają wpływ na rozbięcie rodzin. Autor słusznie zauważa, że kultura masowa stanowi realne niebezpieczeństwo dla pełnienia przez rodzinę funkcji wychowawczych. Media w sposób znaczący wpływają na rozpowszechnienie

nowych modeli i wzorów życia, umniejszając wartość życia rodzinnego, zniechęcając do małżeństwa i pełnienia ról rodzinnych, afirmując postawy konsumpcyjne i hedonistyczne. Można zgodzić się z autorem, że obecnie często obserwujemy zjawisko przerzucania obowiązków rodzicielskich na instytucje. Jaka podkreśla N. Pikula, chociaż obecnie liczba zawieranych małżeństw zmniejszyła się w ostatnich latach o ponad 30% i rodzi się mniej dzieci, to optymizm może budzić fakt, że rodzina pozostaje dla Polaków największą wartością.

Część druga prezentowanej publikacji – *Rodzina środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym* – składająca się z pięciu rozdziałów, ukazuje najważniejsze czynniki wpływające na jakość procesu wychowania w rodzinie. Anna Błasiak szczegółowo przedstawia funkcje rodziny w zmieniającej się rzeczywistości. Wskazuje na podstawowe cechy charakteryzujące zdrową i silną rodzinę (s.101): oddanie się wzajemne małżonków, wspólne spędzanie czasu, właściwą komunikację, silne zaangażowanie religijne, otwartość w wyrażaniu uczuć i potrzeb, zdolność do rozwiązywania trudnych sytuacji. Autorka słusznie zauważa, że środowisko rodzinne w sposób najpełniejszy realizuje i stymuluje potrzeby rozwojowe młodego człowieka, czego nie jest w stanie uczynić żadna inna instytucja. Następnie szczegółowo zostało omówione rodzicielstwo i jego znaczenie dla procesu wychowania dziecka. Zwrócono uwagę, że powołanie rodzicielskie jest wspólne dla obojga rodziców, jednak kobieta i mężczyzna realizują je w odmienny sposób. Trafnie podkreślono znaczenie więzi i atmosfery rodzinnej dla tworzenia się tożsamości młodego człowieka. Rodzina – jak zauważono – w największym stopniu wychowuje przez codzienne życie, przy czym istotne jest, aby zachować właściwe proporcje między problemami materialnymi a psychicznymi i duchowymi. W kolejnym rozdziale pokazano, w jakim stopniu struktura rodziny wpływa na proces wychowania dzieci i młodzieży. Część drugą kończą rozważania dotyczące rodziny w ujęciu Kościoła katolickiego. Autor rozdziału, Jan Kocłęga podkreśla, że bez wskazania (s. 165) na Chrystusa jako Tego,

który na powrót zjednoczy i uleczy rany zadane rodzinie, rozkład i upadek wszelkich wartości może stać się nieunikniony.

W trzeciej części, zatytułowanej *Wybrane aspekty procesu wychowania w rodzinie*, autorzy zgodnie podkreślają, że chociaż człowiek przez całe życie jest pod wpływem wielu środowisk, to jednak rodzinie należy przypisać największe znaczenie dla jego rozwoju. Grzegorz Grzybek wskazuje na rodzinę jako szczególne miejsce rozwoju osobowości etycznej. Natomiast Jacek Waligóra podkreśla (s.213), że nigdy nie dojdzie do pełnego rozwoju osobowości religijnej dziecka, jeśli nie będzie odpowiednich relacji wewnątrzrodzinnych. Następnie Jacek Goleń porusza ważny problem wychowania seksualnego w rodzinie.

Prezentowaną publikację kończy część pt. *Działania profilaktyczne i pomocowe w pracy z rodziną i w rodzinie*. Autorzy czwartej części przedstawiają propozycje pomocy rodzinie, która znalazła się w trudnej sytuacji. Ewa Dybowska słusznie zwraca uwagę, że interwencja w rodzinie powinna być poprzedzona rzetelną diagnozą, która jest podstawą do zaplanowania programu pomocy. W związku z tym celowe wydaje się przedstawienie strategii i zasad diagnozy pedagogicznej. W następnym artykule, jako propozycja rozwiązywania konfliktów została omówiona mediacja rodzinna. Ciekawym rozwiązaniem

wyduje się również koncepcja *Szkoły dla Rodziców i Wychowawców*, gdzie szczególną uwagę należy zwrócić na umiejętny sposób porozumiewania się z drugim człowiekiem i samym sobą. Inną propozycją rozwiązania sytuacji problemowej może być metoda *Spotkanie Rodzinne* przedstawiona przez współredaktorke omawianej publikacji – Ewę Dybowską. Ostatni rozdział został poświęcony roli kuratora sądowego w pracy z rodziną.

Mimo, że dostrzegamy obecnie przejawy kryzysu rodziny, to rodzina wciąż odgrywa największą rolę w kształtowaniu i przekazaniu naczelných wartości i podstawowych zasad współżycia między ludźmi. Jest ona najważniejszym ich przekazicielem. Dlatego prezentowana publikacja wydaje się być niezwykle aktualna. Polecając omawianą monografię uwadze czytelników należy podkreślić, że powstała ona w oparciu o wnikliwe dociekania natury teoretycznej, ale również można w niej znaleźć praktyczne rozwiązania. Z tego względu książkę warto polecić nie tylko pracownikom naukowym, studentom, ale także osobom na co dzień wykorzystującym dotychczasowe osiągnięcia pedagogiki i innych nauk społecznych w swojej pracy zawodowej. Może ona stanowić inspirację do poszukiwań nowych rozwiązań przy tworzeniu kolejnych programów pomocy rodzinie.

PART II. PRACTICE IMPLEMENTATIONS

REVIEW OF THE BOOK BY ANNA BŁASIAK AND EWA DYBOWSKA: “WYBRANE ZAGADNIENIA PEDAGOGIKI RODZINY” [SELECTED ISSUES FROM FAMILY PEDAGOGY] Jesuit University of Philosophy and Education “Ignatianum” Publishing House WAM, Cracow 2010

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 157-158

Beata Wołosiuk

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Presented publication concerning the proper functioning of the family along with occurring changes deals with very essential and current issues. The family is the most common environment of human life and upbringing. It plays the crucial role in the development of the child's personality. It is in the family where the values and world view are handed down and the child's attitudes are shaped. The bonds among the child, its parents and the siblings have immense influence on the comprehensive development of the child. As the editors of the book rightly pointed out, the contemporary interest in the family and its functioning increases because currently there are many changes taking place in that environment, changes which are connected with civilizational transformations of the society.

Analysed book consists of four parts. The first one – *The Challenges of the Family Pedagogy* – presents the condition and situation of the Polish family. A special attention was drawn to the transformations taking place in the family which are caused by the globalization process, economic and socio-cultural changes in the whole contemporary world. The first part starts with the analysis of the family pedagogy which is perceived as the sub-discipline of pedagogy connected with social and child care pedagogy, theory of education, didactics, history of education. Practical and normative objectives of the family pedagogy was pointed out. It was rightly noticed that the diagnosis of the current condition cannot be made without learning about the changes which took place in the past epochs. With respect to that fact in the next chapter of the first part there were presented the transformations of the family life throughout the centuries. The first part ends with the detailed analysis of the current situation of the family, particularly the occurring changes. According to Norbert Piłkuła there may be concern about the increase in the number of separations, divorces, incomplete families and cohabitant relationships. He believes (p. 56) that the poverty and hard living conditions cause families to split. The author rightly points out that the mass culture poses real threat to the educational functions of the family. The

media in a significant way influence the popularization of new models and patterns of life, downgrading the value of the family life, discouraging from marriage and performing family roles, approving consumerist and hedonistic attitudes. One can agree with the author that currently we observe the phenomenon of shifting family duties onto institutions. As N. Piłkuła stresses, although the number of currently contracted marriages has decreased by 30% in recent years and fewer children are born, the grounds for optimism is the fact that the family remains the greatest value for the Poles.

The second part of the presented publication – *Family as the Care and Educational Environment* – comprising of five chapters, shows the most significant factors influencing the quality of the educational process in the family. Anna Błasiak presents in detail the function of the family in the changing reality. She points to the essential features characterizing the healthy and firm family (p. 101): mutual dedication of the spouses, spending time together, proper communication, strong religious commitment, openness in expression of feelings and needs, ability to solve difficult situations. The author rightly points out that the family environment the most completely fulfils and stimulates the developmental needs of the young man, which cannot be done by any institution. Next, the author discusses in detail the parenthood and its significance for the process of the child upbringing. It was pointed out that the parental vocation is common for both parents, however both the woman and the man fulfil it differently. The importance of the family bonds and atmosphere for shaping the identity of the young man was rightly stressed. The family – as was pointed out – in the highest degree brings up through everyday life, at the same time it is crucial to keep the right proportions between material problems and psychological and spiritual ones. In the next chapter it was showed to what extent the structure of the family influences the educational process of the children and teenagers. The second part ends with the discussion concerning the family from the perspective of the Catholic Church. The author of the chapter, Jan Ko-

clęga, stresses that without indicating (p. 165) Christ as the One who will re-unite and heal the wounds inflicted on the family, the disintegrating and the fall of all the values may become inevitable.

In the third part, titled *Selected Aspects of the Educational Process in the Family*, the authors unanimously stress that although the man throughout all his life is under the influence of many environments, it is the family which carries the most significance for his development. Grzegorz Grzybek points to the family as the special place of the development of ethical personality. Jacek Waligóra, on the other hand, stresses (p. 213) that the full development of the religious personality of the child will never be possible without adequate inter-family relations. Afterwards Jacek Goleń raises important issue of sexual education in the family.

Presented publication ends with the part titled *Preventive and Supportive Actions in Work with the Family and in the Family*. The authors of the fourth part present suggestion of support for the family which is in a difficult situation. Ewa Dybowska rightly draws attention to the fact that the intervention in the family should be preceded with thorough diagnosis which is the ground for planning the support programme. With respect to this fact it seems appropriate to present the strategy and principles of pedagogical diagnosis. In the following chapter, family mediation

was presented as a suggested conflict solution. An interesting idea is also the concept of *The School for Parents and Tutors*, where special attention should be directed to the competent way of communication with another man and oneself. A different suggestion of solving a problem may be *The Family Meeting* method which is presented by the co-editor of the discussed publication – Ewa Dybowska. The final chapter was devoted to the role of the court-appointed guardian in the work with the family.

Despite the fact that we currently observe the symptoms of family crisis, it is the family which plays the crucial role in shaping and handing down chief values and essential principles of co-existence among people. Family is the most significant transferor. Therefore the presented publication seems to be extremely current. Recommending the discussed monograph to the attention of the readers it has to be stressed that it came into existence on the basis of thorough theoretical inquiries, one can however find practical solutions in it. Taking it into consideration, the book is worth recommending to scientific researchers and students, but also to people who use current achievements of pedagogy and other social sciences in their professional work. It can be the source of inspiration for the search of new solutions when creating the family support programmes.

RECENZJA KSIĄŻKI KS. MARCINA GOŚCIKA I DR. WIESŁAWA ROMANOWICZA: „AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNA MŁODZIEŻY PRAWOSŁAWNEJ NA LUBELSZCZYŹNIE”

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 159-160

Dorota Tomczyszyn

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Ks. Marcin Gościk i dr Wiesław Romanowicz są autorami pozycji: „Aktywność społeczno-religijna młodzieży prawosławnej na Lubelszczyźnie” wydanej w 2010 roku w Białej Podlaskiej. Książka uzyskała pozytywną recenzję znanego antropologa, socjologa, pracownika KUL dr hab. Adama Szafrąńskiego. Treść zasadniczą poprzedzają słowa wdzięczności Prawosławnego Arcybiskupa Lubelskiego i Chełmskiego Abła za ukazanie się książki, kierowane do autorów.

Książkę tworzy pięć rozdziałów podzielonych na dwie części, w sumie składa się z 200 stron. W pierwszej części, autorstwa dr. Wiesława Romanowicza, zarysowano dzieje prawosławia na Lubelszczyźnie, odniesiono się do analizy wyników badań terenowych przeprowadzonych w środowisku młodzieży prawosławnej na Lubelszczyźnie.

Autorem drugiej części jest ks. Marcin Gościk. Istotę jej stanowi charakterystyka funkcjonowania Bractwa Młodzieży Prawosławnej w Polsce, a także prezentacja jego działalności, ze szczególnym uwzględnieniem Diecezji Lubelsko-Chełmskiej.

Cennym materiałem, bogatym w teksty źródłowe, ale i pełnym natchnienia pisarskiego jest zarys historii prawosławia, który poprzedza charakterystykę wyników badań młodzieży.

Autor początków właściwej działalności Cerkwi w międzyczeczu Wieprza i Bugu, zarówno w wymiarze przestrzennym jak i pastoralnym upatruje w X wieku, w utworzeniu biskupstwa we Włodzimierzu Wołyńskim i działalnością apostoła Rusi, księcia kijowskiego Włodzimierza Wielkiego. Pierwszym w historii prawosławia na Lubelszczyźnie biskupem i zarządcą diecezji ursuskiej był Joasaf I (Józef I), sprawujący urząd w latach 1205-1223.

Książę Daniel ufundował w Chełmie cztery cerkwie, w tym wspaniałą sobór ku czci Bogarodzicy na Górze Chełmskiej, który stał się katedrą biskupów chełmskich. Tutaj właśnie umieszczono cudowną Chełmską Ikonę Matki Boskiej, która w X w. przywieziona została na Ruś z Konstantynopola i stała się największą świętością Chełmszczyzny. Pierwszym biskupem, który objął stolicę chełmską był biskup Iwan. W XV i XVI w. Kościół prawosławny w Rzeczypospolitej zaczął tracić swoje prawa i wpływy. W XVI wieku powołano w Chełmie biskupstwo katolickie i rozpoczął się proces polonizacji i katolicyzacji miejscowej ludności. W latach 1596-1620 i 1656-1875 kościół wschodni na ziemiach zajmowanych obecnie

przez diecezję lubelsko-chełmską miał charakter unicki. W roku 1875 nastąpiło oficjalne połączenie chełmskiej diecezji unickiej z Kościołem prawosławnym. Na skutek różnych przepisów, ukazów, w XIX i na początek XX wieku nastąpiła migracja ludności prawosławnej z opisywanych terenów. Przypuszcza się, że tylko ok. 10% prawosławnych wiernych pozostało w swoich miejscowościach, wielu po działaniach wojennych wróciło w rodzinne strony. Generalnie władze państwowe w okresie międzywojennym pozwoliły na funkcjonowanie tylko 4 parafii prawosławnych w całym powiecie białskim, przy 38 parafiach katolickich. Ponadto w 1938 roku nastąpiła akcja burzenia cerkwi. Doliczono się, że zburzeniu uległo ok. 150 świątyń prawosławnych. W 1940 roku reaktywowano diecezję chełmsko-podlaską, której zwierzchnikiem został wybitny uczony ukraiński prof. Iwan Ohijenko – arcybiskup Hlorion. Jednak okres wojny spowodował wiele zniszczeń i tragedii. Po II wojnie światowej w wyniku akcji "Wisła" w 1947 roku kilkadziesiąt tysięcy wyznawców prawosławia zostało wywiezionych na Ziemię Odzyskane. Po powrocie z wysiedlenia części wyznawców prawosławia zaczyna się okres kolejnego odradzania się Kościoła prawosławnego na Lubelszczyźnie. Przełomowym momentem okazał się rok 1989, kiedy restytuowano prawosławną diecezję lubelsko-chełmską. Objęła ona historyczne tereny Lubelszczyzny. Na jej czele stanął biskup Abel, a siedzibę diecezji umieszczono w Lublinie.

Obecnie według autorów „diecezja dzieli się na 5 dekanatów: białski, chełmski, lubelski, terespolski i zamojski, posiada 31 parafii, 5 filii. Na terenie diecezji znajduje się monaster męski w Jabłecznej, męski dom zakonny w Kostomłotach i klasztor żeński w Turkowicach. W ostatnich latach wybudowano kilka nowych świątyń, a kilkanaście odremontowano. Obecnie jest czynnych 48 cerkwi i ok. 270 cmentarzy. Rozwija się ruch pielgrzymkowy, powstają centa kultury prawosławnej” (Gościk, Romanowicz, 2010, s. 23).

Drugi rozdział to prezentacja religii i religijności w świadomości młodzieży. W założeniach metodologicznych badań dr W. Romanowicz upatruje cel pracy jako prezentację wyników badań sondażowych ukazujących specyfikę religijności młodzieży prawosławnej. Autor miał tu na myśli przedstawienie poziomu religijności, stosunku do podstawowych norm moralnych i roli tradycji, jako podstawowych czynników identyfikujących młodzież z daną grupą wyznaniową. Pomi-

mo, że nieprofesjonalnemu czytelnikowi mogło brakuć definicji religijności, które umieszczono dopiero w dalszej części pracy, autor szczegółowo ukazał parametry religijności poprzez różne opracowania teoretyczne. Autor postawił sobie 9 problemów szczegółowych, w wyniku sondażu ilościowego i przy zastosowaniu autorskiej ankiety przebadał 105 respondentów.

Autor wskazał, że występuje wysoki poziom autodeklaracji wiary. Znaczącą większość badanych stanowią osoby wierzące (68,2% kobiet i 73,2% mężczyzn) i głęboko wierzące (29,4% kobiet i 19,2% mężczyzn). Badana młodzież w 54% opiera swoją wiarę na tradycji, która jest przekazywana i pielęgnowana przez rodzinę i Kościół, a dla pozostałej młodzieży - 46%, podstawą zaangażowania się religijnego i trwanie w wierze zapewniają indywidualne przemyślenia i doświadczenia życiowe. Badana młodzież uznała ciągłość i niezmienność tradycji za element, który najbardziej oddaje istotę prawosławia. Autor prezentuje konkluzje dotyczące badań: religijność dla młodzieży prawosławnej stanowi zasadniczy element samoidentyfikujący. Potwierdzeniem tej tezy jest niechęć ok. 70% badanych do zmian w sferze języka i kalendarza liturgicznego oraz wysoki wskaźnik - 62,2% utożsamień z „prawosławnym chrześcijaninem”. Wyraźnie widać, że młodzi definiują siebie przez fakt przynależności do konkretnego wyznania. Młodzież prawosławna silnie utożsamia się z Kościołem jako instytucją, która pełni funkcje nie tylko religijne, lecz także kulturalno-społeczne. Młodzież rozumie istotę tradycji religijnej i wskazuje na ciągłość i niezmienność prawosławia, jako ważnego i istotnego elementu charakteryzującego prawosławie. Tak silny związek młodzieży z tradycją i chęć jej zachowania znamionuje ludowy oraz instytucjonalny wymiar religijności badanej młodzieży (Gościk, Romanowicz, 2010, s. 68-69).

W rozdziale trzecim skoncentrowano się na socjologicznym i etycznym wymiarze religijności. Dr W. Romanowicz odwołuje się do poglądów M. Ossowskiej i J. Mariańskiego. Autor stwierdza, że badana młodzież w większości uważa, iż kryterium dobra i zła powinny wyznaczać prawa Boże. Podsumowując należy stwierdzić, że młodzież prawosławna w porównaniu z rówieśnikami katolickimi deklaruje mniejszą akceptację usprawiedliwienia wybranych zachowań moralnych oraz bardziej akceptuje ogólne normy moralne określone w Dekalogu (Gościk, Romanowicz, 2010, s. 101).

Autorem kolejnych rozdziałów jest ks. Marcin Gościk, który w ciekawy i naukowy sposób wprowadza czytelnika w cele, założenia funkcjonowania Bractwa Młodzieży Prawosławnej. Omawia formy aktywizacji i działalności młodzieży poprzez pielgrzymki, obozy, działalność wydawniczą, społeczną, kulturalną i sportową. Szczególne jednak znaczenie posiada prezentacja aktywności Bractwa Młodzieży Prawosławnej w Diecezji Lubelsko-Chełmskiej. Autor jest jak najbar-

dziej upoważniony do prezentacji działalności BMP, gdyż obecnie, od 2006 r., pełni funkcję opiekuna duchowego Bractwa Młodzieży Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej. Ks. Marcin Gościk wskazuje, że pierwsze ośrodki Bractwa terenów dzisiejszej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej sięgają pierwszej połowy lat 80-tych w Białej Podlaskiej i Lublinie.

Tutaj autor malowniczo opisuje organizację i przebieg czterech pieszych pielgrzymek: do Chełma, Turkowic, Kostomłot oraz na Świętą Górę Grabarkę oraz licznych pielgrzymek zagranicznych. BMP aktywizuje się poprzez szeroko rozumianą działalność kulturalną. W Diecezji Lubelsko-Chełmskiej młodzież organizuje koncerty muzyki cerkiewnej, zabawę noworoczną, choinki, konkursy, spotkania świąteczno-noworoczne, obchody Światowego Dnia Młodzieży Prawosławnej, turnieje sportowe oraz wiele innych lokalnych inicjatyw. Autor stwierdza: „organizowanie choinek dla najmłodszych, wspólne kolędowanie po rozrzuconych w znacznej odległości od siebie domach, wymaga wiele wysiłku i poświęcenia, ale przynosi jeszcze więcej radości.” (Gościk, Romanowicz, 2010, s. 163). Mnie, jako czytelnika szczególnie inspiruje odkrywczo sklepik bractwa oraz jego działalność internetowa i wydawnicza. Podsumowując rozdział ks. Marcin Gościk sugeruje, że BMP poprzez działalność promuje myśl św. Serafima Sarowskiego: „Zdobądź pokój wewnętrzny, a wielu wokół ciebie się nawróci”.

Publikacja jest niestandardowa. Zawiera poprawny metodologicznie materiał badawczy w postaci religijności młodzieży prawosławnej i działalności BMP, a zarazem wspina się na wyżyny analiz duchowych ukazując znaczenie działalności BMP. Niezaprzeczalnie służą temu celowi wypowiedzi samych uczestników bractwa oraz, co chciałabym szczególnie podkreślić, bogaty materiał fotograficzny obrazujący formy działalności BMP. Już sama strona tytułowa M. Lecha wzbudza pozytywne emocje i zachęca do otworzenia książki. Przy wysokiej klasy naukowych analizach autorzy w interesujący sposób prowadzą czytelnika poprzez arkana prawosławia. Religijność i działalność młodzieży prawosławnej ukazana w publikacji stanowi pionierski opis dotyczący terenu Lubelszczyzny. Być może czytelnik czuje niedosyt analiz teoretycznych, krystalizacji definicji, poglądów naukowych, jednak wydaje się, że taka koncepcja pracy wypukla jej praktyczny charakter. Zachęcam wszystkich zainteresowanych omawianą problematyką do spotkania się z rozważaniami autorów zamieszczonych w publikacji: „Aktywność społeczno-religijna młodzieży prawosławnej na Lubelszczyźnie”.

Literatura:

1. Gościk M., Romanowicz W. (2010), *Aktywność społeczno-religijna młodzieży prawosławnej na Lubelszczyźnie*, Biała Podlaska, s.23.

THE REVIEW OF THE BOOK BY THE REVEREND MARCIN GOŚCIK AND WIESŁAW ROMANOWICZ, Ph.D. TITLED "SOCIAL AND RELIGIOUS ACTIVITY OF ORTHODOX YOUTH IN THE LUBELSKIE PROVINCE"

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 161-163

Dorota Tomczyszyn

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

The Reverend Marcin Gościk and Wiesław Romanowicz, Ph.D. are the authors of the work "Social and religious activity of orthodox youth in the Lubelskie Province" published in 2010 in Biała Podlaska. The book was positively reviewed by a known anthropologist, sociologist and academic worker of The John Paul II Catholic University of Lublin Adam Szafranski, Ph.D. The work as such is preceded by the words of gratitude for launching the book of Lubelski Orthodox Archbishop and Chełmski Abel directed to the authors.

The book is composed of five separate chapters divided into two parts of altogether 200 pages. In the first part written by Wiesław Romanowicz, Ph.D., the history of the orthodox church in the Lubelskie Province has been presented in reference to the analysis of the results of the local studies carried out among the orthodox youth in the Lubelskie Province.

The author of the second part is the Reverend Marcin Gościk. The gist of this part is the characteristics of the functioning of the Orthodox Brotherhood of Youth in Poland and also the presentation of its functioning specifically focused on the Lubelsko-Chełmska Diocese.

The precious material, rich in primary sources but also filled with writing inspiration is the outline of the history of orthodox religion, which precedes the detailed characteristics of the results of the youth examination.

The author treats the 10th century as a proper beginning of The Orthodox Church in the doab of two rivers: the Wieprz and the Bug, both in the territorial and pastoral dimension with the creation of the bishopric in Włodzimierz Wołyński and the activity of the Apostle of Rus, Kievan Prince Włodzimierz Wielki. The first in the history of the Orthodox Church in the Lubelskie Province bishop and the administrator of the Ursuski Diocese was Joasaf I (Joseph I), holding the position in the years 1205-1223.

Prince Daniel founded in Chełm four orthodox churches, including a magnificent God's Mother orthodox cathedral at Góra Chełmska, which became the cathedral of chełmski bishops. It is here, where the saint Chełmska Icon of God's Mother was placed which was brought to Rus from Constantinople and became the biggest holiness in the Chełmskie Province. The first bishop who took the lead of the Chełmskie See was bishop Iwan. In the 15th and 16th century the Orthodox Church in the Republic of Poland started to

lose its privileges and influence. In the 16th century in Chełm catholic bishopric was established and the process of Polonization and catholicization of the native people started. In the years 1596-1620 and 1656-1875 the Eastern Church on the lands of the nowadays Lubelsko-Chełmska Diocese was Uniate in its form. In the year 1875 the official union of the Chełmska Uniate Diocese with the Orthodox Church. As the outcome of various regulations, laws, in the 19th century and at the beginning of the 20th century there was a migration of orthodox people from the mentioned area. It is supposed that only about 10% of the faithful remained in their towns and villages and many after war operations came back to their homes. In fact the state authorities in the interwar period allowed only four orthodox parishes to function in the whole Bialski Province in comparison with 38 catholic parishes functioning. Additionally in 1938 the action of destroying the orthodox churches took place. It is estimated that about 150 orthodox churches were demolished. In 1940 the Chełmsko - Podlaska Diocese was reactivated and the outstanding Ukrainian scholar, professor Iwan Ohijenko - archbishop Horion became a leader of it. But the period of war brought about much destruction and tragedy. After the 2nd World War as a part of "The Vistula" action several dozen thousands of orthodox followers were taken to the Regained Lands. After coming back from the displacement for some orthodox followers another period of the Orthodox Church revival in the Lubelskie Province began. A groundbreaking moment was a year 1989 when the Orthodox Lubelsko - Chełmska Diocese was reconstituted. It covered the historic lands of the Lubelskie Province. Bishop Abel became a leader of it and Lublin was chosen as a residence of it.

Nowadays, according to the authors, "the diocese is divided into five deaneries: Bialski, Chełmski, Lubelski, Terespolski, Zamojski, possesses 31 parishes and 5 branches. In the diocese there are male orthodox monastery in Jabłeczna, a male monastic house in Kostomłoty, a convent in Turkowice. In the recent years a few new temples have been built and a few have been renovated. These days there are 48 functioning orthodox churches and 270 graveyards. The pilgrimage tradition is developing and new centers of the orthodox culture appear" (Gościk, Romanowicz, 2010, page 23).

The second chapter is a presentation of the religion and religiousness in the youth's awareness. In the methodological assumptions of the research W. Romanowicz, Ph.D., defines the aim of his work as a presentation of the results of the survey presenting the specificity of the religiousness of the orthodox youth. What the author meant was to describe the level of the religiousness in relation to the basic moral standards and the role of the tradition as basic elements helping young people to identify with the given religious group. Although a nonprofessional reader may miss the detailed definitions of the religiousness, which were included further in the work, the author presented in detail the parameters of the religiousness by means of the various theoretical studies. The author chose 9 detailed problems and with the help of the quantity survey and by means of the original poll examined 105 respondents.

The author pointed out that there was a high level of the autodeclaration of the faith. The vast majority of the examined constituted the believers (68.2% women, 73.2% men) and people eagerly believing (29.4% women and 19.2% men). The examined youth in 54% bases their faith on tradition, which is passed and cultivated by family and by the Church, and for the rest group of 46% the individual consideration and personal experience are the key elements in religious involvement and remaining in the faith. The examined youth treated the continuity and the constancy of the tradition as an element which reflects the essence of the orthodox religion. The author shows the conclusion considering the research: religiousness for the orthodox youth constitutes the basic self-identifying element. The confirmation of this thesis is unwillingness of about 70% of the examined people considering the change in the sphere of the language and liturgical calendar and the high rate of the identification with "orthodox Christianity." It is clearly visible that the youth define themselves thanks to the fact of belonging to the given religion. The orthodox youth strongly identify themselves with the Church as an institution which performs not only religious but also cultural and social functions. The youth understands the essence of the religious tradition and perceives the continuity and constancy of the orthodox religion as an important and crucial element characterizing the orthodox religion. Such a strong relation of the youth with tradition and their will to keep it distinguishes the folk and institutional dimension of the religiousness of the examined youth (Gościk, Romanowicz, 2010, p. 68-69).

In the third chapter there was a visible focus on the sociological and ethical dimension of the religiousness. W. Romanowicz, Ph.D. refers to the opinions of M. Ossowskiej and J. Mariańskiego. The author states that examined youth mainly thinks that the criteria of the good and evil should be defined by the God's Laws. To sum up, it should be mentioned that the orthodox youth in comparison with their catholic peers declare the smaller acceptance of justifying the given moral behaviors and more willingly accept the general moral

norms defined in the Decalogue (Gościk, Romanowicz, 2010, p. 101).

The Reverend Marcin Gościk is the author of the following chapters and he introduces a reader in an interesting and engrossing way into the aims and the principles of the functioning of The Orthodox Youth Brotherhood. He discusses the forms of activation and activities of the youth by means of the pilgrimages, camps, publishing, social, cultural and sport activity. Especially the presentation of the activity of The Orthodox Youth Brotherhood in the Lubelsko – Chełmska Diocese has the biggest significance. The author is entitled to present the functioning of The Orthodox Youth Brotherhood because nowadays, since 2006, he has been working as a spiritual leader of The Orthodox Youth Brotherhood in Lubelsko – Chełmskiej Diocese. The Reverend Marcin Gościk points at that the very first houses of the Brotherhood in the area of the nowadays Lubelsko – Chełmska Diocese date back to the first half of the 80's in Biała Podlaska and Lublin.

Here the author describes in the picturesque way organization and the course of events connected with four pilgrimages: to Chełm, Turkowice, Kostomłoty and to the Holy Mount of Grabarka and numerous abroad pilgrimages. The Orthodox Youth Brotherhood acts by means of the cultural activity. In the Lubelsko – Chełmska Diocese the youth organize concerts of the orthodox church music, a New Year party, Christmas parties, and New Year meetings, celebrations of the World Orthodox Youth Day, sport competitions, and many other local initiatives. The author claims: "organizing Christmas meetings for children, singing carols in many houses often located far away demands a lot of effort and sacrifice but brings much more happiness." (Gościk, Romanowicz, 2010, p. 163). I am, as a reader, particularly inspired by a shop of the brotherhood and its publishing and internet activities. Summing up the chapter The Reverend Marcin Gościk suggests that The Orthodox Youth Brotherhood promotes the thought of Saint Serafim Sarowski: "Gain the inner peace and many around you will convert."

The publication is not conventional. It includes proper methodological research material in the form of the religiousness of the youth and the activity of The Orthodox Youth Brotherhood and at the same time analyses in the spiritual way the significance of the functioning of The Orthodox Youth Brotherhood. Undoubtedly the statements of the members of the brotherhood themselves appear to be helpful and, what I want to underline particularly, the extensive photo material illustrating the forms of the activity of The Orthodox Youth Brotherhood. The title page itself by M. Lech evokes positive emotions and encourages to open the book. With the high class analysis the authors introduce the reader in the extremely interesting way into the arcane of the orthodox religion. The religiousness and the activity of the youth presented in this publication is a pioneering description considering the area of Lubelszczyzna. Maybe the reader feels unsatisfied with the number of the theoretical analysis, crystallization of the definitions, scientific views

but it seems that such a concept of work emphasizes its practical character. I encourage all people interested in the discussed issues to meet with the authors' dissertation includes in "Social and religious activity of orthodox youth in the Lubelskie Province."

References:

1. Gościk M., Romanowicz W. (2010) *Social and religious activity of orthodox youth in the Lubelskie Province*, Biała Podlaska, p. 23.

CZĘŚĆ III. SPRAWOZDANIA

SPRAWOZDANIE Z XII MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ „SPOŁECZEŃSTWO SIECI – GOSPODARKA SIECIOWA W EUROPIE ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ” 16-18 MAJA 2011 R.

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 164-165

Dawid Błaszczak

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Już po raz dwunasty przedstawiciele polskich i zagranicznych ośrodków akademickich spotkali się na zorganizowanej w dniach 16-18 maja 2011 roku międzynarodowej konferencji naukowej, poświęconej tym razem problematyce społeczeństwa sieciowego i gospodarki sieciowej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Organizatorami spotkania były Katedra Mikrostruktur Społecznych i Współczesnych Teorii Socjologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Instytut Socjologii Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Miejscem konferencji, niezmiennie od kilku lat, był malowniczy i gościnny Nałęczów.

Patronat honorowy nad konferencją objęły: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Polskie Towarzystwo Socjologiczne oraz Towarzystwo Socjologiczne Ukrainy. Kluczową rolę odegrali również partnerzy samorządowi tj. Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Urząd Miasta Nałęczów oraz Starostwo Powiatowe w Puławach.

Konferencja zainaugurowana została w Nałęczowskim Ośrodku Kultury koncertem polskiej muzyki klasycznej w wykonaniu artystów Filharmonii Lubelskiej. Następnie słowa powitania wygłosili: prof. dr hab. inż. Sławomir Partycki – inicjator konferencji i przewodniczący Komitetu Naukowego oraz dr Alina Betlej – przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego.

Otwarcia konferencji dokonali: Rektor KUL Jana Pawła II Jego Magnificencja ks. prof. dr hab. Stanisław Wilk oraz Rektor PSW im. Papieża Jana Pawła II Jego Magnificencja prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz. W swoim wystąpieniu Rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego nawiązał do wybranych koncepcji społeczeństwa sieciowego, podkreślając, że sieć jest obecnie dominującym kreatorem rzeczywistości społecznej i gospodarczej, chcąc uczestniczyć we współczesnym świecie musimy „wejść” w relacje sieciowe. Z kolei Rektor Państwowej Szkoły Wyższej nawiązując do ewangelicznego ujęcia sieci zwrócił uwagę, że współcześnie sieci społeczne również służą do wyławiania, wychwytywania najlepszych aktorów (uczestników) świata sieciowego.

Zakres tematyczny tegorocznej konferencji nawiązywał do następujących zagadnień:

- społeczeństwo sieci w teorii i praktyce,
- gospodarka sieciowa, e-rozwoj, globalny kryzys,
- sieciowość procesów, struktur, organizacji,
- kultura, dystrybucja, konsumpcja.

Wystąpienia i dysputy, zarówno podczas obrad trzech sesji plenarnych, jak również w trakcie prac czternastu grup roboczych dotyczyły między innymi: zarządzania we współczesnej organizacji gospodarczej, sieci władzy, sieci globalizacji, zmian w relacjach produkcji i konsumpcji w społeczeństwie sieciowym, kryzysu gospodarczego w Polsce i na świecie, kapitału społecznego w sieci, e-samorządu, globalizacji a usieciowienia miast, cyberwojny, cyberkultury, moralności polskich internautów, społeczeństwa informacyjnego, regionu uczącego się. Ogółem zaprezentowano około 130 referatów zgłoszonych przez uczestników z dziewięciu państw, między innymi z Polski, Ukrainy, Gruzji, Litwy, Estonii.

Konferencję licznie reprezentowali również wykładowcy Instytutu Socjologii PSW, wygłaszając interesujące i nowatorskie referaty, odnoszące się do zagadnień ze współczesnej socjologii, ukierunkowanej na problematykę szeroko rozumianego świata sieciowego. Dyrektor Instytutu prof. Sławomir Partycki, w swoim referacie pt. „W poszukiwaniu świata powiązań sieciowych” nawiązywał do zagadnień związanych z informacją, jej przetwarzaniem i oddziaływaniem na współczesny świat, rolą wszechobecną komunikacji sieciowej oraz odkrywaniem zasad funkcjonowania współczesnych przestrzeni, a właściwie cyberprzestrzeni. Kamil Filipek zaprezentował społeczną ewolucję Internetu, od Web 1.0 do Web 3.0, uwzględniając oddziaływanie sieci internetowych w życiu współczesnych społeczeństw. Zwrócił uwagę na przyszły kierunek rozwoju sieci internetowych w kontekście procesów społeczno-technicznych – rozwój urządzeń teleinformatycznych upowszechni dostęp do Internetu, z kolei społeczeństwo nie będzie w stanie funkcjonować bez cyberprzestrzeni.

Ewa Albińska w artykule „Społeczeństwo konsumpcyjne a globalny kryzys w XXI wieku” przedsta-

wiła zjawiska pogłębiające kryzys społeczny i ekologiczny doby XXI wieku. Autorka zwróciła uwagę zarówno na przyczyny globalnego kryzysu społeczno-ekologicznego (zużycie zasobów, wymieranie gatunków, itp.), jak również skutki społeczne i przyrodnicze kryzysu (zagrożenie życia, utrata zdrowia, frustracja, zmiany klimatyczne, efekt cieplarniany, itd.). Agnieszka Mozyro w referacie pt. „Przedsiębiorczość w strukturach sieci na przykładzie wybranych polskich firm na Litwie” podjęła się analizy zjawiska usieciowienia i wirtualizacji przedsiębiorstw w odniesieniu do nowej ekonomii i form sieciowego współdziałania przedsiębiorstw. Autorka zdiagnozowała również sieciowe możliwości polskich firm działających na rynku litewskim. Dawid Błaszczak w swoim wystąpieniu skoncentrował się na funkcjonowaniu współczesnych miast w zglobalizowanym świecie sieciowym. W referacie pt. „Miasto jako przestrzeń wymiany i przepływów. Globalizacja a procesy usieciowienia miast” zaprezentował krótki przegląd koncepcji przestrzeni na gruncie nauk społecznych, matematycznych, fizycznych, po czym odniósł się do ewolucji przestrzeni miejskich od czasów starożytnej Grecji i Rzymu, poprzez średniowiecze, epokę industrialną, aż do świata współczesnego, w którym procesy globalizacji i usieciowienia narzucają nową, odmienną od dotychczasowej logikę funkcjonowania miast będących dynamiczną przestrzenią przepływów i wymiany, jak opisywał to Manuel Castells. Autor zwrócił uwagę na problemy związane z funkcjonowaniem miast XXI wieku, będących nieprzewidywalnym i emergentnym układem sieciowym.

Artur Sepoch opisał wyzwania i problemy związane z rozwojem społeczności lokalnych w globalizacji, a co za tym idzie z procesem tzw. glocalizacji. Zwrócił uwagę na renesans problematyki lokalności w kontekście zatอมizowanych społeczeństw. Ponadto opisał oddziaływanie globalizacji na środowiska lokalne, w tym proces tzw. europejskiego lokalizmu i ucieczkę społeczności lokalnych w cyberprzestrzeń i rzeczywistość wirtualną. Sandra Bąk, w pracy pt. „Cyberkultura – krzy(a)k współczesnej kultury” opisała życie w cyberprzestrzeni, z uwzględnieniem jej znaczenia dla kultury, która dzięki Internetowi może docierać do masowych odbiorców. Autorka poddała również analizie ujemne skutki oddziaływania Internetu na kulturę, w tym rozwinięte na szeroką skalę cyfrowe piractwo. Dorota Tomczyszyn i Wiesław Romanowicz na podstawie przeprowadzonych badań

zaprezentowali raport dotyczący dostępu do Internetu i komputera wśród niepełnosprawnych mieszkańców obszarów wiejskich województwa lubelskiego. Badając grupę liczącą 800 osób zapytali o dostęp do komputera i sieci internetowej, ocenę umiejętności korzystania z wyżej wymienionego sprzętu oraz zainteresowanie telepracą i nauczaniem przez Internet (e-learningiem). Olga Filipiak podjęła się analizy nowych perspektyw funkcjonowania współczesnego konsumenta w sieci. Zwróciła uwagę na społeczności wirtualne, ich rolę w budowaniu więzi, swobodę przemieszczania się człowieka pomiędzy światem realnym a wirtualnym. W dalszej części określiła cechy współczesnego konsumenta jako kreatora towarów i usług oferowanych na współczesnym rynku. Zaprezentowała również portret polskiego e-konsumenta oraz charakterystykę firm działających w sieci. Tomasz Jurkiewicz w artykule „E-samorząd podstawą społeczeństwa informacyjnego” podkreślił znaczenie wirtualnego samorządu (gminy, powiatu) dla funkcjonowania społeczności lokalnych. Autor przedstawił rozwój e-samorządów w Polsce z uwzględnieniem jednostek samorządu terytorialnego mniej lub bardziej zaangażowanych w budowę tzw. rządzenia sieciowego, e-demokracji, itp.

Konferencja przygotowana była w sposób bardzo profesjonalny, o czym świadczą między innymi atrakcje przygotowane przez organizatorów, wcześniejsze poinformowanie uczestników o terminie i zasadach prelekcji czy dwutomowa publikacja zawierająca materiały konferencyjne. Podsumowując powyższe sprawozdanie należy stwierdzić, że symposium zorganizowane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski i Państwową Szkołę Wyższą było miejscem wzmoczonej i owocnej pracy intelektualnej, opartej na szerokiej, a jednocześnie głębokiej wymianie myśli, obserwacji i poglądów odnoszących się do funkcjonowania społeczeństw i gospodarek opartych na strukturach sieciowych, wpisanych w ramy funkcjonalne charakterystyczne dla cywilizacji informacyjnej XXI wieku. Inicjatywa podjęta przez organizatorów stanowiła okazję do prezentacji własnych wyników badań, odnoszących się do przeobrażeń współczesnego świata i obecnych w nim społeczeństw. Połączenie refleksji teoretycznej i praktycznej wraz z analizą wyników badań empirycznych umożliwiło dokładne i głębsze zrozumienie zagadnień będących przedmiotem tegorocznej konferencji.

PART III. REPORTS**THE REPORT FROM THE 12TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
"THE SOCIETY IN THE NET – NET ECONOMY IN THE CENTRAL AND
EASTERN EUROPE" 16TH – 18TH MAY 2011.**

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 166-167

Dawid Błaszczak

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

For the 12th time representatives of Polish and foreign academic centers met at the international conference organized from the 16th to the 18th of May 2011 dedicated to the problems of the net society and economy in the Central and Eastern Europe. The organizers of this meeting were The Department of the Social Microstructures and The Modern Social Theories from John Paul II Catholic University of Lublin and the Institute of Sociology of Pope John Paul II University of Biała Podlaska. Picturesque and hospital Nałęczów was the place of the conference.

Polish Economic Society, Polish Sociology Society and Ukrainian Sociology Society took patronage over the conference. The key role was played by local government partners that is the Office of the Marshal of the Lubelski Province, the Municipal Office of Nałęczów and the District Office in Puławach.

The conference was launched in Nałęczów Culture Centre and opened with the concert of the Polish classical music performed by the artists from Lubelska Philharmonic Orchestra. Then the opening speeches were given by Prof. Sławomir Partycki, Ph.D Eng. – the initiator of the conference and the chairman of the Scientific Committee and Alina Betlej – the chairwoman of the Organizing Committee.

The conference was opened by the Rector of the John Paul II Catholic University of Lublin His Magnificence Prof. Stanisław Wilk, Ph.D and the Rector of Pope John Paul II University of Biała Podlaska His Magnificence Prof. Mieczysław Adamowicz, Ph.D. In his speech the Rector of the John Paul II Catholic University of Lublin referred to the chosen aspects of the net society underlining that the net is nowadays the dominant creator of the social and economic reality and if we want to participate in the modern world we must "enter" net relations. Additionally the Rector of Pope John Paul II University of Biała Podlaska referring to the evangelic concept of the net emphasized that nowadays nets also function as a device used for picking up and selecting the best actors (participants) of the net world.

The thematic range of the conference coped with the following issues:

- the net society in the theory and in practice
- the net economy, e-development, global crisis
- the net character of the processes, structures, organizations
- culture, distribution, consumption

The speeches and discussions both during three plenary sessions and during the work of fourteen working groups dealt with the topics of the management of the modern economical organizations, the power of the net, the net of globalization, changes in the relations between production and consumption in the net society, economic crisis in Poland and in the world, social capital in the net, e-self government, globalization and computerization of the cities, cyber war, cyber culture, the morality of Polish internet users, the computer technology society, the learning regions. Generally about 130 lectures were given by the participants from 9 different countries among which there were Polish, Ukrainian, Georgian, Lithuanian and Estonian representatives.

The conference was also numerously represented by the lecturers of The Sociology Institute of The Pope John Paul II University of Biała Podlaska giving interesting and groundbreaking lectures coping with the issues of modern sociology directed at the question of the widely understood net world. The Director of the Institute Prof. Sławomir Partycki in his lecture "In the search of the world of the net relations" referred to the questions connected with the information, its processing and its influence on the modern world, the role of the omnipresent net communication and discovering the rules of the functioning of the modern space, in particular cyber space. Kamil Filipek presented the social evolution of Internet, from Web 1.0 to Web 3.0 including the impact of the Internet net on the lives of modern societies. He drew attention to the future direction of the development of the Internet net in the context of the social and technical processes, namely the development of the teleinformation devices will popularize the access to the Internet and as a result the society will not be able to function without cyber space.

Ewa Albińska in the article "Consumption society and the global crisis in the 21st century" presents the phenomena making the social and ecological crisis worse in the 21st century. The author drew attention both to the causes of the global social and ecological crisis (using up natural resources, dying out of the species, etc) and also results of the crisis (life being in danger, health deterioration, frustration, climate changes, greenhouse effect, etc.). Agnieszka Mozyro in her lecture titled "Enterprise in the net structures presented on the bases of the chosen Polish companies in Lithuania" took up the analysis of the phenomenon of netting and virtualization of the companies in relation to new economy and the forms of the net company cooperation. The author also diagnosed the net possibilities of Polish firms functioning on the Lithuanian market. Dawid Błaszczak in his lecture concentrated on the functioning of nowadays cities in the globalised net world. In his report titled "A city as a space of exchange and transfer. Globalization versus the processes of netting cities" presented a short review of the concepts of the space on the grounds of the social, mathematic and physics science and referred to the evolution of the city space since ancient Greece and Rome through Middle Ages, industrial epoch up to the modern world in which the processes of globalization and netting impose new, different from the present logics of the functioning of the cities which are a dynamic space for the exchange and transfer as it was described by Manuel Castells. The author paid attention to the problems connected with the functioning of the cities of the 21st century which are unpredictable and emerging net set.

Artur Sepoch described the challenges and problems connected with the development of the local societies in globalization and, what is connected with it, the process of "glocalisation." He paid attention to the renaissance of the question of the localization in the context of atomized societies. What is more, he described the impact of the globalization on the local societies and the process of so called European localism and the escape of local societies in the cyber space and virtual reality. Sandra Bąk I her work titled "Cyber culture – a scream of the contemporary culture" described the life in the cyber space including its significance for the culture which, thanks to the Internet, may get to the mass audience. The author studied the negative effects of the impact of the Internet on the culture and well- developed cyber piracy. Dorota Tomczyszyn and Wiesław Romanowicz on the basis of

the conducted studies presented the report concerning the access to the Internet and to the computer among handicapped citizens of the countryside area of Lubelskie District. Examining the group of 800 people the authors asked them about the access to the computer and to the Internet net, assessing their abilities of using the equipment mentioned above and the interest in tele-work and learning via the Internet (e-learning). Olga Filipiak took up the analysis of new perspectives of the functioning of the contemporary consumer in the net. She underlined the virtual societies, their role in constructing relationships, freedom of moving of a human being between the real world and the virtual one. In the following part she defined the features of the contemporary consumer as a creator of the commodity and services offered on the nowadays market. She presented the portrait of a Polish e-consumer and the characteristics of the firms functioning in the net. Tomasz Jurkiewicz in the article "E-self- government the basis of the information society" emphasized the meaning of the virtual self-government (commune, district) for the functioning of the local communities. The author underlined the development of e-self-governments in Poland including the units of local authority more or less engaged in building so called net ruling, e-democracy etc.

The conference was prepared in a professional way which may be reflected in many additional attractions prepared by the organizers, detailed information about the day and the rules of the lecture and two-volume large publication including the conference materials. To sum up the following report it should be said that the symposium organized by the John Paul II Catholic University of Lublin and Pope John Paul II University of Biała Podlaska was a place of intensive work and fruitful intellectual effort based on the wide and at the same time deep thought, observation, view exchange dealing with the concept of the functioning of the societies, economies based on the net structures which are contained in the functional frames characteristic for the information society of the 21st century. The initiative undertaken by the organizers constituted the chance to present own research results corresponding to the transformations of the today's world and societies present in it. Combining the theoretical and practical reflection with the analysis of the empirical research made it possible to understand better and deeper the issues which were the subject this year's conference.

INFORMACJE O AUTORACH / NOTES ON THE AUTHORS

- Bergier Michał** - mgr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ M. Sc., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Błaszczak Dawid** - mgr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ M. Sc., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Dąbrowska Małgorzata** - dr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ Dr., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Gruchoła Małgorzata** - dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski/ Dr., Catholic University of Lublin
- Jagięło Ewa** - dr, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach/ Dr., University Of Natural Sciences And Humanities in Siedlce
- Klim-Klimaszewska Anna** - prof. dr hab., Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach/ Prof. Dr, University Of Natural Sciences and Humanities in Siedlce
- Mozyro Agnieszka** - mgr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ M.Sc., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Pocztarska-Dec Agata** - mgr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ M.Sc., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Szalas-Bytys Urszula** - mgr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ M.Sc., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Szum Ernest** - mgr, Katolicki Uniwersytet Lubelski / M.Sc., Catholic University of Lublin
- Tomczyszyn Dorota** - dr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ Dr., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
- Wołosiuk Beata** - dr, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej/ Dr., John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW / REGULAMIN PUBLIKOWANIA

W „Rozprawach Społecznych” zamieszczane są następujące rodzaje prac:

- **rozprawy i artykuły**
- **praktyka-badania-wdrożenia**
- **sprawozdania z konferencji naukowych**
- **recenzje**
- **varia** (informacje o konferencjach, streszczenia prac doktorskich i habilitacyjnych, notki biograficzne)
- **listy do Redakcji zawierające opinie lub komentarz na temat opublikowanych wcześniej prac**
- **reklamy**, które mogą być umieszczone na oddzielnych stronach czasopisma; ceny reklam będą negocjowane indywidualnie. Wszystkie artykuły publikowane są w językach angielskim i polskim.

W czasopiśmie publikowane są wyłącznie prace uprzednio niepublikowane.

Składanie prac i wymagania techniczne

Warunkiem rozpoczęcia prac redakcyjnych nad artykułem jest dostarczenie do Redakcji dwóch kopii maszynopisu, wykonanego zgodnie z przedstawionymi poniżej zasadami, oraz dyskietki lub dysku CD-ROM zawierających komplet materiałów. Na etykiecie wybranego nośnika należy podać tytuł pracy. Każdą część pracy należy przesłać jako oddzielny załącznik: plik tekstowy, plik z rycinami, plik z tabelami, plik fotograficzny itd.

Wymagania techniczne :

- edytor: Word 6.0 lub 7.0 dla Windows,
- czcionka: 12 punktów Times New Roman,
- margines: lewa strona 2 cm, prawa strona 3 cm
- wyrównanie: automatyczne do lewej i prawej bez dzielenia wyrazów
- interlinia: 1,5 wiersza,

Objętość składanych artykułów powinna wynosić **minimum pół arkusza wydawniczego** (20 tys. znaków ze spacjami). Do składanych prac należy dołączać wypełnione i podpisane przez autorów **deklaracje** przeniesienia majątkowych praw autorskich oraz zgody na publikację rozpraw drukiem i w formie elektronicznej, w tym w Internecie.

Układ pracy

Tzw. ślepa strona - strona zawierająca wyłącznie tytuł pracy (niezbędna w celu wykonania anonimowej recenzji)

str.1. Strona zawierająca informacje o autorze

Na stronie tej należy podać: tytuł pracy; skrócony tytuł artykułu (nie dłuższy niż 40 znaków), który będzie umieszczony w żywej paginie; nazwiska autorów z afiliacją; imię, nazwisko, adres, numer

telefonu (ew. faksu) oraz adres e-mail autora do korespondencji .

str. 2. – Streszczenie i słowa kluczowe

Streszczenie (maks. 250 słów) powinno składać się z następujących części: cel pracy, materiał i metody badawcze, wyniki oraz wnioski. Pod tekstem streszczenia należy umieścić 3-6 słów kluczowych.

str. 3. i następne: Tekst główny

Tekst główny prac badawczych powinien składać się z następujących części: wstęp, materiał i metody, wyniki, dyskusja, wnioski, podziękowania i wyrazy uznania (jeżeli potrzebne), przypisy (jeżeli występują), „Literatura”. W publikacjach innego typu należy zachować logiczną ciągłość tekstu, a tytuły poszczególnych części powinny odzwierciedlać omawiane w nich zagadnienia.

Zasady cytowania w tekście

- Odwołania do pracy jednego autora: (Nowak 2008)
- Gdy praca ma dwóch autorów, należy za każdym razem podawać obydwa nazwiska (jak wyżej), oddzielając je przecinkiem.
- Gdy praca ma więcej niż dwóch autorów, należy podawać tylko nazwisko pierwszego, dodając skrót „i in.”, np. (Kowalski i in., 1994). W zestawieniu literatury cytowanej pod tekstem artykułu podajemy nazwiska wszystkich autorów.
- Cytowanie autorów o tym samym nazwisku wymaga używania za każdym razem inicjałów imienia.
- W przypadku dosłownego cytowania fragmentu tekstu należy stosować zapis: (Nowak 2008, s.15).

Literatura

Wykaz literatury umieszczony na końcu rozprawy, powinien być uporządkowany alfabetycznie i ponumerowany. Poszczególne pozycje literatury należy zapisywać według wzoru:

1. Kunowski S. (2003), *Wartości w procesie wychowania*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
2. Ostrowska U. (2006), *Aksjologiczne podstawy wychowania*. W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk, s. 391- 415.
3. Rynio A. (2007), *Wychowanie osoby w nauczaniu Jana Pawła II*. „Rozprawy Naukowe”, t. I, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Biała Podlaska, s. 11-32.

Ocena pracy (recenzja)

Złożone artykuły podlegają anonimowej recenzji. Autor może podać nazwisko potencjalnego recenzenta, lecz Redakcja zastrzega sobie prawo o decyzji o jego wyborze. W celu przeprowadzenia anonimowej recenzji, do składanych artykułów należy dołączyć tzw. ślepego strona, zawierającą wyłącznie tytuł pracy. W zależności od oceny recenzenta, Redakcja podejmuje decyzję o dalszym losie pracy. Decyzja Redakcji jest ostateczna.

Korekta autorska

Po opracowaniu redakcyjnym praca zostanie przekazana do autora w celu naniesienia przez niego korekty autorskiej. Obowiązkiem autora jest odeślanie korekty w ciągu jednego tygodnia. Kosztami poprawek innych niż drukarskie będzie obciążony autor.

Prawa redakcji

Redakcja zastrzega sobie prawo poprawiania usterek stylistycznych oraz dokonywania skrótów. Prace przygotowane niezgodnie z regulaminem będą odsyłane autorom do poprawy.

Prawa autorskie

Publikacje podlegają prawu autorskiemu wynikającemu z Konwencji Berneńskiej i z Międzynarodowej Konwencji Praw Autorskich, poza wyjątkami dopuszczanymi przez prawo krajowe. Żadna część publikacji nie może być reprodukowana, archiwizowana ani przekazywana w jakiegokolwiek formie ani żadnymi środkami bez pozwolenia właściciela praw autorskich.

Płatna reklama

Redakcja przyjmuje zamówienia na reklamy, które mogą być umieszczane na 2. i 3. stronie okładki lub na dodatkowych kartach sąsiadujących z okładką. Ceny reklam będą negocjowane indywidualnie.

INSTRUCTIONS TO THE AUTHORS / PUBLISHING GUIDE

"Rozprawy Społeczne" journal publishes the following **types of works**:

- **dissertations and articles**
- **practice-research-implementations**
- **reports from scientific conferences**
- **reviews**
- **varia** (information on conferences, abstracts of Ph.D. and habilitation theses, biographical notes)
- **letters to Editor with opinions on or comments to earlier published manuscripts**
- **advertisements**, that may be published on separate pages of the journal; pricing will be negotiated individually.

All manuscripts are published in English and Polish. "Rozprawy Społeczne" publishes exclusively works that had not been published elsewhere.

Submission of manuscripts and technical instructions

A prerequisite to start the editorial processing of a manuscript is submission to the Editorial Office of three copies of a manuscript, prepared as indicated below, and a floppy disk or a CD-ROM containing complete material to be published. A floppy disk/CD-ROM has to be labeled with manuscript's title. Each section of the manuscript should be submitted as a separate appendix: a text file, a file with figures, a file with tables, a photo file, etc.

Technical requirements :

- text editor: Word 6.0 or 7.0 for Windows,
- font: Times New Roman, 12 pts
- margins: left margin 2 cm, right margin 3 cm
- adjustment: automatically to the left and right without the option of words separation
- spacing: 1.5 space.

Authors should additionally complete, sign and submit the copyright transfer form and agreement for print and electronic (including Internet) publication of the manuscript.

Manuscript layout

So-called "blind page" - containing only title of the manuscript (for anonymous review)

Page 1. Notes on the author

Title page should contain: title of manuscript, running title (not longer than 40 characters) that will be displayed in the running head; names of authors with affiliations; first name, last name, postal address, telephone number (fax number if possible) and e-mail address of corresponding author.

Page 2. Abstract and key words

Abstract (max. 250 words) should consist of the following sections: aim of the study, materials and methods, results, and conclusions; 3-6 key words should be added under the abstract.

Page 3. and on: Body of the text

The body of the text of research manuscripts should consist of the following sections: introduction, material and methods, results, discussion, conclusions, acknowledgements (if necessary), footnotes (if any), and references. In publications of other type, the text should follow a logical order and titles of its particular sections should reflect issues discussed therein.

Citation of references in the text

- Reference to a work by one author: (Nowak 2008).
- Reference to a work by two authors: names of both authors should be provided (as above) and separated with a comma (Nowak, Kowalski 2008).
- Reference to a work by more than two authors: only name of the first author should be provided and followed by “et al.” abbreviation, e.g. (Kowalski et al., 1994). However, names of all authors should be mentioned in the list of references attached after the body of the text.
- Reference to works by authors having the same name: each time name initials should be provided with the last names of authors.
- Reference to exact citation of a piece of text: (Nowak 2008, p. 15).

References

The list of references provided at the end of the manuscript should follow the alphabetic order and be numbered. Particular references should be provided as follows:

1. Kunowski S. (2003), *Wartości w procesie wychowania*. Oficyna Wydawnicza “Impuls”, Kraków.
2. Ostrowska U. (2006), *Aksjologiczne podstawy wychowania*. In: B. Śliwerski (ed.), *Pedagogika*. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk, pp. 391-415.

3. Rynio A. (2007), *Wychowanie osoby w nauczaniu Jana Pawła II*. “Rozprawy Naukowe”, vol. I, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Biała Podlaska, pp. 11-32.

Manuscript evaluation (review)

All manuscript submitted are reviewed anonymously. Author may suggest the name of a potential reviewer, however the Editors reserves the right to decide. For anonymous review, the so-called “blind page” containing only title of the manuscript, should be submitted with the manuscript. Based on the review, the Editor makes decision on the further editorial procedure. Editor’s decision is final.

Galley proofs

After typesetting (DTP), galley proofs will be sent to the author for proofreading. The author is obliged to return the galley proofs within one week. Costs of corrections other than typographical errors will be charged to the author.

Editor’s rights

Editor reserves the right to make stylistic corrections and shortenings. Manuscripts not prepared accordingly to Instruction will be returned to authors for correction.

Copyrights

Publications are liable the copyright law resulting from the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works and International Convention of the Copyright Law, with exceptions admissible by the Polish Law. None part of the manuscript may be reproduced, saved nor distributed in any form and by no means without permission of the copyright owner.

Paid advertisement

Editorial Office awaits orders for advertisements that may be published on the 2nd and 3rd page of the cover or on additional pages adjoining the cover. Prices of ads are subject to individual negotiation.

SPIS TREŚCI:**CZĘŚĆ I: DYSERTACJE I ARTYKUŁY**

1. **Anna Klim-Klimaszewska:** *Podstawy edukacyjne na przełomie XX i XXI wieku w świetle raportów oświatowych* 3
2. **Ernest Szum:** *Wspólnota lokalna czy zbiorowość terytorialna? Wnioski z badań nad samorządem terytorialnym, w kontekście relacji między lokalizmem a globalizmem* 19
3. **Agnieszka Mozyro:** *Oblicza korupcji w rzeczywistości społecznej Republiki Litewskiej* 32
4. **Dawid Błaszczak:** *Wybory prezydenckie w latach 2000-2010. Lubelszczyzna versus Polska. Socjologiczno-politologiczna analiza zachowań wyborczych* 48
5. **Michał Bergier:** *Zjawisko punk w świetle przeprowadzonych badań i analiz* 70
6. **Małgorzata Gruchoła:** *Ochrona małoletnich internautów w prawie i praktyce państw Unii Europejskiej* 78
7. **Agata Poczarska-Dec:** *Rola rodziców i nauczycieli wychowania fizycznego w kształtowaniu postaw prozdrowotnych* 101
8. **Ewa Jagiełło:** *Teoria i praktyka w nauczaniu matematyki* 112
9. **Urszula Szalast-Bytys:** *Jak budować pozytywne nastawienie uczących się do nauczanego języka obcego i uczyć efektywnie* 125
10. **Małgorzata Dąbrowska:** *Rola różnic indywidualnych w aktywacji strategii uczenia się języków obcych* 135

CZĘŚĆ II: WDROŻENIA

1. **Beata Wołoszuk:** *Recenzja książki Anny Błasiak i Ewy Dybowskiej: „Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny”* 155
2. **Dorota Tomczyszyn:** *Recenzja książki ks. Marcina Gościka i dr. Wiesława Romanowicza: „Aktywność społeczno-religijna młodzieży prawosławnej na Lubelszczyźnie”* 159

CZĘŚĆ III: SPRAWOZDANIA

1. **Dawid Błaszczak:** *Sprawozdanie z XII Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Społeczeństwo w Sieci – gospodarka sieciowa w Europie Środkowej i Wschodniej”* 164

Informacje o autorach 168

Wskazówki dla autorów 169

CONTENTS:**SECTION ONE: DISSERTATIONS AND ARTICLES**

1. **Anna Klim-Klimaszewska:** *Educational bases at the turn of the 20th and 21st centuries as presented in the light of educational reports* 11
2. **Ernest Szum:** *Local community or territorial collectivity? Conclusions on the research on the local government in the context of the relation between localism and globalism* 26
3. **Agnieszka Mozyro:** *The faces of corruption in the social reality of the Republic of Lithuania* 40
4. **Dawid Błaszczak:** *Presidential elections 2000-2010. Region of Lublin versus Poland. Socio-politological analysis of voting behaviour* 59
5. **Michał Bergier:** *The phenomenon of punk in the light of held research and analysis* 74
6. **Małgorzata Gruchoła:** *The protection of the juvenile Internet users in law and practice of the member states of the European Union* ... 90
7. **Agata Poczarska-Dec:** *The role of parents and PE teachers in developing prohealth attitudes* 107
8. **Ewa Jagiełło:** *Theory and practice in teaching mathematics* 119
9. **Urszula Szalast-Bytys:** *How to build positive attitude of learners towards a foreign language and how to teach it effectively* 130
10. **Małgorzata Dąbrowska:** *The role of individual differences in learner activation of language learning strategies* 146

SECTION TWO: PRACTICE IMPLEMENTATIONS

1. **Beata Wołoszuk:** *Review of the book by Anna Błasiak and Ewa Dybowska: „Selected Issues from Family Pedagogy”* 157
2. **Dorota Tomczyszyn:** *The review of the book by the reverend Marcin Gościk and Wiesław Romanowicz, Ph. D. titled “Social and Religious Activity of Orthodox Youth in the Lubelskie province”* 161

SECTION THREE: REPORTS

1. **Dawid Błaszczak:** *The report from the 12th International Scientific Conference “The Society in the Net – Net economy in the Central and Eastern Europe”* 166

Notes on the authors 168

Instructions to authors 169